

ՄԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՏԻՊՐԱՆ ԽԱՂԱՎՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՐԸ
ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ԿՈՂՄԻՑ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎՈՂ
ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՄԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ 4

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՆԱՐԵԿ ԱՐԳԱՐՅԱՆ

ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ 12

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՍԱԼՅԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ԻՐԱՎԱԳԻՏԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ,
ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾԸ 16

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

АРЕН МАЛХАСЯН

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ МЕДИЦИНСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, СВЯЗАННОЙ
С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНСТРУМЕНТОВ
ПОВЫШЕННОГО РИСКА ПРИЧИНЕНИЯ ВРЕДА 24

ԱՆԻ ՄՈՒԹԱՑՅԱՆ

ՖԻԿՏԻՎ ԵՎ ԿԱՍԿԱԾԵԼԻ ԳՈՐԾԱՐՔՆԵՐԻ
ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ
ՄՆԱՆԿՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ 30

ՆԱՐԻՆԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՆՎԻՐԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐՆ
ՈՒ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ՁԵՎԸ 40

ՈՒՅԵՆՆԵՐԻ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՈՒՅԵՆՆԵՐԻ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ПРОБЛЕМЫ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НАРУШЕНИЕ
АВТОРСКИХ И СМЕЖНЫХ ПРАВ
НА МУЗЫКАЛЬНЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ
В СЕТИ ИНТЕРНЕТ 46

ԱՐՄԵՆՈՒԶԻ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅԱՆ, ՊԱՏՎԻ ԵՎ ԳՈՐԾԱՐԱՐ ՀԱՄԲԱՎԻ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ
ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ 54

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՎԱՂԱՐՇԱԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

«ՀԱՅԵՑՈՂՈՒԹՅՈՒՆ» ԵՎ «ԿԱՍԱՅԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ»
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐԻ ԱՐԴԻ ԻՐԱՎԱԸՆԿԱԼՍԱՆ
ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ 62

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԺԵՆՅԱ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ

ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՌԵՑԻԴԻՎԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԻ
ՍԱՀՄԱՆՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ 66

ԷՐԻԿ ԱՐՉՈՒՄԱՆՅԱՆ

ԼՂՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔՈՎ ՆԱԽԱՏԵՍՎԱԾ ՇՈՐԹՈՒՄԸ
ՀԱՐԱԿԻՑ ԱՅԼ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ
ՍԱՀՄԱՆԱԶՍԵԼՈՒ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐ 72

ՊԵՏՐՈՍ ՍԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

ՀԱՆՑԱՆՔ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՆՁԻ ՎԵՐԱՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ՝
ՈՐՊԵՍ ՊԱՏԺԻ ՆՈՐ ՆՊԱՏԱԿ 78

ՎԱՐԴԳԵՍ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝
ՈՐՊԵՍ ԱՆՁԻ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑ 86

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ (ԻՐԱՎԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ)
ԴԵՄ ՈՒՂՎԱԾ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԴԱՍԱԿԱՐԳՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐԸ 92

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ԷՄԻՅԱ ԱՐՐԱՀԱՍՅԱՆ**

ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ՝
ԸՍՏ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 98

ՉԱՐՈՒՀԻ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ԴԱՏԱՎՃՈՒԻ ԿԱՅԱՅՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ՝
ԸՍՏ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ 106

**ԿՐԻՄԻՆԱԼՈՂԻԱ
ՊԱՊԻԿ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ**

ԱՆՉԱՓԱՀԱՄՆԵՐԻ ՀԱՆՅԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ԵՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ
ԵՆԹԱՐԿԵԼՈՒ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ 112

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՄԱՆԵ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ**

ԴԱՏԱԽԱՉԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ
ԼԻԻՐԱՎ ՍՈՒԲՅԵԿՏ 116

**ՄԱԿ ՓԳՀ-Ի ԱՄԲԻՈՆ
ՔՆԱՐԻԿ ՎԱՐՊԱՆՅԱՆ
ԵԼԵՆԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ**

ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՄԻԱՄՆՈՒԹՅԱՆ
ԵՎ ՎԵՐԱՄԻԱՎՈՐՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ ՓԱԽՍՏԱԿԱՆՆԵՐԻ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ 124

**ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ
ՀՀ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄ**

..... 130

RESUME 136

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՐԸ ՀՀ ԱՉԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ԿՈՂՄԻՅՑ ԻՐԱԿԱՆԱՅՎՈՂ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԱՆՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Հայաստանի Հանրապետությունը 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում կիսանախագահական կառավարման ձևից անցում կատարեց դեպի կառավարման խորհրդարանական համակարգին: Կառավարման ձևի փոփոխության պայմաններում անխուսափելիորեն առաջ է գալիս նաև խորհրդարանական փոքրամասնության լիազորությունների իրականացման առկա վիճակի համակողմանի գնահատման, նախկինում տեղ գտած խնդրահարույց ու ոչ կատարյալ լուծումների բացահայտման, դրանց համակարգային վերլուծության և հաղթահարման կոնկրետ կառուցակարգերի առաջադրման հրամայականը:

Նկատենք, որ մինչև 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունները ակնհայտ սահմանափակ էին խորհրդարանում քաղաքական ընդդիմադիր ուժերի լիազորությունները՝ ինչպես իրավաստեղծ գործունեության, այնպես էլ վերահսկողական ու կադրային քաղաքականության իրացման շրջանակներում, ինչը ոչ միայն չէր ապահովում բուն խորհրդարանի լիազորությունների բնականոն իրացումը, այլև խոչընդոտում էր իշխանությունների բաժանման սկզբունքի արդյունավետ երաշխավորմանը¹: Մեզանում առկա հիմնախնդիրները պայմանավորված էին ինչպես կառավարման ձևի առանձնահատկություններով, իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման սկզբունքի ոչ հետևողական իրացմամբ, համակարգա-

յին առումով ոչ կատարյալ լուծումներով, այնպես էլ քաղաքական և սահմանադրական մշակույթի ցածր մակարդակով, կուսակցական համակարգի ոչ բավարար կայացվածությամբ: Նման պայմաններում առաջնային նշանակություն է ձեռք բերում խորհրդարանական փոքրամասնության արդյունավետ գործունեության և հակակշռող դերի ամրապնդման առումով սահմանադրական անհրաժեշտ ու բավարար երաշխիքներ ստեղծելը:

Հարկ է նշել, որ ընդհանուր առմամբ խորհրդարանական փոքրամասնության իրավունքների պաշտպանության սահմանադրական երաշխիքներ են Ազգային ժողովի գործունեության երաշխավորումն իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման, իրավունքի գերակայության և ժողովրդաիշխանության սպահովման, իրավական և ժողովրդավարական պետության կայացման հիմնարար սկզբունքները: Միաժամանակ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ խորհրդարանական կառավարման համակարգում հիմնական քաղաքական բաժանարար գիծը ոչ թե կառավարության և խորհրդարանի, այլ քաղաքական մեծամասնության և խորհրդարանական փոքրամասնության միջև է, իսկ մեր երկրում ժողովրդավարական և խորհրդարանական ավանդույթները գտնվում են դեռևս իրենց ձևավորման փուլում, ուստի խորհրդարանական փոքրամասնությանը պետք է վերապահվեն իր դերին համարժեք որոշակի իրա-

ՄԱՏԻՍ – ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

վունքներ: Այս առումով հիշատակման է արժանի Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի 2008 թվականի հունվարի 23-ին ընդունված ժողովրդավարական խորհրդարաններում ընդդիմության իրավունքների ու պարտականությունների վերաբերյալ ընթացակարգային երաշխավորությունների վերաբերյալ թիվ 1601 բանաձևը²: Դրանում ելակետ է ընդունվում այն մտտեցումը, որ ներկայացուցչական ժողովրդավարության արդյունավետության ու քաղաքական հանդուրժողականության երաշխավորման առումով ազգային օրենսդրությամբ պետք է գործեն օրենսդիր մարմնի գործունեության կանոնակարգման այնպիսի ընթացակարգեր, որոնք, մասնավորապես, կապահովեն խորհրդարանի գործառնական լիազորությունների (հատկապես վերահսկողական) իրականացման գործում ընդդիմության ակտիվ դերակատարությունը:

Ուշադրության է արժանի նաև Եվրախորհրդի «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովի (Վենետիկի հանձնաժողով) կողմից 2010 թվականի նոյեմբերի 15-ին ընդունված զեկույցը՝ «Ժողովրդավարական խորհրդարանում ընդդիմության դերի մասին»³, որում հատուկ կարևորվում է խորհրդարանական մեծամասնության և փոքրամասնության միջև գործառնական հավասարակշռության ապահովումը՝ ի նպաստ օրենսդիր մարմնի գործունեության արդյունավետության երաշխավորման: Նման խնդրի լուծման համար առաջադրվում է այն ելակետային մտտեցումը, որ խորհրդարանների կանոնակարգերը հնարավորինս պետք է ձևակերպվեն այնպես, որպեսզի «...բարդացնեն պարզ մեծամասնության կողմից քաղաքական փոքրամասնության խմբերի իրավաչափ նպատակներն անտեսելու հնարավորությունը»: Շեշտվում է նաև, որ կախված այն բանից, թե որքանով է կոնկրետ խորհրդա-

րանական ընդդիմությանը հնարավորություն տրվում փաստացիորեն իրականացնելու իր գործառույթները, կարող է գնահատվել ժողովրդավարական հատուության աստիճանը:

Նկատենք, որ 2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխումների գործընթացում հաշվի են առնվել հիշյալ բանաձևում և զեկույցում առկա խորհրդատվական բնույթի առաջարկությունները, ինչի արդյունքում Հայաստանի Հանրապետության գործող սահմանադրական իրավակարգավորումներով խորհրդարանական փոքրամասնության գործառնական դերն իր արտացոլումն է գտել օրենսդրական գործընթացում, արտահերթ նիստեր և նստաշրջաններ հրավիրելու իրավունքում, Ազգային ժողովի մարմիններում ներկայացվածության մեջ, ինչպես նաև պետական մարմինների ձևավորման և խորհրդարանական վերահսկողության կառուցակարգերում:

Առաջին հերթին նշենք, որ 2015 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրության 103-րդ հոդվածը (2-րդ մաս) ⁴ ներմուծել է սահմանադրական օրենքների ինստիտուտը և սահմանել դրանց սպառնիչ ցանկը: Այդ օրենքները, ի տարբերություն սովորական օրենքների, պետք է ընդունվեն որակյալ մեծամասնությամբ՝ Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով: Խոսքն այն օրենքների մասին է, որոնք անմիջականորեն ազդում են մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների, ինչպես նաև պետական իշխանության կազմակերպման վրա, որտեղ ավելի մեծ կայունություն և համաձայնություն է պահանջվում, քան սովորական օրենքների դեպքում:

Հաջորդ կարևոր սահմանադրական նորամուծությունը պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երկու երրորդով Սահմանադրության բազմաթիվ հոդվածներում փոփոխություններ

Սահմանադրական իրավունք

կատարելու Ազգային ժողովին տրված հնարավորությունն է (202-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Բացի այդ, Սահմանադրությանը ամրագրված է Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն 1/5-ի իրավունքը՝ դիմելու սահմանադրական դատարան՝ օրենքների և այլ իրավական ակտերի սահմանադրականության հարցերով (169-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Վերոգրյալի առումով իրավաբանական գրականության մեջ կարծիք է արտահայտվել առ այն, որ խորհրդարանական փոքրամասնության կողմից գործադիր իշխանության նկատմամբ իրականացվող վերահսկողության ձևերի շարքին է դասվում նաև նորմատիվ իրավական ակտերի սահմանադրականության հարցով Սահմանադրական դատարան դիմելը, ինչպես նաև Սահմանադրության փոփոխություններն ու սահմանադրական օրենքների ընդունումն արգելափակելու իրավական կառուցակարգերը⁵: Մեր կարծիքով, սակայն, սահմանադրական նշված նորմառնությունները պետք է դիտարկել ոչ թե խորհրդարանական փոքրամասնության վերահսկողական լիազորությունների, այլ օրենսդրական քաղաքականության ոլորտում վերջինիս դերի բարձրացման տեսանկյունից:

Համանման ձևով պետական իշխանության և կառավարման մարմինների ձևավորման գործընթացում Սահմանադրությունը կարևոր դերակատարում է ընդձեռել խորհրդարանական փոքրամասնությանը: Մասնավորապես, Սահմանադրական դատարանի դատավորները (166-րդ հոդվածի 1-ին մաս), Վճռաբեկ դատարանի դատավորների թեկնածուները (166-րդ հոդվածի 3-րդ մաս), Գլխավոր դատախազը (177-րդ հոդվածի 1-ին մաս), Մարդու իրավունքների պաշտպանը (192-րդ հոդվածի 1-ին մաս), Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի (195-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) և Հաշ-

վեքննիչ պալատի նախագահները ու մյուս անդամները (199-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), Հեռուստատեսության և ռադիոյի հանձնաժողովի անդամները (197-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) և Կենտրոնական բանկի նախագահը (201-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) ընտրվում են պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների երեք հինգերորդով: Ի դեպ, 2005 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրությունում նման մեծամասնություն նախատեսված էր միայն Մարդու իրավունքների պաշտպանի ընտրության համար:

Հարկ է նաև նշել, որ ի տարբերություն նախորդ խմբագրության Սահմանադրության՝ փոփոխություններով նախատեսվել են Ազգային ժողովի մարմիններում ընդդիմության ներկայացվածության իմպերատիվ դեպքեր: Այսպես, ըստ Սահմանադրության 104-րդ հոդվածի (1-ին մաս)՝ Ազգային ժողովի նախագահի տեղակալներից մեկն ընտրվում է ընդդիմադիր խմբակցությունների կազմում ընդգրկված պատգամավորների թվից, իսկ 106-րդ հոդվածի (2-րդ մաս) համաձայն՝ մշտական հանձնաժողովների նախագահների պաշտոնները խմբակցությունների միջև բաշխվում են խմբակցությունում ընդգրկված պատգամավորների թվի համամասնությամբ⁶:

Ինչ վերաբերում է խորհրդարանական փոքրամասնության վերահսկողական լիազորություններին, ապա դրանց թվին են պատկանում քննիչ հանձնաժողովներ ձևավորելու, խորհրդարանական լսումներ հրավիրելու և Կառավարության անդամներին գրավոր հարցապնդումներով դիմելու իրավունքները: Այսպես, Սահմանադրության 108-րդ հոդվածի (1-ին մաս) համաձայն՝ պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ քառորդի պահանջով, Ազգային ժողովի իրավասության մեջ մտնող և հանրային հետաքրքրություն ներկայացնող հարցերին վերաբերող փաստերը պարզելու և դրանք Ազգային ժողով ներկայացնելու

Սահմանադրական իրավունք

նպատակով, իրավունքի ուժով ստեղծվում է Ազգային ժողովի քննիչ հանձնաժողով, իսկ ըստ «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 8-րդ հոդվածի (1-ին մաս)՝ խմբակցությունն իրավունք ունի հրավիրելու խորհրդարանական լուսմներ:

Անդրադառնալով Կառավարության անդամներին գրավոր հարցապնդումներով դիմելու խորհրդարանական վերահսկողության միջոցին՝ անհրաժեշտ է ընդգծել, որ այն էապես բարեփոխվել է 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում:

Այսպես, 2005 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրության 80-րդ հոդվածում սահմանված էր դրույթ, ըստ որի՝ Ազգային ժողովի խմբակցությունները և խմբերն իրավունք ունեն հարցապնդումներով դիմելու կառավարությանը: Նույն հոդվածում ամրագրված էր, որ հարցապնդումները ներկայացվում են գրավոր, որոնց քննարկումը կազմակերպելու և դրանց վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու կարգը սահմանվում է Ազգային ժողովի կանոնակարգ օրենքով: Սահմանադրության վկայակոչված նորմի հիման վրա Ազգային ժողովը 2007 թվականի փետրվարի 26-ին ընդունեց օրենք, որով Ազգային ժողովի կանոնակարգը լրացվեց 105.1-րդ հոդվածով, որի համաձայն. «Հարցապնդումը Կառավարության իրավասությանը վերապահված որոշակի հարցի վերաբերյալ խմբակցության կամ պատգամավորական խմբի կողմից Կառավարությանն ուղղված գրավոր հարցումն է, որը կարող է քննարկվել Ազգային ժողովում, և որի վերաբերյալ Ազգային ժողովը կարող է կայացնել որոշում»: Ընդ որում, հարցապնդման հեղինակ խմբակցության ներկայացուցիչն իր եզրափակիչ ելույթում կարող էր առաջարկել ընդունել հարցապնդման վերաբերյալ իրավասու պետական կառավարման մարմիններին և պաշտոնատար անձանց առաջարկու-

թյուններ ներկայացնելու մասին որոշում: Եթե հարցապնդման կապակցությամբ ընդունվում էր նման որոշում, ապա Ազգային ժողովի նախագահն ստորագրում էր այն և 24 ժամվա ընթացքում ուղարկում համապատասխան մարմինն և (կամ) պաշտոնատար անձին, որոնք պարտավոր էին իրենց գրավոր պատասխաններն Ազգային ժողովի նախագահին ուղարկել մինչև առաջիկա չորսօրյա նիստերի սկիզբը: Ազգային ժողովի նախագահը հարցապնդման վերաբերյալ ստացված պատասխանը հնչեցնում էր հերթական նստաշրջանի չորսօրյա նիստերի յուրաքանչյուր չորեքշաբթի օրվա առաջին նիստի սկզբում:

Վերոնշյալ իրավադրույթների համակարգային վերլուծությունից ակնհայտ երևում է, որ հարցապնդման ինստիտուտը չէր բովանդակում գործադիր իշխանության մարմինների նկատմամբ խորհրդարանի կողմից իրականացվող վերահսկողության արդյունավետ կառուցակարգեր: Խնդիրն այն էր, որ կանոնակարգն Ազգային ժողովին չէր պարտավորեցնում պարտադիր կերպով քննության առնել խմբակցության կողմից կառավարությանն ուղղված հարցապնդումը և ընդունել պարտադիր որոշում, այլ վերջինս կարող էր քննարկել հարցապնդումը և կարող էր կայացնել որոշում: Բացի այդ, հարցապնդման քննարկման արդյունքում Ազգային ժողովն իրավասու էր ընդունելու ոչ թե Կառավարության գործունեության մեջ տեղ գտած թերություններն ու բացթողումները դատապարտող և դրանցում մեղավորներին քաղաքական պատասխանատվության ենթարկելու մասին որոշում, այլ սոսկ իրավասու պետական կառավարման մարմիններին կամ պաշտոնատար անձանց առաջարկություններ ներկայացնելու մասին որոշում: Ակներև է, որ նման որոշումների իրավական ներգործությունը չափազանց թույլ բնույթ ուներ, քանզի պատասխանատու մարմինների համար

Սահմանադրական իրավունք

այն սահմանափակվում էր միայն սահմանված ժամկետում գրավոր պատասխաններն Ազգային ժողովի նախագահին ուղարկելու պարտականությամբ: Ուստի, կարող ենք եզրակացնել, որ հարցապնդումների ինստիտուտը, ինչպես ամրագրված էր կանոնակարգում, չէր կարող համարվել գործադիր իշխանության նկատմամբ խորհրդարանի կողմից իրականացվող արդյունավետ վերահսկողության միջոց:

Ինչ վերաբերում է 2015 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրությանը, ապա դրա 113-րդ հոդվածով նախատեսված է, որ Ազգային ժողովի խմբակցություններն իրավունք ունեն գրավոր հարցապնդումներով դիմելու Կառավարության անդամներին, ովքեր հարցապնդմանը պատասխանում են այն ստանալուց ոչ ուշ, քան երեսուն օրվա ընթացքում: Հարցապնդումների պատասխանները ներկայացվում են Ազգային ժողովի նիստում և խմբակցության առաջարկությամբ հարցապնդման պատասխանը քննարկվում է: Ընդ որում, դրա քննարկման արդյունքով պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդի կողմից կարող է ներկայացվել վարչապետին անվստահություն հայտնելու առաջարկ: Բացի այդ, հարցապնդման արդյունքով Ազգային ժողովը կարող է առաջարկել վարչապետին քննարկել Կառավարության առանձին անդամի հետագա պաշտոնավարման հարցը:

Վկայակոչված նորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ ի տարբերություն սահմանադրական նախկին իրավակարգավորումների, գործող Սահմանադրությամբ խմբակցություններն իրավունք ունեն գրավոր հարցապնդումներով դիմելու ոչ թե Կառավարությանը՝ որպես գործադիր իշխանության բարձրագույն կոլեգիալ մարմնի, այլ կառավարության անդամներին: Բացի այդ, հարցապնդումների պատասխանները ներկայացվում են բացառապես Ազգային ժողովի

նիստում, իսկ հարցապնդումը ներկայացրած խմբակցության առաջարկությամբ դրա պատասխանը քննարկվում է: Ավելին, հարցապնդման պատասխանի քննարկման արդյունքով պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ երրորդի կողմից կարող է ներկայացվել վարչապետին անվստահություն հայտնելու առաջարկ կամ Ազգային ժողովը կարող է առաջարկել վարչապետին քննարկել Կառավարության առանձին անդամի հետագա պաշտոնավարման հարցը: Այսպիսով, կարելի է փաստել, որ 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխություններով Ազգային ժողովի համար նախատեսվել է հարցապնդումների միջոցով գործադիր իշխանության նկատմամբ հնարավոր իրավաքաղաքական հետևանքներ առաջացնելու հնարավորություն: Միաժամանակ պետք է նկատել, որ խորհրդարանական փոքրամասնության կողմից ներկայացված հարցապնդման արդյունքում նշված հետևանքները կարող են վրա հասնել միայն այն պարագայում, երբ խորհրդարանական մեծամասնությունը այս կամ այն դրդապատճառներով կողմ արտահայտվի նման նախաձեռնությանը:

Ամփոփելով ողջ վերոգրյալը՝ կարող ենք նշել, որ խորհրդարանական փոքրամասնությանը պատկանող իրավունքները պայմանականորեն կարելի է դասակարգել երկու խմբի՝ «դրական իրավունքներ» և «բացասական» կամ «արգելափակող» իրավունքներ: Առաջին խմբի մեջ ընդգրկվում են այն իրավունքները, որոնք խորհրդարանական փոքրամասնությունը կարող է իրացնել անկախ քաղաքական մեծամասնության կամահայտնությունից կամ խորհրդարանում մանդատներ ստացած քաղաքական ուժերի հարաբերակցությունից: Նման իրավունքների շարքին են դասվում, օրինակ, քննիչ հանձնաժողովներ ձևավորելու և նորմատիվ իրավական ակտերի սահմանադրականության հար-

Սահմանադրական իրավունք

ցով Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավունքները: Քաղաքական փոքրամասնության նշված իրավունքների երաշխավորման տեսանկյունից առանձնահատուկ նշանակություն ունի «Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրքի» սահմանադրական օրենքի⁷ 96-րդ հոդվածը (2-րդ մաս), որի համաձայն՝ եթե որևէ կուսակցություն ստացել է Ազգային ժողովի բաշխված մանդատների ընդհանուր թվի 2/3-ից ավելին, ապա մյուս կուսակցություններն ստանում են այնքան նվազագույն թվով լրացուցիչ մանդատներ, որ արդյունքում նրանց մանդատների ընդհանուր թիվը լինի Ազգային ժողովի մանդատների ընդհանուր թվի 1/3-ից ոչ պակաս:

Երկրորդ խմբի մեջ ներառվում են այն իրավունքները, որոնք խորհրդարանական փոքրամասնությանը հնարավորություն են տալիս արգելափակելու Ազգային ժողովի կողմից ընդունվող այս կամ այն որոշումը: Ընդ որում, այս դեպքում արդեն կարևոր նշանակություն ունի այն հանգամանքը, թե քաղաքական ուժերի ինչ հարաբերակցություն է առկա խորհրդարանում: Օրինակ, եթե Ազգային ժողովում մեկ քաղաքական ուժ (կուսիցիա ձևավորված լինելու դեպքում մեկից ավելի կուսակցություններ) ունենա ընդհանուր թվի երեք հինգերորդից ավելի պատգամավորական մանդատներ, ապա խորհրդարանական փոքրամասնությունը որևէ ազդեցություն չի կարող ունենալ Սահմանադրական դատարանի դատավորների, Գլխավոր դատախազի, Մարդու իրավունքների պաշտպանի և այլ պաշտոնատար անձանց ընտրության, ինչպես նաև սահմանադրական օրենքների ընդունման հարցերում: Այսինքն՝ «արգելափակող» իրավունքները ծառայում են որպես խորհրդարանական փոքրամասնության շահերի պաշտպանության միջոց, այնքան ժամանակ, քանի դեռ իշխող քաղաքական ուժը խորհրդարանում ձեռք չի բերել

«զերմեծամասնություն»: Նշենք, որ գործող օրենսդրությամբ նշված մեծամասնությունը կարող է ընդգրկել առավելագույնը Ազգային ժողովի պատգամավորական մանդատների ընդհանուր թվի 2/3-ը, ինչը բավարար է անգամ Սահմանադրության 202-րդ հոդվածի (2-րդ մաս) ուժով սահմանադրական փոփոխություններ կատարելու համար: Հարկ է նաև նկատել, որ հնարավոր է այնպիսի իրավիճակ, երբ իշխող քաղաքական ուժը խորհրդարանական ընտրությունների արդյունքում թեև «զերմեծամասնություն» չկազմի, սակայն դրան հասնի խորհրդարանում մանդատներ ստացած խմբակցությունների «պառակտման» արդյունքում: Նշվածը միանգամայն հնարավոր է՝ հաշվի առնելով այն, որ Սահմանադրության 98-րդ հոդվածում (1-ին մաս) պատգամավորի լիազորությունների դադարման հիմքերի շարքում նախատեսված չէ համապատասխան խմբակցությունից պատգամավորի դուրս գալը: Ավելին, Կանոնակարգի 3-րդ հոդվածի (1-ին մաս) համաձայն՝ պատգամավորն իրավունք ունի դուրս գալու խմբակցության կազմից, իսկ ըստ 9-րդ հոդվածի (5-րդ մաս)՝ խմբակցության գործունեությունը դադարում է, եթե նրա բոլոր անդամները դուրս են գալիս խմբակցությունից, և վերականգնվում է, եթե նրա կազմում ընդգրկվում է դրա իրավասությունն ունեցող առնվազն մեկ պատգամավոր: Ընդ որում, 9-րդ հոդվածում (4-րդ մաս) սահմանված է, որ պատգամավորը կարող է խմբակցությունից դուրս գալ խմբակցության ղեկավարին ուղղված գրավոր դիմումով կամ Ազգային ժողովի նիստում՝ այդ մասին հայտարարությամբ հանդես գալով:

Վերոգրյալ իրավադրույթների համակարգային վերլուծությունից հետևում է, որ ընտրությունների արդյունքում խորհրդարանում առկա քաղաքական հարաբերակցությունը կարող է փոփոխության ենթարկվել տվյալ գումարման

Սահմանադրական իրավունք

օրենսդիր մարմնի գործունեության ընթացքում, ինչը, մեր կարծիքով, չի բխում իրավական պետության և ժողովրդաիշխանության սահմանադրական հիմնարար սկզբունքներից: Այլ կերպ ասած՝ խորհրդարանական ընտրություններից հետո խմբակցություններից պատգամավորների դուրս գալու հետևանքով կարող են տեղի ունենալ այնպիսի վերադասավորումներ, որ ընտրությունների արդյունքում ձևավորված օրենսդիր մարմինը չարտահայտի ժողովրդի կամքը: Ընդ որում, ինչպես փորձն է ցույց տալիս՝ նշված վերադասավորումները հիմնականում տեղի են ունենում իշխող քաղաքական կուսակցության տարաբնույթ ներազդեցությունների ներքո, ինչը հանգեցնում է նրան, որ ընտրողների կայացրած որոշումը հաճախ զանգվածաբար փոփոխության է ենթարկվում⁸: Այս առումով Հայաստանի Հանրապետության և արտասահմանյան երկրների խորհրդարանական պրակտիկայի վերլուծությունը վկայում է, որ համամասնական ընտրակարգով մանդատ ստանալուց հետո իրենց կուսակցությունները լքելու կամ կուսակցական պատկանելությունը փոխելու երևույթը խորհրդարանական կայունության և հանդուրժողական քաղաքական ավանդույթներ ձևավորելու տեսանկյունից դառնում է ժամանակակից ժողովրդավարությունների առջև ծառայած լրջագույն հիմնախնդիր:

Հայտնի է, որ համամասնական ընտրակարգի պայմաններում ժողովուրդն իրեն պատկանող իշխանության իրականացումը պատվիրակում է ոչ թե կոնկրետ պատգամավորին, այլ կուսակցությանը կամ կուսակցությունների դաշինքին, որոնք էլ պետք է նպաստեն ժողովրդի քաղաքական կամքի ձևավորմանն ու արտահայտմանը: Նման ընտրակարգով իրականացվող ընտրությունների միջոցով արտահայտվում է ժողովրդի վստահությունը քաղաքական ուժի ու

նրա կողմից ներկայացված ծրագրային մոտեցումների նկատմամբ: Ժողովուրդը, լինելով իշխանության միակ աղբյուրը, իր նախընտրած քաղաքական կողմնորոշումներին համապատասխան ընտրությունների միջոցով որոշում է, թե խորհրդարանը քաղաքական ուժերի ինչպիսի հարաբերակցությամբ պետք է իրականացնի պետաիշխանական լիազորություններ: Դրա հետ մեկտեղ հարկ է ընդգծել, որ ընդդիմադիր խմբակցություններից պատգամավորների զանգվածային դուրս գալու դեպքում խեղաթյուրվում է ընտրողի կամքը և այն այլևս չի արտահայտվում քաղաքական ուժերի խորհրդարանական հարաբերակցությունում: Հետևաբար, ընտրողի կամքի արտահայտության արդյունքը պետք է հանդիսանա այն քաղաքական ուժի առկայությունը խորհրդարանում, որին ընտրողը տվել է իր քաղաքական նախապատվությունը: Այս առումով ժողովրդաիշխանության հիմնարար սկզբունքից բխում է նաև այն, որ հետագայում այդ կամքի արտահայտման արդյունքը նույն հարաբերակցությամբ պետք է պահպանվի տվյալ գումարման խորհրդարանի գործունեության ողջ ընթացքում:

Ամփոփելով վերը ներկայացված վերլուծությունը՝ կարող ենք եզրահանգել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում ձևավորված քաղաքական իրողությունների պայմաններում օբյեկտիվ անհրաժեշտություն է առաջացել լրացուցիչ իրավական մեխանիզմներով երաշխավորելու ընտրողի վստահության քվեին համահունչ քաղաքական փոքրամասնության առկայությունը խորհրդարանում: Ուստի, կարծում ենք, ժողովրդի քաղաքական կամքի ազատ դրսևորման արդյունքում ձևավորված պառլամենտական քաղաքական հարաբերակցության վրա իշխանական ազդեցությունը բացառելու և խորհրդարանում իշխանությանը հաճո հետընտրական նոր հարա-

Սահմանադրական իրավունք

բերակցությունը կանխելու առումով անհրաժեշտ է Կանոնակարգի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը և 9-րդ հոդվածի 4-րդ ու 5-րդ մասերն ուժը կորցրած ճանաչել: Միաժամանակ, Կանոնակարգի 154-րդ հոդվածը պետք է լրացնել նոր 1.1 մասով հետևյալ բովանդակությամբ. «Պատգամավորը խմբակցությունից դուրս գալու դեպքում պարտավոր է ներկայացնել հրաժարականի դիմում»:

Նման կանոնակարգման պայմաններում, ըստ էության, ելակետային ենք համարում այն, որ ամեն դեպքում ընտրողների կամքի արտահայտումը չպետք է խաթարվի: Բացի այդ, այն կոչված է ոչ միայն կայուն ու գործունակ օրենսդիր իշխանություն ձևավորելուն, այլև կարող է վճռորոշ դեր ունենալ երկրի քաղաքական համակարգի կայացման ու ամրապնդման գործում:

1. Սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի դրույթները և դրանց իրացման հիմնական ուղղությունները Հայաստանի Հանրապետությունում (գիտագործնական հետազոտություն) /Գ.Բ. Գանիեյան, Վ.Ա. Ալվազյան, Ա.Ա. Մանասյան.– Եր.: Հայրապետ հրատ., 2015, էջ 147-148:

2. Resolution 1601 “Procedural guidelines on the rights and responsibilities of the opposition in a democratic parliament”, Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Doc. 11465, Text adopted by the Assembly on 23 January 2008 (6th Sitting):

3. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) Report on the role of the opposition in a democratic parliament, adopted by the Venice Commission at its 84th Plenary Session (Venice, 15-16 October 2010), p. 6-8.

[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)025-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)025-e).

4. ՀՀ Սահմանադրության 103-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Ազգային ժողովի կանոնակարգը, Ընտրական օրենսգիրքը, Գատական օրենսգիրքը, Սահմանադրական դատարանի մասին օրենքը, Հանրաքվեի մասին օրենքը, Կուսակցությունների մասին օրենքը և Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին օրենքը սահմանադրական օրենքներ են և ընդունվում են պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երեք հինգերորդով»:

5. *Коврякова Е.В.* Особенности парламентского контроля в парламентарной республике (на примере ФРГ) //Журнал российского права, 2004, №6, с. 145.

6. Այս առումով հարկ է նշել, որ արտասահմանյան բազմաթիվ երկրներում խորհրդարանների կառավարման մարմինների ձևավորման և կոմիտեների նախագահների պաշտոնների բաշխման հիմքում ընկած է համամասնական ներկայացուցչության սկզբունքը (տե՛ս

Resolution 1601 “Procedural guidelines on the rights and responsibilities of the opposition in a democratic parliament”, Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Doc. 11465, Text adopted by the Assembly on 23 January 2008 (6th Sitting), կետեր 13.4.1, 13.6.1):

7. Ընդունվել է 25.05.2016թ., ուժի մեջ է մտել 01.06.2016թ.: ՀՀՊՏ 2016.05.30/42(1222) Հոդ.456:

8. Ուշագրավ է, որ նշված երևույթը լայն տարածում է ստացել մաև արտասահմանյան երկրների խորհրդարանական պրակտիկայում: Օրինակ՝ Իտալիայում 1996-2001թթ. պատգամավորների 10 տոկոսը փոխել է իր կուսակցությունը: Ռուսաստանի Պետական դումայում 1993-1995թթ. այդ թիվը հասել է 31 տոկոսի, Չեխիայի պառլամենտում 1992-1996թթ. այն կազմել է 40 տոկոս: Ուկրաինայում 1998-2006թթ. պատգամավորների 60 տոկոսն առնվազն մեկ անգամ փոխել է կուսակցությունը, իսկ առանձին պատգամավորներ փոխել են իրենց խմբակցությունը մինչև 10 անգամ: Ինչ վերաբերում է Հայաստանի Հանրապետությանը, ապա 1997-2007թթ. ընթացքում Ազգային ժողովի թվով 85 պատգամավորներ փոխել են պատգամավորական խմբակցությունը (մանրամասն տե՛ս ՀՀ սահմանադրական դատարանի 30 հունիսի 2009 թվականի թիվ ՍԳ-Ո-810 որոշումը): Հինգերորդ գումարման Ազգային ժողովում պատգամավորների կողմից խմբակցություններից դուրս գալու պրակտիկան առանձնակի դրսևորում ստացավ այն առումով, որ ընդդիմադիր բոլոր խմբակցություններից դուրս եկան զգալի թվով պատգամավորներ: Նկատենք, որ վեցերորդ գումարման Ազգային ժողովի ընտրություններից հետո՝ դեռևս մինչև խորհրդարանի անդրամիկ միստի գումարումը, արդեն իսկ «նախադրյալներ» են ստեղծվել երկրորդ ամենաշատ մանդատներ ստացած խմբակցությունը «կազմալուծելու» համար:

ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՈԱՉՄԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐ

Ժամանակակից աշխարհում գլոբալիզացիայի դերը գերազանցապես անհնար է: Ապապետականացումը, աուտոբիոսիզը և բազմաթիվ այլ տնտեսագիտական տերմիններ կամաց-կամաց ներթափանցում են նաև կյանքի այլ ոլորտներ: Այսպես, զինված ընդհարումների ընթացքում 20-րդ դարի երկրորդ կեսին պարբերաբար սկսեցին հայտնվել մասնավոր կազմակերպություններ, որոնց պատերազմական գործողություններին մասնակցող կողմերը վերապահում էին որոշակի գործառնություններ: Այդպիսի կազմակերպությունները ժամանակի հետ տարածվեցին աշխարհի վեց մայրցամաքներից հինգում, և քանակության ավելացման հետ սկսեցին ձևավորվել նաև նրանց տարատեսակ անուններ: Մասնավոր ռազմական ընկերություններ¹, մասնավոր ռազմական կազմակերպություններ², մասնավոր ռազմականացված ընկերություններ³ անուններով կազմակերպությունները 1980-ականներից սկսած իրենց ներկայությունն ու ուրույն դերն ունեն երկրագնդի վրա բռնկվող բազմաթիվ զինված ընդհարումներում: Վերոնշյալ ընկերությունների գլխավոր առանձնահատկությունն այն է, որ պետությունները կամ ռազմական գործողությունների մասնակից ցանկացած այլ սուբյեկտ իր պարտականությունների մի մասը

պայմանագրային հիմունքներով զիջում է մասնավոր ռազմական ընկերությանը, որն իր անձնակազմի միջոցով իրականացնում է այդ գործառնությունը: Մակայն ժամանակակից միջազգային իրավունքը դեռ չին առաջընթաց է գրանցել մասնավոր ռազմական ընկերությունների և մասնավորապես՝ դրանց անձնակազմի իրավական կարգավիճակը հստակեցնելու հարցում:

Տվյալ հարցի ենթատեքստում անհրաժեշտ է տարանջատել ներպետական օրենսդրության կարգավորման ոլորտը միջազգային իրավունքի կարգավորման ոլորտից: Մասնավոր անվտանգության կազմակերպությունների պարագայում ներպետական օրենսդրությունը մի շարք երկրներում բավականին լուրջ հաջողություններ է գրանցել: Այսպես, Ռուսաստանի Դաշնությունում արդեն երկար տարիներ գործում է մասնավոր խուզարկուների և մասնավոր անվտանգության ոլորտի աշխատակիցների գործունեությունը կարգավորող օրենքը⁴: Նմանատիպ օրենքներ գոյություն ունեն բազմաթիվ երկրներում, սակայն նրանց միայն չնչին տոկոսն է անդրադառնում նաև մասնավոր ռազմական ընկերությունների և նրանց անձնակազմի գործունեությանը: Բացի այդ, օրենքների ճնշող մեծամասնությունը, ինչպես օրինակ՝ Մեծ Բրիտանիայում⁵, կար-

ՄԱՑԻՍ - ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 - 6 (215 - 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

Միջազգային իրավունք

գավորում է ռազմական ընկերությունների գործունեությանն առնչվող միայն այն իրավահարաբերությունները, որոնք առաջանում են տվյալ երկրի տարածքում, այնինչ երկրից դուրս կազմակերպության ծավալած գործունեության արդյունքում առաջացող խնդիրները դուրս են մնում ներպետական օրենսդրության տեսադաշտից:

Հայաստանի Հանրապետությունում մի քանի անգամ փորձ է արվել օրենսդրական ոլորտ տեղափոխել մասնավոր ռազմական ընկերությունների գործունեության կարգավորման հարցը, սակայն օրենքը մինչ օրս ընդունված չէ: Նման իրավիճակ է նաև Ռուսաստանի Դաշնությունում, որտեղ 2017 թվականի սկզբին օրինագիծը հերթական անգամ քննադատության ենթարկվեց: Սակայն եթե Հայաստանում դժվար է խոսել նման կազմակերպությունների ակտիվության մասին, ապա Ռուսաստանի Դաշնությունում գործունեություն ծավալող մասնավոր ռազմական ընկերությունները կանգնած են բավականին լուրջ խնդրի առջև այն պատճառով, որ քրեական օրենսգրքի համաձայն՝ կարող են դիտարկվել որպես անօրինական զինված խումբ այլ ոչ օրենքի շրջանակներում գործունեություն ծավալող կազմակերպություն:

Միջազգային իրավունքի և, մասնավորապես, միջազգային մարդասիրական իրավունքի տեսանկյունից իրավական կարգավիճակը որոշելը շատ ավելին խրթին գործ է: Գլխավոր խնդիրն այն է, որ իրավաբանները դեռևս չեն եկել ընդհանուր համաձայնության «մասնավոր ռազմական ընկերություն» տերմինի սահմանման հարցում: Պատճառներից մեկը մի-

ջազգային իրավունքում նման կազմակերպությունների գործունեությունը կարգավորող և, միևնույն ժամանակ, ստորագրած կողմերի համար պարտադիր բնույթ կրող փաստաթղթի բացակայությունն է: 2008 թվականին Շվեյցարիայի Մոնտրյո քաղաքում ստորագրվեց փաստաթուղթ, որը վերաբերում էր մասնավոր ռազմական ընկերությունների գործունեության վերաբերյալ միջազգային իրավունքի շրջանակներում պետությունների ստանձնած պարտավորություններին⁶: Նման փաստաթղթի ընդունումը հնարավոր դարձավ Շվեյցարիայի կառավարության և Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեի համատեղ ջանքերով՝ չնայած Մոնտրյոյի փաստաթուղթը որևէ պարտավորություն չէր սահմանում պետությունների համար՝ փաստացի հանդիսանալով որոշակի ուղեցույց խնդրի շուրջ հետագա համագործակցության համար:

Մոնտրյոյի փաստաթուղթը տալիս է մասնավոր ռազմական և անվտանգության ընկերությունների սահմանումը, ինչպես նաև ամրագրում է մասնավոր ռազմական ընկերությունների կողմից միջազգային մարդասիրական իրավունքի նորմերին հետևելու պարտավորությունը: Սակայն հիմնական խնդիրը, որի հետ այսօր բախվում է միջազգային մարդասիրական իրավունքը՝ վերոնշյալ կազմակերպությունների և նրանց անձնակազմի իրավական կարգավիճակի հարցը, մնում է չլուծված: Փաստաթղթի 24-րդ հոդվածում միայն նշվում է, որ մասնավոր ռազմական ընկերությունների անձնակազմի կարգավիճակը սահմանվում է միջազգային մարդասիրական իրավունքով յուրաքանչյուր

Միջազգային իրավունք

դեպքում առանձին՝ հաշվի առնելով ընկերության կատարած գործառույթները և նրա առջև դրված առաջադրանքները:

Մասնավոր ռազմական ընկերությունները բազմաթիվ ուսումնասիրողների կարծիքով միջազգային իրավունքի տեսանկյունից գտնվում են, այսպես կոչված, «գորշ գոտու» մեջ: Նշվածն անդրադառնում է նաև կազմակերպությունների անձնակազմին, որոնց իրավական կարգավիճակի հարցը ռազմական ընդհարումների համատեքստում որոշելը հաճախ շատ բարդ խնդիր է: Որոշ գիտնականներ մասնավոր ընկերությունների աշխատակիցներին անվանում են 21-րդ դարի վարձկաններ, սակայն վերջիններիս կարգավիճակին անդրադարձող միջազգային-իրավական փաստաթղթերի վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ բնութագրել նրանց որպես վարձկաններ անթույլատրելի է: Պատճառներից մեկն այն է, որ ոչ բոլոր մասնավոր ռազմական ընկերությունները և հետևաբար դրանց անձնակազմը կարող են մասնակցել ռազմական գործողություններին: Գիտնականները, վերլուծելով մասնավոր ընկերությունների գործունեությունը, դուրս են բերել մասն կազմակերպությունների մի դասակարգում⁷, որը ներկայումս լայնորեն կիրառվում է միջազգային մարդասիրական իրավունքի ոլորտի վերլուծություններում: Այդ դասակարգման մեջ ընդգրկված մասնավոր ռազմական ընկերությունների 3 տարբեր տեսակներից ընդամենը մեկի անձնակազմն է պատրաստ մասնակցելու ռազմական գործողություններին: Մնացած երկու տիպի կազմակերպությունների նպա-

տակն է թիկունքից օգնել ռազմական գործողությունների մասնակից սուբյեկտներին՝ կազմակերպելով նրանց անվտանգ տեղափոխությունը, ինչպես նաև լոգիստիկայի ապահովումը: Բացի այս, վարձկանի կարգավիճակ ստանալու համար անձը չպետք է հանդիսանա ընդհարման մեջ գտնվող կողմի քաղաքացի, ոչ էլ ռազմական գործողությունների մեջ գտնվող կողմի վերահսկվող տարածքում մշտապես բնակվող անձ: Այս նախապայմանները միմիային են հասցնում մասնավոր ռազմական ընկերության անձնակազմի կողմից վարձկանի կարգավիճակ ստանալու հնարավորությունը: Ռազմական ընդհարման ժամանակ վարձկանի կարգավիճակ ստանալու համար անհրաժեշտ մնացած նախապայմանները կարելի է գտնել 1949թ. Ժնևյան կոնվենցիաների I-ին լրացուցիչ արձանագրության մեջ: Կարելի է ասել, որ ոչ միայն մասնավոր ռազմական ընկերության անձնակազմի տեսանկյունից, այլև ընդհանրապես վարձկանի կարգավիճակ ձեռք բերելը միջազգային բնույթի զինված ընդհարման ժամանակ չափազանց դժվար գործընթաց է, քանի որ լրացուցիչ արձանագրություն I-ի 47-րդ հոդվածում նշված 6 նախապայմանների կատարումը կրում է կումուլյատիվ բնույթ, այսինքն՝ ցանկացած վարձկան պարտավոր է համապատասխանել բոլոր 6 կետերում նշված պայմաններին:

Վերը նշված խնդիրները մասնավոր ռազմական ընկերությունների անձնակազմի կարգավիճակին վերաբերող հիմնահարցերի միայն մի մասն են մատնանշում: Ներկա պահին միջազգային իրավունքում հաստատված մոտեցման համաձայն՝

Միջազգային իրավունք

կոնֆլիկտներին մասնակցող մասնավոր ընկերությունների անձնակազմի կարգավիճակը որոշվում է յուրաքանչյուր դեպքում առանձին ուսումնասիրության արդյունքում: Դա նշանակում է, որ տարբեր ռազմական ընդհարումների ընթացքում մասնավոր ռազմական կազմակերպության ներկայացուցիչները կարող են հանդես գալ որպես կոմբատանտներ, քա-

ղաքացիական անձինք, իսկ շատ հաճախ նաև՝ որպես անօրինական կոմբատանտներ այն դեպքերում, երբ չլինելով միջազգային մարդասիրական իրավունքի տեսանկյունից զինված ընդհարման մասնակից հանդիսացող անձինք՝ նրանք, միևնույն է, մասնակցում են պատերազմական գործողություններին:

1. *Неелов В.М.* “Частные военные компании. Терминология, правовой статус и классификация деятельности”, УДК 355.311:344.31, стр. 154.

2. *Поплевина А.И., Лошкарев А.В.* “Мировое и российское регулирование деятельности частных военных организаций”, электронный ресурс.

<http://scientificarticle.ru/images/PDF/2016/15/mirovloe-i-rossijskoe-regulirovanie.pdf>, стр. 1.

3. *Ольга Купренкова*, Анастасия лавлинская “Частные военнизированные компании: проблема определения правового статуса сотрудников”, Международное гуманитарное право: проблемы и перспективы развития, международная конференция, 2009, Ереван, с. 180.

4. Закон “О частной детективной и охранной деятельности в Российской Федерации”, электронный ресурс.

http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_385/.

5. http://psm.du.edu/national_regulation/united_kingdom.

6. Документ Монтре “О соответствующих международно-правовых обязательствах и передовых практических методах государств, касающихся функционирования частных военных и охранных компаний в период вооруженного конфликта”, Монтре, 17 сентября 2008г.

7. *Singer P. W.* Corporate Warriors “The Rise of the Privatized Military Industry”, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2003, p. 93.

Ամալյա ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

**ԻՐԱՎԱԳԻՏԱԿՅՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ,
ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾՔԸ**

Իրավագիտակցությունը բազմաշերտ իրավական երևույթ է, որն ունի նաև սոցիալ-քաղաքական, հոգեբանական և բարոյափիլիսոփայական տեսանկյուններ:

Ընդհանրապես, իրավագիտակցությունը հասարակական գիտակցության տարատեսակ է, որն անխզելիորեն կապված է իրավական մյուս երևույթների, մասնավորապես՝ իրավական դաստիարակչության, իրավական մշակույթի, իրավական գաղափարախոսության և այլ հարակից կատեգորիաների հետ: Ինչպես նշում է Ա.Գ. Վաղարշյանը. «Ամենից ընդհանուր ձևով իրավագիտակցությունը բնորոշվում է որպես գաղափարների, հայացքների, զգացումների, ավանդությունների, ապրումների համակցություն, որոնք արտահայտում են մարդկանց վերաբերմունքը հասարակական կյանքի իրավական երևույթների նկատմամբ:

Իրավագիտակցության ձևավորման և զարգացման վրա ազդեցություն են թողնում սոցիալական, քաղաքական, տնտեսական, մշակութային գործոնները: Իրավագիտակցությունը փոխկապակցված է և փոխգործակցում է քաղաքական գիտակցության, բարոյական, կրոնական, փիլիսոփայական գիտակցության հետ»¹:

Յուրաքանչյուր անձ օժտված է իրավագիտակցությամբ, անկախ նրանից՝ նա գիտի, թե ոչ դրա մասին: Դեռևս Ի.Ա. Իլյինն ընդգծել է, որ «չկա մարդ առանց իրավագիտակցության, սակայն կան բազմաթիվ մարդիկ խեղաթյուրված իրավագիտակցությամբ: Իրավագիտակցությունը՝ որպես հոգևոր մարմին, անհրա-

ժեշտ է մարդուն... Նույնիսկ երբ մարդը հանցագործություն է կատարում, նեղում հարևաններին, հայրենիքին է դավաճանում և այլն, քանզի թույլ, խեղաթյուրված, ծախսված, ստրկական, հանցավոր իրավագիտակցությունը մնում է իրավագիտակցություն՝ չնայած նրա հոգեկան կառուցվածքը սխալ է, իսկ նրա բովանդակությունը կամ շարժառիթը՝ կեղծ կամ հիմար»²: Հետևաբար, իրավագիտակցությունը՝ իրավաբանական նշանակությամբ մարդու ներքին, անձնական կարգավորիչ վարքագիծն է, որը կարող է բնութագրվել կամ դրական, կամ էլ բացասական³: Սակայն այն միշտ մնում է մարդու և հասարակության կենսագործունեության անհրաժեշտ ձևը:

Իրավագիտակցությունը մարդկային գիտակցության ձևերից մեկն է՝ որպես իդեալական երևույթ: Որպես մարդկային գիտակցության ձև կամ բնագավառ իրավագիտակցությունն արտացոլում է իրավական իրականությունն իրավաբանական գիտելիքների և իրավունքի նկատմամբ գնահատման ձևով: Իրավունքի տեսության մեջ գոյություն ունեն տարբեր տեսակետներ իրավագիտակցության հասկացության սահմանման վերաբերյալ: Այսպես, Ս.Ս. Ալեքսեևի կարծիքով՝ իրավագիտակցությունը «մարդկանց վերաբերմունքն է իրավունքի նկատմամբ»⁴: Ս.Ա. Կոմարովը գտնում է, որ իրավագիտակցությունը «իրավունքի գիտակցումն է, մարդկանց պատկերացումների, զգացմունքների համահավաք արտահայտությունն է ինչպես գործող, այնպես էլ ցանկալի իրավունքի նկատմամբ»⁵:

Իրավագիտակցությունը գոյությունի

ՄԱՑԻՍ – ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

ունի անհատական կամ հասարակական ձևով: «Հասարակական իրավագիտակցությունը,- գրում է Վ.Մ. Սիրիխը,- գիտելիքների համակարգ է իրավունքի՝ որպես սոցիալական երևույթի, ձևավորման և զարգացման մասին, ինչպես նաև իրավական գնահատումների և կոնկրետ առաջարկությունների համակցություն է գործող իրավունքի կատարելագործման եղանակների ու ուղղությունների մասին»⁶:

Հայտնի է, որ անհատական իրավագիտակցությունը միշտ ուրույն և անկրկնելի է: Գա բացատրվում է նրանով, որ յուրաքանչյուր մարդ յուրահատուկ է ընկալում և պատկերացնում գործող իրավունքի էությունը, արժեքավորում այն⁷:

Ակադեմիկոս Վ.Մ. Ներսեսյանցի կարծիքով. «Իրավագիտակցությունն իրավունքի՝ որպես սոցիալական իրականության առանձնահատուկ երևույթի գիտակցման ձևն է»⁸:

Իրավաբանական գրականության մեջ հանդիպում ենք նաև այլ սահմանումների: Այսպես, Տ.Վ. Սինյուկովի կարծիքով՝ իրավագիտակցությունը «մարդկանց, սոցիալական հանրությունների պատկերացումներն ու զգացումներն են գործող կամ ցանկալի իրավունքի նկատմամբ»⁹: Ա.Բ. Վենգերովը գտնում է, որ «իրավագիտակցությունը, ըստ էության, իրավունքի գնահատումն է, որը գոյություն ունի հասարակությունում և արտահայտվում է գործող իրավունքի քննադատությամբ ու ձևավորվող հույսով և ցանկությամբ իրավական ոլորտի նկատմամբ՝ որոշարկելով՝ ինչն է իրավական և ինչը՝ ոչ իրավական»¹⁰:

Բավական հետաքրքիր պարզաբանում է տալիս Ն.Լ. Գրանատը. «Իրավագիտակցությունը մարդկային գիտակցության ձևերից մեկն է, որպես իդեալական երևույթ, որն անմիջականորեն չի դիտարկվում»¹¹: «Ինչպես գիտակցության ձև կամ ոլորտ,- շարունակում է հեղինակը,- իրավագիտակցությունն արտացոլ-

վում է իրավականի նկատմամբ արժեքավորման դրսևորումով»¹²:

Ըստ պրոֆեսոր Վ.Ն. Խրոպանյուկի. «Իրավագիտակցությունը գաղափարների, հայացքների, ավանդույթների, արժույթների ամբողջություն է, որն արտահայտում է մարդկանց վերաբերմունքը հասարակական կյանքում իրավական երևույթների նկատմամբ»¹³:

Համանման տեսակետ է արտահայտում Ռ.Կ. Ռուսինովը, որը, մասնավորապես, գտնում է, որ «իրավագիտակցությունը պատկերացումների և զգացումների համակցություն է, որն արտահայտում է մարդկանց վերաբերմունքը հասարակական կյանքում իրավունքի և իրավական երևույթների մասին»¹⁴:

Իրավագիտակցության տեսությունը ներկայացված է համաշխարհային իրավագիտությունում և այլ աշխատություններում, որոնցից կարելի է նշել Ն.Յու. Մոկոլովի «Իրավաբանների մասնագիտական գիտակցությունը»¹⁵ և Գ.Ս. Օստրոմովի «Իրականության իրավական գիտակցությունը»¹⁶:

Մասնագիտական գրականության մեջ խոսում են իրավագիտակցության երկու մակարդակների՝ հասարակական և անհատական իրավագիտակցության մասին¹⁷:

Հասարակական իրավագիտակցությունն ընդհանրացնում է իրավական հայացքները, գաղափարները, ավանդույթները, որոնք մշակվում են առանձին մարդկանց (անհատների) կողմից: Գիտական իրավագիտակցությունը և իրավական հոգեբանությունն առանձին անհատների գիտակցությունից դուրս գոյություն չունեն: Նրանք ներառում են բոլոր այն բնորոշը, առավել էականը, որը բովանդակվում է անհատների իրավական գիտակցության մեջ:

Անհատական իրավագիտակցությունը իրավունքի մասին կոնկրետ անձի զգացումներն ու պատկերացումներն են: Հասարակական իրավագիտակցու-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

թյունը զարգանում է առանձին անհատների իրավագիտակցության միջոցով: Սակայն այն անհատի իրավագիտակցությունից անհամեմատ հարուստ է, քանի որ արտացոլում է հասարակության իրավական կյանքն ամբողջությամբ: Անհատական իրավագիտակցությունը չի կարող ընդգրկել հասարակական կյանքի տարբեր ժամանակաշրջանների իրավական երևույթների ամբողջ բազմազանությունը, այն արտացոլում է սոսկ առանձին, էական գծեր: Կոնկրետ մարդու իրավագիտակցությունը ձևավորվում է այն պայմանների ազդեցությամբ, որում ապրում և աշխատում է նա: Իսկ քանի որ անհատների կյանքի պայմանները տարբեր են, ապա դա ազդում է նաև նրանց իրավագիտակցության վրա: Միայն ինչու մի մարդու իրավագիտակցությունը կարող է լինել խոր, բովանդակել իրավական երևույթների գիտական գնահատականները, իսկ մեկ ուրիշինը՝ սահմանափակ հասարակական իրավագիտակցության մակարդակից հետ մնացող: Շատ կարևոր է հաշվի առնել առանձին մարդկանց իրավագիտակցությունն ու մակարդակը իրավական դաստիարակության աշխատանքները կազմակերպելիս:

Համաշխարհային գիտության համաձայն՝ իրավունքը համընդհանուր մասշտաբ է, ազատության հավասար չափ: Իրավական պետությունում իրավունքն արտահայտում և պաշտպանում է ժողովրդի արմատական շահերը, սահմանում է երկրի հասարակական կարգը, քաղաքական, տնտեսական համակարգերը և այլն:

Օրենքները մշակում են մարդիկ, դրանք ինտելեկտուալ ստեղծագործական աշխատանքի արդյունք են: Իհարկէ, յուրաքանչյուր օրենքում մարմնավորվում են գաղափարներ և մտքեր, որոնք իրենց վրա կրում են կոնրետ անհատական իրավական գաղափարախոսության և իրավական հուզմունքների ազդեցությունը: Տվյալ պրոբլեմատիկայի

մասին դատողություններ անելիս երբեք չպետք է մոռանալ Հեգելի նախագուշացումը. «Օրենքները կարող են երևան գալ միայն հասարակության բավականաչափ զարգացած կյանքի, հասարակության մեջ զարգացած բազմատեսակ պահանջմունքների և համապատասխան բավարարման պայմաններում: Քանի որ օրենքի հետ մերքնապես կապված է գիտելիքի և մտքի պահը, նրա երևան գալու համար անհրաժեշտ է նաև մշակութային զարգացման և կրթվածության որոշակի մակարդակ, որպեսզի չմնա միայն զգայականում, այլ կարողանա օգտվել համընդհանուրով»¹⁸:

Այսպիսով, տնտեսական, գաղափարական և այլ հարաբերությունները մինչև իրենց արտացոլումը գտնեն օրենքում, պետք է անցնեն օրենսդիր մարմինը կազմող մարդկանց գիտակցության միջով:

Ինչպես հայտնի է, փիլիսոփայությունը հասարակական գիտակցության ձև է, որն ամբողջական պատկերացում է տալիս աշխարհի և նրանում մարդու տեղի մասին¹⁹: Հասարակական գիտակցության ձևին է դասվում նաև իրավագիտակցությունը:

Իրավագիտակցությունը գաղափարների, հայացքների, զգացմունքների, ավանդույթների, ապրումների ամբողջություն է, որն արտահայտում է մարդկանց վերաբերմունքը հասարակական կյանքում իրավական երևույթների նկատմամբ: Դա օրենսդրության, օրինականության, արդարադատության մասին, իրավաչափ կամ ոչ իրավաչափ վարքի մասին պատկերացումն է: Բարոյականությունը, որը նույնպես արտահայտվում է իրավագիտակցությունում, գտնվում է իրավաստեղծ գործունեության հետ սերտ կապի մեջ, քանզի այն անմիջականորեն ներթափանցում է իրավական նորմի մեջ՝ դառնալով նրա անբաժան մասը: Բարոյական նորմերը քաղաքացիական հասարակությունում կազմում են քրեաիրավական նորմերի գնահատման միջո-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնը

կը, քանզի բարոյականութիւնը և իրավունքը այդ հասարակութիւնում միասնական են՝ ըստ իրենց հիմքի, որը և ապահովում է քրեաիրավական նորմերի արդյունավետութիւնը: Սկզբնականորէն ցանկացած հանցավոր ոտնձգութիւն մաս հակաբարոյական արարք է: Այս տեսակետից դժվար է համաձայնել արտասահմանյան գրականութեան մեջ տարածված կարծիքի հետ, ըստ որի՝ իրավական մեղքը չի համարվում մաս մեղք բարոյական առումով²⁰:

Իրավագիտակցութեան բնութագրիչ հատկանիշներն են՝

- իրավագիտակցութիւնը հասարակական գիտակցութեան ձևերից մեկն է.

- իրավագիտակցութիւնն իրավական իրականութեան արտահայտման առանձնահատուկ ձև է.

- իրավագիտակցութիւնը ներգործում է մարդկանց գործունեութեան և վարքագծի վրա.

- իրավագիտակցութիւնը, ըստ բովանդակութեան և շարժառիթների, կարող է լինել դրական կամ բացասական.

- իրավագիտակցութիւնը ներառում է իրավական երևութիւնները ինչպէս ստատիկ, այնպէս էլ դինամիկ վիճակներում:

Իրավագիտակցութիւնն ինքնին բարդ երևոյթ է և ներառում է ենթահամակարգեր և դրանց կառուցվածքային տարրեր:

Իրավագիտակցութեան ենթահամակարգերն են՝ իրավական գաղափարախոսութիւնը և իրավական հոգեբանութիւնը:

Իրավական գաղափարախոսութիւնն արտահայտում է առավելապէս վերացական մտածողութեան արդյունքները: Այն ներառում է իրավունքի մասին գիտական պատկերացումները և դրա դերը հասարակական կյանքում: Իրավական գաղափարախոսութիւնում առաջնակարգ նշանակութիւն ունեն.

- մարդու բնական և անօտարելի իրավունքների,

- իրավունքի օրէնքի գերակայութեան,

- օրինականութեան և իրավակարգի ապահովման,

- իրավունքի և պետութեան անխզելի կապի և փոխներգործութեան մասին ձևավորված հայեցակարգային գաղափարները և հայացքները:

Իրավական գաղափարախոսութիւնը հայացքների և պատկերացումների համակարգ է, որոնք տեսականորէն արտացոլում են հասարակական կյանքի իրավական երևութիւնները: Իրավական գաղափարների և հայացքների տեսական արտացոլումը բովանդակվում է պետութեան և իրավունքի հարցերի, հասարակական կյանքում նրանց էության և դերի գիտական հետազոտութիւններում: Քանի որ նրանցում բովանդակվում են օբյեկտիվ եզրակացութիւններ և ընդհանրացումներ, դա օգնում է պետութեանը և նրա մարմիններին՝ դրանք արդյունավետ օգտագործել իրենց իրավաստեղծ և իրավակիրառող գործունեութեան մեջ²¹:

«Իրավական գաղափարախոսութիւնը,- գրում է պրոֆեսոր Ն.Լ. Գրանատը,- մարդկանց, նրանց խմբերի, բնակչութեան և հասարակութեան իրավական հայացքների, սկզբունքների, պահանջների համակարգված գիտական արտահայտութիւնն է»²²: Իրավական գաղափարախոսութիւնը հիմնավորում և զննահատում է գոյութիւն ունեցող կամ ծագող իրավական հարաբերութիւնները, օրինաչափութիւնը և իրավակարգը: Իրավական գաղափարախոսութեան մշակման գործընթացին մասնակցում են իրավաբան-գիտնականները, տնտեսագետները, որոնք հաշվի են առնում կոնկրետ պատմական պայմանները, ուժերի հարաբերակցութիւնը, հասարակական գիտակցութիւնը, սոցիալական հոգեբանութիւնը, ինչպէս մեծամասնութեան, այնպէս էլ փոքրամասնութեան կամքն ու շահերը և այլն:

Իրավական հոգեբանութիւնը զգացմունքների, սովորութիւնների, տրամադրութիւնների, ավանդութիւնների ամբողջութիւն է, որոնցում արտացոլվում է

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

տարբեր սոցիալական խմբերի, պրոֆեսիոնալ կոլեկտիվների, առանձին անհատների վերաբերմունքը իրավունքի, օրինականության, հասարակությունում գործող իրավական հիմնարկների համակարգի նկատմամբ²³: Իրավական հոգեբանությունը ներառում է իրավական զգացմունքների, գնահատումների ողջ համակցությունը: Իրավական հոգեբանության միջոցով իրացվում են՝ ա) իրավական գիտելիքները, բ) իրավական կուլտուրան, սովորույթները և ավանդույթները, գ) մարդկանց վարքագծի ինքնագնահատումը: Այստեղ բացառիկ նշանակություն ունի ազգային հոգեբանությունը՝ դարերով ձևավորված իրավական ավանդույթները, մտածելակերպը, գիտակցությունը, սովորույթները, դավանանքը և այլն, որոնք էապես ազդում են մարդկանց իրավագիտակցության վրա: Իրավական հոգեբանությունը բնութագրում է մարդկանց այն ապրումները, զգացմունքները, մտքերը, որոնք առաջանում են իրավական նորմի հրապարակման, գործող օրենսդրության վիճակի և նրա պահանջների գործնական կենսագործման կապակցությամբ: Ուրախությունը կամ տխրությունը՝ նոր օրենքի ընդունումից հետո կոնկրետ նորմը կիրառելիս, բավարարվածության կամ անբավարարվածության զգացումը, անհամբեր կամ անտարբեր վերաբերմունքը իրավական կարգադրագրերը խախտելիս՝ այդ բոլորը վերաբերում են իրավական հոգեբանության ոլորտին:

Իրավական հոգեբանության բովանդակության, նրա հասունության մակարդակի վրա նշանակալից չափով ազդում է հասարակական կյանքի իրավական երևույթի մասին գիտական պատկերացումների ներդրումը մարդկանց գիտակցության մեջ:

Իրավական հոգեբանությունն արտահայտում է ճանաչողության առավելապես հայեցողական (հուզական) պահը:

Դա ամենից առաջ հույզերի, ապրում-

ների, զգացմունքների բնագավառն է:

Իրավական գաղափարների, հայացքների դրսևորումը կարող է հենվել իրավական հոգեբանության դրսևորումների արժեքային հատկանիշների վրա, սակայն կարող է մերժել դրանք կամ ուղղումներ մտցնել դրանց մեջ: Ամեն դեպքում պետաիրավական երևույթների գիտական իմացությունը իրավագիտակցության առաջնակարգ ենթահամակարգն է:

Իրավական երևույթների իմացության և արտացոլման աստիճանի տեսանկյունից, սովորաբար տարբերում են իրավագիտակցության երեք մակարդակ՝ առօրեական (եմպիրիկ), գիտատեսական և պրոֆեսիոնալ²⁴:

Առօրեական իրավագիտակցությունը ձևավորվում է տարերայնորեն, կյանքի կոնկրետ պայմանների, անձնական փորձի և իրավական գիտելիքների ազդեցության ներքո: Այն դրսևորվում է ինչպես անհատական, այնպես էլ խմբային մակարդակներով: Իրավաստեղծ գործունեության պրոցեսում առօրյա իրավագիտակցությունն ազդում է «ներքևից», այսինքն՝ իրավաստեղծ մարմինը, օժտված լինելով իրավագիտության բարձր մակարդակով (գիտական-տեսական և պրոֆեսիոնալ), պարտավոր է հաշվի նստել սպազա նորմատիվ ակտի հասցեատերերի իրավական հայացքների, պատկերացումների, ապրումների և հույզերի հետ:

Կոնկրետ իրավաստեղծ լուծումների վրա անմիջական ազդեցություն ունեն և էական դեր են խաղում գիտատեսական և պրոֆեսիոնալ իրավագիտակցության մակարդակները:

Գիտական (տեսական) իրավագիտակցությունը, ի տարբերություն առօրեականի, դրսևորվում է կայուն և հաստատուն իրավական գիտելիքների, սոցիալ-իրավական իրականության խորքային վերլուծությունների հիման վրա: Հենց գիտական իրավագիտակցությունն է համարվում (պետք է համարվի) իրա-

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւնը

վաստեղծ գործունեության անմիջական աղբյուրը:

Պրոֆեսիոնալ իրավագիտակցությունը, ինչպէս իրավագիտորեն նշում է Ս.Ստեփանյանը. «Պետական ապարատի ծառայողների իրավագիտակցությունն է, որ այս կամ այն կերպ առնչվում է իրավաստեղծ գործունեության հետ»²⁵:

Գիտական (տեսական) և պրոֆեսիոնալ իրավագիտության մակարդակների տարբերակման չափանիշն այն է, որ դրանցից յուրաքանչյուրը բովանդակում է ինտելեկտուալ և կամային տարրերի տարբեր հարաբերություն և, հետևաբար, դրանք տարբեր ձևով են «ներքաշված» իրավակազմավորման գործընթացի մեջ²⁶:

Գիտական-տեսական իրավագիտակցությունն առավելապես նպաստում է իրավաստեղծ գործունեությանը (գիտական-ճանաչողական և գնահատման գործառույթներով)՝ ապահովելով ընդունվելիք նորմատիվ ակտի գիտական հիմնավորվածությունը:

Սակայն միայն գիտատեսական իրավագիտակցությամբ հնարավոր չէ ներդնել գիտության նվաճումները հասարակական պրակտիկայում: Դրա համար գիտատեսական իրավագիտակցության այս կամ այն տարրերը պետք է փոխակերպվեն պետական ապարատի պրոֆեսիոնալ ծառայողների իրավագիտակցության մեջ: Միայն այդպիսի փոխակերպման միջոցով գիտատեսական իրավագիտակցության բովանդակության ինտելեկտուալ տարրերը կարող են օգտագործվել պրակտիկայում որպէս կամային դրսևորումներ: Ասվածից հետևում է, որ պրոֆեսիոնալ իրավագիտակցությունը, ի տարբերություն գիտատեսականի, առավել մեծ չափով է նպաստում իրավագիտակցության իրավական գաղափարախոսական և կամային գործառույթների իրականացմանը՝ իրավաստեղծ պրոցեսում:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ գիտատեսական և պրոֆեսիոնալ իրավագիտակ-

ցությունները չունեն հստակ բաժանարար գծեր, այլ գտնվում են փոխակապակցվածության և փոխազդեցության մեջ և դրանց սահմանները խիստ պայմանական են ու փոփոխական:

Այսպէս, որոշակի գիտատեսական իրավագիտակցությունը՝ որպէս իրավական գաղափարախոսության դրսևորում, ինքնին ենթադրում է ոչ միայն ինտելեկտուալ տարրերի առկայություն, այլ նաև կամային տարրեր: Դրա հետ միաժամանակ անհեթեթ է անմիտ կարող է համարվել այն միտքը, թէ իբր պրոֆեսիոնալ իրավագիտակցությունը գուրկ է ինտելեկտուալ տարրերից կամ այդ տարրերն ամբողջությամբ ներառվում են գիտատեսական իրավագիտակցությունից: Ընդհակառակը, պրոֆեսիոնալ իրավագիտակցության տեսակարար կշռի մեծ մասն է կազմում այն ինտելեկտուալ բովանդակությունը, որն ուղղակիորեն ընկալվում է հասարակական պրակտիկայով:

Այսպիսով, իրավունքը կարիք ունի իրավագիտակցության, որպէսզի գործի, կենդանի ուժ հանդիսանա, իսկ իրավագիտակցությունը իրավունքի կարիքն ունի, որպէսզի ձեռք բերի առարկայական գնահատական և սոցիալական արդարություն²⁷:

Սակայն իրավունքը միայն այն դեպքում կարող է կատարել իր առաքելությունը՝ որպէս հասարակական հարաբերությունների կարգավորիչ, երբ այն ոչ միայն գիտակցվել է մարդկանց կողմից, այլ նաև ճանաչվել է որպէս հոգևոր արժեք և կենսական անհրաժեշտություն:

Իրավական գաղափարախոսությունը և իրավական հոգեբանությունն անխզելիորեն կապված են միմյանց հետ և հանդես են գալիս որպէս մեկ միասնական ամբողջություն:

Իրավագիտակցությունը հասարակական կյանքում կատարում է մի շարք գործառույթներ, մասնավորապէս՝ ճանաչողական, գնահատման և կարգավորիչ²⁸:

Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն

Իրավագիտակցության ճանաչողական գործառնությունն համապատասխանում են որոշակի իրավաբանական գիտելիքներ, որոնք հետևանք են ինտելեկտուալ գործունեության:

Գնահատման գործառնությունն արտահայտվում է իրավական իրականության հանդեպ մարդկանց զգացմունքների և հույզերի միջոցով:

Իրավագիտակցության բովանդակությունը ներառում է չորս տեսակի գնահատման հարաբերություններ՝ ա) իրավունքի (նրա սկզբունքների, նորմերի, ինստիտուտների) նկատմամբ, բ) շրջապատի իրավական վարքագծի նկատմամբ (հանցագործության, հանցագործի, իրավախախտի), գ) իրավապահ մարմինների գործունեության նկատմամբ (ուստիկանություն, դատախազություն, դատարան և այլն), դ) իր վարքագծի նկատմամբ (ինքնագնահատում):

Իրավագիտակցության կարգավորիչ գործառնությունն իրականացվում է իրավական կողմնորոշման դրսևորման միջոցով, որը կարող է արտահայտվել իրավաչափի և ոչ իրավաչափի վարքագծի ձևով:

Ակադեմիկոս Վ.Ս. Ներսեսյանցն արդարացիորեն նշում է. «Իրավագիտակցության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ոչ միայն վերացական-տրամաբանական իրավական հասկացությունները, կատեգորիաները և այլն, այլ նաև իրավագիտակցության մինչտեսական ճանաչողական միջոցները (իրավական զգացմունքները, կերպարները, խորհրդանիշները և այլն) ինչպես իրավունքի, այնպես էլ պետության (բոլորի համար պարտադիր իշխանությունների իրավական կազմակերպման) գիտակցման (գնահատման և այլնի) ձևերն են»²⁹:

Ուստի, ամբողջությամբ կարելի է ասել, որ իրավագիտակցությունն իր զարգացման բոլոր աստիճաններում և իր արտահայտման բոլոր ձևերով, իրավական գիտակցությունից մինչև իրավական հասկացությունները, ոչ միայն իրավունքի և իրավական երևույթների (դրանց

իմաստի, հատկությունների, բնութագրերի, գործառնության-կարգավորիչ նշանակության և այլն), այլ միաժամանակ նաև պետության պետական-իշխանական երևույթների արտահայտման, գիտակցման, գնահատման ձև և միջոց է:

Հետևաբար, յուրաքանչյուր մարդ կարիք ունի իրավագիտակցության և դրա օգտագործման: Դրա հետ մեկտեղ, մարդը հանդես է գալիս որպես առաջին՝ իրավունքի ստեղծագործ աղբյուր, օրինակականության և իրավակարգի կենդանի մարմին՝ հասարակության և պետության մեջ, երկրորդ՝ գործողության (սանգործության) մեխանիզմ իրավական նշանակություն ունեցող իրադրություններում, երրորդ՝ վարքագծի գնահատման չափանիշ (իրավաչափի և ոչ իրավաչափի):

Իրավագիտակցությունն օրենսդրության զարգացման, իրավակարգի կայունացման, քաղաքացիների ազատությունների և իրավունքների իրական լինելու կարևոր գործոն է: Կատարյալ իրավագիտակցությունը վկայում է անհատի բարձր և ընդհանուր իրավական կուլտուրայի մասին, նրան դարձնում տարբեր իրավահարաբերությունների լիարժեք մասնակից:

Իրավագիտակցությունը իրավունքի իմացությունն է, գործող իրավունքի գնահատականն ու մտքերը և գաղափարը իրավունքում ցանկալի փոփոխությունների մասին, այսինքն՝ իրավագիտակցությունը ոչ միայն օբյեկտի արտացույցման արդյունքն է, այլև օբյեկտի վրա ազդեցության միջոցը:

Այսպիսով, իրավագիտակցությունը գիտակցության ոլորտ է, որն արտահայտում է մարդկանց վերաբերմունքը գործող և ցանկալի իրավունքի նկատմամբ՝ պատկերացումների, զգացումների, հայացքների, հույզերի, գնահատականների, դիրքորոշումների, իրավական գիտելիքների ձևերով և պայմանավորում (կարգավորում) է մարդկանց վարքագիծն իրավաբանորեն նշանակալի իրադրություններում:

1. **Վաղարշյան Ա.Գ.** Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն-2: Դասախոսութիւններ: Երևան, 2011, էջ 224:
2. **Ильин И.А.** Собр. соч. Т. 1. М., 1993, с. 224.
3. Общая теория государства и права. Академический курс. Том 3. Издание 2-е, переработанное и дополненное. Отв. ред. профессор М.Н. Марченко. М., 2001, с. 303.
4. **Алексеев С.С.** Государство и право. Начальный курс. Издание второе, переработанное и дополненное. М., "Юридическая литература", 1996, с. 103.
5. **Комаров С.А.** Общая теория государства и права. Курс лекций. Издание 2-ое, исправленное и дополненное. М., "Манускрипт", 1996, с. 237.
6. **Сырых В.М.** Теория государства и права. Учебник. - Отв. ред. профессор С.А. Чибриков. М., "Былина", 1998, с. 117.
7. **Хропанюк В.Н.** Теория государства и права (2-е издание, дополненное, исправленное). - Под ред. профессора Стрекозова В.Г. М., "Интерстиль", 2000, с. 204.
8. **Ներսիսյանց Վ.Ս.** Իրավունքի և պետութեան տեսութիւն: Թարգմ. խմբ. Վ. Նազարյան, Երևան, 2001, էջ 91:
9. **Синюков Т.В.** Правосознание и правовое воспитание. - В кн.: Теория государства и права. Курс лекций. - Под ред. профессора Н.И. Матузова и А.В. Малько. М., "Юристь", 1997, с. 556.
10. **Венгеров А.Б.** Теория государства и права. Учебник для юридических вузов. М., "Новый юрист", 1998, с. 573.
11. **Гранат Н.Л.** Правосознание и правовое воспитание. - В кн.: Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Том 2. Теория права. Учебник для вузов. Отв. ред. профессор М.Н. Марченко. М., "Зерцало", 1998, с. 378.
12. Նույն տեղը, էջ 379:
13. **Хропанюк В.Н.** Теория государства и права (2-е издание, дополненное, исправленное). - Под ред. профессора Стрекозова В.Г. М., "ДТД", 1995, с. 203.
14. **Русинов Р.К.** Понятие правосознание. - В кн.: Теория государства и права. Учебник для юридических вузов у факультетов. М., "Норма - Инфра - М", 1998, с. 324.
15. **Соколов Н.Я.** Профессиональное сознание юристов. М., 1988.
16. **Остроумов Г.С.** Правовое осозна-
- ние действительности. М., 1989.
17. **Խրոպանյուկ Վ.Ն.** Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն (2-րդ իրատարակութիւն, լրացումներով, ուղղումներով). - Երևան, 1997, էջ 247-248: **Нерсесянц В.С.** Общая теория права и государства: Учебник для вузов. М., 2000, с. 270.
18. **Ներսիսյանց Վ.Ս.** Հեղգէլ: Երևանի պետ. համալս. իրատ., 1986, էջ 51:
19. **Керимов Д.А.** Предмет философии права. - "Государство и право", 1997, N7, с. 6.
20. **Кельзен Г.** Общее учение о праве. Вена, 1967; **Ковлер А.И.** Исторические формы демократии: проблемы политико-правовой теории. М., 1990; **Рене Давид** Основные правовые системы современности. М., 1979; **Лившиц Р.З.** Современная теория права.
21. **Խրոպանյուկ Վ.Ն.** Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն, Երևան, 1997, էջ 246:
22. **Гранат Н.Л.** Правосознание и правовое воспитание. - "Общая теория государства и права. Академический курс". Том 3. Издание 2-е, переработанное и дополненное. Отв. ред. профессор М.Н. Марченко. М., 2001, с. 305.
23. **Խրոպանյուկ Վ.Ն.** Պետութեան եւ իրավունքի տեսութիւն, Երևան, 1997, էջ 246:
24. Общая теория государства и права. Академический курс. Том 2. Теория права. Отв. ред. проф. М.Н. Марченко. М., 1998, с. 391.
25. **Степанян С.С.** Теоретические проблемы правообразования в социалистическом обществе. Изд-во АН Арм. ССР, Ереван, 1986, с. 118.
26. Նույն տեղում, էջ 128:
27. **Гранат Н.Л.** Правосознание и правовое воспитание. - "Общая теория государства и права. Академический курс". Том 3. Издание 2-е, переработанное и дополненное. Отв. ред. профессор М.Н. Марченко. М., 2001, с. 309.
28. **Ներսիսյանց Վ.Ս.** Իրավունքի և պետութեան տեսութիւն, Երևան, 2001, էջ 91-92: Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах. Том 3. Издание 2-е, переработанное и дополненное. Отв. ред. профессор М.Н. Марченко. М., 2001, с. 310.
29. **Ներսիսյանց Վ.Ս.** Իրավունքի և պետութեան տեսութիւն, Երևան, 2001, էջ 93:

Арег МАЛХАСЯН

Аспирант Российско-Армянского университета

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ МЕДИЦИНСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, СВЯЗАННОЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНСТРУМЕНТОВ ПОВЫШЕННОГО РИСКА ПРИЧИНЕНИЯ ВРЕДА

Медицинская деятельность в силу своей сложности несет в себе большой риск причинения вреда жизни и здоровью, вследствие чего можно сделать вывод, что медицинская деятельность в общем должна считаться деятельностью, связанной с повышенной опасностью. Конечно, для более эффективной защиты прав лиц, которым причинены вред действиями лиц, осуществляющих медицинскую деятельность, следует увеличить объем ответственности последних, что, с одной стороны, побудит лиц, осуществляющих медицинскую деятельность, осуществлять свою деятельность более высококвалифицировано, а с другой, в случае причинения вреда позволит компенсировать его. На практике часты случаи, когда при оказании медицинской помощи лицу причиняется вред, который возникает без вины врача, но причиняет такой вред, как например инвалидность или даже смерть.

Однако при всей важности отнесения медицинской дея-

тельности к деятельности, связанной с повышенной опасностью, необходимо отметить, что медицинская деятельность многогранна и разнообразна. Отнесение всего массива видов медицинской деятельности к деятельности, связанной с повышенной опасностью не только не обосновано, но даже негативно для самого понятия "деятельность связанная с повышенной опасностью". Такого мнения придерживаются также известные правоведы. Так, М.Н. Малеина пишет, что лечебная деятельность неоднородна и не может быть признана в целом источником повышенной опасности, но отдельные способы лечения соответствуют определению источника повышенной опасности [1]. Ю.С.Сидорович и К.В. Егоров утверждают, что "медицинская деятельность подпадает под понятие источника повышенной опасности, данное Верховным судом РФ" [2]. Однако существуют и противоположные мнения. Так, Ю.А. Звезда пишет, что некоторые методы и способы осуществле-

ния медицинской деятельности никогда не могут быть признаны источником повышенной опасности, но саму деятельность можно внести в список источников повышенной опасности [3].

Таким образом, можно сделать вывод, что в силу многогранности медицинской деятельности необходимо установить какие виды медицинской деятельности являются деятельностью, связанной с повышенной опасностью причинения вреда.

Одним из самых распространенных видов медицинской деятельности можно считать деятельность связанную с использованием различной аппаратуры и инструментов. Большинство медицинских услуг осуществляются именно с помощью аппаратуры и инструментов. При этом разные инструменты несут в себе различный риск причинения вреда.

На практике, использование таких инструментов часто судами признается деятельностью, связанной с повышенной опасностью причинения вреда. К примеру, Янышев Д.Г. обратился в суд с иском к Муниципальному учреждению здравоохранения «Медсанчасть N7» о компенсации морального вреда, причиненного повреждением здоровья указав, что ... поступил в отделение травматологии МСЧ N7 диагнозом «консоли-

дированный перелом левого бедра с остеосинтезом бедра пластиной». ... ему была сделана плановая операция, выполнено удаление металлоконструкции под спинномозговой анестезией. Во время операции ему был причинен термический ожог 1-2 ст. правой стопы при использовании электрокоагулятора. Однако представители ответчика утверждали, что вины работников МУЗ «Медсанчасть N7» в причинении ожога истцу не имеется, произошел несчастный случай, вред возник вследствие непреодолимой силы. Операция по удалению металлоконструкции истцу проходила в штатном режиме, техника безопасности при использовании электрокоагулятора нарушена не была, контакта аппарата с поврежденным пальцем не было, врач действовал в соответствии с установленными мировыми стандартами. Однако суд постановил, что отдельные виды медицинской деятельности по своим признакам полностью соответствуют понятию «источник повышенной опасности» и таким образом удовлетворил требования истца [4].

Однако не каждый инструмент несет в себе большой риск причинения вреда. Необходимо четко разграничить те инструменты, использование которых с точки зрения гражданского права несет в себе высокую ве-

Гражданское право

роятность причинения вреда. К сожалению, классификации медицинских инструментов и объектов в зависимости от вероятности причинения ими вреда армянское законодательство не содержит. Однако при этом необходимо отметить, что Коллегия Евразийской экономической комиссии 22.12.2015г. утвердила “Правила классификации медицинских изделий в зависимости от потенциального риска применения”, которые вступили в силу 01.01.2016г. Таким образом данный документ можно считать отправной точкой для классификации видов медицинской деятельности и причисления каких-либо ее видов к деятельности, создающей повышенный риск причинения вреда.

Для классификации медицинских изделий в указанном нормативном акте установлены следующие критерии: длительность применения медицинских изделий; инвазивность медицинских изделий; наличие контакта с человеческим телом или взаимосвязи с ним; способ введения медицинских изделий в тело человека (через анатомические полости или хирургическим путем); применение для жизненно важных органов и систем (сердце, центральная система кровообращения, центральная нервная система); применение источников энергии [5].

Учитывая данные критерии,

медицинские изделия были классифицированы на 4 типа: изделия с низкой степенью потенциального риска, изделия со средней степенью потенциального риска, изделия с повышенной степенью потенциального риска и медицинские изделия с высокой степенью риска.

К изделиям с низкой степенью потенциального риска относятся неинвазивные медицинские изделия, не подпадающие под другие категории, а также неинвазивные медицинские изделия, которые используются как механические барьеры или для компрессии; Инвазивные изделия кратковременного использования, Хирургические инвазивные медицинские изделия многоразового использования, Активные диагностические медицинские изделия, которые используются для освещения тела пациента в видимом диапазоне спектра и т.д [6].

К изделиям средней степени потенциального риска относятся неинвазивные медицинские изделия, предназначенные для хранения органов, частей органов или хранения или введения в организм пациента крови, других жидкостей, газов, паров или тканей, неинвазивные медицинские изделия, предназначенные для изменения биологического или физико-химического состава и свойств кровиау-

диометры, электромиографы, тепловизоры, спирометры, аппараты для УВЧ-терапии, аппараты КВЧ-терапии для СВЧ-обеззараживания, аппараты для электрофореза, лазерной и магнитотерапии, кислородные ингаляторы, увлажнители дыхательных смесей, газоанализаторы, слуховые аппараты и т.д.

К категории изделий с повышенной степенью потенциального риска относятся неинвазивные медицинские изделия, которые соприкасаются с поврежденной кожей, если их используют для ран, которые можно залечить только посредством вторичного заживления; инвазивные медицинские изделия (за исключением хирургических инвазивных), применение которых связано с отверстиями в теле человека и которые не предназначены для присоединения к активному медицинскому изделию, если их применение длительно; пульсоксиметры, аппарат искусственной вентиляции легких, реографы, система лазерная фемтосекундная для офтальмологии, рентгеновский аппарат, аппарат для гемосорбции и т.д.

К категории с самым высоким уровнем потенциального риска относятся Хирургические инвазивные медицинские изделия, если они предназначены для диагностики, наблюдения, контроля или коррекции пато-

логий сердца, центральной системы кровообращения или центральной нервной системы в прямом контакте с органами или частями этих систем; аппараты для гемодиализа, другие изделия, замещающие жизненно важные органы, имплантируемые медицинские изделия, такие как кардиостимуляторы, внутриматочные контрацептивы, протезы клапанов сердца и т.д.

Однако, при всем удобстве и четкости разграничения категорий данная классификация с точки зрения гражданско-правовых норм о деятельности, связанной с повышенной опасностью причинения вреда имеет некоторые недостатки. Так, для первой категории инструментов ясно, что таковые несут небольшой риск причинения вреда и, деятельность связанная с ними, может быть исключена из числа источников повышенной опасности. С четвертой категорией инструментов тоже не сложно. В силу наивысшего уровня риска причинения вреда такая деятельность вне всяких сомнений является источником повышенной опасности. Однако, что касается 2-ой и 3-ей категории, здесь возникают противоречия. Ни законодательство, ни правоприменительная практика, ни наука не дают какой-либо разделительной линии для уровня риска, который бы считался

Гражданское право

достаточным, для причисления деятельности к источникам повышенной опасности.

По нашему мнению для установления факта принадлежат ли данные категории к источникам повышенной опасности или нет, необходимо рассмотреть вероятность причинения вреда ими и степень возможного вреда. Так, при высоком риске причинения вреда для классификации деятельности в качестве источника повышенной опасности достаточно и небольшого размера причинения вреда. При этом, в случае, если возможно причинение существенного вреда, то уровень риска причинения такого вреда может быть на порядок ниже, при этом деятельность все равно будет считаться источником повышенной опасности. К примеру, при использовании дефибрилятора существует большая вероятность причинения небольшого вреда в виде ожогов тканей. Такая деятельность несомненно будет считаться деятельностью, связанной с повышенной опасностью причинения вреда. В то же время вероятность причинения вреда аппаратом искусственной вентиляции легких не столь высока, однако возможный вред, причиняемый таким аппаратом несравненно высок и может быть причиной смерти лица. При этом и дефибрилятор и аппарат искусственной венти-

ляции легких входят в третью категорию медицинских инструментов.

Учитывая вышесказанное, считаем, что, ни уровень риска наступления негативных последствий, ни размер возможного вреда при осуществлении медицинской деятельности, связанной с использованием инструментов 2-ой категории/ изделия средней степени потенциального риска/ не достаточен для причисления такой деятельности к деятельности, связанной с повышенной опасностью причинения вреда.

В отношении деятельности, связанной с использованием медицинских инструментов 3-ей категории /изделия повышенной степени потенциального риска/ считаем, что такая деятельность несет в себе более чем достаточный риск причинения вреда. В то же время возможный вред также достаточно велик, порой доходя до смерти пациентов. Таким образом медицинская деятельность и, связанная с использованием медицинских инструментов 3-ей категории, по нашему мнению, подпадает под понятие “деятельности, связанной с повышенной опасностью причинения вреда”.

Учитывая вышеизложенное, мы пришли к выводу, что деятельностью, связанной с повышенной опасностью причинения вреда, должны считаться те

виды деятельности связанные с использованием медицинских инструментов, для которых соотношение риска возникновения вреда и размера возможного вреда достаточно для попадания в 3-ю и 4-ую категории медицинских инструментов, установленные в “Правилах классификации медицинских изделий в зависимости от потенциального риска применения”, принятых Коллегией Евразийской экономической комиссии. При этом необходимо отметить, что

армянское законодательство не содержит подобной классификации, что является большим пробелом. Считаем необходимым разработку и принятие в качестве подзаконного нормативного акта классификации медицинских инструментов на основе риска причинения ими вреда для законодательства РА, среди прочего беря за основу “Правилах классификации медицинских изделий в зависимости от потенциального риска применения”.

[1] *Малеина М.Н.* Человек и медицина в современном праве. с. 131; *Кадыров Ф.Н.* Платные медицинские услуги. (Экономико-правовые основы организации оказания платных медицинских услуг). М., 1999, с. 146.

[2] *Сидорович Ю.С.* Гражданско-правовая ответственность за медицинскую ошибку: Дис... канд. юрид. наук. М., 2005, с. 68; *Егоров К. В.* Правомерное и неправомерное причинение вреда в сфере медицинской деятельности: Дис... канд. юрид. наук. Казань, 2007, с. 78.

[3] *Звездина Ю.А.* Гражданско-правовая ответственность за причинение вреда при оказании медицинских услуг: Автореф. дис... канд. юрид. наук. - СПб., 2001, с. 17.

[4] Решение Орджоникидзевского районного суда г. Перми от 12 2010 года, на <http://docs.pravo.ru/document/view/17501729/15156293/>.

[5] Правила классификации медицинских изделий в зависимости от потенциального риска применения Евразийской экономической комиссии, на http://www.eurasiancommission.org/ru/act/tehnreg/deptexreg/konsultComitet/Documents/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0%20%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%84%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8_%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82_1.pdf.

[6] Там же.

ՖԻԿՏԻՎ ԵՎ ԿԱՍԿԱԾԵԼԻ ԳՈՐԾԱՐՔՆԵՐԻ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ՍՆԱՆԿՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ

Քաղաքացիական իրավահարա-
բերությունների սուբյեկտները,
հիմնվելով կամքի ինքնավարության և
պայմանագրի ազատության սկզբունքնե-
րի վրա, իրենց հայեցողությամբ են
դրոշում պայմանագրի պայմանները, այդ
թվում՝ պայմանագրի գինը (ՀՀ քաղաքա-
ցիական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին
մաս, 437-րդ հոդվածի 4-րդ մաս, 440-րդ
հոդվածի 1-ին մաս): Մինչդեռ պայմա-
նագրի ազատության սկզբունքը բացար-
ձակ չէ և կարող է ենթարկվել որոշակի
սահմանափակումների: Պայմանագրի
ազատության սկզբունքի սահմանափակ-
ման դրսևորումներից է այնպիսի գոր-
ծարքների կնքման անթույլատրելիությու-
նը, որոնց նպատակն է պարտավորու-
թյունների կատարումից խուսափելը,
պարտատերերի շահերին վնասելը, գույք
«փախցնելը»¹:

Քաղաքացիական շրջանառության
սուբյեկտները նման միջոցների հաճախ
դիմում են սնանկությանը նախորդող ժա-
մանակահատվածում: Բանն այն է, որ
պարտապանը կարող է սնանկ ճանաչվել
այն պահից երկար ժամանակ անց, երբ
վերջինիս համար կանխատեսելի կլինի
նման արդյունքի անխուսափելիությունը:
Հենց այդ միջանկյալ ժամանակահատ-
վածի ընթացքում է, որ պարտապանը, կն-
քելով մի շարք առերևույթ օրինական գոր-
ծարքներ, փորձում է պարտատերերից
թաքցնել իր ակտիվները, ստանձնել ար-

հեստական պարտավորություններ, կա-
տարել նվիրատվություններ կամ պար-
զապես կատարել վճարումներ որևէ
պարտատիրոջ՝ ի վնաս մյուսների²:
Նման հակաօրինական գործողություն-
ների հետևանքով ոտնահարվում են
սնանկ ճանաչված մյուս բոլոր պար-
տատերերի իրավունքները:

Մեր կարծիքով, սնանկությանը նա-
խորդող ժամանակահատվածում ակ-
տիվների մտադրված արտահոսքն իրա-
կանացվում է ֆիկտիվ՝ կեղծ և շինծու
գործարքներ կնքելու միջոցով:

Այսպես, ՀՀ քաղաքացիական
օրենսգրքի 306-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Կեղծ գործարքը, այսինքն՝
առերևույթ, առանց համապատասխան
իրավական հետևանքներ առաջացնելու
մտադրության կնքված գործարքը, առա-
ջինչ է:

2. Շինծու գործարքը, այսինքն՝ մեկ
այլ գործարքի քողարկման նպատակով
կնքված գործարքը, առաջինչ է: Այդ գոր-
ծարքի նկատմամբ, հաշվի առնելով դրա
էությունը, կիրառվում են այն գործարքին
վերաբերող կանոնները, որը կողմերն
իրականում նկատի են ունեցել շինծու
գործարքը կնքելիս»:

Այսպիսով, սնանկության վարույթում
պարտապանի գույքը հավաքագրելու
իրավական հիմքերից է պարտապանի
կողմից կնքված կեղծ և շինծու գործարք-
ների անվավերության հետևանքների կի-

ՄԱՑԻՍ – ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

րառման պահանջ ներկայացնելը:

Միաժամանակ հարկ է նկատել, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածով, պարտապանի կողմից կատարված փոխանցումները վերադարձնելու նպատակով, կառավարչին վերապահված են հատուկ լիազորություններ:

Այսպես՝ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն.

«Կառավարիչը կարող է պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, դիմել և դատական կարգով հետ ստանալ՝

ա) պարտապանի կատարած անհատույց փոխանցումները (այդ թվում՝ ոչ դրամային) պարտապանի հետ փոխկապակցված անձանց, որոնք կատարվել են պարտապանին սնանկ ճանաչելուն նախորդող հինգ տարվա ընթացքում.

բ) պարտապանի կատարած անհատույց փոխանցումները ցանկացած երրորդ անձանց, որոնք կատարվել են սնանկության վերաբերյալ դիմում ներկայացնելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում.

գ) սնանկության դիմում ներկայացնելուն նախորդած 90 օրվա ընթացքում (մեկ տարվա ընթացքում, եթե փոխանցումը կատարվել է փոխկապակցված անձին) պարտապանի՝ պարտատիրոջը կամ վերջինիս օգտին նախկինում ստանձնած պարտավորության դիմաց կատարած ցանկացած փոխանցում (այդ թվում՝ ոչ դրամային), որը կատարելու պահին պարտապանը անվճարունակ էր, և պարտատերը ստացել է էապես ավելին, քան կստանար սնանկության վարույթում՝ պարտապանի լուծարման դեպքում.

դ) պարտապանին սնանկ ճանաչելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում կատարված գործարքների, փոխանցումների և գույքի օտարումների հետևանքով պարտապանին պատճառված վնասը,

որը հետևանք է գույքի, ծառայության, աշխատանքի իրացման արժեքի և գործարքի կատարման պահի դրությամբ դրա շուկայական արժեքի տարբերության, բացառությամբ եթե գործարքը կնքվել է հրապարակային սակարկության հիման վրա.

ե) պարտապանի և պարտատիրոջ միջև գոտագման համաձայնության և (կամ) սպառողության պայմանագրերի համաձայն բռնագանձված սպառողության առարկան, եթե միաժամանակ բավարարվել են հետևյալ պայմանները (...):»:

Թեև «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածով նախատեսված են պարտապանի գույքի կազմը վերականգնելու հատուկ հիմքեր, սակայն նախատեսված չէ մեխանիզմ, որով պետք է իրականացվի գույքի կազմի վերականգնումը: Այդ փաստն արձանագրվել է նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից⁴: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, մասնավորապես, նշել է, որ «պարտապանի կատարած անհատույց փոխանցումները հետ ստանալու լիազորությունն իրականացնելիս կառավարիչը պարտապանի գույքը վերադարձնելու նպատակով պետք է գործարքն անվավեր ճանաչելու հայցապահանջով դիմի դատարան (...):»:

«Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածով պարտապանի գույքի կազմը վերականգնելու մեխանիզմների բացակայությունը գործնականում առաջացնում է իրավական անորոշություն, ինչի հետևանքով բավականին հաճախ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի նշված հոդվածով սահմանված հիմքերով կառավարչի կողմից պարտապանի գույքի համարում իրականացնելիս բարձրացվում է կնքված գործարքների կեղծ կամ շինծու լինելու հանգամանքն ապացուցելու հարցը⁶:

Նախ՝ անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ մրցակցային իրավունքում գործարքների անվավերության ինստիտուտի

Քաղաքացիական իրավունք

սկիզբը դրվել է հռոմեական մասնավոր իրավունքում: Պատմականորեն այդ ինստիտուտի ծագումն ու զարգացումը պայմանավորված է եղել անվճարունակ պարտապանի պարտատերերի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության անհրաժեշտությամբ: Ներկայումս, բացի նշված գործառնությունից, այս ինստիտուտը նաև ապահովում է պարտապանի շահերի պաշտպանությունը, քանի որ համարվում է քաղաքացիաիրավական արդյունավետ միջոց, որի արդյունքում հնարավոր է վերականգնել վճարունակությունը⁷:

Իրավական դրկտրինան մշակել է երկու տեսություն, որոնք ընկած են գործարքների վիճարկման հիմքում՝ սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ: **Սուբյեկտիվ տեսությունը** ծագել է հռոմեական *Actio Pauliana*-ից (Պաուլիանայի հայց): Վերջինիս էությունն այն է, որ անվավեր կարող են ճանաչվել միայն այն գործարքները, որոնցում պարտապանի գործողություններն ուղղված են եղել պարտատերերին վնաս պատճառելուն: **Օբյեկտիվ տեսությունը** գործարքներն անվավեր ճանաչելը կապում է որոշակի օբյեկտիվ հանգամանքների հետ, օրինակ, որոշակի ժամանակահատվածի հետ, որի ընթացքում գործարքը կնքվել է, գործարքի տեսակի հետ և այլն⁸: Նշված տեսությունների սկզբունքային տարբերությունը հանգում է պարտապանի գործարքներն անվավեր ճանաչելու հավանականության աստիճանին: Գործարքների վիճարկումը կարգավորող իրավական նորմերը մշակելիս և ամրագրելիս օբյեկտիվ տեսության օգտագործումը հեշտացնում է գործարքի անվավերության ապացուցման գործընթացը: Սուբյեկտիվ մոտեցումը, հակառակը, դժվարացնում է գործարքի վիճարկելի բնույթի ապացուցման գործընթացը և հետևաբար իջեցնում է դատարանի կողմից պարտապանի գործարքն անվավեր ճանաչելու հավանականությունը⁹:

Օրենսդրի կողմից օբյեկտիվ մոտեցման կիրառումը մեծամասամբ համապատասխանում է պարտատերերի գույքային շահերին, քանի որ նրանց համար հեշտացնում է գործարքներն անվավեր ճանաչելու գործընթացը, սակայն առավել քիչ ապահովում է քաղաքացիական շրջանառության կայունությունը: Օրենսդրությամբ սուբյեկտիվ մոտեցման կիրառումը, ընդհակառակը, առավել քիչ է ապահովում պարտատերերի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը, սակայն առավել նպաստում է քաղաքացիական շրջանառության կայունության ապահովմանը¹⁰:

Ինչպես նկատում ենք «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածով սահմանված կարգավորումներից, օրենսդիրը պարտապանի գույքի կազմը վերականգնելու հիմքերը մշակելիս հիմնվել է առավելապես օբյեկտիվ տեսության վրա¹¹: Նշվածը, մեր կարծիքով, ենթադրում է օրենսդրի մտադրությունը՝ հեշտացնելու պարտապանի գույքի կազմը վերականգնելու գործընթացը՝ դրանով իսկ առաջնայնություն տալով պարտատերերի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությանը:

Նախքան սնանկության վարույթի շրջանակներում ֆիկտիվ և կասկածելի գործարքների հարաբերակցությանն անդրադառնալը փորձենք պարզել, թե ինչ ենք հասկանում կասկածելի գործարք ասելով, և որն է կասկածելի գործարքների նպատակային նշանակությունը:

Կասկածելի գործարքների էությունը բացահայտելու նպատակով հարկ է նշել, որ անվճարունակության մասին մի շարք երկրների օրենքներում պարունակվում են դրույթներ, որոնք գործում են հետադարձ կարգով՝ անցյալի որոշակի պահից (օրինակ՝ սնանկության վարույթ սկսելու մասին դիմումը ներկայացնելու կամ այդ վարույթը հարուցելու ամսաթվից) որոշակի ժամանակահատվածի ընթացքում: Այդ

Ժամանակահատվածն առավել հաճախ անվանվում է «կասկածելի» ժամանակահատված: Այդ իրավադրույթներն ուղղված են այն առավել վաղ կնքված գործարքների դադարեցմանը, որոնց կողմ է եղել անվճարունակ պարտապանը կամ որոնք կնքվել են պարտապանի ակտիվներով, և եթե նման գործարքները հանգեցրել են որոշակի հետևանքների¹²: Նման հետևանքները ներառում են պարտապանի ակտիվների ընդհանուր արժեքի կրճատումը (օրինակ, եթե ակտիվները նվիրաբերվում են, զիջվում են կամ վաճառվում են շուկայական արժեքից ցածր գնով) կամ նույն հերթի պարտատերերի միջև վճարների հավասար բաշխման սկզբունքի խախտումը (օրինակ՝ որևէ չապահովված պարտատիրոջ պարտքի վճարումը կամ ասպահովված շահի տրամադրումն այն պարտատիրոջը, ով հակառակ դեպքում կլիներ չապահովված պարտատեր այն պայմաններում, երբ մյուս չապահովված պարտատերերին վճարումներ չեն կատարվում, և նրանք շարունակում են մնալ չապահովված պարտատերեր)¹³: Կասկածելի ժամանակահատվածում կնքված գործարքներն էլ անվանվում են կասկածելի գործարքներ¹⁴:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ գտնում ենք, որ կասկածելի գործարքները, որոնց կողմ է պարտապանը կամ որոնք կնքվել են պարտապանի ակտիվներով, նախատեսվում են սնանկության հարաբերությունները կարգավորող հատուկ նորմերով, կնքվում են սնանկության վարույթին նախորդող օրենքով սահմանված որոշակի ժամանակահատվածի ընթացքում՝ կասկածելի ժամանակահատվածի ընթացքում, և հանգեցնում են պարտապանի ակտիվների ընդհանուր արժեքի կրճատմանը կամ նույն հերթի պարտատերերի միջև վճարների հավասար բաշխման սկզբունքի խախտմանը:

Թեև «Սնանկության մասին» ՀՀ օրեն-

քով կասկածելի գործարքների վիճարկման հնարավորություն ուղղակիորեն նախատեսված չէ, սակայն, գտնում ենք, որ նույն օրենքի 54-րդ հոդվածում նախատեսված օբյեկտիվ չափանիշները, այդ թվում՝ կասկածելի ժամանակահատվածի նախատեսումն արդեն իսկ վկայում են պարտապանի կողմից կատարված փոխանցումների հիմքում ընկած գործարքների կասկածելի բնույթի մասին: Ուստի, այսուհետ նպատակահարմար ենք գտնում այդ փոխանցումների հիմքում ընկած գործարքներն անվանել կասկածելի գործարքներ: Ընդ որում, մեր կողմից կասկածելի գործարքների առանձնացումը նպատակ է հետապնդում հստակ տարանջատել այդ գործարքները կեղծ և շինծու գործարքներից:

Հաշվի առնելով, որ սույն հոդվածի շրջանակներում հնարավոր չէ անդրադառնալ ֆիկտիվ և «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված կարգավորումների հիմքում ընկած բոլոր կասկածելի գործարքների հարաբերակցության վերլուծությանը և միաժամանակ նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ ՀՀ վճարեկ դատարանն իր որոշմամբ արդեն իսկ անդրադարձել է կեղծ գործարքի առաջնության հետևանքներ կիրառելու և սնանկության գործով կառավարչի կողմից «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետի հիման վրա անհատույց փոխանցումները հետ պահանջելու կարգավորումների միջև տարբերություններին¹⁵, սույն հոդվածի շրջանակներում քննարկման առարկա կդարձնենք միայն «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետով սահմանված հիմքով պարտապանի գույքը համարելու հարցը, իսկ պարտապանի կողմից կատարված փոխանցման հիմքում ընկած գործարքն էլ կանվանենք կասկածելի գործարք:

Ինչպես արդեն նշեցինք, «Սնանկու-

Քաղաքացիական իրավունք

թյան մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետի համաձայն. «Կառավարիչը կարող է պարտապահին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, դիմել և դատական կարգով հետ ստանալ՝ (...) դ) պարտապահին սնանկ ճանաչելուն նահտրդող երեք տարվա ընթացքում կատարված գործարքների, փոխանցումների և գույքի օտարումների հետևանքով պարտապահին պատճառված վնասը, որը հետևանք է գույքի, ծառայության, աշխատանքի իրացման արժեքի և գործարքի կատարման պահի դրությամբ դրա շուկայական արժեքի տարբերության, բացառությամբ եթե գործարքը կնքվել է հրապարակային սակարկության հիման վրա (...):»:

Այսպիսով, պարտապահի գույքը սնանկության վարույթի շրջանակներից դուրս հանելու միջոցներից է այնպիսի գործարքների կնքումը, որոնց գինը պակաս է համապատասխան գույքի, ծառայության, աշխատանքի իրացման շուկայական արժեքից: Նշվածով պայմանավորված՝ հարց է առաջանում, թե պարտապահի գույքը հավաքագրելու նպատակով կնքված գործարքի գնի և շուկայական գնի տարբերությունն ինչ իրավական հիմքերով կարող է վերադարձվել:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրության և «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ պարտապահի կողմից կնքված գործարքի գնի և շուկայական արժեքի տարբերությունը վերադարձնել կարելի է երկու հիմքով՝ կամ կնքված գործարքը կեղծ կամ շինծու որակելու և համապատասխան անվավերության հետևանքներ կիրառելու պահանջ ներկայացնելու, կամ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետի հիման վրա պատճառված վնասի հատուցում պահանջելու միջոցով: Նշվածից կարելի է հետևություն անել այն մասին, որ բոլոր այն դեպքե-

րում, երբ պարտապահի գույքը պակասել է պարտապահի կողմից կնքված գործարքի գնի և համապատասխան գույքի, ծառայության, աշխատանքի իրացման շուկայական արժեքի տարբերության հետևանքով, ապա այդ գործարքը կարող է դիտարկվել կամ որպես կեղծ կամ շինծու գործարք (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 306-րդ հոդված), կամ որպես կասկածելի գործարք («Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետ):

Նախ անդրադառնանք պարտապահի կողմից կնքված գործարքի գնի և համապատասխան գույքի, ծառայության, աշխատանքի իրացման շուկայական արժեքի տարբերության հետևանքով պարտապահի գույքի նվազմանը հանգեցնող գործարքների հնարավոր տարբերակներին: Այսպես, պարտապահի գույքը կարող է նվազել.

- երբ պարտապահն իր կողմից մատուցված ծառայության, կատարված աշխատանքի կամ վաճառված գույքի դիմաց «դե յուրե» ստացել է պակաս գումար, քան գործարքի կնքման պահին համապատասխան ծառայության, աշխատանքի կամ գույքի իրացման շուկայական արժեքն էր.

- երբ պարտապահը ձեռք բերված ծառայության, աշխատանքի կամ իրեն փոխանցված գույքի դիմաց «դե յուրե» վճարել է ավել գումար, քան գործարքի կնքման պահին համապատասխան ծառայության, աշխատանքի կամ գույքի իրացման շուկայական արժեքն էր:

Ընդ որում, պարտապահի կողմից կնքված գործարքի ու շուկայական գնի տարբերությունը կարող է լինել էական և ոչ էական, պարտապահը նշված գործարքները կարող է կնքել դիտավորությամբ՝ պարտատերերի շահերին վնաս պատճառելու նպատակով կամ բարեխղճորեն՝ առանց նման նպատակ հետապնդելու:

Քաղաքացիական իրավունք

Պարտապանի գույքը նվազեցնող նշված գործարքները կարող են որակվել կեղծ գործարքներ, երբ գործարքում նշված գինը չնչին է, և իրականում գործարքն իրավական հետևանքներ չի առաջացրել, կողմերի փաստացի հարաբերություններում փոփոխություն չի կատարվել (օրինակ՝ պարտապանի կողմից 100.000 ՀՀ դրամով վաճառվել է 1.000.000 ՀՀ դրամ շուկայական արժեք ունեցող մեքենան, սակայն պարտապանը շարունակել է տվյալ մեքենան օգտագործել որպես սեփական միջոց): Ընդ որում, այդ գործարքը կեղծ որակելու համար այն պետք է կնքված լինի կողմերի դիտավորությամբ՝ պարտապանի գույքը «փախցնելու» կամ պարտատերերի շահերին վնասելու նպատակով¹⁶: Նշված հանգամանքների ապացուցված լինելու պայմաններում պարտապանի գույքը կարող է վերականգնվել կեղծ գործարքի անվավերության հետևանքներ կիրառելու միջոցով:

Պարտապանի գույքը նվազեցնող նշված գործարքները, մեր կարծիքով, կարող են որակվել որպես շինծու գործարքներ, երբ իրականում գործարքը կողմերի համաձայնությամբ կատարվել է ոչ այն գնով, որը նշված է գործարքում: Օրինակ, երբ պարտապանն իրականում վճարել է ավելին, քան գործարքում նշված գինն է կամ ավելի մեծ արժեքով ծառայություն է մատուցել, աշխատանք է կատարել կամ գույք վաճառել, քան գործարքում նշված գինն է: Այստեղ մենք գործ ունենք շինծու գործարքի հետ, որտեղ քողարկված է գործարքի իրական գինը: Նշված հանգամանքների ապացուցված լինելու պայմաններում պարտապանի գույքը կարող է վերականգնվել շինծու գործարքի անվավերության հետևանքներ կիրառելու միջոցով:

Միաժամանակ հարկ է նկատել, որ նշված բոլոր գործարքները կարող են որակվել որպես կասկածելի գործարքներ, եթե կատարված լինեն պարտապանին

սնանկ ճանաչելու նախորդող երեք տարվա ընթացքում: Տվյալ դեպքում պարտապանի գույքի ծավալը վերականգնելու իրավական միջոց կլինի նաև պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո մեկ տարվա ընթացքում կառավարչի կողմից դատական կարգով գույքի, ծառայության, աշխատանքի իրացման արժեքի և գործարքի կատարման պահի դրությամբ դրա շուկայական արժեքի տարբերությունն ստանալու պահանջ ներկայացնելը:

Այսպիսով, եթե կարելի է պարտապանի գույքը նվազեցնող վերոնշյալ բոլոր գործարքների դեմ պայքարել ինչպես ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված ընդհանուր հիմքերով (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 306-րդ հոդված), այնպես էլ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածով սահմանված հատուկ հիմքով (1-ին մասի «դ» կետ), ապա հարց է առաջանում, թե որն է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ 1-ին մասի «դ» կետով կառավարչին նման լիազորություն տրամադրելու նպատակը կամ այլ կերպ՝ որն է կասկածելի գործարք նախատեսելու նպատակը:

Բանն այն է, որ կեղծ կամ շինծու գործարքի առկայությունն ապացուցելը բավականին բարդ գործընթաց է: Մասնավորապես, կեղծ կամ շինծու գործարքների անվավերության հետևանքների կիրառման համար անհրաժեշտ է ապացուցել կողմերի կամքի և կամահայտնության անհամապատասխանությունը, գործարքի բոլոր կողմերի՝ տվյալ գործարքով իրավական հետևանքներ չառաջացնելու կամ գործարքի իրական գինը քողարկելու մտադրությունը, այսինքն՝ ոչ բարեխիղճ լինելը, պարտավորությունների կատարումից խուսափելու նպատակի առկայությունը¹⁷: Մինչդեռ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ 1-ին մասի «դ» կետով կառավարչին վերապահված լիազորու-

Քաղաքացիական իրավունք

թյունն իրականացնելու համար բավարար է միայն ապացուցել պարտապանին սնանկ ճանաչելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում պարտապանի կողմից այնպիսի գործարքի կատարված լինելու հանգամանքը, որի զինը տարբերվում է գործարքի կնքման պահին գործող շուկայական գնից: Ընդ որում, նման գործարքների շարքում կարող են ներառվել ինչպես այն գործարքները, որոնք կնքվել են պարտապանի գույքը նվազեցնելու նպատակով (կեղծ կամ շինծու), այնպես էլ գործարքներ, որոնք կնքվել են բարեխղճորեն՝ առանց նման նպատակ հետապնդելու և գործարքներ, որոնցից բխող իրավական հետևանքներն առաջացել են, սակայն միաժամանակ պարտատերերի շահերին վնասելու նպատակ են հետապնդել:

Բանն այն է, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ 1-ին մասի «դ» կետով նախատեսված պահանջի հիմքում ընկած է կասկածելի գործարքը, որին նման բնույթ է հաղորդվել օրենսդրի կողմից մի շարք օբյեկտիվ հատկանիշներ նախատեսելու ուժով: Տվյալ գործարքը կնքված է կասկածելի ժամանակահատվածում՝ պարտապանին սնանկ ճանաչելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում, տվյալ գործարքի զինը տարբերվում է գործարքի կնքման պահի դրությամբ շուկայական արժեքից, գործարքը կնքած կողմը դատարանի վճռով ճանաչվել է սնանկ, և գործարքը հանգեցրել է պարտապանի գույքի նվազման: Մեր կարծիքով, նշված օբյեկտիվ հատկանիշները, սնանկության վարույթի նպատակներից ելնելով, պետք է դիտարկվեն բավարար՝ գործարքի գնի և շուկայական գնի տարբերությունը վերադարձնելու համար:

Գտնում ենք, որ նման մոտեցման ցուցաբերումն արդյունավետ է, քանի որ սնանկության վարույթի շրջանակներում կառավարչի կողմից նման պահանջ ներկայացնելը կոչված է ապահովելու բոլոր

պարտատերերի շահերի միջև արդարացի հավասարակշռությունը՝ վերադարձնելու պարտապանի գույքի այն մասը, որը փոխանցվել է առանց համարժեք հատուցման (ոչ համարժեք գույքի, աշխատանքի, ծառայության դիմաց): Օրենսդրի կողմից սնանկության վարույթում պարտապանի գույքը հավաքագրելու նշված կառուցակարգը մշակվել է օբյեկտիվ չափանիշի հիման վրա, ինչը, կարծում ենք, իրավաչափ է և բխում է ինչպես սնանկության վարույթի նպատակներից, այնպես էլ համապատասխանում է այդ ոլորտում պետության սահմանադրական գործառույթին: Մասնավորապես՝ պետությունը, պետական քաղաքականության միջոցով ապահովելով ընդհանուր տնտեսական բարեկեցությունը և սոցիալական արդարությունը (ՀՀ Սահմանադրության 11-րդ հոդված), ֆինանսատնտեսական և վարկային միասնական պետական քաղաքականության իրականացումը (ՀՀ Սահմանադրության 154-րդ հոդվածի 1-ին մաս), ոչ բարենպաստ տնտեսական պայմանների առաջացման դեպքում, ինչպիսին է տվյալ դեպքում սնանկությունը, իրականացնում է հանրային-իրավական միջամտություն մասնավոր իրավահարաբերություններին: Ըստ այդմ, պետությունը ձեռնարկում է անհրաժեշտ միջոցներ՝ սնանկության վարույթում ընդգրկված բոլոր անձանց շահերի արդարացի պահպանման ուղղությամբ: Այդ նպատակին է ծառայում սնանկության ընթացակարգերի նախատեսումը, որոնք կոչված են ապահովելու արդարացի հավասարակշռություն պարտապանի, պարտատերերի և պարտապանի հետ առնչվող մյուս անձանց շահերի միջև¹⁸:

Վերոշարադրյալի հիման վրա՝ կարծում ենք, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետի հիման վրա կառավարչի կողմից պարտապանի կնքած գործարքի և այդ գործարքի շուկայական գնի տարբերու-

Քաղաքացիական իրավունք

թյունը պետք է վերադարձվի պարզեցված կարգով, այսինքն՝ անհրաժեշտ չէ ապացուցել գործարքի կեղծ կամ շինծու բնույթը, հետևապես նաև *պարտավորությունների կատարումից խուսափելու նպատակի առկայությունը*¹⁹: Նշվածը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ պարտապանի կոնտրագենտն արդեն իսկ իր փոխանցած գույքի, մատուցած ծառայության կամ կատարած աշխատանքի դիմաց ստացել է համարժեք հատուցում, իսկ ավել վճարվածը նրան անցել է անհատույց կերպով, որն էլ պետք է վերադարձվի այլ՝ ավելի կարևոր արժեքների պաշտպանության՝ մյուս պարտատերերի պահանջների բավարարման համար:

Վերոնշյալով հանդերձ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետով նախատեսված իրավադրույթի տառացի մեկնաբանությունը թույլ է տալիս անել հետևություն այն մասին, որ օրենսդրի կողմից նշված նորմի հիմքում դրվել է հակառակ մոտեցում, ինչը, կարծում ենք, կարող է հանգեցնել կասկածելի և ֆիկտիվ գործարքների նույնացման: Այսպես՝ ըստ դրույթի տառացի մեկնաբանության՝ պարտապանի կնքած գործարքի գնի ու շուկայական գնի տարբերությունը վերադարձնելու համար կառավարիչը պարտավոր է ապացուցել «պատճառված վնասի» առկայությունը: Բանն այն է, որ վնասի հատուցման համար պարտադիր պայման է պարտապանի ոչ օրինաչափ վարքագծի, վնասների, վնասների ու ոչ օրինաչափ գործողության միջև պատճառահետևանքային կապի և պարտապանի մեղքի միաժամանակյա առկայությունը²⁰: Հետևաբար կառավարիչը պետք է ապացուցի ոչ միայն վնասի առկայությունը, այլ նաև գործարքը կնքած կողմերի ոչ օրինաչափ վարքագծի առկայությունը, որը տվյալ դեպքում կնքված գործարքով պարտավորությունների կատարումից

խուսափելն է կամ գույք «փախցնելը», վնասների ու կնքված գործարքի միջև պատճառահետևանքային կապի և գործարքի կողմերի մեղքի միաժամանակյա առկայությունը:

Եթե իրավակիրառ պրակտիկայում «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետով սահմանված լիազորության իրականացման համար կառավարչի վրա դրվի նշված բոլոր հանգամանքների առկայությունն ապացուցելու պարտականություն, ապա դա, մեր կարծիքով, կհանգեցնի կողմերի միջև կնքված գործարքի ֆիկտիվ բնույթն ապացուցելու պարտականության, ինչն ինքնին բավականին բարդ է ապացուցման տեսանկյունից: Կարծում ենք, որ նման իրավակարգավորումը չի բխում սնանկության վարույթի նպատակներից, չի համապատասխանում «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի տրամաբանությանը, և կառավարչի կողմից նույն հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետով սահմանված հիմքով պարտապանի գույքը հավաքագրելու լիազորության իրականացումը կդարձնի գրեթե անհնարին: Այսինքն՝ նշված իրավադրույթում «պատճառված վնաս» հասկացության օգտագործումը, որպես կանոն, հանգեցնելու է կասկածելի և ֆիկտիվ գործարքների նույնացման, ինչը, մեր կարծիքով, անընդունելի է՝ ելնելով ինչպես սնանկության վարույթի նպատակներից, այնպես էլ այդ գործարքների տարբերակիչ առանձնահատկություններից:

Նշվածից բացի, կարծում ենք, որ իմաստագուրկ է դառնում կառավարչին «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետով նման լիազորություն հատուկ տրամադրելը, ինչպես նաև այդ լիազորության իրականացումը պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո մեկ տարվա ժամկետով սահմանափակելը, քանի որ այսպես, թե այն-

Քաղաքացիական իրավունք

պես կառավարիչն իրավունք ունի, պարտապանի գույքը հավաքագրելու նպատակով, վիճարկել վերջինիս կնքած գործարքները, այդ թվում՝ կեղծ կամ շինծու լինելու հիմքով: Ընդ որում, եթե «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված կասկածելի գործարքների վիճարկման համար նախատեսված է մեկ տարվա ժամկետ՝ պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո, ապա առաջինը գործարքի անվավերության հետևանքների կիրառման մասին հայցը կարող է ներկայացվել դրա կատարման օրվանից տասը տարվա ընթացքում (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 317-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարծում ենք, որ «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետով կառավարչին պետք է իրավունք տրվի պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո մեկ տարվա ընթացքում դիմել և դատական կարգով հետ ստանալ ոչ թե **պատճառված վնասը**, այլ գույքի, ծառայության, աշխատանքի իրացման արժեքի և գործարքի կատարման պահի դրությամբ դրա շուկայական արժեքի **տարբերությունը**:

Միաժամանակ, գտնում ենք, որ նպատակահարմար է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետով սահմանված պահանջի իրավունքը կառավարչին վերապահել այն դեպքում, երբ գործարքի գնի և շուկայական արժեքի տարբերությունն **էական** է: Օրինակ՝ որպես էական տարբերություն կարելի է դիտարկել գործարքի շուկայական արժեքի նվազագույնը 20%-ի տարբերությունը:

Բացի այդ, պետք է հաշվի առնել, որ շուկայական արժեքից էապես տարբերվող գնով կնքված կասկածելի գործարքն իրականում կարող է կնքված լինել նաև

բարեխղճորեն՝ առանց պարտատերերի շահերին վնաս պատճառելու նպատակի: Ուստի, քննարկման առարկա իրավադրույթով, կարծում ենք, որ կառավարչին պետք է իրավունք վերապահել հետ ստանալու նշված գնային տարբերության 60%-ը: Բոլոր այն դեպքերում, երբ կառավարիչը կգա այն համոզման, որ իրականում կնքվել է ֆիկտիվ գործարք՝ պարտատերերի շահերին վնասելու նպատակով, կարող է ներկայացնել կեղծ կամ շինծու գործարքի անվավերության հետևանքների կիրառման պահանջ («Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետ): Կարծում ենք, որ նման կոմպրոմիսային կարգավորումը որոշակի չափով կապահովի նաև բարեխիղճ կոնտրագենտների իրավունքների պաշտպանությունը:

Վերոգրյալ վերլուծության արդյունքում առաջարկում ենք «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետը ձևակերպել հետևյալ կերպ. «*Կառավարիչը կարող է պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ մեկ տարվա ընթացքում, դիմել և դատական կարգով հետ ստանալ՝ (...) դ) պարտապանին սնանկ ճանաչելուն նախորդող երեք տարվա ընթացքում կատարված գործարքներով իրացված գույքի, մատուցված ծառայության կամ կատարված աշխատանքի արժեքի և գործարքի կատարման պահի դրությամբ դրա շուկայական արժեքի էական տարբերության 60%-ը, բացառությամբ եթե գործարքը կնքվել է հրապարակային սակարկության հիման վրա: Գույքի, ծառայության, աշխատանքի իրացման արժեքի և գործարքի կատարման պահի դրությամբ դրա շուկայական արժեքի տարբերությունը համարվում է էական, եթե գերազանցում է շուկայական արժեքի նվազագույնը 20%-ը*»:

1. **Кратенко М. В.** Злоупотребление свободой договора: частноправовые и публично-правовые аспекты: монография-М., Волтерс-Клувер, 2010, с. 18.

2. ՄԱԿ-ի միջազգային առևտրային իրավունքի հարցերով հանձնաժողովի կողմից 2004թ. հունիսի 25-ին ընդունված «Օրենսդիր մարմինների համար անվճարումնական մասին օրենսդրության հարցերով ուղեցույց», էջ 161:

http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/inso1ven/05-80724_Ebook.pdf.

3. Բազմաթիվ երկրներում ֆիկտիվ գործարք հասկացությունը միաժամանակ ներառում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված կեղծ և շինծու գործարքները: Օրինակ՝ ընդհանուր իրավունքի երկրներում (ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիա) օգտագործվում է ֆիկտիվ գործարքի տեսությունը (the common law concept of “sham transaction”), որն ըստ էության համապատասխանում է մայրցամաքային իրավական համակարգում օգտագործվող սիմուլյացիային (“simulation”) (Comparative Tax Law, Victor Thuronyi, published by Kluwer Law International, The Netherlands, 2003, p. 157):

4. ՀՀ վճարեկ դատարանը, մասնավորապես, արձանագրել է. «(...) Առկա է օրենսդրական բաց, քանի որ ստացվում է մի իրավիճակ, երբ օրենքով նախատեսվում է որոշակի փաստերի վրա հասնելու ուժով անշարժ գույքի վերաբերյալ կատարված փոխանցումները հետ ստանալու իրավունքը, սակայն այդ իրավունքի իրականացման մեխանիզմները բացակայում են: Վերոգրյալի հիման վրա Վճարեկ դատարանը գտնում է, որ անշարժ գույքը հետ ստանալը դրա վերաբերյալ կնքված գործարքի անվավերության հետևանք է, հետևաբար «Մնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված անշարժ գույքը հետ ստանալու իրավունքը կարող է իրականացվել անշարժ գույքի նվիրատվության պայմանագիրը և դրա հիման վրա կատարված պետական գրանցումն անվավեր ճանաչելու միջոցով» (թիվ ԵԶԳ/1165/02/08 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճարեկ դատարանի 2012թ. հոկտեմբերի 19-ի որոշումը):

5. Թիվ ԵԶԳ/1165/02/08 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճարեկ դատարանի 2012թ. հոկտեմբերի 19-ի որոշում:

6. Թիվ ԵԱՆԳ/1684/02/15 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճարեկ դատարանի 2017թ.

մարտի 13-ի որոշում:

7. **Коравев К.Б.** Правовой статус конкурсных кредиторов в деле о банкротстве: М., Волтерс Клувер, 2010, с. 61.

8. Նույն տեղում, էջ 61:

9. Նույն տեղում, էջ 61-62:

10. Նույն տեղում, էջ 62:

11. 2016թ. կատարված փոփոխությունների արդյունքում «Մնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ե» կետի 3-րդ ենթակետով օգտագործվել է նաև սուբյեկտիվ չափանիշ («...հետապնդում էր բացառապես ակտիվները սնանկության գործընթացից դուրս բերելու նպատակ» («Մնանկության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում լրացում և փոփոխություններ կատարելու մասին» 2016թ. հոկտեմբերի 27-ի ՀՀ ՀՕ-192-Ն օրենքը):

12. ՄԱԿ-ի միջազգային առևտրային իրավունքի հարցերով հանձնաժողովի կողմից 2004թ. հունիսի 25-ին ընդունված «Օրենսդիր մարմինների համար անվճարումնական մասին օրենսդրության հարցերով ուղեցույց», կետ 150:

http://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/inso1ven/05-80724_Ebook.pdf.

13. Նույն տեղում, կետ 150:

14. **Федеральный закон РФ "О несостоятельности (банкротстве)"** от 26.10.2002 N127-ФЗ (последняя редакция), ст. 61.2.

15. Թիվ ԵԱՆԳ/1684/02/15 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճարեկ դատարանի 2017թ. մարտի 13-ի որոշումը:

16. Թիվ ԿԳ-1/0935/02/14 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճարեկ դատարանի 2016թ. հուլիսի 22-ի որոշումը:

17. Թիվ ԿԳ-1/0935/02/14 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճարեկ դատարանի 2016թ. հուլիսի 22-ի որոշումը, Անի Մուրաֆյան, «Նպատակի» իրավական նշանակությունը շինծու գործարքում, հոդված, ՀՀ դատախազության գիտագործնական և ուսումնամեթոդական հանդես, թիվ 95, 2016, էջ 46-52:

18. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 25.02.2008թ. ՍԳՈ-735 որոշումը:

19. **Անի Մուրաֆյան**, նշված հոդվածը, էջ 49-52:

20. ՀՀ վճարեկ դատարանի, ի թիվս այլ որոշումների, թիվ ՀԶԳ-3/0016/02/08 քաղաքացիական գործով 2009թ. փետրվարի 13-ի որոշումը:

Նարինե ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ԼՂՀ գլխավոր դատախազության հետաքննության և նախաքննության օրինականության նկատմամբ հսկողության բաժնի ավագ դատախազ, արդարադատության երկրորդ դասի խորհրդական

**ՆՎԻՐԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ
ՀԱՏՎԱՆԻՇՆԵՐՆ ՈՒ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԻ ԶԵՎԸ**

Նվիրատվության պայմանագրով մի կողմը (նվիրատուն) մյուս կողմի (նվիրառուի) սեփականությանն անհատույց հանձնում կամ պարտավորվում է հանձնել գույք կամ իրեն, կամ երրորդ անձին ուղղված գույքային իրավունք (պահանջ), կամ ազատում է, կամ պարտավորվում է նրան ազատել իր կամ երրորդ անձի հանդեպ ունեցած գույքային պարտավորությունից [1]:

Նվիրատվությունն անհատույց պայմանագիր է, քանի որ հանձնված գույքի դիմաց նվիրատուն նվիրառուից չի ստանում որևէ համարժեք [2, էջ 115]: ԼՂՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 439-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ անհատույց է ճանաչվում այն պայմանագիրը, որով մի կողմը պարտավորվում է որևէ բան տրամադրել մյուս կողմին՝ առանց նրանից վճար կամ այլ հանդիպական կատարում ստանալու:

Նվիրատվության պայմանագրի անհատուցելիության հատկանիշը նշանակում է, որ նվիրատուն նվիրառուից չի ստանում որևէ հանդիպական բավարարում: Եթե նվիրատվության պայմանագրով ենթադրվում է գույքի կամ իրավունքի հանդիպական հանձնում կամ հանդիպական պարտավորության կատարում նվիրառուի կողմից, ապա այդպիսի պայմանագիրը նվիրատվություն չի հա-

մարվում, և նրա նկատմամբ կիրառվում են ԼՂՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 306-րդ հոդվածի 2-րդ կետով նախատեսված՝ շինծու գործարքի անվավերության կանոնները:

Անհատուցելիությունը՝ որպես նվիրատվության պայմանագրի որակման կարևոր հատկանիշ, չի նշանակում, որ նվիրառուն ընդհանրապես ազատված է ցանկացած գույքային պարտավորությունից: Գույքի հանձնումը կարող է պայմանավորված լինել հանրօգուտ նպատակներով, այդ թվում՝ որոշակի նպատակով օգտագործելու համար (նվիրաբերություն): Նվիրառուի կողմից նման պարտավորությունների կատարումը չի հանդիսանում հանդիպական հանձնում, քանի որ այն հասցեագրված է ոչ թե նվիրատուին, այլ երրորդ անձանց ավելի քան լայն շրջանակի:

Սակայն անհատուցելիությունը չպետք է հասկանալ ուղղակի իմաստով՝ որպես հանդիպական բավարարման բացակայություն: Արցախյան ավանդույթում, օրինակ, առ այսօր գոյություն ունի հարսանեկան արարողության կապակցությամբ հարսի օժիտը բերողին դրամի տեսքով հատուցում տալու սովորույթը, ինչը սակայն չի կարելի դիտարկել որպես հանդիպական բավարարում: Այստեղ խնդիրը հանձնվող գույքի արժեքի բացահայտ անհամաչափու-

ՄԱՑԻՍ – ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
40

Քաղաքացիական իրավունք

թյունը չէ, դա պարզապես ավանդութային տուրք է, որը նպատակ ունի նվիրառուին «հետ պահել չար ուժերից»: Նմանօրինակ տրամադրումը խորհրդանշական գործողություն է և չունի իրավաբանական նշանակություն:

Նվիրատվություն կատարելու շարժառիթները կարող են լինել բազմազան: Օրինակ՝ այն կարող է կատարվել նվիրառուին իր կարգավիճակը ցույց տալու, նրան ինչ-որ բանում օգնելու, շնորհակալություն հայտնելու կամ պատասխան նվեր նախաձեռնելու համար: Հիշյալ իմաստով նվիրատվության անհատուցելիությունը չի բովանդակում դրա կատարման շարժառիթի բացակայություն: Նշված բոլոր դեպքերում էլ շարժառիթը ներառված է նվիրատվության պայմանագրի բովանդակության մեջ և որևէ ձևով չի ազդում նրա վավերականության վրա: Եթե շարժառիթն ընդգրկված է պայմանագրի բովանդակության մեջ, այսինքն՝ նվիրատվությունը կամ նվիրատվության խոստումը ձևականորեն պայմանավորված են մյուս կողմի որևէ գործողության կատարմամբ, ապա այն ԼԳՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 594-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ պարբերության համաձայն՝ հանգեցնում է նվիրատվության պայմանագիրն առօրինակ ճանաչելուն:

Նվիրելու ցանկության շարժառիթը կարող է նաև տարբեր լինել, ասենք՝ անշարժ գույքը շուկայականից ցածր գնով բարեկամին փոխանցելը: Տվյալ դեպքում տեղի է ունենում ոչ թե նվիրատվություն, այլ առուվաճառք, քանի որ պայմանագրից բխող պարտավորությունում առկա է հանդիպական բավարարում գնման արժեքի ձևով:

Այդ իսկ եղանակով նվիրատվության պայմանագրի հիմք է ոչ թե ինքնին նվիրելու ցանկությունը, այլ գույքն անհատույց հանձնելու մտադրությունը, այսինքն՝ անհատուցելիության հատկանիշի բացակայության ուժով պայմանագիրը նվիրատվություն չի կարող որակվել:

Նվիրատվության պայմանագիրը քաղաքացիական իրավունքի նմանատիպ ինստիտուտներից տարբերելն առանձին դժվարություն չի ներկայացնում: Իր հատուցելիությամբ առուվաճառքը նվիրատվության բացահայտ հակառակ պատկերն է, այսինքն՝ առուվաճառքի պայմանագիրը նվիրատվության պայմանագրից հեշտությամբ տարբերվում է իր հատուցելիությամբ: Գույքի անհատույց օգտագործման պայմանագրից նվիրատվությունը տարբերվում է նրանով, որ գույքի անհատույց օգտագործման պայմանագրով պայմանագրի առարկա համարվող գույքը հանձնվում է ժամանակավոր օգտագործման, իսկ նվիրատվության պայմանագրով պայմանագրի առարկա համարվող գույքը հանձնվում է ի սեփականություն: Եվ եթե գույքի անհատույց օգտագործման պայմանագրի առարկա կարող է լինել միայն անհատապես որոշվող իր, ապա նվիրատվության պայմանագրի առարկա կարող են լինել ոչ միայն իրեր, այլև գույքային իրավունքներ, նույնիսկ գույքային պարտականություններից ազատելը:

Գործնական նշանակություն ունի նվիրատվությունը կտակից տարբերելը: Եթե ըստ կտակի ժառանգման՝ ժառանգատուի մահվան դեպքում գույքի տնօրինումը տեղի է ունենում միակողմ գործարքի արդյունքում,

Քաղաքացիական իրավունք

ասպա նվիրատվության պայմանագիրը հանդիսանում է երկկողմ գործարք, քանի որ այն կարող է տեղի ունենալ նվիրողի կենդանության օրոք:

Փոխառության պայմանագրից նվիրատվությունը տարբերվում է նրանով, որ պայմանագրի առարկա հանդիսացող գույքը (իրը) հանձնվում է ի սեփականություն, այլ ոչ թե ի սեփականություն վերադարձման պայմանով: ԼՂՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 877-րդ հոդվածով սահմանված է. «Փոխառության պայմանագրով մեկ կողմը (փոխատուն) մյուս կողմի (փոխառուի) սեփականությանն է հանձնում դրամ կամ տեսակային հատկանիշով որոշվող այլ գույք, իսկ փոխառուն պարտավորվում է փոխատուին վերադարձնել միևնույն գումարի դրամ (փոխառության գումարը) կամ փոխատուից ստացված գույքին հավասար քանակի և նույն տեսակի ու որակի գույք: Փոխառության պայմանագիրը կնքված է համարվում դրամ կամ այլ գույք հանձնելու պահից»[1]: Ինչպես տեսնում ենք, փոխառության պայմանագրով շեշտվում է փոխառության գումարը կամ փոխատուից ստացված գույքին հավասար քանակի և նույն տեսակի ու որակի գույք փոխատուին վերադարձնելու պահանջը: Այսինքն՝ փոխատուն ևս փոխառուին ի սեփականություն է հանձնում դրամ կամ տեսականիշներով որոշվող իրեր, սակայն ի տարբերություն նվիրատվության՝ փոխառուն պարտավոր է հետագայում վերադարձնել դրամի նույն գումարը, նույն քանակի ու որակի տեսականիշներով որոշվող իրեր, մինչդեռ նվեր ստացողը, հատկապես ռեալ պայմանագրով, որպես կանոն, որևէ պարտավորություն չի

ստանձնում: Կոնսենսուալ պայմանագրերով նվիրառուի վրա կարող է պարտականություն դրվել հօգուտ այլ անձի կատարելու որևէ գործողություն: Ընդ որում, փոխառության պայմանագրով կողմեր են հանդիսանում փոխատուն և փոխառուն, մինչդեռ նվիրատվության պայմանագրի կողմերը նվիրատուն ու նվիրառուն են: Բացի այդ, նվիրատվության պայմանագրի առարկա կարող է լինել ոչ միայն գույքը, այլև գույքային իրավունքը (պահանջը) և գույքային պարտավորությունից ազատելը: Իրերի դիմագրկումով պահատվության դեպքում պահառուն սեփականատիրոջ նման գույքն ինքնուրույն տնօրինելու իրավունք է ձեռք բերում: Թվում է, թե այս դեպքում ևս գույքը հանձնվում է նվիրատվության կանոններով: Սակայն ինչպես փոխառուն, այնպես էլ պահառուն պարտավոր են հետագայում վերադարձնել դրամի նույն գումարը, նույն քանակի ու որակի տեսականիշներով որոշվող իրեր:

Նվիրատվության պայմանագրի հատկանիշ է նաև նվիրառուի գույքի ավելացումը: Նվիրառուի գույքի ծավալն ավելանում է նվիրատուի կողմից նրան հանձնված գույքով կամ գույքային իրավունքի կամ պարտավորությունից ազատելու եղանակով: Նշված հատկանիշը թույլ է տալիս տարբերակել նվիրատվության պայմանագիրը մյուս պայմանագրերից, որոնք նվիրատվության պայմանագրի պես ևս չեն նախատեսում հանդիպական բավարարում: Օրինակ՝ գրավի պայմանագիրը կարող է կնքվել գրավատու պարտապանի և երրորդ անձի հետ, վերջինիս կողմից պարտավորության ապահովման

նպատակով, առանց պարտապանի կողմից նշված երրորդ անձի ռիսկի փոխհատուցման: Չնայած պարտապանի համար նման բացահայտ օգուտին, պարտապանի և գրավառուի հարաբերությունների անհատուցելիությանը, նման պայմանագիրը չի կարող դիտվել որպես նվիրատվություն, քանի որ այն պարտապանի գույքը չի ավելացնում [3, էջ 374]: Նվիրատվության պայմանագրի հատկանիշ է նաև այն, որ նվիրատվության դեպքում նվիրառուի գույքի ավելացումը պետք է տեղի ունենա նվիրատուի գույքի նվազմամբ: Այս հատկանիշն անհրաժեշտ է նվիրատվության պայմանագիրը մյուս պայմանագրերից և գործարքներից տարբերակելու համար, որոնց իրականացումը կհանգեցնի անձի գույքի ավելացման, բայց ոչ ծառայություն մատուցող այլ անձի գույքի նվազման հաշվին: Նման իրավահարաբերությունները գոյություն ունեն հատկապես ապահովագրողի կողմից շահառուի օգտին կնքված ապահովագրության պայմանագրով, որը ապահովագրական պատահարի արդյունքում, ապահովագրողից ստանալով ապահովագրական հատուցումը, ավելացնում է իր գույքը, բայց ոչ ապահովագրողի գույքի նվազման հաշվին:

Նվիրառուին գույք հանձնելու կամ պարտավորությունից ազատելու նվիրատուի մտադրությունը նույնպես հանդիսանում է նվիրատվության պայմանագրի հատկանիշ: Այս դեպքում կարևոր է հատկապես նվիրառուի գույքն իր սեփական գույքի հաշվին ավելացնելու՝ նվիրատուի մտադրությունը: Եթե նվիրատուի մոտ բացակայում է նման մտադրությունը,

սպա պայմանագիրը, որով կատարվում է գույքի հանձնումը, տվյալ գույքի գնի և դրա վճարման կարգի, կամ այլ հանդիպական հանձնման մասին պայմանի բացակայության դեպքում պետք է ճանաչվի հատուցելի: Ինչ վերաբերում է հանդիպական հանձնմանը, սպա այդ դեպքում նրա չափը որոշվում է՝ ելնելով հետևյալից. եթե հատուցելի պայմանագրում գինը նախատեսված չէ և չի կարող որոշվել պայմանագրի պայմանների հիման վրա, սպա նման պայմանագրի կատարումը պետք է վճարվի այն գնով, որը համեմատելի հանգամանքներում սովորաբար գանձվում է նույնանման ապրանքների, աշխատանքների կամ ծառայությունների համար [4, էջ 102]:

Նվիրելու մտադրությունը՝ նվիրատուի իրավական նպատակն է գործարքում: Իրականում այն կարևոր իրավաբանական հատկանիշ է, որը կարելի է դիտարկել որպես նվերը անհատույց ի սեփականություն հանձնելու մտադրություն:

Նվերն ընդունելու՝ նվիրառուի համաձայնությունը ևս նվիրատվության պայմանագրի հատկանիշ է հանդիսանում, ինչը ոչ միշտ կարելի է ի հայտ բերել նվիրատվության հետ կապված հարաբերություններում, հատկապես, երբ նվիրատվության պայմանագիրը կնքվում է ռեալ պայմանագրի ձևով: Առօրյա կյանքում յուրաքանչյուր օր կենցաղային մակարդակով կատարվում են բազմաթիվ նվիրատվություններ, որոնք չեն կանխակալում նվիրառուի նվերն ընդունելու համաձայնությունը: Սակայն անգամ առօրեական հանձնումները չեն բացառում նվիրառուի՝ նվերն ընդունելու հրաժարման հնա-

Քաղաքացիական իրավունք

րավորությունը: Նման հրաժարման շարժառիթներ կարող են հանդիսանալ նվերի թանկարժեքությունը, նվիրատուի և նվիրառուի միջև խեղված հարաբերությունները, նվիրառուի գիտակցումը, որ նվերի ընդունմանը կհետևի նվիրատուի խնդրանքը՝ կատարել իր համար անցանկալի որևէ գործողություն և այլն:

Բայց նվերն ընդունելուց հրաժարվելու պատճառները կարող են նաև տարբեր լինել: ԼՂՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 602-րդ հոդվածի համաձայն՝ այդպիսի պատճառ կարող են հանդիսանալ նվիրված գույքի թերություններով պատճառված վնասի հետևանքները: Այդ կարգով նվիրառուի կյանքին, առողջությանը կամ գույքին պատճառված վնասը հատուցում է նվիրատուն՝ ԼՂՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 62-րդ գլխի՝ վնաս պատճառելու հետևանքով ծագած պարտավորություններին վերաբերող կանոններին համապատասխան, եթե ապացուցվում է, որ թերություններն առաջացել են մինչև գույքը նվիրառուին հանձնելը, դրանք չեն դասվում բացահայտ թերությունների թվին և նվիրատուն իմանալով դրա մասին, չի նախագուշացրել նվիրառուին [5, էջ 116]: Միևնույն ժամանակ, եթե նվիրառուն հրաժարվում է նվերի առարկան ընդունելուց, ապա չի բացառվում, որ նվիրատուն կարող է վնաս կրել: «Իհարկե, նվերն ընդունելուց հրաժարվելը պետք է կատարվի նվիրատվության պայմանագրի համար սահմանված ձևով: Այն դեպքում, երբ նվիրատվության պայմանագրով սեփականության իրավունքի փոխանցումը գրանցված է, նվերն ընդունելուց հրաժարվելը նույնպես ենթակա է պետական գրանցման» [5, էջ

116]: *Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գեղամ Ղարախանյանը նշվածի կապակցությամբ նաև շեշտադրում է կատարել տողատակում, ըստ որի՝ աղավաղված է Քաղ. օր-ի 597-րդ հոդվածի 2-րդ կետի շարադրանքը: Այսինքն՝ օրենքով ոչ թե սեփականության իրավունքի փոխանցումն է ենթակա պետական գրանցման, ինչպես գրված է այնտեղ, այլ նվիրատվության պայմանագիրը:*

Նվիրատվության պայմանագիրը կնքվում է գրավոր ձևով: Անշարժ գույքի նվիրատվության պայմանագիրը ենթակա է նոտարական վավերացման, իսկ սեփականության իրավունքի փոխանցումը ենթակա է պետական գրանցման: Ընդ որում, «Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ԼՂՀ օրենքի [6] 24-րդ հոդվածի 6-րդ կետի համաձայն՝ անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքների ծագմանը, փոփոխմանը, փոխանցմանն ուղղված գործարքներից (բացառությամբ միակողմ գործարքների) ծագող իրավունքները պետք է պետական գրանցման ներկայացվեն ոչ ուշ, քան այդ գործարքների նոտարական վավերացման օրվանից սկսած՝ երեսուն օրվա ընթացքում, ինչը չպահպանելը հանգեցնում է գործարքի անվավերության: Նման գործարքն առջինն է: Օրենքի համաձայն՝ գործարքից ծագող իրավունքների պետական գրանցման դիմում կարող է ներկայացնել այդ գործարքի կողմերից յուրաքանչյուրը:

Ի տարբերություն ԼՂՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 594-րդ հոդվածի, որը սահմանում է նվիրատվության պայմանագրի կնքման գրավոր ձև,

Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիական օրենսգրքի [7] 574-րդ հոդվածով սահմանված է նվիրատվության պայմանագրի կնքման և՛ բանավոր, և՛ գրավոր ձև: Բանավոր ձևով կարող է կնքվել նվիրատուին՝ նվերի հանձնմամբ ուղեկցվող նվիրատվության պայմանագիրը: Ընդ որում, նվերի հանձնումը կատարվում է նրա խորհրդանշական հանձնմամբ (բանալիների հանձնում և այլն) կամ իրավահաստատող փաստաթղթերի տրամադրմամբ: Նույն հոդվածի համաձայն՝ գրավոր ձևով պետք է կնքվի շարժական գույքի նվիրատվության պայմանագիրը, երբ որպես նվիրատու հանդես է գալիս իրավաբանական անձը և նվերի արժեքը գերազանցում է երեք հազար ռուբլին, կամ երբ պայմանագիրը պարունակում է նվիրատվության խոստումն ապագայում: Սահմանված դեպքերում, բանավոր ձևով կնքված նվիրատվության պայմանագիրն առոչինչ է: Ասվածից դիտվում է, որ նշված դեպքերում, եթե նվիրատվության պայմանագիրը կնքվի բանավոր, ապա այն կճանաչվի առոչինչ: Նման պայմանագիրը կողմերի իրավունքների և

պարտականությունների ծագում չի ենթադրում: Կողմերի համաձայնությամբ նվիրատվության ցանկացած գրավոր պայմանագիր կարող է վավերացվել նոտարական կարգով՝ չնայած օրենքն այն չի վերագրել որպես գործարքի կողմի պարտականություն: Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիական օրենսգրքի 574-րդ հոդվածի 3-րդ կետին համապատասխան՝ պետական գրանցման է ենթակա անշարժ գույքի նվիրատվության պայմանագիրը, հետևաբար սեփականության իրավունքի փոխանցումը նույնպես ենթակա է պետական գրանցման:

ԼՂՀ քաղաքացիական օրենսգրքով նվիրատվության խոստման պայմանագրի գրավոր ձևով կնքման դրույթ ուղղակիորեն նշված չէ, սակայն ելնելով նրանից, որ ԼՂՀ քաղ. օր-ի 595-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված է, որ նվիրատվության պայմանագիրը կնքվում է գրավոր, իսկ նվիրատվության խոստումը համարվում է նվիրատվության պայմանագիր, ուստի այն ևս պետք է կնքվի գրավոր:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԼՂՀՊՏ 2016.04.22/04(295), <http://arlexis.am/DocumentView.aspx?DocID=10110>:
2. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք: Երկրորդ մաս.- Երևանի պետ. համալս. - Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2001:
3. **Пилева В.В.** Гражданское право: Учебник:Части общая и особенная. М., ТК Велби, 2004.
4. **Мардалиев Р.Т.** Гражданское

право. СПб., Питер, 2008.

5. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք: Երկրորդ մաս.- Երևանի պետ. համալս. - Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2008:

6. ԼՂՀ ՊՏ 2011.12.30/26(188) - <http://arlexis.am/DocumentView.aspx?docid=1766>:

7. http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_9027/38e5ae3585f72de3522eeb3d3420eb185d57c18d/.

Наира ОГАНЕСЯН

*Аспирант Российско-Армянского университета,
помощник судьи Административного суда*

ПРОБЛЕМЫ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НАРУШЕНИЕ АВТОРСКИХ И СМЕЖНЫХ ПРАВ НА МУЗЫКАЛЬНЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ В СЕТИ ИНТЕРНЕТ

Информационно-телекоммуникационная сеть Интернет стала неотъемлемой частью жизни для миллиардов людей. Превратившись во всемирное информационное поле и охватив территорию фактически всего земного шара, сеть Интернет предоставила каждому пользователю доступ к колоссальному объему информации, позволяя при этом самому ему сохранить анонимность. Однако, несмотря на то, что за прошедшие два десятилетия сеть Интернет стала неотъемлемой частью повседневной жизни, многие порождаемые ею проблемы так и остаются неразрешенными, одной из самых острых проблем является массовое нарушение авторского и смежных прав правообладателей на музыкальные произведения. Развитие законодательства в данной сфере идет в двух направлениях. В первую очередь создаются механизмы по привлечению к гражданско-правовой ответственности пользователей сети Интернет, осуществляющих противоправные действия в отношении объектов авторского права. Второе направление акцентируется на возложении ответственности на поставщиков интернет-услуг —

провайдеров. При этом в странах Европы, в Великобритании и США, правообладатели все чаще требуют возложения ответственности на Интернет-провайдера в связи с нарушением авторских и смежных прав, осуществляемым его клиентами¹.

Учитывая вышеизложенное, при определении вины правонарушителя, актуальным в практике привлечения к гражданско-правовой ответственности за нарушения авторских и смежных прав на музыкальные произведения является вопрос об ответственности интернет-провайдеров и интернет-компаний. История возникновения этого вопроса связана с тем, что технические возможности многих интернет-ресурсов позволяют пользователям свободно загружать музыкальные произведения любого характера, делая их таким образом доступными неограниченному кругу лиц. В большинстве подобных случаев пользователи оказываются недоступными для правообладателя, и претензии предъявляются к интернет-компаниям. В качестве одной из причин предъявления требования к интернет-компаниям правообладатели указывают возможность таких ком-

паний контролировать содержимое интернет-ресурсов и не допускать нарушение авторских прав, которая на практике не реализуется. Интернет-компании, напротив, ссылаются на то, что они не иницируют передачу информации и не влияют на ее целостность и, таким образом, вина их отсутствует и они не осуществляют нарушение авторских прав.

Представляется, что ключевой момент в решении этой проблемы связан именно с определением возможности интернет-компаний контролировать информацию, выкладываемую пользователями интернет-ресурсов, и, как следствие, не допускать нарушения авторских прав. В Республике Армения, пока что, отсутствует соответствующая законодательная база и судебная практика по данному вопросу (это отнюдь не означает, что в Армении такого рода нарушения отсутствуют, это лишь свидетельствует о низком уровне правосознания граждан по данному вопросу) поэтому рассмотрим некоторые примеры из правоприменительной практики Российской Федерации.

В Российской Федерации с 1 августа 2013 г. вступил в силу так называемый "Антипиратский" закон². До его принятия в законодательстве страны отсутствовали специальные нормы, которые обязывали бы провайдеров хостинга или владельцев интернет сайтов блокировать доступ к информационным ресурсам, нарушающим интеллектуальные права. Пока что редакция названного закона предусматривает защиту только видеоматериалов (кинофильмов, телефильмов), размещенных в Сети нелегально. Единая судебная практика по вопросу об ответственности интернет-провайдеров пока еще не

сформировалась и в России, но тем не менее последние решения позволяют проследить общие тенденции в разрешении данного вопроса. Так, Высший Арбитражный Суд Российской Федерации в деле по иску ООО «Контент и право» к ООО «МетКом», ЗАО «Мастерхост», ИП Чумак С.Б. (получившее известность как дело Мастерхост) указал, что провайдер не несет ответственность за передаваемую информацию, если не он иницирует ее передачу, влияет на целостность передаваемой информации и выбирает получателя информации³. Кроме того, Президиум ВАС РФ подчеркнул, что необходимо оценивать факт обращения правообладателя к хостинг-провайдеру с требованием приостановить оказание услуг, а также факт принятия хостинг-провайдером мер по выявлению лица, поместившего спорные произведения в сети Интернет. Таким образом, Президиум ВАС РФ отменил решения нижестоящих судов⁴ в соответствии с которыми с хостинг-провайдера была взыскана компенсация за незаконное использование авторских прав, и направил дело на новое рассмотрение. При новом рассмотрении дела суды отказали в удовлетворении требований, указав, что провайдер не несет ответственность за передаваемую информацию, когда не он иницирует ее передачу, выбирает получателя информации и влияет на целостность передаваемой информации. В то же время при рассмотрении спора по иску ООО «Первое Музыкальное издательство» к ООО «Рамблер Интернет Холдинг» суды немного по-другому сформулировали свою позицию. Так, Арбитражный суд города Москвы в удовлетворении иска

отказал, сославшись, как указано выше, что провайдер не несет ответственности за передаваемую информацию, если не он инициирует ее передачу⁵. Тем не менее Девятый арбитражный апелляционный суд постановил отменить указанное решение и взыскать с ответчика компенсацию за нарушение исключительных прав на аудиовизуальное произведение⁶.

В своем постановлении Девятый арбитражный апелляционный суд указал, что истец обращался к ответчику с требованием прекратить размещение в сети Интернет аудиовизуального произведения, ответчик, в свою очередь, ответил на письмо-требование, но фактически размещение аудиовизуального произведения не прекратил. Кроме того, Девятый арбитражный апелляционный суд указал, что ответчик не предоставил доказательства размещения аудиовизуального произведения третьим лицом, а не самим ответчиком. Таким образом, решение Арбитражного суда города Москвы было отменено и с ответчика взыскана компенсация за нарушение исключительных прав на аудиовизуальное произведение. Постановление Девятого арбитражного апелляционного суда также было подтверждено Федеральным арбитражным судом Московского округа⁷.

Интерес представляет и дело по спору ФГУП «Всероссийская государственная телевизионная и радиовещательная компания» (ВГТРК) с ООО «В Контакте». В этом деле истец требовал взыскать с ответчика компенсацию за нарушение исключительного права на произведение в связи с тем, что аудио произведение было размещено на сайте, владель-

цем и администратором которого является ответчик. Суд первой инстанции, рассматривая дело, во взыскании компенсации отказал, указав, что само по себе создание технологических условий, предоставляющих возможность обмена информацией между пользователями, не означает нарушение исключительных прав третьих лиц. Кроме того, суд указал, что законодательством не установлена обязанность интернет-компаний осуществлять мониторинг информации, размещаемой пользователями, а также сослался на факт неуведомления ответчика о несанкционированном использовании аудиовизуального произведения, права на которое принадлежат истцу⁸. Тринадцатый арбитражный апелляционный суд, в свою очередь, отменил решение суда первой инстанции и взыскал компенсацию за нарушение авторских прав. В обоснование своей позиции суд указал, что поддержание сайта с определенными технологическими условиями в рабочем состоянии и при отсутствии контроля за размещаемыми материалами способствовало незаконному размещению аудиовизуального произведения. Суд также отметил, что обязательное досудебное уведомление нарушителя исключительных прав законодательством не предусмотрено и взыскал компенсацию в размере 1 000 000 рублей⁹.

Федеральный арбитражный суд Северо-Западного округа 18 октября 2010 года подтвердил решение суда первой инстанции, отменив постановление апелляционной инстанции. Отказывая в удовлетворении требований, в мотивировочной части постановления суд кассационной инстанции указал, что в деле отсутствовали доказательства уведомле-

ния ответчика о нарушении авторских прав. Суд также подчеркнул, что, в силу специфики объекта интеллектуальной собственности, количества пользователей интернет-ресурса, технических возможностей каждого пользователя по изменению размещенной информации у ответчика отсутствовала возможность профильтровать всю размещенную на сайте информацию с целью предотвращения нарушения авторских прав. Высший Арбитражный Суд Российской Федерации, в свою очередь, не рассмотрел в передаче дела для рассмотрения в Президиум ВАС РФ¹¹.

Таким образом, в указанных судебных решениях суды, с одной стороны, установили, что интернет-провайдеры и интернет-компании не могут быть привлечены к ответственности, если они не инициируют размещение информации, поскольку, фактически, в таких случаях ни провайдеры, ни компании не предпринимают никаких действий, нарушающих авторские права третьих лиц, то есть вина в их действиях отсутствует. Но, с другой стороны, суды закрепили обязанность указанных лиц принимать меры по удалению информации, нарушающей права правообладателя, по его требованию. В случае отказа удалить информацию, нарушающую исключительные права третьих лиц, как провайдер, так и владелец интернет-ресурса могут быть привлечены к ответственности за нарушение авторских прав.

Несмотря на изложенное, необходимо отметить, что в Российской Федерации вопрос ответственности интернет-провайдеров и интернет-компаний решается в ходе судебного разбирательства. Представляется,

что, с учетом активного развития интернет-пространства, необходимо урегулировать обязанности указанных субъектов в отношении размещаемых в сети произведений на законодательном уровне.

Представляет, также интерес опыт США и ЕС в рассматриваемом вопросе. Так, законодательство США и ЕС допускает возможность привлечения провайдеров к ответственности. Вместе с тем, как США, так и ЕС, предусматривает условия, при наличии которых, провайдер не может быть привлечен к ответственности. К примеру, Разделом II Закона «Об авторском праве в цифровую эпоху», принятому в США в декабре 1998 года (далее - DMCA)¹² были внесены существенные дополнения в Закон США «Об авторском праве» (далее - Copyright Act)¹³.

Copyright Act был дополнен частью 512, в которой содержатся четыре ограничения ответственности провайдера, основанные на следующих четырех видах действий провайдера: передача информации; кэширование (временное хранение информации); постоянное хранение информации в системах или сетях согласно инструкции пользователя (хостинг); использование инструментов о местонахождении информации (ссылки, онлайн директории, поисковые машины). При совершении любого из указанных действий, провайдер освобождается от ответственности, включая возмещение убытков. Ограничения не зависят друг от друга, каждое из них относится к самостоятельной функции провайдера.

Если действия провайдера не подпадают ни под один из четырех возможных видов действий, при совершении которых он освобождает-

Гражданское право

ся от ответственности, то провайдер отнюдь не презюмируется виновным в нарушении авторских и смежных прав. Правообладатель обязан доказать наличие нарушения законодательства со стороны провайдера, а последний вправе использовать все возможные способы защиты, предусмотренные законодательством США. DMCA ввел также процедуру, в соответствии с которой, федеральный суд может предписать провайдеру раскрыть личность пользователя его услуг, предположительно совершившего противоправное деяние в сети Интернет.

В рамках законодательства ЕС условия привлечения к ответственности провайдеров, а также мера их ответственности регулируются Директивой 2000/ 31 /ЕС «Об электронной коммерции», принятой Европейским Парламентом 8 июня 2000 года (далее - Директива ЕС)¹⁴.

Директива ЕС устанавливает три вида действий провайдера, осуществление которых является основанием для ограничения его ответственности: простая передача информации; кэширование; хостинг. Директива ЕС не содержит такого вида действий, как использование инструментов о местонахождении информации, предусмотренного DMCA. Вместе с тем, аналогично DMCA, Директива ЕС указывает на самостоятельный характер каждого из возможных действий провайдера, являющихся основанием для освобождения его от ответственности. Рассмотрим более детально каждое из них.

Простая передача информации

Относительно простой передачи информации в Директиве ЕС указано следующее: в случае если услуга

представляет собой передачу информации пользователю по коммуникационной сети или предоставление доступа к коммуникационной сети, провайдер не будет нести ответственность за передаваемую информацию. При этом провайдер не должен быть инициатором передачи информации, не должен выбирать или изменять передаваемую информацию.

Кэширование

Провайдер освобождается от ответственности за автоматическое, промежуточное и временное хранение информации, осуществляемое лишь с тем, чтобы сделать последующие передачи данной информации более эффективными для пользователей. При этом должны быть соблюдены одновременно пять следующих условий, а именно - провайдер:

не должен изменять (модифицировать) информацию;

обязан выполнять условия доступа к информации;

обязан выполнять условия обновления информации;

не должен вмешиваться в правомерно используемые средства защиты информации;

обязан оперативно удалить или прекратить доступ к информации, которую он хранит (кэширует), в случае, если ему станет известно о том, что данная информация была удалена из сети, доступ к ней был прекращен или суд, либо административный орган, дал указание удалить или прекратить доступ к данной информации. Фактически, в данном случае провайдер должен удалить или прекратить доступ к копиям такой информации, которые производятся автоматически.

Хостинг

Провайдер освобождается от от-

ветственности, в том числе, от возмещения убытков за хранение информации пользователя, осуществляемое по запросу пользователя в случае, если:

1) провайдер не осведомлен о незаконной деятельности или о незаконном характере информации, не знает о фактах или обстоятельствах, которые очевидно указывают на незаконную деятельность или информацию;

2) будучи осведомленным, то есть, зная о фактах или обстоятельствах, которые очевидно указывают на незаконную деятельность или информацию, провайдер оперативно удалил или прекратил доступ к такой информации.

Согласно Директиве ЕС провайдер освобождается не только от ответственности за убытки, но также и от уголовной ответственности.

Анализ положений законодательства США, Великобритании и ЕС позволяет сделать вывод о том, что мировая правоприменительная практика выработала позицию, в основе которой лежит освобождение провайдера от ответственности за нарушение авторских прав в случае, если он не является инициатором передачи информации, не влияет на содержание передаваемых данных, и заведомо не осведомлен о наличии на своем сервере контента, нарушающего авторские права. Однако, несмотря на наличие ограничений, провайдер может быть привлечен к ответственности в случае, если его действия не соответствуют условиям об ограничении ответственности, в том числе в случае отказа провайдера от удаления или блокирования незаконных материалов.

На основе вышеизложенного, мы предлагаем в законе РА "Об авторс-

ком праве и смежных правах" предусмотреть новую норму и изложить ее в следующей редакции:

"Статья 65.1. Особенности ответственности информационного посредника при нарушении авторских и смежных прав

1. Лицо, которое осуществляет передачу материала в информационно-телекоммуникационной сети (включая в сети "Интернет"), лицо, которое предоставляет возможность размещения материала или информации, необходимой для его получения с использованием информационно-телекоммуникационной сети, лицо, которое предоставляет возможность доступа к материалу в этой сети, - информационный посредник (интернет-провайдер) - несет ответственность за нарушение авторских и смежных прав в информационно-телекоммуникационной сети на общих основаниях, предусмотренных настоящим Законом, при наличии вины с учетом особенностей, установленных пунктами 2 и 3 настоящей статьи.

2. Информационный посредник, осуществляющий передачу материала в информационно-телекоммуникационной сети, не несет ответственность за нарушение интеллектуальных прав, произошедшее в результате этой передачи, при одновременном соблюдении следующих условий:

1) он не является инициатором этой передачи и не определяет получателя указанного материала;

2) он не изменяет указанный материал при оказании услуг связи, за исключением изменений, осуществляемых для обеспечения технологического процесса передачи материала;

3) он не знал и не должен был

Гражданское право

знать о том, что использование соответствующих результата интеллектуальной деятельности или средства индивидуализации лицом, инициировавшим передачу материала, содержащего соответствующие результаты интеллектуальной деятельности или средство индивидуализации, является неправомерным.

3. Информационный посредник, предоставляющий возможность размещения материала в информационно-телекоммуникационной сети, не несет ответственность за нарушение интеллектуальных прав, произошедшее в результате размещения в информационно-телекоммуникационной сети материала третьим лицом или по его указанию, при одновременном соблюдении информационных посредником следующих условий:

1) он не знал и не должен был знать о том, что использование соответствующих результатов интеллектуальной деятельности или средства индивидуализации, содержащиеся в таком материале, является неправомерным;

2) он, в случае получения в письменной форме заявления правообладателя о нарушении интеллектуальных прав с указанием страницы сайта и (или) сетевого адреса в сети "Интернет", на которых размещен такой материал, своевременно принял необходимые и достаточные меры для прекращения нарушения интеллектуальных прав. Перечень необходимых и достаточных мер и порядок их осуществления могут быть установлены законом.

4. К информационному посреднику, который в соответствии с настоящей статьей не несет ответственность за нарушение авторских и смежных прав, могут быть предъяв-

лены требования о защите интеллектуальных прав, не связанные с применением мер гражданско-правовой ответственности, в том числе об удалении информации, нарушающей исключительные права, или об ограничении доступа к ней.

5. Правила настоящей статьи применяются в отношении лиц, предоставляющих возможность доступа к материалу или информации, необходимой для его получения с использованием информационно-телекоммуникационной сети".

Необходимость в принятии вышеизложенной законодательной новеллы заключается в том, что с учетом активного развития интернет-пространства для защиты авторских и смежных прав на музыкальные произведения необходимо урегулировать условия гражданско-правовой ответственности информационных посредников, указанных в отношении размещаемых в сети музыкальных произведений (и других произведений) на законодательном уровне. При этом проблемы охраны прав на музыкальные произведения, размещенные в сети Интернет, остаются и нуждаются в принятии дополнительных мер. Авторы (правообладатели) музыкальных произведений должны знать о своих правах и привлекать к ответственности нарушителей своих исключительных прав. Если правообладателю известны факты нарушения его права он должен обращаться в суд. Нужно создавать как можно больше прецедентов в судебной практике Республики Армения, которые бы широко освещались в средствах массовой информации. Возможно, после этого, нарушителей авторских и смежных прав на музыкальные произведения станет немного меньше.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. *Чернышова А.А.* Ответственность провайдера за нарушение авторских прав в сети Интернет // Правовые вопросы связи, 2011, N1, с. 36.
2. О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации по вопросам защиты интеллектуальных прав в информационно-телекоммуникационных сетях: Федеральный закон от 02 июля 2013г. N187-ФЗ //Собр. законодательства Российской Федерации. 2013, N27, с. 3479.
3. Постановление Президиума Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации от 23 декабря 2008 года N10962/08.
4. Решение Арбитражного суда города Москвы от 8 ноября 2007 года по делу NA40-6440/07-5-68; постановление Девятого арбитражного апелляционного суда от 5 февраля 2008 года N09АП-17561/2007-ГК.
5. Решение Арбитражного суда города Москвы от 30 октября 2009 года по делу NA40-89751/08-51-773.
6. Постановление Девятого арбитражного апелляционного суда от 1 февраля 2010 года по делу N09АП-26277/2009-ГК.
7. Постановление Тринадцатого арбитражного апелляционного суда от 23 июля 2010 года по делу NA56-44999/2008.
8. Постановление Федерального арбитражного суда Северо-Западного округа от 25 октября 2010 года по делу NA56-44999/2008.
9. Определение Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации от 11 марта 2011 года NBAC-18116/10.
10. Digital Millennium Copyright Act, December 1998: <http://www.copyright.gov/title7/circ92.pdf>.
11. Copyright Act of 1976:<http://www.copyright.gov/title7/92appa.pdf>.
12. DIRECTIVE 2000/31 /EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce), <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=QJ:L:2000:1 78:0001:0016:EN:PD>.
1. *Чернышова А.А.* Ответственность провайдера за нарушение авторских прав в сети Интернет //Правовые вопросы связи. 2011, N1, с. 36.
2. О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации по вопросам защиты интеллектуальных прав в информационно-телекоммуникационных сетях: Федеральный закон от 2 июля 2013г. N187-ФЗ // Собр. законодательства Российской Федерации. 2013, N27, с. 3479.
3. Постановление Президиума Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации от 23 декабря 2008 года N10962/08.
4. Решение Арбитражного суда города Москвы от 8 ноября 2007 года по делу NA40-6440/07-5-68; постановление Девятого арбитражного апелляционного суда от 5 февраля 2008 года N09АП-17561/2007-ГК; Постановление Федерального арбитражного суда Московского округа от 13 мая 2008 года НКГ-А40/3799-08.
5. Решение Арбитражного суда города Москвы от 30 октября 2009 года по делу NA40-89751/08-51-773.
6. Постановление Девятого арбитражного апелляционного суда от 1 февраля 2010 года по делу N09АП-26277/2009-ГК.
7. Постановление Федерального арбитражного суда Московского округа от 11 мая 2010 года по делу НКГ-А40/89751/08-51-773.
8. Решение Арбитражного суда города Санкт-Петербурга и Ленинградской области от 16 апреля 2010 года по делу NA56-44999/2008.
9. Постановление Тринадцатого арбитражного апелляционного суда от 23 июля 2010 года по делу NA56-44999/2008.
10. Постановление Федерального арбитражного суда Северо-Западного округа от 25 октября 2010 года по делу NA56-44999/2008.
11. Определение Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации от 11 марта 2011 года NBAC-18116/10.
12. Digital Millennium Copyright Act, December 1998: <http://www.copyright.gov/title7/circ92.pdf>.
13. Copyright Act of 1976: <http://www.copyright.gov/title7/92appa.pdf>.
14. DIRECTIVE 2000/31 /EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 8 June 2000 on certain legal aspects of information society services, in particular electronic commerce, in the Internal Market (Directive on electronic commerce) <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=QJ:L:2000:1 78:0001:0016:EN:PD>.

ԱՐԺԱՆԱՊԱՏՎՈՒԹՅԱՆ, ՊԱՏՎԻ ԵՎ ԳՈՐԾԱՐԱՐ ՀԱՄՔԱՎԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՉ

Մինչ պատվի, արժանապատվության և գործարար համբավի դատական պաշտպանության հիմնախնդիրներին անդրադառնալը, սկզբից ևեթ նշենք, որ քաղաքացիական իրավական հարթությունում պատվի, արժանապատվության և գործարար համբավի պաշտպանություն հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ իրավախախտի գործողություններում առկա է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրք) 1087.1 հոդվածի իմաստով «վիրավորանք» կամ «գրպարտություն»: Իսկ գրպարտության և վիրավորանքի բովանդակությունը կազմում է որոշակի հատկանիշների ամբողջություն, որոնց էլ անդրադարձել է Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանը: Այսպես, թիվ ԼՂ/0749/02/10 քաղաքացիական գործով 2012 թվականի ապրիլի 27-ին կայացրած իր որոշմամբ Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ կոնկրետ արտահայտությունը վիրավորանք գնահատելու համար անհրաժեշտ է հետևյալ երեք տարրերի միաժամանակյա առկայություն՝

- 1) արված արտահայտությունն իրականում պետք է արատավորի անձի պատիվը, արժանապատվությունը և գործարար համբավը.
- 2) արտահայտություն կատարողն ի սկզբանե պետք է հետապնդի անձի պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավն արատավորելու նպատակ.
- 3) արտահայտությունը պետք է կա-

տարված լինի հրապարակային ձևով:

Իսկ ինչ վերաբերում է գրպարտությանը, ապա վերոհիշյալ որոշմամբ նշվել է, որ

1) անձի վերաբերյալ պետք է ներկայացված լինեն փաստացի տվյալներ, այսինքն՝ ներկայացվածն իր մեջ պետք է պարունակի կոնկրետ, հստակ տեղեկություններ որոշակի գործողության կամ անգործության վերաբերյալ.

2) անձի վերաբերյալ փաստացի տվյալները պետք է ներկայացված լինեն հրապարակային.

3) ներկայացված փաստացի տվյալները պետք է լինեն իրականությանը չհամապատասխանող.

4) ներկայացված փաստացի տվյալներն իրականում պետք է արատավորեն անձի պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը:

Եվ միայն վերոնշյալ բոլոր պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում տվյալ արարքը կարող է համարվել գրպարտություն կամ վիրավորանք: Այսպիսով, գրպարտության և վիրավորանքի վերաբերյալ դատական գործերով այդ արարքները կազմող հատկանիշներից յուրաքանչյուրի ապացուցման պարտականության ճիշտ բաշխումը հայցվորի և պատասխանողի միջև հանդիսանում է կարևորագույն նախապայման գործի գրագետ լուծման համար:

Ուստի անդրադառնալով այն հարցին, թե կողմերից որ մեկը գրպարտության կամ վիրավորանքի ինչպիսի հատկանիշ պետք է ապացուցի:

Ջրպարտության վերաբերյալ գործե-

ՄԱՏԻՍ - ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 - 6 (215 - 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

րով հայցվորը պետք է ապացուցի, որ

1) տարածվել են փաստացի տվյալներ, 2) դրանք արատավորում են անձի պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը, 3) տարածումը կատարվել է հրապարակայնորեն:

Ինչ վերաբերում է տարածված փաստացի տվյալների՝ իրականությանը չհամապատասխանելու փաստի ապացուցման պարտականությունը, ապա Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ գրպարտության վերաբերյալ գործերով անհրաժեշտ փաստական հանգամանքների առկայության կամ բացակայության ապացուցման պարտականությունը կրում է պատասխանողը: Այն փոխանցվում է հայցվորին, եթե ապացուցման պարտականությունը պատասխանողից պահանջում է ոչ ողջամիտ գործողություններ կամ ջանքեր, մինչդեռ հայցվորը տիրապետում է անհրաժեշտ ապացույցներին: Առաջին հայացքից կարող է թվալ, որ օրենսգիրքը տարածված փաստացի տվյալների՝ իրականությանը համապատասխանությունն ապացուցելու պարտականությունը դնում է հայցվորի, այսինքն՝ տուժողի վրա: Ինչպես նշել է Գ. Բեքմեզյանը, ապացուցման պարտականությունն ամեն դեպքում պետք է կրի պատասխանողը¹: Համամիտ լինելով այս դիրքորոշմանը՝ գտնում ենք, որ հարցն ամբողջությամբ կարող էր կարգավորվել Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրք) 49-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, որի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձը, որը հնարավորություն չունի անհրաժեշտ ապացույցն ինքնուրույն ձեռք բերել գործին մասնակցող կամ չմասնակցող այլ անձից, որի մոտ այն գտնվում է, իրավունք ունի տվյալ ապացույցը պահանջելու միջնորդությամբ դիմել դատարան: Այսինքն՝ տվյալ փաստի ապացուցման պարտականու-

թյան բաշխման հարցը պետք է լինի հստակ, և կարծում ենք՝ ճիշտ չէ ապացուցման բեռը գործին մասնակցող մեկ անձից՝ պատասխանողից փոխանցել մյուսին՝ հայցվորին, միայն այն բանի համար, որ հայցվորն է տիրապետում անհրաժեշտ ապացույցին, քանի որ այդ խնդրի լուծման համար առկա է համապատասխան դատավարական կառուցակարգ՝ ի դեմս ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի 2-րդ մասի:

Ասվածն ավելի է կարևորվում այն հանգամանքի հաշվառմամբ, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված կարգավորումը պարզապես ապացուցման պարտականության փոխանցում չէ. այն ենթադրում է նաև այդպիսի փոխանցման հետ կապված այն բացասական հետևանքների փոխանցում, որոնք պետք է կրի այդ փաստի ապացուցման պարտականությունը կրող կողմն այն դեպքում, երբ բոլոր ապացույցների հետազոտումից հետո վիճելի է մնում փաստի առկայությունը կամ բացակայությունը: Ուստի տվյալ դեպքում ապացուցման պարտականության անցումը հայցվորին կնշանակի, որ եթե վերջինս չկարողանա ապացուցել պատասխանողի կողմից տարածված փաստացի տվյալների՝ իրականությանն անհամապատասխանությունը, տարածված տեղեկությունները կհամարվեն իրականությանը համապատասխանող: Կարծում ենք՝ եթե ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքն իր 1087.1-րդ հոդվածի 4-րդ մասի առաջին նախադասությամբ որդեգրել է այն մոտեցումը, որի համաձայն՝ պատասխանողը պետք է պատասխանատու լինի իր կողմից տարածված տեղեկությունների հավաստիության համար, ապա 1087.1-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ նախադասությամբ ըստ էության հակառակ մոտեցումն է պաշտպանվում:

Հետևաբար այս առումով կարծում ենք, որ ապացուցման բեռի փոխանցում

Քաղաքացիական իրավունք

մեկ կողմից մյուսին, այն էլ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով, նախատեսելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Պետք է նշել, որ ապացուցման բեռի փոխանցում միայն այն պատճառաբանությամբ, որ մյուս կողմը տիրապետում է համապատասխան ապացույցների, հիմնավոր չի թվում նաև արտասահմանյան օրենսդրության հետ համեմատության տեսանկյունից: Այսպես, Սեծ Բրիտանիայում գործող «Դիֆամացիայի մասին» ակտի համաձայն՝ նախատեսվում է հատուկ կարգավորում այն դեպքի համար, երբ հայցվորը մերժում է պատասխանողի հերքում իրականացնելու առաջարկը: Այդ դեպքում դատարան հայց հարուցելիս հայցվորին է անցնում արատավորող տեղեկությունների տարածման մեջ պատասխանողի դիտավորությունը և տարածված տեղեկությունների՝ իրականությանը չհամապատասխանելու հանգամանքն ապացուցելու պարտականությունը²: Իսկ ամերիկյան իրավունքի համաձայն՝ հայցվորը պարտավորվում է ապացուցել արատավորող տեղեկությունների՝ իրականությանը չհամապատասխանելու փաստը միայն այն դեպքում, երբ հանդիսանում է հանրային անձ:

Ինչպես տեսնում ենք, թե՛ ամերիկյան և թե՛ անգլիական իրավունքների համաձայն՝ տեղեկությունների՝ իրականությանը համապատասխանության ապացուցման պարտականությունն անցնում է հայցվորին մի դեպքում պատասխանողի՝ հերքում իրականացնելու պատրաստակամությունը տուժողի կողմից հավանության չարժանանալու, մյուս դեպքում՝ տուժողի՝ հանրային սուբյեկտ հանդիսանալու հիմքով: Ուստի ապացուցման պարտականության փոխանցում նախատեսելիս, մեր կարծիքով, օրենսդիրը պետք է ավելի ծանրակշիռ փաստարկ դներ մնան փոխանցման հիմքում և ոչ թե այնպիսի հիմք, որն արդեն իսկ տեղավորված է առկա դատաիրավական կարգավորումներում:

Ինչ վերաբերում է վիրավորանքի հատկանիշների՝ կողմերի միջև ապացուցման պարտականության բաշխմանը, ապա պետք է նշել, որ այս պարագայում արտահայտության թե՛ հրապարակային ձևով կատարված լինելու և թե՛ դրա արատավորող բնույթի ապացուցման բեռը կրում է հայցվորը: Իսկ ինչ վերաբերում է մեղքի ապացուցման պարտականությանը, ապա ինչպես վիրավորանքի, այնպես էլ զրպարտության վերաբերյալ գործերով նշված հիմնահարցը պարզաբանենք ստորև:

Ինչպես նշել է Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանը վերը նշված գործով, վիրավորանքի դեպքում արտահայտություն կատարողն ի սկզբանե պետք է հետապնդի անձի պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավն արատավորելու նպատակ, այսինքն՝ պետք է իր կատարած արտահայտությամբ անձի հեղինակությունը նսեմացնելու և նրան նվաստացնելու դիտավորություն ունենա, որպիսի փաստի ապացուցման բեռը դրված է հայցվորի վրա:

Կարծում ենք, որ կարիք չկար շեղվելու քաղաքացիական իրավունքում գործող պատասխանողի մեղավորության կանխավարկածից և հայցվորին պարտադրել ապացուցելու, որ իրավախախտի հնչեցրած, օրինակ՝ հայիռյանքը, վերջինս կատարել է ոչ թե անգոյշորեն, այլ դիտավորյալ:

Վերոնշյալի կապակցությամբ հատկանշական է Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումը: Այսպես, Սահմանադրական դատարանը 2011 թվականի նոյեմբերի 15-ին կայացրած իր թիվ 997 որոշմամբ արձանագրել է, որ միջազգային իրավական պրակտիկայում «վիրավորանք» և «զրպարտություն» որակումների հիմնական տարբերությունն այն է, որ զրպարտության պարագայում խոսքը վերաբերում է դիտավորությամբ կեղծ, իրականությանը չհամա-

ՄԱՏԻՍ - ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 - 6 (215 - 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
56

Քաղաքացիական իրավունք

պատասխանող փաստերի, փաստացի տվյալների տարածման միջոցով անձի արժանապատվությունն արատավորելուն, իսկ վիրավորանքը ենթադրում է անձի՝ դիտավորությամբ, կանխամտածված նվաստացում: Ինչպես ընդգծել է Սահմանադրական դատարանը, հենց այս տրամաբանությունն է ընկած նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածում հասկացությունների բնորոշման հիմքում:

Նույն որոշման համաձայն. «Տարբեր երկրների իրավական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ «գրպարտություն» հասկացության բնորոշ գծերից է նաև դիտավորությամբ, գիտակցաբար ոչ հավաստի ու անձի արժանապատվությունը վիրավորող փաստի (կամ փաստական տվյալների) տարածումը: Սա ավելի է որոշակիացնում տվյալ հասկացությունը: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի դրույթների համակարգային վերլուծությունը վկայում է, որ նման տրամաբանություն դրված է նաև այս հոդվածի իրավակարգավորման հիմքում»:

Ինչպես բխում է Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշման վերոնշյալ մեջբերումներից, գրպարտության՝ որպես քաղաքացիական իրավախախտման անհրաժեշտ հատկանիշ է դիտարկվում նաև իրավախախտի մեղքը՝ դիտավորության ձևով, թեև մենք գտնում ենք, որ գրպարտությունը կարող է կատարվել նաև մեղքի անզույշ ձևով: Եվ այս առնչությամբ ծագում է տրամաբանորեն հաջորդ հարցը՝ ինչպե՞ս պետք է բաշխվի անձի պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը նսեմացրած սուբյեկտի՝ գրպարտություն կատարելու մեջ դիտավորության կամ առհասարակ մեղքի ապացուցման պարտականությունը:

Այս առումով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքը, որպես ընդհանուր կանոն, նախատեսում է մեղավորության կանխավարկածի սկզբունքը: Այսպես, ՀՀ

քաղաքացիական օրենսգրքի 1058-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վնաս պատճառած անձն ազատվում է այն հատուցելուց, եթե ապացուցում է, որ վնասն իր մեղքով չի պատճառվել: Ինչպես բխում է հիշյալ իրավադրույթից, պատճառված վնասի համար մեղքի սկզբունքով պատասխանատվությունը քաղաքացիական օրենսգրքում նշվում է ժխտական ձևով, այսինքն՝ վնաս պատճառելու համար պատասխանատու անձի մեղքը ենթադրվում է: Ուրեմն վնաս պատճառողը ենթադրվում է մեղավոր, եթե չապացուցի իր մեղքի բացակայությունը³:

Սակայն ինչպես նշել է ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր 997 որոշմամբ, գրպարտության ապաքրեականացման վերաբերյալ թե՛ մեր երկրում և թե՛ եվրոպական մի շարք երկրներում վերջին տարիներին կատարված օրենսդրական փոփոխությունների ու նոր իրավակարգավորման հիմնական տրամաբանությունը հենվում է ոչ թե մեղավորության, այլ անմեղության կանխավարկածի վրա: Փաստորեն, եթե ՀՀ սահմանադրական դատարանի մատնանշած անմեղության կանխավարկածը վերաբերում է պատասխանողին, ապա ստացվում է, որ հայցվորը պետք է ապացուցի պատասխանողի մեղքը՝ ընդ որում դիտավորության ձևով:

Կցանկանայինք այս դրվագին անդրադառնալ առավել մանրամասնորեն:

Նախ՝ նշենք, որ հայցվորի վրա պատասխանողի դիտավորությունն ապացուցելու պարտականություն դնելը գրեթե անհնարին է դարձնում հայցի բավարարումը: Անգլիական իրավունքում ընդունված տեսակետի համաձայն՝ հայցվորի վրա պատասխանողի դիտավորությունն ապացուցելու պարտականություն դնելը դիտվում է անհամաչափ ծանր բեռ վերջինիս համար: Դա հիմնավորվում է նրանով, որ զանգվածային լրատվական գործունեություն իրականացնողի կողմից իր կողմից հրատարակված տեղեկատվու-

Քաղաքացիական իրավունք

թյան աղբյուրները բացահայտելուց հրաժարվելու իրավունքի պայմաններում դիտավորությունն ապացուցելը գրեթե անհնարին է, ինչը բերում է հայցվորի հեղինակության իրավունքի կոպիտ ոտնահարմանը⁴:

Այս առումով քանի որ մեղքի ապացուցման պարտականությունը կապված է տարածված տեղեկությունների՝ իրականությանը համապատասխանությունն ապացուցելու պարտականության հետ, անհրաժեշտ է վերջինիս անդրադառնալ առավել հանգամանալից:

Հրապարակված տեղեկատվության ճշմարտացիությունն ապացուցելու բեռը պատասխանողի վրա դնելը բխում է «սխալականության կանխավարկած»-ից: Դրա համաձայն՝ պատասխանողի կողմից հրապարակված տեղեկատվությունն ի սկզբանե համարվում է իրականությանը չհամապատասխանող: Ինչպես նշել է լորդ Չանսելորը, դիֆամացիայի վերաբերյալ գործերով հայցվորը, ով ըստ էության մեղադրվում է պատասխանողի կողմից ինչ-որ գործողությունների համար, պետք է ենթադրվի անմեղ, քանի դեռ պատասխանողը չի ապացուցել իր հրապարակած տեղեկությունների ճշմարտացիությունը⁵: Այսինքն՝ գործում են տուժողի բարեվարքության և տեղեկությունների սխալականության կանխավարկածները:

Այն դեպքում, երբ ամերիկյան իրավունքի համաձայն՝ հանրային նշանակություն ունեցող գործերով հայցվորի վրա դրված է պատասխանողի դիտավորությունն ապացուցելու պարտականություն, փաստացիորեն ստացվում է, որ հայցվորի կողմից պատասխանողի մեղքը ցույց տվող ապացույցները ներառում են մաս պատասխանողի կողմից տարածած տվյալների սխալականությունը ցույց տվող ապացույցները⁶: Իսկ ինչ վերաբերում է մնացած գործերին, այսինքն՝ այն դեպքերին, երբ հայցվորները հայց են հարուցում ոչ թե հանրային լայն հետաքրքրություն ներկայացնող, այլ անձ-

նական բնույթի հարցերով, ապա այստեղ արդեն պատասխանողն է կրում իր կողմից տարածված տեղեկատվության ճշմարտացիությունն ապացուցելու բեռը⁷, սակայն պատասխանողի մեղքը՝ նվազագույնը անգոյությունն ձևով, ապացուցելու պարտականությունը դրվում է հայցվորի վրա⁸:

Միաժամանակ պետք է նշել, որ «սխալականության կանխավարկած»-ը միանշանակ չի ընկալվում: Ընդգծվում է, որ այն կարող է ունենալ խոսքի ազատության վրա սառեցնող, զսպող ազդեցություն, որը բացատրվում է հետևյալ երկու փաստարկներով. մախ՝ ամբողջ դատական գործընթացն անորոշ է, և հավանականությունը կայացնելու սխալ վճիռ՝ հոգուտ անարժան հայցվորի մեծանում է, և երկրորդ՝ նույնիսկ եթե ենթադրենք, որ տարածված փաստացի տվյալների ճշմարտացիության ապացուցման պարտականությունը պատասխանողի վրա դնելը հանդիսանում է խոսքի ազատության անհամաչափ սահմանափակում, ապա այդպիսի սխալ սահմանափակումն ավելի շատ սոցիալական վտանգներ է պարունակում, քան խոսքի ազատության սխալ գերընդլայնումը⁹: Այն, ըստ էության, ավելի դյուրին է դարձնում անձի հեղինակության պաշտպանությունը:

Մյուս կողմից՝ նշվում է, որ պատասխանողի սխալականության կանխավարկածը կարող է հղի լինել որոշ վտանգներով: Այսպես, առաջին վտանգը հայցվորին պատասխանողի համեմատ արտոնված դրության մեջ դնելն է: Ինչպես նշվում է, ոչ ոք իրավունք չունի ունենալու այնպիսի հեղինակություն, որին արժանի չէ¹⁰: Անձի հեղինակությունը կարող է արժևորվել այն ժամանակ, երբ արտահայտում է այդ անձի բնութագրի իրական կերպարը: Այսպիսով, բազմաթիվ են այն դատական գործերը, երբ դիֆամացիայի վերաբերյալ գործերով հայցվորները հասել են իրենց հայցի բավարարմանը՝ չնայած այն հանգաման-

քին, որ եթե տեղի ունենար դատարավարությունը «կատարյալ աշխարհում, ապա կարող էր ապացուցվել հայցվորին վերագրվող բացասական գործողությունների ճշմարտացիությունը»¹¹:

Բացի այդ, դիֆամացիայի վերաբերյալ գործերով հաճախ անհրաժեշտություն չի էլ լինում ապացուցելու հրապարակված տեղեկությունների՝ իրականությանը համապատասխանության հանգամանքը, օրինակ՝ այն դեպքերում, երբ արարքն օրենքի ուժով չի համարվում գրպարտություն կամ երբ պատասխանողը մեղք չի ունեցել իրականությանը չհամապատասխանող արատավորող տեղեկությունների տարածման մեջ¹²:

Պատասխանողի տարածած տեղեկությունների՝ իրականությանը չհամապատասխանելու փաստն ապացուցելու պարտականությունը հայցվորների վրա դնելն անհարթահարելի բեռ է նրանց համար, որով անձի հեղինակության իրավունքն արդյունավետ պաշտպանություն չի ստանում: Տարածված տեղեկությունների՝ իրականությանը համապատասխանելու փաստի ապացուցման պարտականության կապակցությամբ հետաքրքիր մոտեցում է ցուցաբերված ԱՄՆ դատական պրակտիկայում: Մասնավորապես՝ «Ֆիլադելֆիա Նյուսփեյֆերսն ընդդեմ Հեփսի» գործով ԱՄՆ Գերագույն դատարանը մատնանշեց, որ այն դեպքերում, երբ տարածված տեղեկություններն ունեն հանրային հետաքրքրություն, ապա հայցվորը պետք է կրի դրանց իրականությանը չհամապատասխանելու ապացուցման բեռը¹³:

Ինչպես նշում է Դ. Միլոն, ելնելով վերոնշյալ որոշումից, պաշտպանություն են ստանում նաև այնպիսի տեղեկություններ, որոնց սխալականությունը հայցվորը չի կարողանում ապացուցել, բայց որոնք կարող են փատացիորեն լինել սուտ: Եվ այս մոտեցումը համահունչ է «Նյու Յորք թայմսն ընդդեմ Մալիվանի» վերաբերյալ գործով կայացված ԱՄՆ Գերագույն դատարանի որոշմանը, որից

բխում է, որ իրականությանը չհամապատասխանող տեղեկությունները պաշտպանված են այն դեպքում, երբ այդ տեղեկությունները չեն տարածվել «ակնհայտ չարամտությամբ»¹⁴:

Ավստրալիայի Բարձր դատարանը ևս հանդես է եկել նմանատիպ հայտարարություններով՝ նշելով, որ տեղեկությունների ճշմարտացիության ապացուցման պարտականությունը պատասխանողի վրա դնելը չափազանց ծանր բեռ է նրա համար այն դեպքերում, երբ վերջինս սխալմամբ, բայց բարեխղճորեն պետական կամ քաղաքական նշանակության հարցի շուրջ տեղեկատվություն է ներկայացրել լայն հասարակությանը¹⁵:

Այսինքն՝ ապացուցման պարտականության բաշխումն այն միջոցն է, որով որոշվում է հեղինակության իրավունքի և խոսքի ազատության պաշտպանության միջև հավասարակշռման հարցը¹⁶: Անգլիայում այս կապակցությամբ կատարվել է նաև լայն, էմպիրիկ հետազոտություն. այսպես՝ զանգվածային լրատվամիջոցների ներկայացուցիչների հետ անցկացված լայնածավալ հարցազրույցների արդյունքում պարզվեց, որ ապացուցման բեռի նախատեսումը պատասխանողի վրա դնելն էականորեն զսպում է հանրային լուրջ հետաքրքրություն ունեցող հարցերի լուսաբանումը զանգվածային լրատվամիջոցների կողմից¹⁷:

Ելնելով վերոնշյալից՝ կարելի է եզրակացնել, որ այն դեպքում, երբ նախապատվությունը տրվում է խոսքի ազատության պաշտպանությանը, ապա տեղեկությունների ճշմարտացիության ապացուցման բեռը դրվում է հայցվորի վրա, իսկ այն պարագայում, երբ նախապատվությունը հեղինակության իրավունքի պաշտպանությանն է՝ պատասխանողի վրա:

Ուստի համադրելով ՀՀ սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումն արտասահմանյան երկրների փորձի հետ՝ գալիս ենք այն եզրահանգ-

Քաղաքացիական իրավունք

ման, որ բավական խնդրահարույց է հայցվորի վրա դնել պատասխանողի դիտավորության ապացուցման բեռն այն դեպքում, երբ պատասխանողի վրա է դրված տարածված տեղեկությունների՝ իրականությանը համապատասխանության ապացուցման պարտականությունը, քանի որ եթե հայցվորն ապացուցում է պատասխանողի դիտավորությունը, ապա մեխանիկորեն ապացուցում է նաև այդ տեղեկությունների՝ ճշմարտությանը չհամապատասխանելու հանգամանքը:

Այսպես, եթե պատասխանողին նույնիսկ չհաջողվի ապացուցել իր կողմից տարածված տեղեկությունների համապատասխանությունն իրականությանը, ապա, մինչև նույն է, նա չի ենթարկվի պատասխանատվության, քանի դեռ հայցվորը չապացուցի նրա մեղքի առկայության փաստն այդ տեղեկությունների տարածման հարցում: Այսինքն, անկախ նրանից, թե պատասխանողը կկարողանա ապացուցել տարածված տեղեկությունների իրականությանը համապատասխանությունը, թե ոչ, նրան պատասխանատվության ենթարկելու հարցում որոշիչ գործոնը հայցվորի կողմից պատասխանողի մեղքի ապացուցման հանգամանքն է: Ուստի գտնում ենք, որ հայցվորի վրա մեղքի ապացուցման պարտականություն դնելը, և միաժամանակ պատասխանողի վրա տեղեկությունների իրականությանը համապատասխանության ապացուցման բեռն դնելը տրամաբանորեն բացառում են միմյանց, և գործնականում իրականացվել չեն կարող: Ավանդը կարևորվում է նաև այն հանգամանքի հաշվառմամբ, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով նախատեսված չեն պաշտպանության միջոցներ առանց մեղքի արատավորող և իրականությանը չհամապատասխանող տեղեկությունների տարածման համար: Եվ պետք է հատուկ շեշտել, որ խոսքը վերաբերում է դատական կարգով մնան միջոցներ պահանջելու՝ հայցվորի հնարավորության բացակայությանը, քանի որ արտադատական կարգի շր-

ջանակներում «Ձանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ օրենքի համաձայն՝ նախատեսվում է հերքման հնարավորություն՝ զանգվածային լրատվական գործունեություն իրականացնողի մեղքն անհրաժեշտ պայման չհամարելով:

Այդ իսկ պատճառով պատասխանողի անմեղության կանխավարկածի դեպքում նրա կողմից տարածված փաստացի տվյալների՝ իրականությանը համապատասխանությունը չապացուցելու դեպքում էլ նա չի ենթարկվի պատասխանատվության, և ավելին՝ նրա նկատմամբ չեն կարող կիրառվել նաև պաշտպանության միջոցներ:

Բացի այդ, անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1 հոդվածի 12-րդ մասին, որի համաձայն՝ անձն իրավունք ունի իրեն վիրավորանք հասցրած կամ զրպարտած անձից դատական կարգով պահանջելու վիրավորանքի կամ զրպարտության հետևանքով իրեն պատճառված գույքային վնասները, ներառյալ՝ ողջամիտ դատական ծախսերը և խախտված իրավունքների վերականգնման համար իր կատարած ողջամիտ ծախսերը:

Մեր կարծիքով, դատական ծախսերի մասով կարգավորումն արդեն իսկ նախատեսված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 9-րդ գլխով, և մասնավորապես՝ 73-րդ հոդվածով, ուստի 1087.1-րդ հոդվածում դրանց նախատեսումը գտնում ենք պարզապես ավելորդ:

Ելնելով վերոշարադրյալից՝ հանգում ենք հետևյալ եզրակացությունների.

1) ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, ըստ որի՝ զրպարտության վերաբերյալ գործերով անհրաժեշտ փաստական հանգամանքների առկայության կամ բացակայության ապացուցման պարտականությունը կրում է պատասխանողը, և այն փոխանցվում է հայցվորին, եթե ապացուցման պարտականությունը պատասխա-

Քաղաքացիական իրավունք

նողից պահանջում է ոչ ողջամիտ գործողություններ կամ ջանքեր այն մասով, որով նախատեսում է ապացուցման պարտականության փոխանցում հայցվորին, հանդիսանում է էական շեղում դատավարական ընդհանուր նորմերից:

2) Եթե գրապարտության դեպքում պատասխանողի մեղքն ապացուցելու պարտականությունը դրվի հայցվորի վրա, ապա գործնականում կիմաստագրկվի պատասխանողի կողմից տեղեկությունների ճշմարտացիության ապացուցման պարտականության իրականացումը, քանի որ մեղքը չապացուցելը կբացառի պատասխանողի նկատմամբ ներգործության միջոցների կիրառումը՝ անկախ նրա կողմից տեղեկությունների՝ իրականացումը համապատասխանությունն ապացուցելուց:

3) ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 12-րդ մասը դատական ծախսերի մասով ևս նպատակահարմար չէ նախատեսել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով, քանի որ այդ հարցն արդեն իսկ կարգավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով:

4) Գտնում ենք, որ վիրավորանքի վերաբերյալ գործերով պատասխանողը պետք է ապացուցի իր անմեղությունը, և ոչ թե հայցվորը՝ նրա մեղավորությունը: Նշված մոտեցումը համահունչ կլինի մաս ՀՀ քաղաքացիական իրավունքի ընդհանուր տրամաբանությանը:

1. **Բեքմեդյան Գ.** Պատվին, արժանապատվությանը և գործարար համբավին պատճառված վնասի հատուցումը //Բարսեղյան Տ.Կ., Ղարախանյան Գ.Հ., Բեքմեդյան Գ.Հ., Հայկյանց Ա.Ս., Հովհաննիսյան Ա.Ա. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, Երրորդ մաս, 2-րդ հրատարակություն, ԵՊՀ, Երևան, 2011թ., էջ 63:

2. **Думан С.С.** «Проблемы ответственности за диффамацию: зарубежный опыт и международные стандарты»//”Пределы правового пространства свободы прессы (российские споры с участием СМИ в контексте мировой практики)”, под. ред. А.К. Соболева, РИО «Новая юстиция». М., 2008, с. 49.

3. **Բարսեղյան Տ.Կ., Ղարախանյան Գ.Հ., Բեքմեդյան Գ.Հ.** և ուրիշներ, նշված աշխատությունը, էջ 45:

4. **Milo D.** Defamation and freedom of speech, Oxford University Press, New York, 2008, p. 203.

5.https://www.publications.parliament.uk/pa/ld199596/ldhansrd/v0960402/text/60402-30.htm#60402-30_spnw0.

6.<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/475/767/case.html>.

7.<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/475/767/case.html>.

8. **Milo D.**, նշված աշխատությունը, էջ 186:

9. **Shauer F.** Fear, risk and the first amendment: Unraveling the Chilling Effectt//ԵCollege of William and Mary Law School, Faculty publication, Williamsburg, Virginia, 1978, p. 688.

10. <http://swarb.co.uk/lonrho-plc-and-others-v-fayed-and-others-no-5-ca-27-jul-1993/>.

11.https://www.publications.parliament.uk/pa/ld199596/ldhansrd/v0960402/text/60402-29.htm#60402-29_spnw4.

12. **Milmo P. and Rogers W.V.H.** Gately on Libel and Slander, Sweet & Maxwell Ltd, London, 2004, p. 379.

13.<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/475/767/case.html>.

14.<https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/376/254>.

15.<http://www.austlii.edu.au/au/journals/MurUEJL/1998/3.html>.

16. **Schauer F.** Free Speech: A Philosophical Enquiry, Cambridge University Press, Cambridge, 1982, p. 172.

17. **Barendt E.** Libel and the Media: The Chilling effect, Clarendon press, Oxford, 1997, p. 191.

«ՀԱՅԵՆՈՂՈՒԹՅՈՒՆ» ԵՎ «ԿԱՄԱՅԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ» ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐԻ ԱՐԴԻ ԻՐԱՎԱԸՆԿԱՄԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱՆԱՅՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ

Ժողովրդավարական պետության կարևորագույն խնդիրներից մեկը քաղաքացիների շահերի պաշտպանությունն է իշխանական կամայականություններից:

Հայտնի է, որ խորհրդային տարիներին հազարավոր մարդիկ դարձել են բռնապետական պետության կամայականության զոհ: Անկախացումից հետո ԽՍՀՄ-ից իրավական մշակույթ ժառանգած երկրներն առավել ձգտում էին ձերբազատվելու խորհրդային տարիների կարծրացած մտածելակերպից: Առաջնորդվելով իրավունքի գերակայության արևմտյան գաղափարներով՝ նորանկախ պետությունները կարևոր էին համարում անձանց շահերի պաշտպանությունը բյուրոկրատական կամայականություններից: Խորհրդային Միության փլուզումից հետո Հայաստանի Հանրապետությունը նույնպես բռնեց ժողովրդավարական պետության կայացման ուղին՝ անդամագրվելով միջազգային մի շարք կազմակերպությունների, ընդունելով Սահմանադրություն, տեղայնացնելով մի շարք առաջադիմական ինստիտուտներ, որոնք համապատասխանում են ժողովրդավարական պետության չափանիշներին: Այսուհանդերձ, մեր պետական համակարգում դեռևս գերիշխում են պետական իշխանության մարմինների կամայականությունների դրսևորման վատ ավանդույթները, անհավասար մոտեցումները, սոցիալապես անապահով անձանց շահերի ոտնահա-

րումը, կոռուպցիան և բացասական այլ երևույթները: Վարչարարության իրականացման գործընթացում կամայականությունների դրսևորման և արդարացված հայեցողության հիմնահարցերի քննության համատեքստում փորձենք մասնավորեցնել նշվածը:

Վարչական մարմինների իրավասու պաշտոնյաների սուբյեկտիվիզմը հաճախ հասարակության մեջ հիմք է դառնում իշխանության ներկայացուցիչների նկատմամբ բացասական վերաբերմունքի ձևավորման: Ստեղծվում է անվստահություն, որն իր հերթին հանգեցնում է իրավական միհիլիզմի ձևավորման: Պետական իշխանությունների դրսևորած սուբյեկտիվիզմն առանձին դեպքերում, իհարկե, արդարացված է լինում, սակայն կարող է լինել նաև հակառակը, երբ սուբյեկտիվ վերաբերմունքը բխում է որոշումը կայացնող պաշտոնյայի շահերից, սպա այդ դեպքում որոշումը ոչ թե հայեցողական, այլ կամայական բնույթ ունի: «Կամայականություն» և «հայեցողություն» տերմիններն ունեն որոշակի նմանություններ, որոնք դրսևորվում են ազատության որոշակի չափի առկայությամբ, սակայն ունեն իմաստային տարբերություններ:

«Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարան»-ում կամայականություն բառը նշանակում է՝ ինքնակամություն, ինքնագլխություն, ինքնահաճություն, ինքնահաճոյություն, քմահաճություն, հակաօրինություն, ասյօրինություն՝

ՄԱՏԻՍ – ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Վարչական իրավունք

իսկ **հայեցողությունը** բացատրվում է հետևյալ կերպ. «**Տե՛ս 1.** Դատողություն: 2. Չննություն³: «Հայացք» (այսինքն՝ **հայեցողություն** բառը գործածվում է *դատողություն, համոզմունք, հայեցակետ* նշանակություններով): Բացատրություններից ակնհայտ է, որ սրանք իմաստային առումով էապես տարբեր են, հետևաբար տարբեր են նաև սրանց իրավաբանական և իրավակիրառման սահմանները:

Ի թիվս վարչարարության վերաբերյալ բազմաթիվ այլ հարցերի՝ վարչական հայեցողության և կամայականության արգելման և այլ հարցերի կարգավորմանն էր ուղղված 18.02.2004թ. ընդունված «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը, որի «Հայեցողական լիազորությունները սահմանափակելը» վերտառությամբ 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ «հայեցողական լիազորությունը վարչական մարմինն ընտրելու մի քանի հնարավոր իրավաչափ լուծումներից մեկը», իսկ հաջորդ մասը սահմանում է, որ «հայեցողական լիազորություն իրականացնելիս վարչական մարմինը պարտավոր է առաջնորդվել մարդու և քաղաքացու՝ Հայաստանի Հանրապետության Մահմանադրությամբ ամրագրված իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության անհրաժեշտությամբ, նրանց իրավահավասարության, վարչարարության իրականացման համաչափության և կամայականության արգելքի սկզբունքներով, ինչպես նաև հետապնդել օրենքով կանխորոշված այլ նպատակներ»: Հաջորդ հոդվածը՝ «Կամայականության արգելքը», սահմանում է. «Վարչական մարմիններից արգելվում է անհավասար մոտեցում ցուցաբերել միատեսակ փաստական հանգամանքների նկատմամբ, եթե առկա չէ դրանց տարբերակման որևէ հիմք: Վարչական մարմինները պարտավոր են անհատական մոտեցում ցուցաբերել էապես տարբեր փաստական հանգամանքների նկատմամբ: Եթե վարչական մարմինը որևէ հայեցողական լիազորու-

թյուն իրականացրել է որոշակի ձևով, ապա միանման դեպքերում հետագայում ևս պարտավոր է իր այդ հայեցողական լիազորությունն իրականացնել նույն ձևով: Վարչական մարմինն այդ սահմանափակումից կարող է հրաժարվել, եթե գերակա շահի առկայության պատճառով նա հետագայում մտադիր է մշտապես ընդունել մեկ այլ հայեցողական որոշում»²:

Օրենսդիրը կամայականության արգելքը տեսնում է միայն վարչական մարմինների գործունեության միատեսակությունը պահպանելու մեջ, որը, կարծում ենք, արդարացված չէ: Կամայականության արգելքի սկզբունքը պետք է ներառեր ավելի լայն շրջանակ՝ չսահմանափակվելով միայն գործունեության միատեսակության պահանջով: Կամայականությունը միշտ ոչնչով չսահմանափակվող կամքն է, իսկ հայեցողությունը կարող է զսպվել օրենքով: Կամայականությունն ունի հակասոցիալական բնույթ: Կամայականության և հայեցողության նմանությունն այն է, որ երկու հասկացություններին էլ բնորոշ է ազատության որոշակի աստիճան: Սակայն եթե կամայականությունը բնորոշվում է սահմանների բացակայությամբ, ապա հայեցողությունն ունի որոշակի սահմաններ: Կամայականությունը ոչնչով չսահմանափակվող ներքին կամքն է, իսկ «հայեցողություն» եզրույթն իր մեջ ներառում է սահմանաչափերի առկայություն: Կամայականությունն ունի հակահասարակական, հակասոցիալական բնույթ:

«Հայեցողություն» և «կամայականություն» իրավական հասկացակարգերի հարաբերակցության հարցը բարձրացվել է դեռևս Հին հռոմեական իրավունքում: Այսպես, Հուստինիանոս կայսրը նշել է. «...Նախկինում դատավարություն իրականացնող մարդիկ, չնայած բազմաթիվ օրենքների գոյությանը, կիրառում էին այդ օրենքների մի մասը երկու պատճառով՝ կա՛մ օրենքներին տեղյակ չէին, կա՛մ իրագեկող գրքեր չկային: Այնպես որ դատավարություններն իրականացվում էին ավե-

Վարչական իրավունք

լի շատ դատավորների կամքով, քան օրենքի հեղինակությամբ»³: Այսպես կոչված՝ քաղաքական պետության գոյության պայմաններում «կամայականություն» և «հայեցողություն» տերմինները դիտարկվում էին իբրև հոմանիշներ: Եվ միայն իրավական պետությունների կայացման ժամանակաշրջանում դրանք սկսեցին հակադրվել միմյանց⁴:

Պրոֆեսոր Պ. Ի. Լյուբիմսկին փաստում է, որ հայեցողության տեսակ հանդիսացող դատական հայեցողության դեպքում, օրինակ, դրա միասնական ձևակերպումը բացակայում է. «...Սի դեպքում՝ այն գործածում են որպես բացարձակ իշխանություն, մյուս դեպքում՝ վարչական կամայականություն⁵: Գիտնականը սահմանազատում է հայեցողությունն ու կամայականությունը՝ մատնանշելով հայեցողության ներքին հիմնավորման առկայությունը արդարադատ շարժառիթներով: Դրանց վրա հիմնվում է դատողությունը, որում արտահայտվում է դատավորների գնահատականն այն հանգամանքների ճշգրտության և արդարության վերաբերյալ, որոնք ենթակա են ուսումնասիրության⁶: Կամայականությունը որոշակի պատճառաբանության (մոտիվացիայի) բացակայությունն է, իշխանության համար հնարավորություն՝ դեկավարվելու պատահական և հասարակական տեսակետից վնասակար շարժառիթներով, իսկ երբեմն՝ ընդամենը իրավասությունների կույր կիրառում⁷: Նման դեպքում դատական հայեցողությունն անհրաժեշտաբար վերածվում է անհիմն կամայականության, որը դատական գործողությունների բնագավառում ներմուծում է պատահականություն և անձնական եասսիրություն⁸: Գիտնականի կարծիքով՝ օրենսդրի խնդիրն է կամայական շարժառիթների դեմ միջոցների ուժեղացմամբ նվազագույնի հասցնել հայեցողության մեջ դրսևորվող հնարավոր կամայականությունը:

Շարունակելով հայեցողության վերլուծությունը՝ նշենք, որ ի վերջո Պ. Լյուբիմսկին եկավ այն եզրահանգման, որ հայեցո-

ղության մեջ միշտ առկա է կամայականության տարր: Բացի այդ, դատական հայեցողությունը տարբերվում է կամայականությունից միայն շարժառիթի առկայությամբ, այսինքն՝ դատավորի կողմից կայացված որոշման հիմնավորմամբ, ուստի դուրս է արդարության ու նպատակահարմարության դիրքորոշման սահմաններից: Հետևաբար հայեցողությունը կարելի է անվանել *հիմնավորված և օրենքով սահմանափակված կամայականություն*: Ընդ որում՝ արդարադատ պատճառաբանությունը, այսինքն՝ դատավորի կողմից կայացված որոշման հիմնավորումը նպատակահարմարության ու արդարության տեսակետից ապահովվում է նաև դատավորի անձով, նրա մտավոր ու բարոյական մակարդակով⁹:

«Հայեցողություն» և «կամայականություն» եզրույթների շփոթը հաճախակի է համար հարկավոր է տալ վարչական հայեցողության ընդգրկումն սահմանում, որը պետք է տեղ գտնի օրենսդրության մեջ: Վարչական հայեցողությունը նպատակահարմար է բնորոշել որպես վարչական մարմնին վերապահված հայեցողական լիազորություն, ըստ որի՝ հնարավոր կլինի մի քանի իրավաչափ լուծումներից ընտրել այն տարբերակը, որն առավել չափով է համապատասխանում մարդու և քաղաքացու՝ Հայաստանի Հանրապետության Մահմանադրությամբ ամրագրված իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության, նրանց իրավահավասարության, պատշաճ վարչարարության սկզբունքին, ինչպես նաև հետապնդում է օրենքով կանխորոշված այլ նպատակներ: Ըստ էության, վարչական հայեցողությունը սոսկ հնարավոր իրավաչափ լուծումներից որևէ մեկն ընտրելու իրավունքն է:

Հայեցողության հիմքը նպատակահարմարությունն է, համաչափությունը և արդյունավետությունը: Օրինակ՝ եթե վարչական մարմնի պաշտոնյան ունի վարչական ակտն ընդունելու կամ չընդունելու հայեցողական լիազորություն, ապա պետք է հաշվի առնի դրա ընդունման

անհրաժեշտության աստիճանը, մարդու իրավունքների և ազատությունների առավել արդյունավետ պաշտպանությունը, հասարակության վերաբերմունքն ընդունվող վարչական ակտի նկատմամբ և այլ հանգամանքներ:

Հայեցողություն և կամայականություն եզրույթները զուգահեռաբար քննելիս կարևորվում է ևս մի հանգամանք՝ կիրառողի ներքին համոզմունքը: Այսինքն՝ հայեցողության դրսևորման արդյունավետությունը զգալիորեն պայմանավորված է կիրառող սուբյեկտի արհեստավարժությամբ և բարոյախոզեբանական այլ հատկանիշներով:

Ինչպես նշում է Պ. Ի. Լյուբլինսկին. «Դատավորը կարող է կիրառել իր իշխանությունը՝ որևէ հանգամանք հաշվի չառնելով, պարզապես կարող է առաջնորդվել անսպասելի դրոմամբ, բայց այդ ժամանակ կարելի է խոսել միայն լիակատար կամայականության մասին»¹⁰: Այդ դեպքում հարցն այն է, թե ինչպես պետք է ստիպել դատավորին որոշում կայացնել ոչ թե անսպասելի դրոմամբ, այլ այն համոզ-

մամբ, թե ինչի համար կարելի է օգտագործել դատավարական միջոցներն ու տվյալ պարտականության անմիջական ամրագրումն օրենքում: «Հայեցողություն» և «կամայականություն» եզրույթների վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս եզրակացնելու, որ կամայականությունն ու հայեցողությունը, որոշակի նմանությամբ հանդերձ, զգալիորեն տարբեր են: Կամայականությունը բնորոշվում է ներքին սահմանաչափերի բացակայությամբ, անպատասխանատվությամբ, իսկ հայեցողությունը՝ ներքին սահմանաչափերի (օրենքի, ներքին համոզմունքի, իրավագիտակցության, խղճի, պատասխանատվության, համոզմունքի և այլնի) առկայությամբ: Այլ կերպ ասած՝ որպեսզի հանրային իշխանության ոլորտում հայեցողությունը չվերածվի թաքնված կամայականության, ասպա այն կիրառող վարչական մարմինը ոչ միայն պետք է հիմնավորի իր ընտրած տարբերակի իրավաչափությունը, այլև պետք է փորձի հիմնավորումներում արտացոլել այլ հնարավոր տարբերակների հետ համադրման արդյունքները:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 6-րդ, 7-րդ հոդվածներ ընդունված 18.02.2004թ.:

2. **Մտքիայան Ա.** Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարան, Եր., 2009, էջ 486, 582:

3. **Դубовицкий В.Н.** Законность и усмотрение в советском государственном управлении. Минск, 1984, с. 14.

1. **Մտքիայան Ա.** Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարան, Եր., 2009, էջ 486, 582:

2. «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ, 7-րդ հոդվածներ՝ ընդունված 18.02.2004թ.:

3. **Томеинов В. А.** О сущности явления, называемого рецензией римского права, “Вести”. М., 1998, N9, с. 11.

4. **Дубовицкий В. Н.** Законность и усмотрение в советском государственном управлении. Минск, 1984, с. 14.

4. **Люблинский П. И.** Основания судебного усмотрения в уголовных делах. Доклад члена группы ПИ Люблинского для Киевского съезда Русской группы Международного союза криминалистов. Журнала Министерства Юстиции. СПб, 1904, с. 33.

5. **Томеинов В. А.** О сущности явления, называемого рецензией римского права, “Вести”. М., 1998, N9, с. 11.

5. **Люблинский П. И.** Основания судебного усмотрения в уголовных делах. Доклад члена группы П. И Люблинского для Киевского съезда Русской группы Международного союза криминалистов. Журнала Министерства Юстиции. СПб, 1904, с. 33.

6. Նույն տեղը:

7. Նույն տեղում, էջ 3-4:

8. Նույն տեղում, էջ 29:

9. Նույն տեղում, էջ 30:

10. **Люблинский И. П.**, там же, с. 29.

ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՌԵՅԻԴԻՎԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՅԵՐ¹

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 22-րդ հոդվածում առանձնացվում է հանցագործությունների ռեցիդիվի երկու տեսակ՝ վտանգավոր և առանձնապես վտանգավոր, սակայն քրեական իրավունքի գիտության մեջ առաջարկվել են հանցագործությունների ռեցիդիվի տեսակների տարբեր դասակարգումներ: Այսպես՝ կատարվող հանցանքների բնույթով պայմանավորված՝ տարբերակվում է ընդհանուր և հատուկ ռեցիդիվ²: Ընդհանուր ռեցիդիվն անձի կողմից ցանկացած նոր (տարաբնույթ) դիտավորյալ հանցանքի կատարումն է, իսկ հատուկը՝ դատվածություն ունեցող անձի կողմից կրկին նույն (նախատեսված նույն հոդվածով կամ հոդվածի մասով) կամ միաբնույթ (թեպետ տարբեր հոդվածներով նախատեսված, սակայն համասեռ հարաբերությունների դեմ ոտնձգող) դիտավորյալ հանցանքի կատարումը: Որոշ հեղինակներ դեմ են արտահայտվել նշված դասակարգմանը՝ ընդգծելով, որ այն հակասում է ռեցիդիվի սոցիալական էությանը: Նրանց կարծիքով հանցագործությունների ռեցիդիվի դեպքում կարևորը հանցավորի գիտակցության մեջ կայուն հակահասարակական կողմնորոշումների արմատավորումն է, և նրա պատրաստակամությունը կատարելու նոր հանցավոր արարքներ, իսկ հանցագործությունների բնույթը՝ նույն, միաբնույթ, թե տարաբնույթ, որևէ նշանակություն չունի: Նման դասակարգումը կարող է դեր խաղալ միայն կրիմինալոգիայում՝ հանցավորության պատճառները բացահայտելու և այն կանխարգելելու նկատառումներից ելնելով³:

Ըստ ունեցած դատվածությունների քանակի՝ տարբերակվում են հասարակ ռեցիդիվ (դատվածություն ունեցող անձի կողմից նոր դիտավորյալ հանցանքի կատարում) և բարդ ռեցիդիվ (նոր դիտավորյալ հանցանքի կատարումն այն անձի կողմից, ով ունի եր-

կու կամ ավելի դատվածություն), ըստ վտանգավորության աստիճանի՝ հանցագործությունների ռեցիդիվ՝ նախքան պատիժը լրիվ կրելը և հանցագործությունների ռեցիդիվ՝ պատիժը կրելուց հետո⁴: Մասնավորապես՝ պատիժը կրելուց հետո նոր դիտավորյալ հանցանքի կատարումը վկայում է հանցավորի առավել բարձր վտանգավորության մասին, ցույց է տալիս, որ անձի նկատմամբ սոցիալական ներգործության բոլոր միջոցները կիրառվել են, սակայն սպասված արդյունքը չեն ապահովել: Որպես նշված խմբի ենթատեսակ՝ առանձնացվում է նաև պենիտենցիար ռեցիդիվը՝ անձի կողմից նոր դիտավորյալ հանցանքի կատարումը պատիժը կրելու վայրում⁵: Քրեական իրավունքի գիտության մեջ առանձնացվում են նաև լեզալ և փաստացի կամ կրիմինալոգիական ռեցիդիվը: Վերջինը ենթադրում է միևնույն անձի կողմից երկու կամ ավելի հանցանքների կատարում, անկախ նրանից՝ դատապարտվել է դրանց համար, թե ոչ:

Նախքան 2003 թվականի նոր քրեական օրենսգրքի ընդունումը, 1961 թվականի ՀՍՍՀ քրեական օրենսգրքում տրված էր ոչ թե ռեցիդիվի, այլ «առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվիստի» հասկացությունը (հոդված 23.1): Տեսության մեջ առաջարկվում էր նույնիսկ տարբերակել «ռեցիդիվիստ», «վտանգավոր ռեցիդիվիստ» և «առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվիստ» տեսակները⁶: Օրենսդիրը գործող քրեական օրենսգրքում արդարացիորեն հրաժարվեց «առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվիստ» հասկացությունից, որը, ինչպես իրավագիտորեն նշվում է տեսության մեջ, անձին խարազանող պիտակ էր⁷: Իսկ ներկայումս տրվում է ռեցիդիվի՝ որպես երևույթի հասկացությունը, հատկանիշները և միաժամանակ սահմանվում է, որ այն համարվում է պատասխա-

ՄԱՍԳԻՍ – ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

Քրեական իրավունք

նատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանք, ինչպես նաև նախատեսվում են ռեցիդիվի դեպքում պատիժ նշանակելու հատուկ կանոններ (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետ և 67.1-րդ):

Կարծում ենք, որ թեև ռեցիդիվի վերը նշված տեսակները չեն արտացոլվել օրենսդրության մեջ, այնուամենայնիվ կրիմինալոգիական տեսանկյունից վերջիններիս առանձնացումը և ուսումնասիրությունն ունի կարևոր նշանակություն: Դրանք թույլ են տալիս ավելի խորն ուսումնասիրելու ռեցիդիվային հանցավորության պատճառները, նպաստող պայմանները, անձի հանցավոր մասնագիտացումը, ինչպես նաև դատապարտյալների ուղղման և հետագայում ռեցիդիվային հանցավորության կանխարգելման տեսանկյունից նշանակված պատժի արդյունավետության հարցերը: Բացի այդ, ուսումնասիրությունների արդյունքները թույլ են տալիս վեր հանելու օրենսդրական կարգավորման մեջ առկա թերությունները, նպաստելու ռեցիդիվի վերաբերող նորմերի հետագա կատարելագործմանը:

Հարկ է նկատել, սակայն, որ քրեական իրավունքի գիտությանը հայտնի ռեցիդիվի որոշ տեսակներ տեղ էին գտել նաև օրենսդրության շրջանակներում: Այսպես՝ նախքան 2011 թվականի մայիսի 23-ի օրենսդրական փոփոխությունները, քրեական օրենսգրքի մի շարք հոդվածներում որպես պատիժը ծանրացնող հանգամանք նախատեսված էր հանցանքի կատարումն այն անձի կողմից, ով նախկինում դատվածություն ուներ նույն կամ միաբնույթ հանցագործության համար (օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ, 175-182-րդ հոդվածներ և այլն): Վերոնշյալը, ըստ էության, քրեական օրենսդրության շրջանակներում հատուկ ռեցիդիվի դրսևորում էր: Բացի այդ, գործող քրեական օրենսգրքում ռեցիդիվի տեսակները (հասարակ, վտանգավոր և առանձնապես վտանգավոր) տարբերակվում են, ի թիվս այլոց, նաև ըստ առկա դատվածությունների քանակի, հետևաբար կարելի է պնդել, որ նման դասակարգումը բխում է գիտության մեջ հայտնի հասարակ և բարդ ռեցիդիվի գաղափարից:

ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 22-րդ հոդվածում տրված է, այսպես կոչված, «լեզալ ռեցիդիվի» բնորոշումը՝ դիտավորյալ հանցանքի համար դատվածություն ունեցող անձի կողմից նոր դիտավորյալ հանցանք կատարելը: Նույն հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը կարգավորում են ռեցիդիվի՝ վտանգավոր և առանձնապես վտանգավոր տեսակները. «(...) 2. Հանցագործությունների ռեցիդիվը վտանգավոր է համարվում՝

1) դիտավորյալն հանցանք կատարելու դեպքում, եթե անձը նախկինում երկու անգամից ոչ պակաս ազատագրվման է դատապարտվել դիտավորյալ հանցագործության համար.

2) ծանր հանցանք կատարելու դեպքում, եթե անձը նախկինում ազատագրվման է դատապարտվել ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության համար:

3. Հանցագործությունների ռեցիդիվն առանձնապես վտանգավոր է համարվում անձի կողմից՝

1) դիտավորյալն այնպիսի հանցանք կատարելու դեպքում, որի համար նա դատապարտվում է ազատագրվման, եթե անձը նախկինում երեք անգամից ոչ պակաս ցանկացած հաջորդականությամբ ազատագրվման է դատապարտվել միջին ծանրության դիտավորյալ հանցագործության, ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության համար.

2) այնպիսի ծանր հանցանք կատարելու դեպքում, որի համար նա դատապարտվում է ազատագրվման, եթե անձը նախկինում երկու անգամ ազատագրվման է դատապարտվել ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության համար.

3) առանձնապես ծանր հանցանք կատարելու դեպքում, եթե անձը նախկինում դատապարտվել է ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության համար: (...)»:

Մեջբերված նորմերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ռեցիդիվի տեսակների տարբերակման հիմքում ընկած են տարբեր չափանիշներ, մասնավորապես՝ հանցագործությունների տեսակները, նշանակվող պատիժը (այն է՝ ազատագրվման դատապարտված լինելու հանգամանքը), առկա

Քրեական իրավունք

դատվածությունների քանակը: Միանական չափանիշի բացակայությունը բազմաթիվ խնդիրներ է առաջ բերում: Այսպես՝ հասարակ ռեցիդիվը վտանգավորից տարբերակելու հիմնական չափանիշը նախկինում ազատագրվածն զատապարտված լինելու հանգամանքն է: Ընդ որում, հասարակ ռեցիդիվն առկա է ոչ միայն նախկինում մեկ, այլև երկու կամ ավելի դիտավորյալ հանցագործությունների համար դատվածություն ունենալու պարագայում, եթե անձը նախկինում երկու կամ ավելի հանցագործությունների համար դատապարտված է եղել ազատագրվածն հետ չկապված պատժի⁶: Մակայն ներկայիս կարգավորման պայմաններում ազատագրվածն զատապարտված լինելու հանգամանքը ոչ միշտ է հնարավոր ռեցիդիվի և վտանգավոր ռեցիդիվի սահմանազատման չափանիշ համարել. 22-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ հանցագործությունների ռեցիդիվը վտանգավոր է համարվում դիտավորյալում հանցանք կատարելու դեպքում, եթե անձը նախկինում երկու անգամից ոչ պակաս ազատագրվածն է դատապարտվել դիտավորյալ հանցագործության համար: Ստացվում է, որ եթե անձը նախկինում մեկ անգամ է ազատագրվածն զատապարտվել, կատարվածը չի կարող գնահատվել վտանգավոր ռեցիդիվ, այլ պետք է դիտվի հասարակ ռեցիդիվ՝ չնայած առկա է ազատագրվածն զատապարտված լինելու հանգամանքը:

Առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվի որոշման հարցում նույնպես առաջ են գալիս որոշ բարդություններ: Մասնավորապես՝ քննարկվող հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ հանցագործությունների ռեցիդիվն առանձնապես վտանգավոր է համարվում անձի կողմից դիտավորյալում այնպիսի հանցանք կատարելու դեպքում, որի համար նա զատապարտվում է ազատագրվածն, եթե անձը նախկինում երեք անգամից ոչ պակաս ցանկացած հաջորդականությամբ ազատագրվածն է դատապարտվել միջին ծանրության դիտավորյալ հանցագործության, ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության համար: Վերոնշյալ ձևակերպման պայմաններում պարզ չէ, թե

ռեցիդիվի այս տեսակի գնահատման համար անձը նախկինում պետք է դատվածություն ունենա հանցագործությունների բոլոր երեք տեսակների համար՝ միջին ծանրության, ծանր, առանձնապես ծանր, թե բավական է դրանցից միայն մեկ տեսակի համար երեք անգամ դատվածություն ունենալու հանգամանքը, օրինակ՝ երեք անգամ միջին կամ մեկ միջին և երկու ծանր և այլն: Մի կողմից հանցագործությունների տեսակները միմյանցից անջատված են «կամ» շարկապով, ինչը «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 45-րդ հոդվածի 10-րդ մասի համաձայն՝ ենթադրում է, որ թվարկված պայմաններից բավական է առնվազն մեկի առկայությունը: Մյուս կողմից՝ օգտագործվում է «ցանկացած հաջորդականություն» արտահայտությունը, որը վկայում է հանցագործությունների թվարկված բոլոր երեք տեսակների պարտադիր առկայության վերաբերյալ օրենսդրի արտահայտած կամքի մասին:

Վերոնշյալ հարցին անդրադարձել է ՀՀ վճռաբեկ դատարանը և արտահայտել հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվի այս տեսակի առկայության համար նախկինում կատարած միջին ծանրության, ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների տեսակային հաջորդականությունը որևէ նշանակություն չունի, բավարար է, որ ցանկացած հաջորդականությամբ վերը նշված երեք տեսակի հանցագործություններն էլ առկա լինեն: Նշված դիրքորոշման համար հիմք է հանդիսանում այն, որ օրենսդիրը «ցանկացած հաջորդականություն» բառակապակցությունը շարադրել է հանցագործությունների երեք տեսակները թվարկելուց առաջ: Այսինքն՝ հաջորդականության վերաբերյալ օրենսդրի պահանջը վերաբերում է հանցագործությունների տարբեր տեսակներին, քանի որ նույնատեսակ հանցագործությունների հաջորդականության մասին օրենսդրական կարգավորում նախատեսելը որևէ իրավական նպատակ չի կարող հետապնդել: (...)»⁹:

Մեջբերված որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է նաև, որ հակառակ մեկնաբանության պարագայում կիսախտվի

արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքը: Այսպես, եթե անձը նախկինում դատապարտվի ազատագրված անձանց հետ ծանր հանցագործության համար և հետո կատարի ծանր հանցանք, ապա առկա կլինի վտանգավոր ռեցիդիվ: Մինչդեռ, եթե անձը նախկինում երեք անգամ ազատագրված դատապարտվի միջին ծանրության հանցագործությունների համար և հետո կատարի ոչ մեծ ծանրության հանցանք, ապա առկա կլինի առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվ: Բացի այդ, օրենքի այդպիսի մեկնաբանության դեպքում նախկինում երեք անգամ միջին ծանրության հանցանք կատարած անձը և նախկինում երեք անգամ առանձնապես ծանր հանցանք կատարած անձը ռեցիդիվի գնահատման տեսանկյունից կդիտարկվեն նույն հարթության վրա և կարժանանան միևնույն իրավական գնահատականի, ինչը չի կարելի արդարացված համարել:

Կարծում ենք, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի արտահայտած վերոնշյալ դիրքորոշումը ևս խոցելի է, և օրենքի նորմի նման մեկնաբանությունը նույնպես կարող է անարդարացի իրավիճակ ստեղծել: Այսպես՝ ստացվում է, որ նախկինում կատարված երեք կամ ավելի առանձնապես ծանր կամ ծանր հանցագործության համար դատվածության առկայության դեպքում ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարելը չի կարող գնահատվել որպես առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվ, այլ պետք է դիտվի որպես վտանգավոր ռեցիդիվ: Այլ խոսքով, անկախ դատվածությունների և հետագայում կատարվող հանցանքների քանակից, քանի դեռ չեն կատարվել բոլոր երեք տեսակի հանցանքները (միջին, ծանր, առանձնապես ծանր), առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվը կբացակայի:

Գատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը նույնպես վկայում է, որ հանցագործությունների ռեցիդիվի տեսակների որոշումը բազմաթիվ խնդիրներ է առաջացնում և շատ դեպքերում դատական սխալների հանգեցնում: Այսպես՝ Երևանի Մալաթիա-Սեբաստիա վարչական շրջանի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի

դատարանի 2016 թվականի մայիսի 13-ի դատավճռի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ամբաստանյալ Գ.Սկրտչյանի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս դատարանը ռեցիդիվի տեսակը սխալ է որոշել: Մասնավորապես՝ Գ.Սկրտչյանը կատարել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 2-րդ կետերով (2 դրվագ), ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-178-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 2-րդ կետերով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-34-178-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցանքներ, որոնց համար դատապարտվել է ազատագրված, և նախկինում կատարված հանցանքների համար ուներ չմարված դատվածություններ. 1. Երևանի Շենգավիթ վարչական շրջանի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի կողմից 2013 թվականի փետրվարի 15-ի դատավճռով դատապարտվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 34-177-ի 3-րդ մասի 1.1 կետով (մեկ դրվագ) և 177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1.1 կետով (հինգ դրվագ) նախատեսված հանցագործությունների համար, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի կիրառմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատագրվում՝ վեց տարի ժամկետով, 2. Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2014 թվականի մայիսի 12-ի դատավճռով դատապարտվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1.1-րդ կետով նախատեսված հանցանքի համար՝ ազատագրված չորս տարի ժամկետով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 4-րդ և 6-րդ մասերի կիրառմամբ՝ վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատագրվում յոթ տարի ժամկետով:

Ստացվում է, որ Գ.Սկրտչյանը կատարել էր միջին ծանրության հանցանք՝ նախկինում երկու անգամից ոչ պակաս ազատագրված դատապարտված լինելով դիտավորյալ հանցագործության համար, այսինքն՝ վերջինիս արարքում առկա էր վտանգավոր ռեցիդիվ (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 22-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետ): Մինչդեռ դատարանն արձանագրել էր, որ ամ-

Քրեական իրավունք

բաստանյալ Գ.Սկրտչյանի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս պետք է ղեկավարվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 67.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջով՝ հանցագործությունների ռեցիդիվի համար նշանակված պատիժը չի կարող պակաս լինել քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սանկցիայով նախատեսված առավելագույն պատժի կեսից: Այլ կերպ ասած՝ դատարանն ամբաստանյալի արարքում գնահատել էր հասարակ ռեցիդիվ՝ այն պայմաններում, երբ վերջինիս արարքում առկա էր վտանգավոր ռեցիդիվ¹⁰:

Այնպես է, որ հանցագործությունների ռեցիդիվի տեսակների դասակարգումը խրթին է, դրա հիմքում ընկած չեն որևէ հստակ տրամաբանություն և միասնական չափանիշ, ինչը քննարկվող նորմի կիրառման առումով բազմաթիվ խնդիրներ է առաջացնում, հանգեցնում դատական սխալների և գործնական որևէ օգուտ չի ապահովում: Նման կարգավորումը չի համապատասխանում իրավական որոշակիությանը, ինչը ՀՀ քրեական օրենսգրքով երաշխավորված օրինականության սկզբունքի խախտում է: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ մի շարք վճիռներում արտահայտված իրավական դիրքորոշման համաձայն՝ որևէ իրավական նորմ չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն չի համապատասխանում իրավական որոշակիության (res judicata) սկզբունքին, այսինքն՝ ձեռնարկված չէ բավարար աստիճանի հստակությամբ, որը թույլ կտա քաղաքացուն դրա հետ համատեղելու իր վարքագիծը¹¹:

Հարկ է նկատել, որ շատ արտասահմանյան երկրների քրեական օրենսդրություններում ռեցիդիվի տեսակներ ընդհանրապես չեն առանձնացվում: Մասնավորապես՝ Սլովենիայի, Սլովակիայի, Լատվիայի, Էստոնիայի, Լեհաստանի, Բոսնիա և Հերցեգովինայի, Շվեյցարիայի, Ֆրանսիայի, Իսպանիայի և եվրոպական այլ երկրների քրեական օրենսդրությամբ ռեցիդիվը տեսակների չի դասակարգվում, այն պարզապես դիտվում է որպես պատիժը ծանրացնող հանգամանք՝ նախատեսելով ռեցիդիվի դեպքում կամ պատիժ նշանակելու հատուկ կանոն-

ներ, կամ պատժի խստացումը թողնելով դատարանի հայեցողությունը: Կան երկրներ, որտեղ ռեցիդիվի հասկացությունն ընդհանրապես բացակայում է, օրինակ՝ Գերմանիայում. դատարանը պատիժ նշանակելիս նախկինում առկա դատվածությունը կարող է հաշվի առնել որպես հանցավորի անձը բացասական բնութագրող հանգամանք¹²:

Միևնույն ժամանակ, հանցագործությունների ռեցիդիվի վտանգավոր և առանձնապես վտանգավոր տեսակներն առանձնացված են նախկին խորհրդային գրեթե բոլոր հանրապետություններում, մասնավորապես՝ Բելառուսի, Մոլդովայի, Ուզբեկստանի, Ղազախստանի (առանձնացվում է միայն վտանգավոր տեսակը), Ղրղզստանի, Թուրքմենստանի, Տաջիկստանի, Ադրբեջանի քրեական օրենսգրքերում: Բացառություն են կազմում միայն Վրաստանը և Ուկրաինան¹³:

Ռուսաստանի քրեական օրենսգրքում թեպետ առանձնացվում են ռեցիդիվի վտանգավոր և առանձնապես վտանգավոր տեսակները, սակայն պատժի նշանակման գործընթացի վրա այդ բաժանումը որևէ ազդեցություն չի գործում, քանի որ ռեցիդիվի բոլոր տեսակների դեպքում նախատեսվում է պատիժ նշանակելու միանման կարգ¹⁴: Հետևաբար, ռեցիդիվի տեսակների առանձնացումը, ըստ էության, դառնում է ինքնապատակ և որևէ իրավական հետևանքներ չառաջացնող:

Ինչ վերաբերում է ընդհանուր իրավունքի համակարգին պատկանող պետություններին, ապա դրանց մեծ մասի քրեական օրենսդրությանը հանցագործությունների ռեցիդիվի հասկացությունը և դրա տեսակները հայտնի չեն՝ չնայած նախկինում դատապարտված լինելը, որպես կանոն, խիստ պատիժ նշանակելու հիմք է: Մեծ Բրիտանիայի «Քրեական արդարադատության մասին» 1993 թվականի օրենքը նախատեսում է, որ կատարված արարքի վտանգավորությունը գնահատելիս և պատիժ նշանակելիս դատարանը պետք է հաշվի առնի նախորդ բոլոր դատվածությունները՝ անկախ դրանց վաղեմությունից: 1997 թվականի «Հանցագործությունների (պատիժների)» մասին

օրենքում ռեցիդիվի բնորոշումը դարձյալ բացակայում է, սակայն կրկնակի հանցավոր վարքագծի դրսևորման դեպքերում (երեք անգամից ոչ պակաս դատվածության առկայություն) նախատեսվում է պատժի խստացում¹⁵:

Ռեցիդիվի հասկացությունը բացակայում է նաև Հոլանդիայի քրեական օրենսգրքում, սակայն սահմանվում է, որ որոշակի տեսակի հանցանքների կրկնակի կատարման դեպքում ազատագրվման ձևով նշանակվող պատիժը 1/3-ով պետք է ավելանա, եթե հանցավորի կողմից ազատագրվումը լրիվ կամ մասնակիորեն կրելուց հետո անցել է հինգ տարուց պակաս ժամանակ¹⁶:

ԱՄՆ-ի ֆեդերալ և նահանգային օրենսդրությունների մեծ մասի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ թեև բուն ռեցիդիվի հասկացությունը բացակայում է, սակայն քրեական օրենսդրության մեջ բազմակիության ամենատարածված տեսակը հենց հանցագործությունների ռեցիդիվն է, որի դեպքում նախատեսվում են պատիժ նշանակելու բավականին խիստ կանոններ, բացի այդ կա-

րելի է առանձնացնել ռեցիդիվի ընդհանուր և հատուկ, բռնի և ոչ բռնի տեսակները¹⁷:

Հաշվի առնելով վերոշարադրյալը՝ կարծում ենք անհրաժեշտ է հրաժարվել հանցագործությունների ռեցիդիվի տեսակներից, ինչը գերծ կպահի քրեական օրենսդրությունն ավելորդ ծանրաբեռնումից, կապահովի իրավական որոշակիության չափանիշներին համահունչ կարգավորում և դատական պրակտիկայում հանցագործությունների ռեցիդիվի վերաբերյալ նորմի սխալ կիրառումը կհասցվի նվազագույնի: Ինչ վերաբերում է հանցագործությունների ռեցիդիվի առավել վտանգավոր դրսևորումների դեպքում խիստ պատիժ նշանակելու անհրաժեշտությանը (օրինակ՝ պայմանավորված հանցագործության բնույթով, դատվածությունների քանակով և այլն), ապա պատիժ նշանակելու գլխում անհրաժեշտ է սահմանել պատիժ նշանակելու այնպիսի կանոն, որը թույլ կտա դատարանին համապատասխան դեպքերում ապահովել նշանակվող պատժի համաչափ խստացում:

1. Հոդվածը տպագրվում է Հայ-ռուսական համալսարանի կողմից ֆինանսավորվող ծրագրի շրջանակներում:

2. *Азаев И. Б.* Рецидив в системе множественности преступлений. М., 2002, с. 46, *Алиев Н. Б.* Повторность и рецидив преступлений по советскому уголовному праву. Махачкала, 1978, с. 77, *Красиков Ю. А.* Множественность преступлений. М., 1988, с. 36.

3. *Козлов А. П., Севастьянов А. П.* Единичные и множественные преступления, СПб, Санкт-Петербург, 2011, с. 214.

4. *Малков В. П.* Множественность преступлений по советскому уголовному праву: Дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1974, с. 92.

5. *Городянская В. В.* Постпенитенциарный рецидив: Дис. ... канд. юрид. наук. Томск, 2011, с. 247.

6. *Михлин А., Ромазин С.* Пути совершенствования законодательства о борьбе с рецидивом // Социалистическая законность, N3. М., 1984, с. 73.

7. *Գրիգորյան Մ.* Հանցագործության ուսմունքը քրեական իրավունքում, Երևան, 2001, էջ 306:

8. ՀՀ քրեական իրավունք, Ընդհանուր մաս, Երևան, 2012թ., էջ 304:

9. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2014 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԿԳ-1/0059/15/13 որոշումը:

10. Թիվ ԵՄԳ/0129/01/15 գործով Երևանի Մալաթիա-Սեբաստիա վարչական շրջանի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2016 թվականի մայիսի 13-ի դատավճիռ:

11. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2006 թվականի ապրիլի 18-ի թիվ ՍԳ-Ռ-630 որոշում:

12. Գերմանիայի Գաշնային Հանրապետության քրեական օրենսգիրքը, 1971թ.:

13. <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.

14. Ռուսաստանի Գաշնության քրեական օրենսգիրքը, 1996թ.:

15. *Ведерникова О. Н.* Теория и практика борьбы с преступностью в Великобритании. М., 2001, с. 256-258, Закон о преступлении (наказания) 1997г. // Уголовное законодательство зарубежных стран, сборник законодательных материалов. М., 1998, с. 47-48.

16. Уголовный кодекс Голландии /Научн. ред. Б. В. Волженкин, СПб, 2000, с. 15.

17. *Лукасян А. П.* Проблемы рецидивной и профессиональной преступности, учебно-методический комплекс. Ереван, 2014, с. 87-90.

Էրիկ ԱՐՁՈՒՄԱՆՅԱՆ

ԼՂՀ գլխավոր դատախազության կոռուպցիոն, սեփականության և տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների գործերով բաժնի դատախազ

**ԼՂՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍՊՐՔՈՎ ՆԱԽԱՏԵՍՎԱԾ ՀՈՐԹՈՒՄԸ
ՀԱՐԱԿԻՑ ԱՅԼ ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ
ՍԱՀՄԱՆԱԶԱՏԵԼՈՒ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ**

Շորթման վերաբերյալ քրեական գործերի քննության ընթացքում անխուսափելիորեն առաջանում են շորթման և բնույթով դրան նման այլ շահադիտական-բռնի հանցագործությունների սահմանազատման խնդիրներ: Շորթումը հաճախ շփոթում են այնպիսի հանցագործությունների հետ, ինչպիսիք են՝ ավագակությունը, բռնությամբ գուգորդված կողոպուտը, ինքնիրավչությունը և այլն:

Քանի որ շորթման օբյեկտիվ կողմը կարող է իրականացվել բռնության գործադրմամբ կամ դրա գործադրման սպառնալիքով, շորթման հասկացությունը նմանվում է ավագակության կամ բռնությամբ կատարվող կողոպուտի հասկացությանը, ուստի իրավակիրառ պրակտիկայում ամենահաճախն առաջանում են հենց նշված հացագործությունների սահմանազատման հետ կապված հարցերը:

ԼՂՀ քրեական օրենսգրքի 181-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում ավագակության համար, որի համաձայն. «Ավագակությունը ուրիշի գույքը հափշտակելու նպատակով հարձակումն է, որը կատարվել է կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով»: Ըստ այդմ, շորթման և ավագակության սահմանազատման համար նախևառաջ անհրաժեշտ է վեր հանել այս երկու հանցագործությունների նմանությունները, պարզել այն հատկանիշները, որոնք կարող են վերաբերել և՛ շորթմանը, և՛ ավագակությանը:

Առաջին հերթին հարկ է նկատել, որ հա-

մրնկնում են այս հանցագործությունների օբյեկտները. երկուսի դեպքում էլ հիմնական օբյեկտը սեփականության իրավունքն ապահովող հասարակական հարաբերություններն են, իսկ որպես լրացուցիչ օբյեկտ ավագակության դեպքում հանդես է գալիս անձի կյանքն ու առողջությունը, որը լրացուցիչ օբյեկտի դերում հանդես է գալիս նաև շորթման դեպքում:

Բացի այդ, շորթումը, ինչպես և ավագակությունը, հանդիսանում են ուրիշի գույքին տիրանալու միջոց:

Ինչպես ավագակությունը, այնպես էլ շորթումը նկարագրված են ձևական հանցակազմով՝ հանցագործության ավարտման պահը տեղափոխված է ավելի վաղ ժամանակահատված: Շորթումն ավարտված է համարվում սպառնալիքով ամրապնդված գույքային բնույթի պահանջներկայացնելու պահից, իսկ ավագակությունը՝ կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով հափշտակություն իրականացնելու նպատակով հարձակման պահից: Միաժամանակ, այս երկու հանցագործություններն էլ չեն կարող կատարվել անգործությամբ: Ինչպես շորթման, այնպես էլ ավագակության հանցակազմերում հետևանքները, որպես օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ, նախատեսված չեն:

Որպես ընդհանուր հատկանիշ կարելի է նշել նաև հանցագործության կատարման սուբյեկտիվ կողմը. երկուսի դեպքում էլ սուբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է ուղղակի դիտավորությամբ:

ՄԱՑԻՍ – ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Շորթման և ավագակության ժամանակ կարող են առկա լինել այնպիսի միանման հատկանիշներ, ինչպիսիք են գույքը հանձնելու պահանջը, բռնության գործադրումը կամ դրա գործադրման սպառնալիքը:

Քննարկվող երկու հանցագործությունների սահմանազատման համար հարկ է քննարկման առարկա դարձնել երկու հանցակազմերի դիսպոզիցիաներում հանդիպող «սպառնալիք» հասկացությունը՝ հետևյալ չափանիշներով՝

- սպառնալիքի բովանդակություն,
- սպառնալիքի նպատակ,
- սպառնալիքի իրականացման ժամանակ,
- սպառնալիքի հասցեատեր:

Ասվածն առավել պատկերավոր արտացոլվում է ստորև ներկայացվող աղյուսակում:

Ավագակության առարկան ավելի նեղ է, քան շորթմանը, որը ներառում է ոչ միայն գույքը, այլև գույքային իրավունքները, գույքային բնույթի գործողությունները:

Ավագակության դեպքում բռնությունը կամ դրա սպառնալիքը գործադրվում է որպես գույքը վերցնելու կամ այն պահելու միջոց, մինչդեռ շորթման ժամանակ բռնությունը կամ դրա սպառնալիքը տուժողի կամքի վրա ներգործելու, այն ճնշելու միջոց է: Շորթման դեպքում պահանջվող գույքը սովորաբար պահին կարող է նաև տուժողի մոտ չլինել:

Ավագակության ժամանակ գույքին տիրանալը տեղի է ունենում բռնության գործադրման կամ դրա գործադրման սպառնալիքի հետ միաժամանակ կամ դրա գործադրումից անմիջապես հետո, իսկ շորթման դեպքում հանցավորը ցանկանում է գույքը ստանալ հետագայում: Այդ իսկ պատճառով շորթման դեպքում սպառնալիքը կարող է տրվել ամենատարբեր, այդ թվում՝ այնպիսի ձևերով, որոնք հնարավոր չեն ավագակության պարագայում: Արարքը շորթման հանցակազմով որակելու հիմք հանդիսացող նման սպառնալիքները կարող են տրվել, օրինակ, նամակով, գրությամբ, կապի միջոցներով, երրորդ անձի

միջոցով և նման այլ եղանակներով: Ավելին՝ շորթման ժամանակ, ի տարբերություն ավագակության, սպառնալիքը կարող է լինել անգամ քողարկված, սակայն բոլոր դեպքերում տուժողին պետք է հասկանալի լինի դրա իմաստը, և տուժողն ընկալի դրա իրականացման անխուսափելիությունը:

Բացի այդ, ավագակության ժամանակ հանցավորը գույքը վերցնում է դրա օրինական տիրապետողի կամքին հակառակ, իսկ շորթման դեպքում տուժողն ինքն է գույքը հանձնում հանցավորին՝ չնայած դա անում է հարկադրված՝ սպառնալիքի կամ բռնության ազդեցության տակ:

Ինչպես նշվեց, թե՛ շորթումը և թե՛ ավագակությունը կատարվում են ուղղակի դիտավորությամբ, սակայն դիտավորության բովանդակությունը երկու դեպքերում տարբեր է: Մասնավորապես՝ ավագակային հարձակման դեպքում հանցավորի դիտավորությունն ուղղված է տուժողի մոտ գտնվող գույքի անհապաղ հափշտակմանը, մինչդեռ շորթման դեպքում հանցավորը ցանկանում է տուժողից գույքն ստանալ սպազայում: Սակայն այն դեպքում, երբ տուժողը, սպառնալիքներից վախեցած, շորթողին հանձնում է այն գույքը, որը պետք է հանձնել սպազայում, արարքը պետք է որակվի շորթում, քանի որ որոշիչ պետք է համարվի հանցավորի դիտավորության ուղղվածությունը:

Եթե շորթողի պահանջը չի կատարվում, և հանցավորը, մերժում ստանալով, անմիջապես բռնություն է գործադրում ու վերցնում գույքը, ապա շորթումը, կախված գործադրված բռնության կամ դրա սպառնալիքի բնույթից, վերածվում է ավագակության կամ ծանրացուցիչ հանգամանքներով կողոպուտի: Նման դեպքերում արարքը, պայմանավորված գործի հանգամանքներով, որակվում է կամ ծանրացուցիչ հանգամանքներով կողոպուտ, եթե գործադրված բռնությունը կամ դրա գործադրման սպառնալիքը կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր է եղել, կամ ավագակություն՝ բռնության՝ կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր լինելու պարա-

Քրեական իրավունք

գալում:

Այն դեպքում, երբ շորթողի պահանջը չի կատարվում, և որոշ ժամանակ անց նա բռնությամբ կամ դրա սպառնալիքով վերցնում է ուրիշի գույքը, ապա հանցավորի գործողությունները պետք է որակվեն համակցությամբ՝ շորթում և ավագակություն կամ շորթում և կողոպուտ¹:

Ավագակության և շորթման տարբերակման հարցին անդրադարձել է նաև ՌԳԳ-Գերագույն դատարանի Պլենումն իր դեկավար պարզաբանումներով: Մասնավորապես՝ 1990թ. մայիսի 4-ի (25.10.1996 փոփոխություններով) որոշմամբ ՌԳԳ-Գերագույն դատարանի Պլենումը նշել է, որ եթե ավագակության ժամանակ բռնությունը հանդիսանում է գույքին տիրանալու կամ այն պահելու միջոց, ապա շորթման ժամանակ բռնությունը կոչված է ամրապնդելու սպառնալիքը: Ավագակության դեպքում գույքին տիրանալը տեղի է ունենում բռնություն գործադրելու հետ միաժամանակ կամ դրանից անմիջապես հետո, մինչդեռ շորթման դեպքում հանցավորի դիտավորությունն ուղղված է պահանջվող գույքը ստանալ ապագայում²:

Իրավակիրառ պրակտիկայում հաճախ որոշակի դժվարություններ են առաջանում շորթման և ինքնիրավչության հանցակազմների սահմանազատման հարցում:

ԼԳՀ քրեական օրենսգրքի 342-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում ինքնիրավչության համար, որի համաձայն՝ ինքնիրավչությունն օրենքով կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտով սահմանված կարգի խախտմամբ իր իրական կամ ենթադրյալ իրավունքներն ինքնական (ինքնագույն) իրականացնելն է, որն էական վնաս է պատճառել անձանց իրավունքներին կամ օրինական շահերին կամ խոշոր վնաս՝ պետական կամ հասարակական շահերին: Հոդվածի 2-րդ մասում, որպես հանցակազմի ծանրացնող հանգամանք, նախատեսված է նույն արարքի կատարումը՝ բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով:

Քննարկվող հանցագործությունների

քրեակիրավական բնութագիրն ու դրանց վերլուծությունը թույլ են տալիս սահմանել դրանց տարբերակման որոշակի չափանիշներ:

Նախևառաջ, այս հանցագործությունները տարբերակվում են ոտնձգության օբյեկտով: Օբյեկտների՝ միանգամայն տարբեր լինելու մասին է վկայում այս հանցագործությունների տեղակայումը ԼԳՀ քրեական օրենսգրքի տարբեր գլուխներում. շորթումը տեղակայված է «Սեփականության դեմ ուղղված հանցագործություններ» գլխում, իսկ ինքնիրավչությունը՝ «Կառավարման կարգի դեմ ուղղված հանցագործություններ» գլխում:

Ինքնիրավչության անմիջական օբյեկտը հանդիսանում է քաղաքացիների կողմից իրենց իրավունքների և ազատությունների իրականացման սահմանված կարգը, իսկ լրացուցիչ օբյեկտ են հանդիսանում քաղաքացիների և կազմակերպությունների իրավունքներն ու օրինական շահերն ապահովող հասարակական հարաբերությունները³: Շորթման հիմնական օբյեկտը, ինչպես նշվել է, սեփականության իրավունքն ապահովող հասարակական հարաբերություններն են, իսկ որպես լրացուցիչ օբյեկտ կարող են հանդիսանալ անձի պատիվն ու արժանապատվությունը, անձի անձնական կյանքի անձեռնմխելիությունը, առողջությունն ապահովող հասարակական հարաբերությունները:

Ի տարբերություն ինքնիրավչության՝ շորթման համար պատասխանատվություն նախատեսող հոդվածի դիսպոզիցիայում թվարկվում է հանցագործության առարկան, և ելնելով դրա սահմանումից՝ հարկ է արձանագրել, որ շորթումը հնարավոր է միայն ուրիշի գույքի նկատմամբ: Այսինքն, այնպիսի գույքի նկատմամբ, որի հետ կապված ոտնձգողը չունի ոչ իրական, ոչ էլ ենթադրյալ իրավունքներ:

Ինքնիրավչության դեպքում հանցավորն ինքնագույն իրականացնում է իր իրական կամ ենթադրյալ իրավունքները: Իրականի տակ հասկացվում են այնպիսի իրավունքները, որոնք անձին են պատկա-

նում օրինական հիմունքներով: Այս դեպքում ինքնիրավական գործողություններն առկա կլինեն այն ժամանակ, երբ հանցավորը խախտում է իրեն պատկանող իրավունքի իրականացման կարգը:

Ենթադրյալ իրավունքի տակ հարկ է հասկանալ այնպիսի իրավունքներ, որոնք իրականում անձին չեն պատկանում, սակայն վերջինս սխալմամբ կարծում է, որ օժտված է նման իրավունքով:

Քննարկվող հանցագործությունների տարբերակման մյուս հատկանիշները ոսնձգության օբյեկտիվ կողմի բնութագրիչներն են: Շորթման օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է միայն ակտիվ գործողություններով, որոնք ստիպում են տուժողին կատարել հանցավորի գույքային պահանջները: ԼՂՀ քրեական օրենսգրքի 342-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայում ամրագրված է, որ հանցավորն ինքնակամ (ինքնագլուխ) իրականացնում է իր իրական կամ ենթադրյալ իրավունքները: Սակայն, մեր կարծիքով, որոշ դեպքերում ինքնիրավչությունը կարող է իրականացվել նաև անգործությամբ, մասնավորապես, երբ անձը պարտավոր է գործել իրավական ակտի, պայմանագրի համաձայն, բայց հրաժարվում է իրականացնել իր պարտականությունները: Այս հարցի վերաբերյալ գրականության մեջ գոյություն ունեն տարբեր կարծիքներ: Հեղինակների մեծ մասը կարծում է, որ ինքնիրավչությունը կարող է կատարվել միայն գործողությամբ: Այսպես, Ն.Գ. Իվանովի կարծիքով ինքնիրավչության օբյեկտիվ կողմը կարող է իրականացվել միայն գործողությամբ: Այնպիսի արարքներ, ինչպիսիք են, օրինակ, դատական որոշումները չկատարելը, ինքնիրավչություն չեն հանդիսանում⁴:

Նման դիրքորոշում են արտահայտել նաև Վ.Ս. Կոմիսարովը, Մ.Պ. Ժուրավևը, Ի.Գ. Սոլովյովը: Սակայն գոյություն ունեն նաև այլ կարծիքներ: Մասնավորապես՝ Ա.Վ. Կլադովը գրում է. «Ինքնիրավչությունը կարող է իրականացվել ինչպես գործողությամբ, այնպես էլ անգործությամբ: Օրինակ՝ անձը, երբ պահում է, չի

հանձնում, այդ թվում նաև պետական մարմիններին, վիճարկվող գույքը, ինչի արդյունքում սեփականատերը կրում է էական նյութական վնաս»⁵: Մեր կարծիքով պետք է համաձայնվել Կլադովի դիրքորոշման հետ:

Ի տարբերություն շորթման՝ ինքնիրավչությունը ենթադրում է, որ այս կամ այն գործողության իրավաչափությունը պետք է վիճարկվի քաղաքացիների կամ կազմակերպությունների կողմից: Ընդ որում, այն կարող է վիճարկվել ոչ միայն դատարանում կան վարչական մարմնում, այլև դրանցից դուրս: Շորթման դեպքում պահանջն ուղղված է ուրիշի գույքին, այդ պատճառով նման դեպքերում չի կարելի խոսել կողմերի իրական կամ ենթադրյալ իրավունքների երկկողմանիության մասին, քանի որ այս կամ այն գույքի նկատմամբ բացառիկ իրավունքները պատկանում են միայն տուժողին:

Կարևոր է տարբերակել ինքնիրավչությունը և շորթումը միմյանցից նաև կիրառվող բռնության ինտենսիվությամբ և բնույթով: Մասնավորապես՝ ԼՂՀ քրեական օրենսգրքի 188-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայից բխում է, որ շորթողի պահանջներն ուղեկցվում են բռնություն գործադրելու, ուրիշի գույքը ոչնչացնելու կամ վնասելու, տուժողին կամ նրա մերձավորների արատավորող տեղեկություններ տարածելու սպառնալիքով, 342-րդ հոդվածի 1-ին մասում բացակայում է որևէ տեսակի սպառնալիքը, իսկ 2-րդ մասը ենթադրում է միայն տուժողի նկատմամբ ցանկացած բնույթի ֆիզիկական ներգործություն կամ դրա իրականացման սպառնալիք⁶:

Այս հանգամանքը թույլ է տալիս ենթադրել, որ սպառնալիքը՝ որպես ինքնիրավչության օբյեկտիվ կողմի հատկանիշ, ի տարբերություն շորթման, սահմանափակվում է միայն՝ տուժողի մարմնական անձեռնմխելիությունը խախտելով: Պետք է նշել նաև, որ ինքնիրավչության դեպքում բռնությունը հանդիսանում է իր իրական կամ ենթադրյալ իրավունքներն իրականացնելու միջոց, իսկ շորթման դեպքում՝ հանցավորի անօրինական պահանջներն

Քրեական իրավունք

իրագործելու միջոց:

Ինքնիրավչությունը նկարագրված է նյութական հանցակազմով և ավարտված է համարվում հետևանքների առաջացման պահից, մինչդեռ շորթունը նկարագրված է ձևական հանցակազմով. ավարտված է համարվում հանցավորի կողմից պահանջ ներկայացնելու պահից՝ անկախ հանրոքեն վտանգավոր հետևանքներից:

Սույն հանցագործությունները տարբերվում են միմյանցից նաև սուբյեկտիվ կողմով: Շորթունն իր էությանը հանդիսանում է շահադիտական-բռնի հանցագործություն, որը կատարվում է միայն ուղղակի դիտավորությամբ: Շորթողը ցանկանում է սուստողից կամ նրա մերձավորից գույք, գույքային օգուտ ստանալ, գիտակցում է, որ այդ գույքի նկատմամբ չունի ոչ իրական, ոչ էլ ենթադրյալ իրավունքներ: Նա ցանկանում է ապօրինի հարստանալ ուրիշի հաշվին: Ինքնիրավչության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ: Հանցավորը գիտակցում է, որ ինքնակամ, օրենքով կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտով սահմանված պահանջների խախտմամբ կատարում է գործողություն (կամ հրաժարվում է իր պարտականությունների կատարումից), որը կարող է էական վնաս պատճառել անձանց իրավունքներին կամ օրինական շահերին կամ խոշոր վնաս՝ պետական կամ հասարակական շահերին և ցանկանում է այդպիսի հետևանքների առաջացումը (ուղղակի դիտավորություն) կամ չի ցանկանում մնան հետևանքների առաջացումը, սակայն գիտակցաբար թույլ է տալիս կամ անտարբերություն է դրսևորում դրանց առաջացման նկատմամբ (անուղղակի դիտավորություն): Ինքնիրավչության դեպքում շահադիտական շարժառիթը բացակայում է, քանի որ հանցավորը գիտակցում է, որ գույքի նկատմամբ ունի իրական կամ ենթադրյալ իրավունքներ:

Եվ վերջապես, ինքնիրավչության սուբյեկտ է հանդիսանում 16, իսկ շորթման սուբյեկտ՝ 14 տարին լրացած մեղսունակ

ֆիզիկական անձը:

ԼՂՀ քրեական օրենսգրքի 325-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում կաշառք ստանալու համար, իսկ նույն հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետը, որպես ծանրացնող հանգամանք, նախատեսում է կաշառքի շորթումը: Այդ առումով մասնագիտական գրականության մեջ ընդհանուր ճանաչում է ստացել այն մոտեցումը, որ կաշառք ստանալը շորթմամբ առկա է այն ժամանակ, երբ պաշտոնատար անձը պահանջում է անձից կաշառք տալ իրեն՝ հակառակ դեպքում սպառնալով ունահարել նրա իրավունքները կամ օրենքով պաշտպանվող շահերը, կամ էլ, թեև ուղղակիորեն չի պահանջում կաշառք տալ, բայց անձին այնպիսի պայմանների մեջ է դնում, որ վերջինս հարկադրված կաշառք է տալիս իր իրավունքներին և օրենքով պաշտպանվող շահերին սպառնացող հնարավոր վտանգը կանխելու համար⁷:

Կաշառքի շորթումն ունի երկակի քրեաիրավական նշանակություն. կաշառք ստանալու համար այն հանդիսանում է ծանրացնող հանգամանք, իսկ կաշառք տվողի համար՝ քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու նախապայմաններից մեկը:

Ինչպես արդեն նշվել է, շորթման ներկայիս ձևակերպումն այնպիսին է, որ ամբողջ ծավալով չի կարող կիրառվել կաշառքի շորթման դեպքում: Ըստ էության, կաշառքի շորթումն իր բովանդակությամբ ավելի նեղ է, քան շորթումը: Կաշառքի շորթման դեպքում խոսքը գնում է պաշտոնատար անձի կողմից սուստողի իրավունքների և օրինական շահերի ունահարման սպառնալիքի մասին, այսինքն՝ այն չի ընդգրկվում ԼՂՀ քրեական օրենսգրքի 188-րդ հոդվածով սահմանված շորթման հասկացության շրջանակների մեջ: Ստացվում է այնպես, որ գործածվել է մի տերմին, որը տարբեր հոդվածներում կարող է տարբեր բովանդակություն ունենալ, ինչը հակասում է «Իրավական ակտերի մասին» ԼՂՀ օրենքի 35-րդ հոդվածի 4-րդ մասի պահանջին, ըստ որի. «Նորմատիվ իրավական ակտում

միևնույն հասկացությունը սահմանելիս կամ միևնույն միտքն արտահայտելիս պետք է կիրառվեն միևնույն բառերը, տերմինները կամ բառակապակցությունները՝ որոշակի հերթականությամբ: Իրավական ակտում տարբեր հասկացությունները չեն կարող օգտագործվել միևնույն տերմինով»:

Կաշառքի շորթման հարցին անդրադարձել է նաև ՌԳ Գերագույն դատարանի Պլենումն իր 2000թ. փետրվարի 10-ի N6 որոշման 15-րդ կետով: Ըստ այդ որոշման՝ շորթում նշանակում է՝ պաշտոնատար անձի կաշառք տալու պահանջը՝ փողի, արժեթղթերի և այլ գույքի տեսքով, այնպիսի գործողություններ իրականացնելու սպառնալիքի տակ, որոնք կարող են վնաս պատճառել քաղաքացիների օրինական շահերին կամ նրանց դնել այնպիսի պայմաններում, որոնց դեպքում նա ստիպված կլինի կաշառք տալ՝ իր օրենքով պաշտպանվող շահերին սպառնացող վտանգավոր հետևանքները կանխելու նպատակով⁸:

Բ.Վ. Վոլժենկինն արտահայտել է այն դիրքորոշումը, որ համապատասխան նորմի մանրակրկիտ վերլուծությունն ապացուցում է Գերագույն դատարանի դիրքորոշման ճշմարտացիությունը: Կաշառքի շորթման համար օրենսդրի կողմից խստացված պատասխանատվություն է նախատեսված

այն պատճառով, որ շորթման դեպքում տուժում են քաղաքացիների օրինական շահերը: Եթե խոսքը գնար քաղաքացիների այնպիսի շահերի մասին, որոնք չեն պաշտպանվում օրենքով, պատասխանատվությունը չէր խստացվի⁹:

Կաշառքի շորթման և շորթման հանցակազմերը միմյանցից տարբերակվում են նաև հանցագործության սուբյեկտով: Կաշառքի շորթման սուբյեկտը հատուկ է, որպես այդպիսին, կարող է հանդես գալ միայն պաշտոնատար անձը:

Այս երկու հանցակազմերը միմյանցից կարող են տարբերվել նաև հանցագործության առարկայով, քանի որ կաշառքի շորթման դեպքում հանցագործության առարկան ավելի լայն է սահմանված (որևէ այլ առավելություն ստանալը):

Այսպիսով, շորթումը հարակից այլ հանցագործություններից՝ ավագակությունից, բռնությամբ գուգորդված կողոպուտից, ինքնիրավչությունից և կաշառքի շորթումից, հատակ սահմանագատելը կարևոր նշանակություն ունի նշված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով համապատասխան հանցավոր արարքները պատշաճ քրեաիրավական գնահատականի ենթարկելու և քրեական օրենսդրության սկզբունքներն իրականացնելու համար:

1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2012, էջ 412:

2. Постановление Пленума Верховного Суда РФ "О судебной практике по делам вымогательства" от 4 мая 1990г. (с изм. от 25.10.1996г.) // Сборник постановлений Пленумов Верховного Суда Российской Федерации по уголовным делам. М., 2003, с. 197.

3. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2012, էջ 908:

4. Российское уголовное право: В 2-х п. Т.2. Особенная часть/ под. ред. проф. А.И. Рапога. М., Профобразование, 2001, с. 792.

5. Уголовное право России. Особенная

часть: Учебник / Отв. ред. проф. Б. В. Здравомыслов. М., Юристы, 1996, с. 496.

6. Отграничение самоуправства от вымогательства, Законность, 2001, с. 8-9.

7. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2012, էջ 844:

8. Постановление Пленума Верховного Суда РФ N6 от 10.02.2000г. «О судебной практике по делам о взяточничестве и коммерческом подкупе» // Сборник постановлений Пленумов Верховного Суда РФ по уголовным делам. М., 2003, с. 214.

9. Волженкин Б.В. Служебные преступления: Комментарий законодательства и судебной практики. СПб., Юридический центр Пресс, 2005, с. 560.

Պետրոս ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

Հայ-ռուսական համալսարանի քրեական իրավունքի

և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

ՀԱՆՃԱՆՔ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՆՉԻ ՎԵՐԱՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ

ՈՐՊԵՍ ՊԱՏԺԻ ՆՈՐ ՆՊԱՏԱԿ

Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող դատաիրավական բարեփոխումների համատեքստում, պատժի համակարգի բարեփոխման շրջանակներում փորձ է արվում կատարելագործել նաև պատժի նպատակների համակարգը: Ինչը բացատրվում է այն հանգամանքով, որ պատժի նպատակները պայմանավորում են քրեաիրավական ինստիտուտների զարգացման ուղղությունները և արտացոլում հանցագործությանը պետության արձագանքի՝ պատժի նկատմամբ հասարակության սոցիալ-հոգեբանական վերաբերմունքը:

Պատժի նպատակների համակարգում փոփոխություններ կատարելիս անհրաժեշտ է վեր հանել գործող համակարգի պայմաններում առկա և չլուծված հիմնախնդիրները: Անվիճելի չէ, որ ազատությունից զրկելու հետ կապված պատժի ենթարկված անձը պատիժը կրելուց հետո ենթարկվում է որոշակի անձնային փոփոխությունների, որոնց պայմաններում դժվարանում է նրա՝ հասարակություն վերադառնալու և ինտեգրվելու հետագա գործընթացը: Այսպես, դատապարտյալն ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժը կրելուց հետո վերադառնում է հասարակություն, որտեղ գործում են օրենքներ՝ վարքագծի համապարտադիր կանոններ, որոնց նա ծանոթ չէ կամ էլ օտարացել է դրանցից: Նման պայմաններում պատիժը կրած անձի կողմից կրկին օրենք խախտելու հավանականությունը բարձր է, ինչի հիմնական պատճառներից են նրա սոցիալական վերականգնման գործըն-

թացի բարդությունները: Ուստի, քրեական քաղաքականության իրականացման շրջանակներում առաջնային տեղ պետք է հատկացվի հանցանք կատարած անձի վերասոցիալականացման հիմնահարցերին: Քրեակատարողական հիմնարկների կողմից իրականացված աշխատանքի արդյունավետությունը, ի վերջո, հնարավոր է գնահատել պատիժը կրելուց հետո անձի դրսևորած վարքագծով:

Այս հարցի ուղղությամբ արդեն իսկ մշակվել և մշակվում են համապատասխան օրենսդրական նախաձեռնություններ: Մասնավորապես՝ առկա է ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի հայեցակարգ, ինչպես նաև շրջանառության մեջ է դրված ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագիծ: Հայեցակարգի հեղինակները նշում են, որ ներկայիս պայմաններում առավել կարևորվում է որոշակի կատեգորիայի հանցագործությունների համար ազատազրկմանն այլընտրանք հանդիսացող պատժատեսակների կիրառման անհրաժեշտությունը: Այլընտրանքային պատիժները պետք է դառնան քրեական սանկցիաների նոր համակարգի առավել պահանջված բաղադրատարրեր: Չարգացնելով իրենց մոտեցումը պատժի համակարգի բարեփոխման վերաբերյալ՝ հայեցակարգի հեղինակներն ընդգծում են, որ անհրաժեշտ է նաև անդրադառնալ պատժի նպատակների հստակեցման հարցին, ինչի պայմաններում պատժի նպատակներ պետք է համարվեն ոչ միայն սոցիալական արդարության վերականգնումը, հանցանք կատարած անձին ուղղելը

ՄԱՑԻՍ - ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 - 6 (215 - 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

և նոր հանցագործությունները կանխելը, այլ նաև անձի վերասոցիալականացումը¹:

Միաժամանակ անհրաժեշտ է նշել, որ հայեցակարգում և ներկայումս շրջանառության մեջ դրված ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծի հիմնավորումներում բացակայում են վերասոցիալականացումը՝ որպես պատժի նպատակ նախատեսելու համապատասխան հիմնավորումները: Կարծում ենք, որ վերասոցիալականացումը՝ որպես պատժի նպատակ նախատեսելու անհրաժեշտությունը պայմանավորված է նրանով, որ այդ նպատակն ուղղված է հանցանք կատարած անձի նկատմամբ պատիժ նշանակելու գործընթացի, ինչպես նաև պատիժը կրած անձի կողմից հասարակական բնականոն հարաբերություններին ինտեգրվելու համար էական մի շարք հիմնահարցեր լուծելուն, որոնք չեն կարգավորվում գործող օրենսդրությամբ:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ պատժի նպատակների վերաբերյալ ընդհանուր անդրադարձ կատարվում է նաև միջազգային-իրավական փաստաթղթերում: Այսպես, 1966 թվականի դեկտեմբերի 16-ի «Զաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 10-րդ հոդվածի 3-րդ մասում նշվում է, որ պատժական համակարգով ձերբակալվածների համար նախատեսվում է ռեժիմ, որի էական նպատակը նրանց ուղղումն է և սոցիալական վերադաստիարակությունը²:

«Բանտարկյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոնների» 58-րդ հոդվածում նախատեսված է, որ բանտարկության կամ ընդհանրապես ազատագրվման դատապարտելու նպատակն ու հիմնավորումը, վերջին հաշվով, հասարակության պաշտպանությունն է և հասարակայնությանը սպառնացող հանցագործությունների կանխումը: Այդ նպատակները

րին կարելի է հասնել սոսկ այն դեպքում, եթե ազատագրվման ժամկետն ավարտելով և հասարակության մեջ կանոնավոր կյանք վերադառնալով՝ իրավախախտը ոչ միայն պատրաստ է, այլև ունակ է ենթարկվել օրենսդրությանն ու ապահովել իր գոյությունը³:

«Եվրոպական բանտային կանոնների» 102.1-րդ կետում սահմանված է, որ բացի դատապարտյալների նկատմամբ կիրառվող կանոններից, ազատագրվման դատապարտված դատապարտյալների ռեժիմը պետք է ուղղված լինի նրան, որ վերջիններս վարեն պատասխանատու կյանք առանց նոր հանցագործություններ կատարելու⁴:

Ինչպես նշել ենք, անձի վերասոցիալականացումը՝ որպես պատժի նպատակ նախատեսված է մի շարք արտասահմանյան երկրների, մասնավորապես՝ Իսպանիայի, Պորտուգալիայի, Կոլումբիայի, Պարագվայի, Վրաստանի և այլ երկրների քրեական օրենսգրքերում:

Վերասոցիալականացումը (լատ. re (կրկնակի, վերականգնողական գործողություն) և լատ. socialis (հանրային), անգլ. resocializatio) կրկնակի սոցիալականացումն է: Է.Գ.Իդենսենի համաձայն՝ վերասոցիալականացումն անձնային փոփոխություն է, որի դեպքում անհատն ընդունում է այնպիսի վարքագիծ, որը տարբերվում է իր նախկին վարքագծից⁵: Ն.Սմելզերի մոտեցման համաձայն՝ վերասոցիալականացումը նոր արժեքների, դերերի, ինչպես նաև նախկին, ոչ բավարար ուսումնասիրված, արդիականությունը կորցրած հմտությունների փոխարեն նոր հմտությունների յուրացումն է⁶:

Վերասոցիալականացումը «համալիր միջոցառումների համակարգ է, որն ուղղված է հանցանք կատարած անձի կողմից սոցիալական այնպիսի կապեր ձեռք բերելուն և վերականգնելուն, որոնք կորսվել են ինչպես նախկին հան-

Քրեական իրավունք

ցանքի կատարման, այնպես էլ հասարակությունից հարկադիր մեկուսացված լինելու հետևանքով»:

Վ.Բ. Պիսարևը նշում է, որ վերասոցիալականացումը՝ որպես բարդ, բազմակողմանի գործընթաց, բաղկացած է օրգանապես իրար փոխկապակցված փուլերից, որտեղ տարբեր սուբյեկտների կողմից համալիր ազդեցություն է գործադրվում հանցանք կատարած անձանց վրա, որպեսզի այդ անձանց կողմից պատիժը կրելուց հետո ապահովվի առավելագույն սոցիալականացում, ինչպես նաև սոցիալական վերահսկողություն այդ անձանց վարքագծի նկատմամբ⁸: Յու.Վ. Ժուկայի կարծիքով՝ վերասոցիալականացումը՝ որպես համալիր (համակարգային) իրավական, կազմակերպչական, մանկավարժական, հոգեբանական, դաստիարակչական և այլ ազդեցություն, իրականացվում է քրեական պատասխանատվության իրականացման տարբեր փուլերում՝ անձի սոցիալական դիրքորոշումը, արժեքների, կողմնորոշումների համակարգը և այլն փոփոխելու նպատակով⁹:

Այսպես, վերոնշյալի հաշվառմամբ, կարծում ենք, որ հանցանք կատարած անձի վերասոցիալականացումը՝ որպես բարդ սոցիալական գործընթաց, անհրաժեշտ է դիտարկել որպես դատապարտյալի կրկնակի սոցիալականացում, որն իրագործվում է համալիր (իրավական, կազմակերպչական, մանկավարժական, հոգեբանական, կրթական, դաստիարակչական և այլն) միջոցառումների իրականացմամբ՝ դատապարտյալների վրա ազդեցություն գործելու միջոցով և ուղղված է երկու կարևորագույն նպատակների՝ հասարակությունում բացասական սոցիալական արժեքների վերացմանը, ինչպես նաև դրական սոցիալական արժեքների ձևավորմանը և յուրացմանը:

Քրեական իրավունքում վերասոցիալականացումը՝ որպես պատժի

առանձին նպատակ նախատեսելը կամ չնախատեսելը քննարկման առարկա է հանդիսացել մի շարք իրավաբան-գիտնականների կողմից: Այս առումով, ցանկանում ենք ընդգծել, որ համակարծիք ենք իրավաբան-գիտնականների այն խմբի հետ, որոնք կողմնակից են վերասոցիալականացումը՝ որպես պատժի նոր նպատակ նախատեսելու մոտեցման հետ: Այսպես, Ու.Ս. Դժեկբաևը, ընդգծելով հանցագործի վերասոցիալականացման պատժի հիմնական նպատակի նշանակությունը, գտնում է, որ «հանցագործի վերասոցիալականացման գործընթացը և նոր հանցագործությունների կանխման միջոցների մշակումը՝ պատիժները կատարելու ճանապարհով, պետք է կառուցվեն հանցագործությունների ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ կոնկրետ պատճառների հիման վրա»¹⁰: Ա.Վ.Կիսայկովը¹¹, Վ.Ա.Վորոնովը¹² նույնպես պնդում են վերասոցիալականացումը որպես պատժի նպատակ նախատեսելու անհրաժեշտության մասին:

Ցանկանում ենք նշել, որ իրավաբան-գիտնականների մեկ այլ խումբ գտնում է, որ պատժի նպատակ՝ «ուղղումը» պետք է փոխարինվի «վերասոցիալականացման» նպատակով: Այս առումով, Մ.Ս. Ռիբակը գտնում է, որ անհրաժեշտ է բացառել ուղղումը, որպես պատժի նպատակ և առաջարկում է «դատապարտյալի ուղղումը» բառերը փոխարինել «դատապարտյալի վերասոցիալականացումը» բառերով¹³: Ռ.Գ. Գալիկեևը և Յու.Վ. Չակոբաշը, նույնպես համաձայնելով «ուղղումը» որպես պատժի նպատակ «վերասոցիալականացմամբ» փոխարինելու մոտեցման հետ, նշում են. «Այսօր առկա է «ուղղման» պատժի նպատակից հրաժարվելու, իսկ ավելի ճիշտ՝ այն «իրավաբանական ուղղմամբ» փոխարինելու մոտեցում, որի տակ հասկացվում է պատժի սպառնալիքի ներքո անձի կողմից նոր

հանցագործություններ կատարելուց զերծ մնալը: Անկասկած, ցանկացած ժողովրդավարական պետությունում պետք է գերակշռի հանցավորի սոցիալական ռեաբիլիտացիայի նպատակի իրականացման ուղղվածությունը»¹⁴:

Մ.Գ. Շարգարոդսկին, նույնացնելով «ուղղման» և «վերասոցիալականացման» հասկացությունները, նշում է, որ դատապարտյալի կողմից ազատագրվածան հետ կապ ունեցող պատիժը կրելուց հետո առաջնային տեղ են զբաղեցնում նրա հետագա վերասոցիալականացման և ուղղման (այդ բառի ամենալայն իմաստով) վերաբերյալ հարցերը, քանզի գոյություն չունեն ծնունդով հանցագործներ, հետևաբար, պատիժը կրած անձի համար հիմնական և իրագործելի խնդիր են վերասոցիալականացումը և ուղղումը¹⁵: Վ.Ե. Յուժանինը նշում է, որ «վերասոցիալականացումը ընդհանուր առմամբ իր մեջ ներառում է նաև ուղղումը, բայց արդեն «սոցիալականացման», «պատժի ազատմանը պատրաստվելու», «սոցիալական օգտակար գործունեությանն ընդգրկվելու», «հասարակությունում սոցիալական ադապտացման» նշանակության տեսանկյուններից»¹⁶:

Իրավաբան գիտնականների մեկ այլ խումբ դեմ է անձի ուղղումը վերասոցիալականացմամբ փոխարինելու մոտեցման հետ՝ նշելով, որ այդ երկու նպատակներն ունեն տարբեր բովանդակություններ, ինչպես նաև դատապարտյալի ուղղումը հանդես է գալիս որպես դատապարտյալի վերասոցիալականացման պատժի նպատակի իրականացման միջոցներից մեկը: Նշելով նաև, որ վերասոցիալականացումը՝ որպես պատժի նպատակ, կարող է իրականացվել (թեկուզև մասամբ) նաև այն դեպքերում, երբ դատապարտյալը չի ուղղվում¹⁷:

Գտնում ենք, որ անձի վերասոցիալականացումը՝ որպես առանձին պատժի նպատակ, անհրաժեշտ է նախատե-

սել քրեական օրենսգրքում, որն իր հերթին կլրացնի գործող պատժի նպատակների համակարգը, քանի որ դրանով կկարգավորվեն պատիժը կրած անձի կողմից հասարակական բնականոն հարաբերություններ ինտեգրվելու մի շարք կարևորագույն հիմնահարցեր: Չարգացնելով հիշյալ մոտեցումը՝ համաձայն չենք այն իրավաբան գիտնականների հետ, ովքեր կողմ են «ուղղումը» «վերասոցիալականացմամբ» փոխարինելու մոտեցման հետ, քանի որ այդ երկու հասկացությունները տարբերվում են իրենց բովանդակությամբ: Այսպես, վերասոցիալականացումը՝ որպես բարդ սոցիալական գործընթաց, ուղղված է դատապարտյալի մոտ պատիժը կրելուց հետո դրական արժեքներ խթանելուն և հասարակության հետ նորմալ հարաբերություններ հաստատելուն: Մինչդեռ, ուղղումն առաջին հերթին կապված է իրավաբանական ուղղման հետ և հիմնականում իրականացվում է պատժի կրման ընթացքում՝ ձևավորելով դատապարտյալի մոտ նոր հանցագործություններ կատարելուց զերծ մնալու իրամայական:

Բացի այդ, ցանկանում ենք անդրադառնալ նաև իրավաբան գիտնականների կողմից ներկայացված՝ «ուղղման» նպատակը «վերասոցիալականացմամբ» փոխարինելու այն փաստարկին, որ վերասոցիալականացման հասկացությունը, հանդիսանալով առավել լայն հասկացություն, ընդգրկում է իր մեջ ուղղման հասկացության հիմնական միջոցները¹⁸ (սոցիալական, կրթական, հոգեբանական, մշակութային և այլն), որոնք նախատեսված են ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածում: Այս առումով անհրաժեշտ է ընդգծել, որ վերասոցիալականացումը, հանդիսանալով առավել լայն հասկացություն և ընդգրկելով իր մեջ մի շարք ուղղման միջոցներ, այնուամենայնիվ չի ենթադրում, որ այդ նպատակները նույնաբ-

Քրեական իրավունք

վանդակ են և միաժամանակ ուղղված են քրեական օրենսդրությունում նախատեսված նույն խնդիրների լուծմանը, քանի որ վերասոցիալականացումը՝ որպես բարդ սոցիալական գործընթաց, ապահովում է նաև պատիժը կրած անձի կողմից հասարակություն ինտեգրվելու մի շարք իրավական հարցեր:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ անհրաժեշտ է նշել, որ վերասոցիալականացումը՝ որպես պատժի ինքնուրույն նպատակ, պետք է նախատեսվի և միաժամանակ լրացնի պատժի նպատակների համակարգը՝ կարգավորելով պատիժը կրած անձի կողմից հասարակություն ինտեգրվելու մի շարք սոցիալական հիմնահարցեր, որոնք չեն կարգավորվում ներկայիս օրենսդրական կարգավորման պայմաններում: Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ ներկայումս ՀՀ-ում առկա են նախապայմաններ, որպեսզի վերասոցիալականացումը՝ որպես պատժի նպատակ նախատեսվի ՀՀ քրեական օրենսդրությունում, և դրա արդյունքում մշակվեն այդ նպատակի իրականացման իրավական կառուցակարգերը: Ավելին՝ կարծում ենք, որ պատժի գործող համակարգը վերասոցիալականացման նպատակով համարելու դեպքում հնարավորինս կապահովվի պատժի նպատակների համակարգային իրականացումը: Մասնավորապես, պատժի գործող նպատակների կատարումը վտանգվում է, երբ պատիժ նշանակելիս և կատարելիս հաշվի չի առնվում հանցանք կատարած անձին հասարակություն վերադարձնելու անհրաժեշտությունը և դրան ուղղված միջոցառումներ չեն իրականացվում: Այս պայմաններում մեծանում է կրկնահանցագործությունների վտանգը, հետևաբար՝ կասկածի տակ դրվում նշանակված և կատարված պատժի նպատակների իրականացումը:

Անհրաժեշտ է նաև օրենսդրական կարգով նախատեսել համապատաս-

խան կարգավորումներ պատիժը կրած անձին սոցիալական խնդիրների իրականացման համար օգնություն տրամադրելու պարտականություն կրող սուբյեկտների, դրա իրականացման կարգի և պայմանների վերաբերյալ: Այս առումով անհրաժեշտ է մշակել քրեակատարողական հիմնարկների և սոցիալական ծառայությունների միջև փոխգործակցության և փոխհարաբերությունների համապատասխան կառուցակարգեր, որոնք անհրաժեշտ լծակ կհանդիսանան հասարակություն ինտեգրվելու համար մի շարք առաջնային խնդիրների (համապատասխան փաստաթղթեր ստանալու, աշխատանք փնտրելու և այլ կենցաղային հարցեր լուծելու) իրականացման համար:

Ուսումնասիրելով վերասոցիալականացման՝ որպես պատժի նպատակի ներդրման համար ծագող իրավական հարցերը՝ նպատակահարմար է առանձնացնել նաև գործնականում այդ նպատակի հիմնական խնդիրները, որոնք պետք է իրականացվեն պատժի կատարման ընթացքում: Դրանք են՝

1. բարձրացնել դատապարտյալի ընդհանուր կրթական մակարդակը,
2. վերացնել դատապարտյալի մոտ ձևավորված բացասական սոցիալ-հոգեբանական երևույթները,
3. սոցիալական օգտակար կապեր հաստատելու համար տրամադրել անհրաժեշտ օգնություն,
4. դատապարտյալին նախապատրաստել ազատմանը,
5. անհրաժեշտ փաստաթղթեր ձեռք բերելու համար դատապարտյալին տրամադրել իրավական, կազմակերպչական և այլ օգնություն,
6. դատապարտյալին օժանդակել բնակարան և աշխատանք գտնելու հարցում:

Թվարկված խնդիրները սպառնիչ չեն, և դրանց ցանկը կարող է ընդլայնվել: Վերասոցիալականացման պատժի

նպատակի իրականացման ժամանակ դրված խնդիրները պետք է իրականացվեն դատարանի կողմից ինչպես պատիժ նշանակելու, պատժի իրականացման, այնպես էլ պատիժը փաստացի կրելուց հետո:

Վերասոցիալականացման՝ որպես պատժի նպատակի միջոցների արդյունավետությունը կախված է, առաջին՝ որքանով են դատապարտյալի անձնային որակները ենթարկվել բացասական փոփոխությունների և երկրորդ՝ քրեակատարողական հիմնարկի աշխատակիցների կողմից իրականացված վերադաստիարակման աշխատանքների որակից: Երրորդ՝ հիմնարար նշանակություն ունեն մաս օբյեկտիվ պայմանները, որոնց առկայությամբ պետք է իրականացվի պատիժը կրող անձանց սոցիալական վերականգնման գործընթացը:

Վերասոցիալականացման գործընթացը բաղկացած է հետևյալ տարրերից. առաջին՝ դատապարտյալի կողմից իր վրա անհատական անձնային աշխատանքի իրականացում, ինչպես գիտակցական, այնպես էլ ենթագիտակցական մակարդակներում, երկրորդ՝ դատապարտյալի նկատմամբ դաստիարակչական և վերականգնողական համալիր միջոցների կիրառում՝ պատիժը կատարող հիմնարկի ծառայողների, ինչպես նաև հասարակական և այլ կազմակերպությունների ու մարմինների (կրոնական, սոցիալական և այլն) կողմից, երրորդ՝ դատապարտյալի սոցիալական վերականգնման համար պատիժը կրելուց և ազատվելուց հետո համապատասխան անհրաժեշտ պայմանների նախատեսում:

Արտասահմանյան կրիմինոլոգներն ընդգծում են, որ դատապարտյալի նկատմամբ իրականացվող սոցիալական և վերականգնման գործընթացները սկիզբ են առնում դատապարտյալի կողմից քրեակատարողական հիմնարկ ընդունվելուց հետո, որը կարող է շարունակվել դատապարտյալի կողմից փաստացի կրած և ազատված դատապարտյալին սոցիալական օժանդակություն ցուցաբերող տարբեր սոցիալական ծառայություններ, որոնք օժանդակում են բնակարան և աշխատանք գտնելու հարցերում: Այս մոտեցումը համապատասխանում է «Բանտարկյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոնների» 64-րդ հոդվածին, որի համաձայն՝ հասարակության պարտավորությունները բանտարկյալի ազատմամբ չեն դադարում: Ուստի անհրաժեշտ է ունենալ պետական կամ մասնավոր մարմիններ՝ ունակ գործունե հոգաձույթում հանդես բերելու ազատված բանտարկյալների նկատմամբ՝ պայքարելով այն նախապաշարումների դեմ, որոնց զոհ են նրանք և օգնելով նրանց կրկին ներգրավվել հասարակական կյանքում:

Հիմնական խնդիրների շարքում, որոնք կարող են առաջանալ պատժից ազատվող դատապարտյալների մոտ, դատապարտյալի բնակարանի և աշխատանքի լուծմանն ուղղված հարցերն առաջնային են: Գործող օրենսդրությունը կարգավորում է այդ խնդիրների իրականացմանն ուղղված որոշակի իրավական հարցեր: Մասնավորապես՝ ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի «Պատժից ազատվող դատապարտյալին ցուցաբերվող օգնությունը» վերտառությամբ 20-րդ գլուխը կարգավորում է այնպիսի հասարակական հարաբերություններ, որոնք ուղղված են դատապարտյալին տրամադրվող օգնության հարցերի լուծմանը: ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 121-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը դատա-

Քրեական իրավունք

պարտյալի սոցիալական վերականգնման հարցերով համագործակցում է հասարակական և այլ կազմակերպությունների ու մարմինների հետ: Ազատմանը նախապատրաստվելու նպատակով դատապարտյալի հետ վաղօրոք անցկացվում է համապատասխան աշխատանք:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ ազատագրկման ժամկետը լրանալուց ոչ ուշ, քան երեք ամիս առաջ, պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը դատապարտյալի ընտրած բնակության վայրի՝ տեղական ինքնակառավարման և զբաղվածության պետական ծառայությանը տեղեկացնում է դատապարտյալի՝ պատժից առաջիկա ազատման, նրա աշխատունակության, կրթության, մասնագիտության, ինչպես նաև բնակարանի առկայության մասին:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ կենսաթոշակային տարիքի հասած կամ առաջին կամ երկրորդ կարգի հաշմանդամ դատապարտյալին իր խնդրանքով և պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմի ներկայացմամբ, սոցիալական ապահովության մարմիններն ուղարկում են հաշմանդամների կամ ծերերի համար նախատեսված հիմնարկներ (ծերանոցներ):

Ստացվում է, որ գործող օրենսդրությամբ պետությունը նախատեսում է որոշակի իրավական երաշխիքներ պատժից ազատված դատապարտյալի համար: Այնուամենայնիվ այդ երաշխիքներն արդյունավետ կերպով չեն լուծում պատիժը կրած անձի վերասոցիալականացման խնդիրը, բացի այդ, նախատեսված չեն նաև մի շարք առաջանային երաշխիքներ: Հիշյալ հոդվածի ուսումնասիրությունից պարզ չէ, թե պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմը վաղօրոք ինչպիսի աշխատանքներ է իրականացնում դատապարտյալի հետ և ինչ նպատակով: Ցանկալի է օրենսդ-

րական մակարդակով սահմանել այդ աշխատանքների տեսակները (սոցիալական վերականգնողական, վերադաստիարակման և այլն) և ժամկետները: Բացի այդ, անհրաժեշտ է օրենսդրական մակարդակով սահմանել պատիժը կատարող հիմնարկի վարչակազմի՝ պատժից ազատվող դատապարտյալի համար անձը հաստատող փաստաթղթերի (անձնագիր, նույնականացման քարտ, վարորդական իրավունքի վկայական, սոցիալական ապահովության քարտ և այլն) ձեռք բերման հարցում համապատասխան օժանդակություն տրամադրելու պարտականություն: Իհարկե, այդ պարտականությունը չի կարող դրվել բացառապես վարչակազմի վրա, հետևաբար վերջինս պետք է համագործակցի համապատասխան իրավասու մարմինների հետ, և այդ մարմինները պետք է մշակեն այնպիսի կառուցակարգեր, որոնց միջոցով դատապարտյալները կարող են ստանալ համապատասխան փաստաթղթերը պարզեցված ընթացակարգով: Ի վերջո, դատապարտյալի կողմից հասարակություն վերադառնալուց հետո անհրաժեշտ փաստաթղթեր ունենալը, պարտադիր է աշխատանք, բնակարան գտնելու և այլ կենցաղային հարցերում: Այն դեպքերում, երբ դատապարտյալը չունի մասնագիտություն և ցանկանում է ստանալ, ապա անհրաժեշտ է միջոցներ ձեռնարկել դատապարտյալին մասնագիտական ուսուցում, կրթություն ստանալու հարցում օգնություն ցուցաբերելուն ուղղված, ինչպես պատժի կրման ընթացքում, այնպես էլ ազատվելուց հետո համապատասխան ժամկետում: Այս առումով, անհրաժեշտ է նշել, որ քննարկվող խնդիրների լուծման կապակցությամբ մշակվել է օրենսդրական փաթեթ, որը ՀՀ կառավարության կողմից հավանության է արժանացել: Մասնավորապես՝ դրանով նախատեսվում է, որ դատապարտյալի պատժի ավարտման

ժամկետից 6 ամիս առաջ վերջինս իրավունք ունի դիմել օրենքով լիազորված մարմնին զբաղվածության կարգավորման ամենամյա պետական ծրագրի շրջանակներում կազմակերպվող մասնագիտական ուսուցման ծրագրերում ընդգրկվելու նպատակով¹⁹:

Պատժից ազատվող դատապարտյալին տրամադրվող երաշխիքների շարքում ընդհանրապես բացակայում է

վերջինիս բնակարանով ապահովելու համար պետության կողմից օժանդակելու պարտականությունը: Այս առումով անհրաժեշտ է Քրեակատարողական օրենսգրքում սահմանել դատապարտյալին բնակարանով ապահովելու համար իրավունք և համապատասխան մարմինների կողմից օժանդակություն ցուցաբերելու պարտականություն:

1. ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի հայեցակարգի 9.1-րդ կետ:

2. «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիրը՝ ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի 1966 թվականի դեկտեմբերի 16-ի 2200 Ա (XXI) բանաձևով ընդունված:

3. «Բանտարկյալների հետ վարվեցողության նվազագույն» ստանդարտ կանոնները՝ հանցագործությունների կանխմանն ու իրավախախտումների հետ վարվեցողությանը նվիրված ՄԱԿ-ի առաջին կոնգրեսի կողմից 1955 թվականին ընդունված:

4. «Եվրոպական բանտային կանոնները»՝ 2006 թվականի հունվարի 11-ին Նախարարների կոմիտեի կողմից ընդունված:

5. *Гудденс Э.* Социология. М., 1999, с. 692.

6. *Смелзер Н.* Социология. М., 1994, с. 112.

7. Ресоциализация осужденных к лишению свободы: проблемы теории и практики. Монография / Рыбак М.С.; Под ред.: Малков В.П.. - 2-е изд., испр. и доп. Саратов, Изд-во ГОУ ВПО "Саратовская государственная академия права", 2004, с. 45.

8. *Писарев В.Б.* Ресоциализация освобожденных от отбывания наказания // Исполнение наказаний и социальная адаптация освобожденных. Сборник научных трудов. М., Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1990, с. 3.

9. *Жулева Ю.В.* Ресоциализация осужденных несовершеннолетних женского пола в воспитательных колониях (правовой и криминологический аспекты). Автореф. дисс.... канд. юр. наук.- Рязань, 2000, с. 10-11.

10. Криминологические и уголовно-правовые проблемы наказания / У.С. Джекебаев, Р.Н. Судакова, С.А. Шапинова, К.Ж. Балтабаев, Н.К. Садвакасов, Р.Т. Нуртаев. Алма-Ата: Наука, 1983, с. 48.

11. *Кисляков А.В.* Ресоциализация как

цель уголовного наказания // Актуальные проблемы исполнения уголовных наказаний: Материалы науч.-практ. семина. - Рязань: Академия права и управления Федеральной службы исполнения наказаний, 2005, с. 100.

12. *Воронов В.А.* Ресоциализация преступника-основная цель нового уголовного наказания // Цели уголовного наказания. Рязань, 1990, с. 70.

13. *Рыбак М.С.* Ресоциализация осужденных к лишению свободы: проблемы теории и практики / - 2-е изд., испр. и доп. Саратов: Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2004, с. 31.

14. *Галикеев Р.Г., Чакубаши Ю.В.* Ресоциализация как цель исполнения наказания / Матер. межвузовской научно-теор. конференции «Биологическое и социальное в личности преступника и проблемы ресоциализации». Уфа, 1994, с. 133-134.

15. *Шаргородский М.Д.* Система наказания и ее эффективность // Советское государство и право. N11, 1968, с. 56.

16. *Южанин В.Е.* Процесс ресоциализации в уголовном судопроизводстве // Рязань, 1992, с. 16.

17. *Стручков Н.А.* Новые аспекты исполнения наказания и исправления осужденных // Воспитание и правопорядок. N1, 1981, с. 16.

18. *Аркулев А.Ш.* Критический анализ целей уголовного наказания // <http://www.zakon.kz/4556105-kriticheskijj-analiz-celejj-ugolovnogo.html>.

19. ՀՀ կառավարության կողմից հավանության արժանացած «Զբաղվածության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում լրացումներ կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի և «Հայաստանի Հանրապետության քրեակատարողական օրենսգրքում փոփոխություն և լրացումներ կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծերը:

Քրեական իրավունք

Վարդգես ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի
և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ԴԱՆՏԴԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՆՁԻ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԻՆՔՆԱԴԱՆՏԴԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑ

Ժամանակակից սոցիալ-արժեքային կողմնորոշումների վրա հիմնվող քրեական իրավունքի որակապես նոր ինստիտուտների թվին մեր պատկերացմամբ պատկանում են «Արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքները»:

Միանգամից նշենք, որ խոսքը չի գնում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին:

Հակաիրավությունը, հասարակական վտանգավորությունը, մեղավորությունը և, վերջին հաշվով, քրեական պատասխանատվությունն ու պատժելիությունը բացառող հիմքերի սոցիալ-իրավական հիմնավորման առաջարկվող հայեցակարգը դիտարկվում է իբրև քրեաիրավական կարգավորման ժամանակակից հիմնարար հիմնախնդիր, ընդ որում ուշադրության կենտրոնում է գտնվում քրեաիրավական միջոցներով մարդու անվտանգության ապահովումը:

Մարդն ազատ է իր վարքագծի ընտրության մեջ, կարող է գործի իմացությամբ ընդունել որոշումներ և կանխատեսել իր գործողությունների սոցիալական հետևանքները: Քրեական օրենքը սահմանում է, թե վտանգավոր արարքներից որոնք են հանցավոր: Դրա հետ մեկտեղ օբյեկտիվ պահանջ է առաջանում առանձնացնել այն պայմանները, որոնց ժամանակ դրանց հանցավորությունը բացառվում է:

Այդ պայմանների (հիմքերի, հանգամանքների)՝ իբրև սոցիալ-իրավական ինստիտուտի դիտարկումը թույլ է տալիս

երաշխավորել անձի անվտանգությունը, գնահատել ու տարբերել թույլատրված վարքագիծը՝ անթույլատրելի (հանցավոր) վարքագծից:

Ոչ միայն քրեաիրավական արգելքների, այլև քրեական պատասխանատվությունը բացառող հիմքերի սահմանումը պետք է լինի օրենսդրական իրավունքի առավելությունը, ժամանակակից քրեական իրավունքի զարգացման կարևոր ուղղությունը:

Քրեական հակաիրավության հետ մեկտեղ հարկավոր է ուշադրություն դարձնել «քրեական թույլատրելիության» (արարքի իրավաչափ լինելու) վրա: Վերջիններիս շարքում դասվում են «անհրաժեշտ պաշտպանության» և «ծայրահեղ անհրաժեշտության» ինստիտուտները, որոնք անձի անվտանգության ապահովման ինքնապաշտպանության հիմնական միջոցներն են:

ՀՀ 1961թ. քրեական օրենսգիրքն արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքների վերաբերյալ առանձին գլուխ չէր նախատեսում, այլ բովանդակում էր ընդամենը երկու հոդված, որոնք նվիրված էին անհրաժեշտ պաշտպանությանը և ծայրահեղ անհրաժեշտությանը: Եվ դա այն դեպքում, երբ քրեական իրավունքի տեսությունն առանձնացնում է արարքի հանցավորությունը բացառող այնպիսի հանգամանքների մի ամբողջ համակարգ, որոնց նշանակությունը ճանաչվում է նաև դատական պրակտիկայի կողմից:

ՀՀ քրեական օրենսգիրքը¹ քննարկ-

ՄԱՏԻՍ – ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

վող հանգամանքներին նվիրել է Ընդհանուր մասի 8-րդ գլուխը:

Արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքներ ասելով՝ ընդունված է հասկանալ այն առանձնահատուկ հանգամանքները (պայմանները), որոնց առկայության դեպքում անձի կողմից վնաս պատճառելը չի դիտվում իբրև քրեական պատասխանատվության հանգեցնող հանրորեն վտանգավոր արարք (հանցագործություն): Ուրիշ խոսքով, արարքի հանցավորությանը (հասարակական վտանգավորությունը և հակաօրինականությունը) բացառող հանգամանքների հիմնական չափանիշն այն է, որ դրանց առկայության պայմաններում սուբյեկտի կատարած գործողությունները թեև ձևականորեն, արտաքինապես համընկնում են այս կամ այն հանցագործության իրավաբանական հատկանիշներին, սակայն հանրորեն վտանգավոր ու հակաօրինական չեն համարվում, այլ ընդհակառակը, դրանք իրավաչափ ու անհրաժեշտ են, իսկ մեծ մասամբ՝ նաև միանգամայն արդարացի և օգտակար:

ՀՀ քրեական օրենսգիրքը, բացի անհրաժեշտ պաշտպանության² և ծայրահեղ անհրաժեշտության ավանդական ինստիտուտներից, մեր օրենսդրական պրակտիկայում առաջին անգամ նախատեսել է նաև արարքի հանցավորությունը բացառող այնպիսի հանգամանքներ, ինչպիսիք են հանցանք կատարած անձին բռնելիս վնաս պատճառելը, ֆիզիկական կամ հոգեկան հարկադրանքը, հիմնավորված ռիսկը, հրաման կամ կարգադրություն կատարելը:

Այս կատեգորիայի որոշ հանգամանքների (մասնագիտական պարտականությունների իրականացում, վնաս պատճառելու վերաբերյալ տուժողի համաձայնություն) նշանակությունն էլ ճանաչվում է քրեական իրավունքի գիտության մեջ և իրավակիրառական պրակ-

տիկայում:

Հարկ է նկատել, որ իրավաբանական գրականության մեջ տևական բանավեճ է եղել քննարկվող հանգամանքների հենց անվանման վերաբերյալ: Ունանց կողմից առաջարկվել է դրանք կոչել արարքի հասարակական վտանգավորությունը բացառող հանգամանքներ. երկրորդ խումբ հեղինակները՝ արարքի պատժելիությունը բացառող, և, վերջապես, երրորդ խումբ մասնագետները քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքներ³:

Լուծումների այսպիսի բազմազանությունը, ըստ երևույթին, բացատրվում է նրանով, որ հեղինակները ելնում են տարբեր դրույթներից, չեն պահպանում միասնական տերմինաբանություն, երբեմն շփոթում են զանազան հարցեր: Ուստի, ամենից առաջ, պետք է որոշել, թե ինչպիսի պահանջների պետք է համապատասխանի հանգամանքների տվյալ խումբը, որպեսզի դրան տրվի առավել ճշգրիտ անվանում, հավաստվեն այդ խմբի մեջ մտնող հանգամանքների տեսակները, ինչպես նաև որոշվի մյուս հանգամանքների նշանակությունը: Ակնհայտ է, որ բոլոր դեպքերում նկատի է առնվում քրեական օրենքով նախատեսված հետևանքներ առաջացնելը, որի արդյունքում էլ կարող է ծագել անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը: Իսկ եթե վնաս պատճառելու փաստը բացակայում է, ապա պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքների հարցը դառնում է անառարկայական: Երկրորդ՝ նկատի է առնվում հատկապես քրեական պատասխանատվության, այլ ոչ թե պատժելիության բացառումը: Պատժից ազատելուն հանգեցնող կամ այն բացառող պայմանների ու հանգամանքների վերլուծությունը տրվում է պատժի մասին ուսմունքի մեջ: Երրորդ՝ քրեական պատասխանատվության բացառումը տվյալ դեպ-

Քրեական իրավունք

քում տեղի է ունենում ոչ սուբյեկտիվ կողմի բացակայության պատճառով: Հաշվի առնելով այս նկատառումները և ելնելով հանցագործության բնորոշումից՝ կարելի է ընդունել, որ քննարկվող հանգամանքները կարող են բացառել կամ արարքի հասարակական վտանգավորությունը կամ դրա հակաօրինականությունը, կամ երկուսը միաժամանակ⁴:

Անհրաժեշտ պաշտպանության և ծայրահեղ անհրաժեշտության մասին կարելի է խոսել որպես արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքների, քանզի այդ իրավիճակներից որևէ մեկում կատարված արարքն իր նպատակներով և արդյունքով հանրորեն օգտակար է: Ուստի այդ հանգամանքները դասվում են արարքի հասարակական վտանգավորությունը բացառող հանգամանքների շարքը:

Անհրաժեշտ պաշտպանության հասկացության պարզաբանումը դժվարանում է այնքանով, որ այս ուղղությամբ հրապարակի վրա առկա բազմաթիվ աշխատություններով ու հոդվածներով հանդերձ մի շարք կարևոր հարցերի շուրջ իրավաբանական գրականության մեջ միասնական տեսակետների բացակայություն է նկատվում: Այս առումով որոշակի պարզություն է մտցրել ՀՀ վճռաբեկ դատարանը:

Անհրաժեշտ պաշտպանության իրավաչափության պայմաններին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Արտյոմ Նորայրի Հակոբյանի գործով 2010 թ. օգոստոսի 27-ին կայացված թիվ ԵԿԳ/Օ149/01/09 որոշմամբ (այսուհետ՝ Ա. Հակոբյանի գործով որոշում):

Անհրաժեշտ պաշտպանությանն առնչվող հիմնախնդրի էությունը հանգում է հետևյալին.

«(...) Ա. Հակոբյանը որպես մեղադրյալ է ներգրավվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետով:

(...) Վերաքննիչ դատարանը, քննելով

Ա. Հակոբյանին առաջադրված մեղադրանքը, հաստատված է համարել այն, որ վերջինս զենքի գործադրմամբ խուլիգանական արարքները կանխելու նպատակով կիրառել է որսորդական ողորկափող հրացան, մասնավորապես (...) տեսնելով, որ Վ. Պետրոսյանն արդեն դադարեցրել է հարձակումը և հեռանում է համալիրի տարածքից, մարմնական վնասվածք ստանալուց շուրջ հինգ րոպե անց, սպանելու դիտավորությամբ, շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակով մեկ անգամ կրակել է հյուրանոցային համալիրի ելքի մոտ գտնվող Վ. Պետրոսյանի գլխին, որի արդյունքում վերջինս ստացել է կյանքին վտանգ սպառնացող մարմնական ծանր վնասվածքներ: (...) Ա. Հակոբյանի կողմից կատարված նույն կոտորակային վնասվածք է ստացել նաև Վ. Պետրոսյանից քիչ հեռու կանգնած Գեղամ Աղաջանյանը, որի առողջությանը պատճառվել է միջին ծանրության վնաս:

(...) Վերաքննիչ դատարանի դատավճիռը բողոքարկվել է: Բողոք բերած անձը պնդում է, որ Ա. Հակոբյանի արարքը կատարվել է անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում: (...) Բողոքի հեղինակը չհիմնավորված է համարել Ա. Հակոբյանին առաջադրված մեղադրանքի մեջ առկա այն հետևությունը, թե վերջինս գիտակցել է, որ Վ. Պետրոսյանը դադարեցրել էր հարձակումը և համալիրի տարածքից հեռանալու մտադրություն ուներ: (...) Բողոքաբերը փաստարկել է նաև, որ անհրաժեշտ պաշտպանության ժամանակ կարող է պատճառվել ցանկացած վնաս (...):»:

Փաստորեն, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի առջև դրվել է անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում անձի առողջությանը պատճառված իրավաչափ վնասը հանցավոր արարքներից սահմանազատելու

չափանիշների պարզաբանման հարց: Առաջադրված հարցի պարզաբանման նպատակով ՀՀ վճռաբեկ դատարանն առաջին հերթին անդրադարձել է անհրաժեշտ պաշտպանության հարցերը կանոնակարգող ՀՀ օրենսդրության վերլուծությանը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 42-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Հանցագործություն չի համարվում այն գործողությունը, որը կատարվել է անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում, այսինքն՝ պաշտպանվողի կամ մեկ այլ անձի կյանքը, առողջությունը և իրավունքները, հասարակության կամ պետության շահերը հանրության համար վտանգավոր ոտնձգությունից կամ դրա իրական սպառնալիքից ոտնձգություն կատարողին վնաս պատճառելու միջոցով պաշտպանելիս, եթե թույլ չի տրվել անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցում:

Անձի կյանքի համար վտանգավոր բռնության կամ այդպիսի բռնության իրական սպառնալիքով զուգորդված ոտնձգությունից պաշտպանվելիս կարող է պատճառվել ցանկացած վնաս, այդ թվում՝ մահ:

Անհրաժեշտ պաշտպանության իրավունքն անձին է պատկանում՝ անկախ ոտնձգությունից խուսափելու կամ այլ անձանց կամ պետական մարմինների օգնությանը դիմելու հնարավորությունից, ինչպես նաև անկախ անձի մասնագիտական կամ այլ հատուկ պատրաստվածությունից ու պաշտոնական դիրքից:

Անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցում են համարվում դիտավորյալ այն գործողությունները, որոնք պաշտպանվողի համար ակնհայտ չեն համապատասխանում ոտնձգության բնույթին և վտանգավորությանը:

Անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցմամբ արարքը հանցագործություն է, եթե հատկապես նախատես-

ված է սույն օրենսգրքի հատուկ մասով:

Անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցում չի համարվում և քրեական պատասխանատվության չի հանգեցնում զենքի կամ ցանկացած այլ միջոցների կամ առարկաների գործադրումը զինված անձի կամ անձանց խմբի հարձակումից պաշտպանվելու համար, ինչպես նաև ապօրինաբար և բռնությամբ բնակարան կամ այլ շինություն ներխուժելը կանխելու համար՝ անկախ ոտնձգողին պատճառված վնասի ծանրությունից»:

Վերլուծության ենթարկելով ներկայացված դրույթները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Ա. Հակոբյանի* գործով որոշման մեջ արձանագրում է. «(...) Անհրաժեշտ պաշտպանությունը՝ որպես արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանք, կարող է դրսևորվել այն իրավիճակում, երբ հանրորեն վտանգավոր ոտնձգությունից՝ ոտնձգողին վնաս պատճառելու միջոցով պաշտպանվում են անձի կյանքը, առողջությունը և իրավունքները, հասարակության կամ պետության շահերը: Իսկ սեփական կյանքը, առողջությունը և իրավունքները պաշտպանելիս անհրաժեշտ պաշտպանությունը դրսևորվում է որպես մարդու հիմնարար իրավունք (...):»

Ա. Հակոբյանի գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի արտահայտած դիրքորոշումն անմիջականորեն բխում է մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային իրավական փաստաթղթերի դրույթներից: «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը կյանքի իրավունքը սահմանելիս ուղղակիորեն ամրագրում է. «(...) Կյանքից զրկելը չի համարվում սույն հոդվածի խախտում, եթե այն հետևանք է ուժի գործադրման, ինչը բացարձակապես անհրաժեշտ է (...): Նշված դրույթն իր

Քրեական իրավունք

անմիջական արտացոլումն է գտել նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռներում: Մրքքանը և այլք ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի գործով, սահմանելով անհրաժեշտ պաշտպանության դեպքում «բացարձակ անհրաժեշտության» բովանդակությունը, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրում է, որ «բացարձակ անհրաժեշտության» եզրույթի բովանդակությունից պետք է եզրահանգել, որ արարքը զնահատելիս անհրաժեշտ է ղեկավարվել ավելի խիստ չափանիշներով, քան նրանք, որոնք արտացոլվում են «ժողովրդավարական հասարակությունում անհրաժեշտ վարքագիծ» արտահայտության ներքո (...): Մասնավորապես՝ անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում կիրառվող ուժը պետք է խստորեն համաչափ լինի 2-րդ հոդվածում արտացոլված նպատակներն ապահովելու համար (...):»⁵:

Անհրաժեշտ պաշտպանությունը՝ որպես արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանք, նախատեսված է նաև մի շարք երկրների քրեական օրենսգրքերում: Գերմանիայի քրեական օրենսգրքի 32-րդ պարագրաֆում անհրաժեշտ պաշտպանության ինստիտուտը բնորոշվում է որպես սեփական կամ այլ անձի հանդեպ առկա հակաիրավական ոտնձգությանն արձագանքելու, դրանից պաշտպանվելու միջոց, և մնան վարքագիծը հակաիրավական չի համարվում: Նույն օրենսգրքի 33-րդ պարագրաֆում նաև նշվում է, որ եթե անձն անհրաժեշտ պաշտպանության թույլատրելի սահմաններն անցնում է իրեն կորցնելու կամ վախի ազդեցությանը, ապա նա քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ⁶: Համանման դրույթներ են առկա նաև Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքում⁷: Ֆրանսիայի քրեական օրենսգրքի 122-5-122-7-րդ հոդվածները ևս կանոնակարգում են անհրաժեշտ պաշտպանության

ինստիտուտին վերաբերող հարցերը, մասնավորապես նշվում է, որ քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ այն անձը, ով իր կամ այլ անձի հանդեպ անհիմն հարձակման ժամանակ կատարում է արարք՝ պայմանավորված իրեն կամ այլ անձանց օրինական պաշտպանելու անհրաժեշտությամբ, բացառությամբ, երբ թույլ է տրվում անհամապատասխանություն ընտրված միջոցների և ոտնձգության աստիճանի հարաբերակցության առումով⁸:

Ներկայացնելով ՀՀ քրեական օրենսդրության մեջ արտացոլված՝ անհրաժեշտ պաշտպանության իրավաչափության պայմանները՝ Ա. Հակոբյանի գործով որոշման 27-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նաև փաստում է. «(...) Անհրաժեշտ պաշտպանության իրավունքն ունի որոշակի սահմաններ: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 42-րդ հոդվածի մեկնաբանման հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն ընդունում է, որ օրենքով ամրագրված են որոշակի պայմաններ, որոնց առկայության դեպքում է միայն պաշտպանությունն իրավաչափ և, հետևաբար, արարքի հանցավորությունը բացառող: Այսպես՝ անհրաժեշտ պաշտպանության իրավաչափության պայմաններն են՝

- ա) ոտնձգության հանրային վտանգավորությունը,
- բ) ոտնձգության առկայությունը,
- գ) ոտնձգության իրական լինելը,
- դ) վտանգ սպառնալը անձի, հասարակության, պետության շահերին,
- ե) վնաս հասցնելը միայն ոտնձգողին,
- զ) պաշտպանության համարժեքությունը ոտնձգությանը:

Առաջին պայմանից հետևում է, որ ոտնձգությունն օժտված է հանրային վտանգավորությամբ, եթե այն անձի, հասարակության, պետության շահերին կարող է էական վնաս հասցնել:

Երկրորդ պայմանի համաձայն՝

նունձգությունը համարվում է առկա, երբ այն արդեն սկսվել է, ընթացքի մեջ է և չի ավարտվել, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ առկա է նունձգությունն սկսելու իրական, անմիջական սպառնալիք:

Ոսնձգության առկայության պայմանը ենթադրում է, որ անհրաժեշտ պաշտպանությունն անթույլատրելի է արդեն ավարտված ոսնձգության դեպքում, բացառությամբ այն դեպքի, երբ վնաս պատճառողը չի գիտակցել ոսնձգության ավարտման փաստը: Վերջինիս դեպքում ոսնձգությունից առաջացած հուզմունքի պատճառով պաշտպանվողին կարող է թվալ, թե ոսնձգությունը դեռևս չի ավարտվել և անհրաժեշտ է պաշտպանվել: Նման դեպքերում թեև պաշտպանությունն անժամանակ (ուշացած) է, այն, այնուամենայնիվ, իրավաչափ է:

Երրորդ պայմանի իմաստով ոսնձգությունն իրական է, եթե այն իրոք կատարվում է և ոչ թե պաշտպանվողի երևակայության արդյունք է:

Չորրորդ պայմանի համաձայն՝

անհրաժեշտ պաշտպանությունը ներառում է ոչ միայն սեփական, այլ նաև ուրիշ անձանց իրավունքների, ինչպես նաև հասարակության և պետության շահերի պաշտպանության դեպքերը: Ընդ որում, այլ անձանց իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունն իրականացնող անձը կարող է պաշտպանությունն իրականացնել սեփական նախաձեռնությամբ՝ առանց սպասելու, որ իրենից օգնություն խնդրեն:

Ըստ հինգերորդ պայմանի՝ անհրաժեշտ պաշտպանությունն իրականացվում է միայն ոսնձգողին վնաս հասցնելու միջոցով:

Ընդ որում, անհրաժեշտ պաշտպանության իրավունքն անձին է պատկանում՝ անկախ ոսնձգությունից խուսափելու կամ այլ անձանց, պետական մարմինների օգնությանը դիմելու հնարավորությունից, ինչպես նաև անկախ անձի մասնագիտական կամ այլ հատուկ պատրաստվածությունից և ծառայողական դիրքից:

1. ՀՀ քրեական օրենսգիրք: ՀՀՊՏ N25 (260), 2.05.2003թ.

2. **Գրիգորյան Մ.Վ.** Անհրաժեշտ պաշտպանությունը քրեական իրավունքում, Երևան, 1997, էջ 5-18: **Мацюкина Г.Н.** Уголовно-правовая характеристика института необходимой обороны: дис...канд. юрид. наук. Ставрополь. 2002, с. 181-182; **Атабаева Т.Ш.** Необходимые обороны: теория, законодательство, практика применения: дис... канд. юрид. наук. Томск, 2004, с. 150-151.

3. **Баранова Е. А.** Необходимая оборона в уголовном законодательстве России и ее отличие от смежных институтов: дис... канф. юрид. наук. Вологда, 2006, с. 79-80.

4. **Гориенков Г.Г.** Антикриминальная безопасность личности: дис...

канд. юрид. наук. Ставрополь, 2009, с. 257-258.

5. **McCan AND OTHERS v. THE UNITED KINGDOM** գործով 1995թ. սեպտեմբերի 27-ի վճիռը, զանգատ թիվ 18984/91, կետ 149:

6. "Уголовный кодекс ФРГ". Издательство "Зерцало", 2000.

7. "Уголовный кодекс Швейцарии". Изд. "Юридический Центр Пресс", 2002.

8. "Уголовный кодекс Франции". Юридический Центр Пресс, ЦПБ., 2002. **Классен А.Н., Якунков М.А.**, Зарубежное законодательство о необходимой обороне. Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Право, 2007, N4 (76), с. 73-77.

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ (ԻՐԱՎԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ) ՂԵՄ ՈՒՂՂՎԱԾ ՀԱՆՃԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ

Քրեական իրավունքի տեսության մեջ և իրավակիրառական պրակտիկայում միասնական մոտեցում գոյություն չունի արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների դասակարգման հարցում: Դա կարելի է բացատրել մի քանի պատճառով՝

1) հանցագործությունների համակարգը կառուցվում է դասակարգման տարբեր չափանիշների օգտագործմամբ: Վերլուծության արդյունքները թույլ են տալիս առանձնացնել հիմնական երեքը՝ ըստ ոտնձգության սուբյեկտի, ըստ, անմիջական օբյեկտի և խառը չափանիշ:

2) հետազոտությունների հեղինակները ձգտում են ձևակերպել սեփական, ուրիշներից տարբերվող՝ արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների դասակարգումներ, ինչը բացատրվում է սեփական գիտական վարկածները հաստատելու ցանկությամբ: Դա բերում է այդպիսի համակարգերի հսկայական քանակության, որոնք ինչ-որ բանով միմյանց նման են, իսկ ինչ-որ բանով էլ տարբերվում են միմյանցից¹:

3) օգտագործվող չափանիշները միշտ չէ, որ միանշանակորեն թույլ են տալիս բաշխել հանցակազմներն ըստ առաջարկվող խմբերի, ինչը ցանկացած դասակարգումը դարձնում է բավականաչափ պայմանական:

Ըստ հանցագործության սուբյեկտի՝ արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների դասակարգումն այդ հիմնախնդրի հետազոտությունների «արշալույսին» առաջացածներից մեկն էր²: Ժամանակին Շ.Ս. Ռաշկովսկայան

այդ առումով գրում էր. «Արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների համակարգն ավելի ճիշտ է կառուցել ըստ դիտարկվող հանցագործությունների սուբյեկտի: Այս չափանիշը թույլ է տալիս ավելի հստակ կերպով բացահայտել դիտարկվող հանցագործությունների առանձին խմբերի առանձնահատկությունները, ավելի լավ պարզաբանել դրանց հանրորեն վտանգի աստիճանը և դրանով իսկ ավելի խորը ուսումնասիրել նշված խմբերի մեջ մտնող հանցագործությունների առանձին հանցակազմերը»³: Հաշվի առնելով այս կամ այն առանձնահատկությունները՝ տվյալ չափանիշով դասակարգման ժամանակ, որպես կանոն, առանձնացնում են հանցագործությունների մի քանի խումբ, որոնցից մեկն անպայման բնութագրում է պաշտոնատար անձանց, արդարադատության մարմինների աշխատակիցների կողմից կատարվող հանցագործությունները:

Գրականության մեջ ամենատարածված տեսակետներից է ճանաչվում այն դասակարգումը, որտեղ արդարադատության դեմ ուղղված բոլոր հանցագործությունները ստորաբաժանվում են երեք խմբի՝ 1) հանցագործություններ, որոնք կատարված են պաշտոնատար անձանց և իրավապաշտպան մարմինների աշխատողների, արդարադատության մարմինների աշխատակիցների կողմից 2) հանցագործություններ, որոնք կատարվում են մասնավոր և պաշտոնատար անձանց կողմից, ովքեր ներգրավվում են արդարադատության իրականացմանը կամ կապված են արդարադատության

ՄԱՑԻՍ – ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

իրականացման հետ, 3) հանցագործություններ, որոնք կատարվում են այն անձանց կողմից, ում նկատմամբ արդարադատությունն իրականացվել է, կամ այն անձանց կողմից, ովքեր պարտավոր են կատարել դատական ակտերը:

Գրա հետ մեկտեղ այս դասակարգումը ևս չի կարող անթերի ճանաչվել: Մի կողմից՝ իր «բաժինը» մտցրեց օրենսդիրը իբրև ցուցմունքներ տալու հարկադրանքի սուբյեկտների նախատեսելով ոչ միայն իրավապաշտպան մարմինների ներկայացուցիչներին (քննիչներ), այլև ցանկացած այլ անձանց, ովքեր գործում են իրենց իմացությունից կամ լուռ համաձայնությամբ: Այսպիսով, ըստ սուբյեկտի հանցագործության՝ տվյալ հանցակազմը միաժամանակ ընկնում է երկու կատեգորիաների մեջ: Միևնույն ժամանակ դասակարգման անվանված չափանիշը միշտ չէ, որ հաջորդաբար է օգտագործվում, և նրանում ներմուծվում է նույն իմաստը, ուստի դասակարգման մեջ միասնություն չի եղել:

Գնահատելով այս կարգի դասակարգումները, մեր կարծիքով, հիմնվելով սուբյեկտի՝ իբրև արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների որակման հատկանիշի վրա, ընդհանրապես չի կարելի տալ նշված արարքների գիտականորեն հիմնավորված դասակարգում: Այս ճանապարհը, մեր կարծիքով, թվում է տեսականորեն չհիմնավորված: Հեղինակների կողմից բերված փաստարկների ողջ անշեղությանը հանդերձ, չի կարելի մոռանալ այն մասին, որ օրենսդիրը ելնում էր ամենակարևորից՝ սեփական օրենսդրական կառույցին՝ գուտ գործնական նպատակներին ենթարկելը: Զննադատաբար գնահատելով ըստ անմիջական օբյեկտի արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների դասակարգումը՝ Ա.Վ. Նաուսովն առաջարկում է արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունները դասակարգել ոչ ըստ անմիջական օբյեկտի, այլ ըստ հանցագործության

սուբյեկտի⁴:

Խառը չափանիշով դասակարգման համար հիմք (հանցագործության օբյեկտ և սուբյեկտ) է հանդիսանում 20-րդ դարի կեսին պրոֆեսոր Մ.Գ. Շարգորոսկու կողմից արտահայտված կարծիքն այն մասին, որ բացի ՔՕ Հատուկ մասի կառույցների համար ոտնձգության օբյեկտից, կարելի է օգտագործել նաև այլ հատկանիշներ, օրինակ՝ հանցագործության սուբյեկտ կամ կազմի այլ տարրեր⁵: Ուստի արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների դասակարգման համար առանձնացվում են հանցագործությունների խմբեր ոչ միայն ըստ ոտնձգության օբյեկտի, այլև ըստ ոտնձգության սուբյեկտի: Օրինակ՝ իբրև դատական իշխանության անկախության, դրա հեղինակության և դատավորների և արդարադատության իրագործմանը նպաստող այլ անձանց ինքնուրույնության նկատմամբ ոտնձգություն կատարող հանցագործությունների դասակարգման համար օգտագործվում է ոտնձգության օբյեկտը: Միևնույն ժամանակ հաջորդ խումբն առանձնացվում է ըստ սուբյեկտի՝ դրանք արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործություններն են, որոնք կատարվում են դատավորների և նախաքննության մարմինների, պաշտոնատար այլ անձանց կողմից:

Երկակի չափանիշի օգտագործման դեմ հանդես եկավ Մ.Ա. Գարանինան՝ նշելով, որ համակարգը չի կարող միաժամանակ կառուցվել մի քանի չափանիշների վրա, քանի որ այդպիսի ենթադրությունները տեղափոխում են Հատուկ մասի նորմերի համակարգման չափանիշը՝ օբյեկտիվ մասից դեպի սուբյեկտիվ մասը: Մակայն հետագայում, արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների սեփական համակարգի կառուցման ժամանակ հեղինակը նույնպես անհետևողական գտնվեց՝ պնդելով, որ ավելի նպատակահարմար է հանցակազմերը դասակարգել ըստ սուբյեկտի՝ կախված օբյեկտի արժեքից, ինչը համա-

Քրեական իրավունք

կարգը կդարձնի ավելի հստակ⁶:

Վերջին տարիների գիտական հրապարակումներում գերիշխում է արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների դասակարգման նկատմամբ այն մոտեցումը, որն ուղղված է այդ հանցագործությունների անմիջական օբյեկտի հաշվառման վրա:

Ժամանակակից հետազոտություններն առանձնանում են առանձնացվող ենթախմբերի քանակության զգալի բազմազանությամբ, ինչպես նաև դրանցում արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների հստակ հանցակազմերի դասավորվածությամբ:

Արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների առավել մանրամասն համակարգ է առաջարկել Լ.Վ. Լոբանովան: Նա արդարադատության՝ իբրև քրեաիրավական պաշտպանության օբյեկտի կառուցվածքը ներկայացրեց տարբեր դիրքերից՝ ա) դատավարության ոլորտի, որտեղ կարող են կատարվել հասարակայնորեն վտանգավոր արարքները, բ) դատավարական և հետդատավարական գործունեության իրականացման փուլերը, որոնցում զարգանում են այն հարաբերությունները, որոնց վնաս է հասցվում կատարվող հանցագործություններով, գ) արդարադատության էական որակները (որոնց արտացոլումն ընկած է արդարադատության համար օժանդակ հանդիսացող գործունեության վրա), որոնք անտեսվում են՝ հաշվի առնելով այն խնդիրները, որոնք արդարադատության առջև դրված են պետության կողմից, և դրանց լուծման համար ստեղծված պայմանները⁷: Իր դասակարգման մեջ Լ.Վ. Լոբանովան օգտագործել է իր կողմից առաջարկված չափանիշներից վերջինն ու ստորաբաժանել է արդարադատության դեմ ուղղված բոլոր հանցագործությունները երկու մեծ ենթախմբերի՝ 1) հանցագործություններ, որոնք խախտում են դատավարական և հետդատավարական գործառույթների բարեհաջող իրականացման

համար անհրաժեշտ պայմանները, 2) հանցագործություններ, որոնք ոտնձգություն են կատարում հասարակական հարաբերությունների նկատմամբ, որոնք ապահովում են դատավարական և հետդատավարական գործունեության զարգացումը՝ արդարադատության առջև կանգնած խնդիրներին համապատասխան: Հետագայում այդ ենթախմբերը տրոհված են եղել ավելի մանր ենթախմբերի՝ հաշվի առնելով այլ չափանիշներ, այդ թվում՝ դատավարական և հետդատավարական գործունեության՝ իբրև պաշտպանողական, ճանաչողական-իրավակիրառական և դատավարական-կարգավորված գործունեության դասակարգման կապակցությամբ⁸:

Անկասկած, նմանատիպ դասակարգումն ունի «կյանքի» իրավունք, քանի որ փորձում է բացատրել դատավարական և հետդատավարական գործունեության ոլորտում վնաս է հասցվում հանրորեն վտանգավոր ոտնձգություններով (այն իմաստով արդարադատության ոլորտում): Սակայն կասկածից վեր է նաև այն, որ այն չափազանց բարդեցված ու չարդարացված կերպով մեծ է, ինչը կասկածներ է առաջացնում դրա գործնական նշանակության վերաբերյալ:

Արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների ըստ ոտնձգության անմիջական օբյեկտի դասակարգման ժամանակ առաջարկվել են նաև այլ խմբեր:

Սակայն ըստ անմիջական օբյեկտի՝ դիտարկվող հանցագործությունների համակարգման անգամ լավագույն մոտշնեքում բացահայտվում են այս կամ այն թերությունները: Դիտարկվող հանցագործությունների անմիջական օբյեկտներն այնչափ միահյուսված են, որ անգամ ցանկացած դասակարգումն այս սկզբունքով դառնում է չափազանց պայմանական, քանի որ բազմաթիվ հանցագործություններ ենթադրվող խմբավորումներից «արժանանում են» ոչ միայն «իրենց», այլև մյուս խմբի մեջ մտնելը:

Քրեական իրավունք

Ամփոփելով ասվածը՝ կարելի է անել հետևյալ եզրակացությունները. առաջին՝ արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունները ենթախմբերի յուրաքանչյուր դասակարգումը կրում է հարաբերականորեն պայմանական բնույթ և կախված է ընտրված չափանիշից, երկրորդ՝ միատարր դասակարգման կառուցումը դժվար թե հաջողված լինի: Ուստի դասակարգման չափանիշի միասնության պահանջը պետք է իր հետ բերի տվյալ դեպքում ոչ թե պարզ, այլ բարդ խմբավորում, երրորդ՝ արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների նորմերի համակարգի օրենսդրի կողմից ընտրված մոդելը դեռևս օպտիմալ չէ, և ուստի գոյություն ունեցողը չի համապատասխանում պահանջվածին:

Հաշվի առնելով ասվածը՝ սույն աշխատանքի հեղինակն առաջարկում է տվյալ հանցագործությունների խմբավորման իր տեսլականը, որտեղ իբրև դասակարգման չափանիշ են պահանջում պաշտպանվող հասարակական հարաբերությունների կառուցվածքային տարրերը և դրանց ներքին բովանդակության առանձնահատկությունները, որոնց վրա ազդելով՝ հանցագործը խախտում է տվյալ հարաբերությունն ընդհանուր առմամբ:

Այդպիսի չափանիշը թույլ կտա սահմանել պաշտպանվող հարաբերությունների էական փոխադարձ կապերը և սահմանել առաջնահերթությունները, ինչը հատկապես կարևոր է, երբ քրեաիրավական պաշտպանության են անցնում մի քանի սոցիալական շահերի հետ առնչվող բարիքները:

Այս չափանիշը հաշվի առնելով՝ հանցագործությունների դասակարգման առաջին փուլում արդարադատության դեմ կարելի է առանձնացնել երկու խումբ՝

1) հանցագործություններ, որոնք սպառնում են հարաբերությունների մասնակիցների դատավարական և հետդատավարական բնականոն գործունեությանը,

2) դատավարական և հետդատավարական հարաբերությունների մասնակիցների անձնական բարիքների (կյանք, առողջություն, պատիվ, արժանապատվություն, անձնական անվտանգություն) սպառնացող հանցագործություններ, ինչպես նաև՝ իրենց մտերիմ անձանց՝ նպատակ ունենալով խոչընդոտել օրինական գործունեության իրականացմանը կամ այդպիսի գործունեության նկատմամբ վրեժխնդրությունից դրդված:

Առաջին խմբի հետագա բաժանումը ենթախմբերի հնարավոր է, քանի որ դրանք (խմբերը) ներքուստ անհամասեռ են դատավարական և հետդատավարական գործունեության բազմապիստության պատճառով, որը հանդիսանում է հասարակական հարաբերության (իրավահարաբերության) բովանդակություն:

Ըստ գործունեության բովանդակության՝ ոսնձգությունների առաջին խումբը կարելի է բաժանել՝

ա) գործունեության խախտում, որը կապված է դատավարական որոշումների ընդունման հետ,

բ) հանցագործության մասին օբյեկտիվ տեղեկատվություն ստանալու հետ կապված գործունեության խախտում,

գ) հանցագործության մասին արժանահավատ ապացույցների օրինական ստացման հետ կապված գործունեության խախտում,

դ) հանցագործության հետախուզման, կասեցման ու բացահայտման հետ կապված գործունեության խախտում,

ե) դատական ակտերի կատարման հետ կապված գործունեության խախտում:

Արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների վերջին ենթախմբի վերաբերյալ պահանջվում է ճշգրտություն անել: Թեպետ կալանքի ենթարկված գույքի օտարման, թաքցման հետ առնչվող հանցավոր ոսնձգությունը կարող է կատարվել դեռևս մինչև դատարանի կողմից վերջնական վճիռ կայացնելը, անկասկած, նմանատիպ արարքով

Քրեական իրավունք

խախտվում են հենց հետդատավարական հարաբերությունները, քանի որ անհնարին է դառնում վնասի փոխհատուցման կամ գույքի բռնագրավման մատուցումը ակտի կատարումը:

Հաշվի առնելով դա՝ այդ ենթախմբի ներսում իրավական նորմերը կարելի է դասակարգել նրանց, որոնք պահպանում են դատական ակտի կատարման գծով ընդհանուր դրույթները, և նրանք, որոնք պաշտպանում են դատական ակտի կատարումը ազատագրկման, ձերբակալման կամ կալանավորման տեսքով կասեցման միջոցի կատարման տեսքով պատիժ կրելու մասով:

Երկրորդ խումբը նախատեսում է հանցագործություններ, որոնք ոտնձգություն են կատարում այն հարաբերություններին, որոնք անմիջականորեն պաշտպանում են այդ գործունեության բուն մասնակիցներին կամ իրենց մերձավորներին:

Նշված ոտնձգությունների նպատակն է խոչընդոտել դատավարական կամ հետդատավարական գործունեության իրականացմանը կամ վրեժ դրա իրականացման համար:

Երևանի պետական համալսարանի հրատարակված դասագրքի հեղինակները, ըստ հիմնական անմիջական օբյեկտի առանձնահատկությունների, արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունները դասակարգում են հետևյալ կերպ՝

1) դատավորների անկախության, դատավորների և արդարադատության իրականացմանը մասնակցող այլ անձանց անձնական անվտանգության, պատվի և արժանապատվության ապահովման ոլորտում կատարվող հանցագործություններ.

2) արդարադատության և մյուս իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձանց կողմից արդարադատության իրականացման ոլորտում կատարվող հանցագործություններ.

3) քաղաքացիների կողմից արդարա-

դատության իրականացմանը նպաստելու կամ արդարադատությանը չխոչընդոտելու պարտականությունների հետ կապված հանցագործություններ.

4) դատավճիռների, վճիռների ու որոշումների կատարման հետ կապված հանցագործություններ⁹: Արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների առաջարկված դասակարգումներից յուրաքանչյուրը հարաբերական է և գուրկ չէ որոշակի թերություններից: Բացառություն չէ հանցագործությունների այս խմբի համակարգման հեղինակային տեսլականը: Սակայն առաջարկված դասակարգման նշանակությունն այն է, որ այն ցույց է տալիս արդարադատության ոլորտում հասարակական հարաբերությունների նկատմամբ ազդեցության մեխանիզմը և այդ կապակցությամբ հետաքրքիր է իրավակիրառ ու օրինաստեղծ գործունեության համար, օգնում է կողմնորոշվել ոտնձգությունների անմիջական օբյեկտներում և դրանով իսկ որոշել՝ հստակ ումից են պաշտպանվում արդարադատության շահերը քրեաիրավական արգելքի սահմանման միջոցով, ակնառու պատկերացում է տալիս արդարադատության ոլորտում այս կամ այն հարաբերությունների սոցիալական արժեքների մասին:

Վերոնշյալը թույլ է տալիս կատարել ընդհանրացնող եզրակացություններ՝ առաջին՝ հանցագործության օբյեկտի՝ իբրև հասարակական հարաբերության մեկնաբանումն ունիվերսալ է, ճիշտ է, ըստ էության և համապատասխանում է գործող օրենսդրությանը՝ չնայած քրեական օրենքով առաջնահերթությունների պաշտպանության փոփոխություններին.

Երկրորդ՝ բանավեճը տարվում է ոչ թե արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների տեսակային օբյեկտի նկատմամբ հայացքների էական հակասությունների կապակցությամբ, այլ տվյալ հասկացության կողմից ընդգրկվող հասարակական հարաբերություններ:

րի ծավալի հետ:

Արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների տեսակային օբյեկտը ներառում է երկու խումբ հարաբերություններ, որոնք թեպետ սերտորեն կապված են միմյանց հետ, ուղղված արդարադատության ոլորտում միասնական շահին հասնելուն, սակայն ունեն ինքնուրույն բնույթ՝ ա) հարաբերություններ, որոնք պաշտպանում են դատավարական և հետդատավարական բնականոն գործունեությունը. բ) հարաբերություններ, որոնք պաշտպանում են տվյալ գործունեության սուբյեկտների ու իրենց մերձավորների անբակտելի անձնական բարիքները՝ կյանքը, առողջությունը, պատիվը, արժանապատվությունը, անձնական անվտանգությունը:

Երրորդ՝ արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների դասակարգումը քրեաիրավական տեսության մեջ իրագործվում է երեք հիմնական չափանիշներով՝ ա) ըստ ոտնձգության սուբյեկտի, բ) ըստ անմիջական (իմբալի) օբյեկտի, գ) խառը:

Վերոշարադրյալի հիման վրա, մեր կարծիքով, արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունները կարելի է դասակարգել հետևյալ հատկանիշներով՝

րի՝ օբյեկտիվ կողմի և սուբյեկտի համակցությամբ, քանի որ արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների օբյեկտը (արդարադատության բնականոն գործունեությունը կամ արդարադատության շահը) և սուբյեկտիվ կողմը (դրանք կատարվում են ուղղակի դիտավորությամբ) ընդհանրական են արդարադատության դեմ ուղղված բոլոր հանցագործությունների համար:

Ըստ այդմ էլ արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունները կարելի է դասակարգել հետևյալ երեք խմբի.

ա) արդարադատության դեմ բռնությամբ կատարված հանցագործություններ (ՀՀ քր. օր-ի 332, 332, 332, 347, 332.3 հոդվածներ),

բ) պաշտոնատար անձանց կողմից արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործություններ (ՀՀ քր. օր-ի 336, 341, 345, 346, 348, 351, 349, 351, 352, 353 հոդվածներ),

գ) քաղաքացիների կողմից արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործություններ (ՀՀ քր. օր-ի 343, 344, 333, 334, 334, 335, 338, 339, 340, 337, 342, 350, 355, 356 հոդվածներ):

1. Բացառապես արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների դասակարգման հիմնախնդիրներին հատուկ նվիրված է Մ.Ա. Գարանինայի թեկնածուական ատենախոսությունը: *Գարանինա Մ.Ա.* Система преступлений против правосудия (формирование и развитие): Дис...канд. юрид.наук. М., 1995.

2. *Кульберг Я.М.* Преступления против правосудия... с. 20-24.

3. *Раишкова Ш.С.* Преступление против правосудия: Учебное пособие. М., 2014, с. 14-17.

4. *Наумов А.В.* Российское уголовное право. Курс лекций. В двух томах. Т 2. Особенная часть. с. 685.

5. *Шаргородский М.* Система особенной части Уголовного кодекса СССР // /Социалистическая законность, 1947, №6, с. 3.

6. *Гаранина М.А.* Система преступлений против правосудия: Дис...канд. юрид.наук. М., 1995, с. 20,109.

7. *Лобанова Л.В.* Преступления против правосудия: теоретические проблемы классификации и законодательной регламентации... с. 39.

8. *Лобанова Л.В.*, там же, с. 50-51.

9. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս: Դասագիրք բուհերի համար: Խմբ. Գ.Ս. Գազինյանի: Երևան, 2012, էջ 875-876:

ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՀԻՍՔԵՐԸ`

ԸՍՏ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍՊՐԷԻ

Քննչական գործողությունների կատարման հիմնական նպատակը քրեական գործով ապացույցներ ձեռք բերելն է: Այդ գործողությունների կատարման օրինականությունից և հիմնավորվածությունից է կախված ձեռք բերված փաստական տվյալների թույլատրելիության հարցը: Քրեական դատավարության ընթացքում թույլատրվում են օգտագործել միայն այն փաստական տվյալները, որոնք ձեռք են բերվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված պահանջների պահպանմամբ:

Օրինական և հիմնավորված կարելի է ճանաչել այն քննչական գործողությունները, որոնց իրականացման համար առկա են եղել փաստական հիմքեր: Բացի այդ, հաշվի առնելով, որ որոշ քննչական գործողություններ պարունակում են հարկադրանքի ընթացակարգային տարրեր, ուստի փաստական հիմքերը կոչված են սահմանափակելու այն իրականացնելու իրավասություն ունեցող պաշտոնատար անձանց սուբյեկտիվիզմը, ինչպես նաև անձի իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության ապահովման երաշխիք են¹:

Քննչական գործողությունների կատարման ինստիտուտը միշտ էլ եղել է դատավարագետների ուշադրության կենտրոնում: «Քննչական գործողությունների կատարման փաստական հիմքեր» հասկացությունը իրավաբանական գրականության մեջ ընկալվում է ոչ միանշանակ: Օրինակ` Օ.Վ. Մերեմյանի-նայի կարծիքով քննչական գործողությունների կատարման փաստական հիմքերն այն բավարար տեղեկություններն են, որոնք կոնկրետ պայմաններում հիմնավորում են քննչական գործողությունների կատարման անհրաժեշտությունը և իրականացման հնարավորությունը²: Նույն տեսակետն ունենալով Վ.Ա. Մեմենցովը, ով գտնում էր, որ քննչական գործողությունների կատարման փաստական հիմքը որոշակի տվյալներ են, որոնք վկայում են դրանց իրականացման հնարավորության

(անհրաժեշտության) մասին³: Վ.Մ. Բիկովի կարծիքով քննչական գործողությունների կատարման փաստական հիմքն իրենից ներկայացնում է քրեական գործով վարույթ իրականացնող անձի հիմնավորված ենթադրությունն այն մասին, որ հնարավոր է ապացույցներ ձեռք բերել որևէ քննչական գործողություն կատարելու ճանապարհով⁴, իսկ Գ.Չ. Աղիգամովը գտնում է, որ քննչական գործողությունների կատարման փաստական հիմքերն այն բավարար տվյալներն են, որոնք վկայում են հատկապես այդ քննչական գործողության կատարման անհրաժեշտության մասին⁵:

Կարծում ենք, որ այս հարցի վերաբերյալ առավել ընդունելի է Ս.Ա. Շեյֆերի մոտեցումն այն մասին, որ քննչական գործողությունների կատարման փաստական հիմքերն այն տվյալներն են, որոնք վկայում են օրենքով սահմանված աղբյուրից որոնվող տեղեկությունը ձեռք բերելու անհրաժեշտության մասին, ինչն էլ հանդիսանում է քննչական գործողության կատարման նպատակը⁶:

Քննչական գործողությունների կատարման փաստական հիմքերն արտացոլվում են քրեադատավարական օրենսգրքի կոնկրետ նորմերում: Ինչպես նշում է Ս.Վ. Եֆրեմովան` քննչական գործողությունների մեծ մասի փաստական հիմքերի նորմատիվ մոդելն իր մեջ ընդգրկում է երեք տարր. 1) աղբյուրը, որից կարելի է ստանալ որոնվող տեղեկությունը, 2) քննչական գործողության նպատակը, 3) փաստական տվյալները, որոնք հիմնավորում են դրա իրականացման անհրաժեշտությունը: Այնուհետև հեղինակը հավելում է, որ քննչական գործողությունը կարող է արդյունավետ իրականացվել, եթե առկա են նշված բոլոր երեք տարրերը, ուստի, դրանցից որևէ մեկի բացակայությունն այն դարձնում է անօրինական և անհիմն⁷:

Ասվածի լույսի ներքո անհրաժեշտ է քննարկել կոնկրետ քննչական գործողությունների բովանդակությունը սահմանող ՀՀ քրեա-

ՄԱՏԻՍ – ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութիւն

կան դատավարության օրենսգրքի նորմերը:
Օրենսդիրը սահմանում է հետևյալ քննչական գործողությունների կատարման հիմքերը և դատավարական կարգը, հարցաքննություն, առերեսում, զննում, արտաշիրմում, քննում, ճանաչման ներկայացնելը, խուզարկություն, առգրավում, գույքի վրա կալանք դնելը, նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումները վերահսկելը, հեռախոսային խոսակցությունները լսելը, քննչական փորձարարությունը և հետազոտությունների համար նմուշներ ստանալը: Այժմ անդրադառնանք դրանցից մի քանիսին:

1. **Հարցաքննություն.** Հարցաքննությունը ամենատարածված քննչական գործողություններից է, որի ապացուցողական նշանակությունն այն է, որ դրա կատարման արդյունքում վարույթն իրականացնող մարմինն ստանում է ցուցմունքներ կասկածյալից, մեղադրյալից, տուժողից, վկայից և փորձագետից: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 205-215-րդ հոդվածները կարգավորում են քննչական գործողության իրականացման դատավարական կարգը, որոնք չեն բովանդակում նորմեր՝ դրա իրականացման փաստական հիմքերի վերաբերյալ⁸: Սակայն դա չի վկայում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում այդպիսի նորմերի իսպառ բացակայության մասին:

Այսպես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վկան ցուցմունքներ տալու նպատակով կողմի կամ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից կանչված անձն է, ում կարող է հայտնի լինել տվյալ գործով պարզելու ենթակա որևէ հանգամանք: Նշված նորմը, ըստ էության, բովանդակում է փաստական տվյալներ, որը ցույց է տալիս հարցաքննության միջոցով ապացույցներ ստանալու հնարավորությունը, ինչն էլ հանդիսանում է այդ քննչական գործողության նպատակը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 211-րդ հոդվածի համաձայն՝ կասկածյալի հարցաքննությունը կատարվում է նրան ձերբակալելուց կամ խափանման միջոց կիրառելու մասին որոշումը նրան հայտարարելուց անմիջապես հետո: Ցուցմունք տալը վերջինիս իրավունքն է և ոչ թե պարտականությունը: Քրեական դատավարության գործող օրենսգիրքը կասկածյալի և մեղադրյալի համար պատասխանատվություն չի սահմանում ցուցմունքներ չտալու կամ կեղծ ցուցմունք տալու

համար: Այս կապակցությամբ ուշագրավ է ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծում (այսուհետ՝ Նախագիծ) տեղ գտած այն նորույթը, որ մեղադրյալը, վկան, փորձագետը, նախագուշացվում է սուտ ցուցմունք տալու համար քրեական պատասխանատվության մասին: Այս նորույթը միանշանակ չի ընդունվում բոլոր դատավարագետների կողմից՝ գտնելով, որ այն էսպես սահմանափակում է մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքը: Արդարադատության շահերից ելնելով՝ կարծում ենք, որ Նախագիծում տեղ գտած նորամուծությունն արդարացված է, քանի որ մեղադրյալն ունի նաև ցուցմունք չտալու իրավունք և կարող է օգտվել այդ իրավունքից: Նշված նորամուծությունը նպատակ ունի նաև մեծացնել մեղադրյալի ցուցմունքի արժանահավատությունն ու դրա նկատմամբ՝ վարույթն իրականացնող մարմնի վստահությունը:

2. **Առերեսում.** ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 216-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ քննիչն իրավունք ունի կատարել նախօրոք հարցաքննված երկու այն անձանց առերեսում, որոնց ցուցմունքներում էական հակասություններ կան: Առերեսման այդպիսի բնորոշումը տեղ է գտել նաև Նախագիծում: Առերեսում անցկացնելուց առաջ քննիչը պետք է բավարար հիմքեր ունենա ենթադրելու, որ դրա միջոցով հնարավոր է պարզաբանել ցուցմունքներում եղած հակասությունները: Այս քննչական գործողության վերաբերյալ Ռ.Ի. Չախնույինը նշում է, որ առերեսման նպատակի նորմատիվ ամրագրումը պրակտիկայում կապահովի միասնականություն՝ կապված այդ քննչական գործողության կատարման հետ, ինչը, անկասկած, կամրապնդի դրա կատարման օրինականությունը: Այդ նպատակով հեղինակն առաջարկում է առերեսման նպատակը ձևակերպել հետևյալ կերպ. «Եթե նախկինում հարցաքննված անձանց ցուցմունքներում կան էական հակասություններ, քննիչն իրավունք ունի կատարել առերեսում՝ նպատակ ունենալով պարզել և վերացնել էական հակասությունների պատճառները»⁹: Ս.Ա.Շեյֆերի կարծիքով՝ այդ քննչական գործողության նպատակն է ցուցմունքներում առկա էական հակասությունների պատճառների պարզումը¹⁰: Գտնում ենք, որ հեղինակների կողմից ներկայացված նկատառումները տեղին են և կարող են արտացոլվել նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում:

Քրեական դատավարութուն

3. Արտաշիրմում¹¹. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 219-րդ հոդվածում, որտեղ արտաշիրմունքը նախատեսված է որպես ինքնուրույն քննչական գործողություն, սահմանված չէ այս քննչական գործողության հասկացությունը: Բացի այդ, հոդվածը չի նշում նաև այս քննչական գործողության նպատակի մասին: Վ.Մ.Բիկովի կարծիքով՝ արտաշիրմունք կատարվում է թաղման տեղում դիակի առկայության (բացակայության) փաստը պարզելու համար՝ նպատակ ունենալով նրա անձի նույնացման, դիակի կրկնակի գննության, համեմատական հետազոտման համար մտուշներ ստանալու, ճանաչման ներկայացնելու, ինչպես նաև փորձաքննություն կատարելու համար¹²:

Արտաշիրման վերաբերյալ գրեթե նմանատիպ ձևակերպման կարելի է հանդիպել Նախագծի 240-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ արտաշիրմունք կոնկրետ տեղում դիակի առկայության փաստը պարզելու, հանգուցյալի հետ թաղված և վարույթի համար նշանակություն ունեցող առարկաներ հայտնաբերելու, ինչպես նաև դրանք գննելու, ճանաչման ներկայացնելու, հետազոտման համար մտուշներ վերցնելու, փորձաքննություն կատարելու նպատակով թաղման տեղը բացելն է:

4. **Քննում.** Այս քննչական գործողության կատարման փաստական հիմքը քրեական գործով ձեռք բերված բավարար տվյալներն են, որոնք վկայում են, որ քննման ենթակա անձի մարմնի վրա կարող են առկա լինել քրեական գործի համար նշանակություն ունեցող հանցագործության հետքեր կամ հատուկ նշաններ:

Քննիչն իրավունք ունի կատարել կասկածյալի, մեղադրյալի, վկայի կամ տուժողի քննում՝ նրանց մարմնի վրա հանցագործության հետքերի կամ հատուկ նշանների առկայություն հայտնաբերելու համար, եթե դրա համար չի պահանջվում դատաբժշկական փորձաքննություն (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 220-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Ս.Վ. Եֆրեմովայի կարծիքով՝ քննման նպատակն է մարմնի վրայից հանցագործության հետքերի, մարմնական վնասվածքների և հատուկ նշանների հայտնաբերումը¹³: Ի տարբերություն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ ՌԴ քրեական դատավարության օրենսգրքում ընդլայնված են քննման նպատակները, որոնց թվում նշվում են նաև մարմ-

նական վնասվածքները, անձի հարբածության վիճակը պարզելը, եթե դրանց հայտնաբերումը չի պահանջում դատական փորձաքննության կատարում: Անդրադառնալով նշված քննչական գործողության նպատակներին՝ Ս.Ա. Շեյֆերը գտնում է, որ քննման դեպքում քննիչը կարող է միայն դիտել, և քննման միջոցով չի կարող հայտնաբերել օրինակ՝ անձի հարբածության վիճակը¹⁴: Նմանատիպ ձևակերպում տեղ է գտել նաև Նախագծում, որի 227-րդ հոդվածը սահմանում է, որ քննումը ձեռքբերված անձի, մեղադրյալի, տուժողի կամ վկայի մարմնի վրա հանցագործության հետքերի կամ հատուկ նշանների առկայությունը պարզելու նպատակով կատարվող տեսողական ուսումնասիրությունն է:

5. **Ճանաչման ներկայացնելը.** ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի համաձայն՝ ճանաչման համար որևէ անձի վկային, տուժողին, կասկածյալին, մեղադրյալին ներկայացնելու անհրաժեշտության դեպքում քննիչը վերջիններիս նախապես հարցաքննում է այդ անձի արտաքին տեսքի ու նշանների և այն հանգամանքների մասին, որոնցում ճանաչողը տեսել է այդ անձին: Իսկ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 222-րդ հոդվածում նշված է, որ որևէ առարկա ճանաչման ներկայացնելու անհրաժեշտության դեպքում քննիչը ճանաչողին նախապես հարցաքննում է այդ առարկայի նշանների, ինչպես նաև այն հանգամանքների մասին, որոնցում նա տեսել է այդ առարկան: Մեջբերված դատավարական նորմերում սահմանված չէ այս քննչական գործողության նպատակը: Տեսական գրականության մեջ նշվում է, որ ճանաչման ներկայացնելու նպատակը ներկայացվող և ճանաչողի կողմից նախկինում դիտարկված օբյեկտի նույնությունը կամ տարբերությունը որոշելն է¹⁵: Նախագծում հստակեցվել է այս քննչական գործողության նպատակը, ըստ որի՝ ճանաչումը որոշակի անձի կամ օբյեկտի (առարկայի, փաստաթղթի, կենդանու, դիակի) ինքնությունը կամ նույնությունը պարզելու նպատակով այդ անձին կամ օբյեկտը ձեռքբերված անձի, մեղադրյալի, տուժողի կամ վկայի ընկալմանը ներկայացնելն է:

6. **Խուզարկություն.** ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 225-րդ հոդվածում սահմանված է, որ քննիչը, բավարար հիմքեր ունենալով ենթադրելու, որ որևէ շենքում կամ այլ տեղ կամ որևէ անձի մոտ գտնվում են հան-

ցագործության գործիքներ, հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված առարկաներ ու արժեքներ, ինչպես նաև այլ առարկաներ և փաստաթղթեր, որոնք կարող են նշանակություն ունենալ գործի համար, խուզարկություն է կատարում դրանք գտնելու և վերցնելու համար: Խուզարկություն կարող է կատարվել նաև հետախուզվող անձանց, հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվող անձանց, ինչպես նաև դիակները հայտնաբերելու համար: Ս.Ա. Շեյխերի կարծիքով կարելի է առանձնացնել այս քննչական գործողության փաստական հիմքի հետևյալ նորմատիվ տարրերը. ա) խուզարկության նպատակը (հայտնաբերելու հանցագործության հետքեր և այլ առարկաներ, որոնք բովանդակում են որոնվող տեղեկատվությունը), բ) թույլատրելի աղբյուրը, որը կարող է բովանդակել որոնվող տեղեկատվությունը (ինչ-որ տեղ, ինչ-որ անձի մոտ), գ) փաստական տվյալների ծավալը, որոնք վկայում են քննչական գործողության նպատակին հասնելու հնարավորության մասին (բավարար հիմքեր կան ենթադրելու)¹⁶:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով խուզարկություն կատարելը թույլատրելիս՝ անձի բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքի ապահովման հիմնախնդրին և այդ համատեքստում սահմանելով խուզարկության կատարման փաստական և իրավական հիմքերը, իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ «(...) Բնակարանի խուզարկության կատարման փաստական հիմքն այն բավարար տվյալներն են, որոնք հանգեցնում են ողջամիտ ենթադրության առ այն, որ տվյալ բնակարանում կարող են հայտնաբերվել գործի համար նշանակություն ունեցող առարկաներ, փաստաթղթեր, հետախուզվող կամ հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվող անձինք, ինչպես նաև դիակներ: Հաշվի առնելով, որ բնակարանում խուզարկություն կատարելը կապված է անձի անձնական կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի էական սահմանափակման, ինչպես նաև հարկադրանքի կիրառման հետ՝ դրա կատարման փաստական հիմքին պետք է ներկայացվեն խիստ պահանջներ: Հակառակ մոտեցումը կհանգեցնի կամայականությունների՝ խախտելով միջամտության համաչափության սկզբունքը (...):

(...) [Տ]վյալների առկայությունն ինքնին խուզարկության կատարման փաստական հիմք չէ, քանի դեռ չի համապատասխանում

բավարարության վերաբերյալ պահանջին: Տվյալների՝ բավարարության տեսանկյունից գնահատումը պետք է հանգեցնի այն ողջամիտ եզրահանգման, որ խուզարկության կատարման արդյունքում կարող են ձեռք բերվել փնտրվող առարկաները: Ընդ որում, օրենսդրորեն նախատեսված չէ տվյալների համակցության վերաբերյալ պահանջ: Այլ խոսքով՝ տվյալների բավարարության վերաբերյալ պահանջը որակական բնույթ է կրում. խուզարկության կատարման արդյունքում փնտրվող առարկաների հայտնաբերման հավանականության մասին եզրահանգումը կարող է հիմնված լինել ինչպես մեկ վերաբերելի և արժանահավատ տվյալի, այնպես էլ տվյալների համակցության վրա (...):

(...) Խուզարկության կատարման իրավական հիմքը խուզարկություն կատարելը թույլատրելու մասին դատարանի որոշումն է: Ընդ որում, դատարանի որոշման համար առիթ է հանդիսանում խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու միջնորդություն հարուցելու մասին նախաքննական մարմնի որոշումը: Ինչպես նախաքննական մարմնի, այնպես էլ դատարանի որոշումները պետք է լինեն հիմնավորված և պատճառաբանված: Մասնավորապես, նախաքննական մարմնի որոշման պատճառաբանական մասում պետք է նշվեն տվյալներ այն հանցագործության մասին, որի առիթով մտադրություն կա կատարել խուզարկություն, ինչպիսի առարկաներ պետք է ստացվեն քաղաքացիների սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման հետ կապված գործողության արդյունքում, դրա կատարման ժամկետը, այն բնակարանի նույնականացման տվյալները, որտեղ պետք է կատարվի խուզարկությունը, տվյալները, որոնք հիմք են տալիս ենթադրելու, որ փնտրվող առարկաները գտնվում են տվյալ բնակարանում, քննչական գործողության անմիջական կատարողները, արդյունքների ամրագրման ձևը, ինչպես նաև այլ տվյալներ, որոնք անհրաժեշտ են դատարանին օրինական և հիմնավորված որոշում ընդունելու համար: Գրան համապատասխան՝ միջնորդության քննման արդյունքում դատարանը որոշում է կայացնում միջնորդությունը բավարարելու կամ մերժելու մասին՝ նշելով բավարարման կամ մերժման հիմքերը: Միջնորդության բավարարման դեպքում դատարանի որոշումը պետք է պարունակի նաև խուզարկության կատարման փաստական հիմքերի

Քրեական դատավարություն

առկայության մասին, դրանց վերաբերելիության, արժանահավատության և բավարարության մասին հիմնավորումներ, փնտրվող առարկաների՝ գործի համար նշանակության վերաբերյալ հիմնավորումներ, ինչպես նաև հստակ նշում բնակարանի նույնականացման համար անհրաժեշտ տվյալների և փնտրվող առարկաների բնութագրի վերաբերյալ (...):»¹⁷:

7. **Առգրավում.** Առգրավումն իր բովանդակությամբ բավականին նման է խուզարկությանը և քննչական գործողությանը: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 226-րդ հոդվածը սահմանում է, որ գործի համար նշանակություն ունեցող որոշակի առարկաներ և փաստաթղթեր վերցնելու անհրաժեշտության դեպքում, եթե ստույգ հայտնի են, թե որտեղ և ում մտն են դրանք գտնվում, քննիչը կատարում է առգրավում: Էական տարբերությունը խուզարկության և առգրավման միջև այն է, որ եթե առգրավման դեպքում ստույգ հայտնի են, թե որտեղ և ում մտն են դրանք գտնվում, ապա խուզարկության դեպքում քննիչին առարկաների գտնվելու տեղը ստույգ հայտնի չէ, և վերջինս կատարում է որոնողական գործողություններ դրանք հայտնաբերելու համար: Հետևաբար, եթե խուզարկության հիմքը միայն հիմնավոր ենթադրությունն է, ապա առգրավման հիմքը հավաստի տեղեկությունն է:

8. **Գույքի վրա կալանք դնելը.** Ինչպես նախկին քրեական դատավարության օրենսգրքի, այնպես էլ գործող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում գույքի վրա կալանք դնելը դիտվում է որպես ինքնուրույն քննչական գործողություն: Նախագծում գույքի վրա կալանք դնելը նախատեսված չէ որպես ինքնուրույն քննչական գործողություն, այլ դիտվում է որպես դատավարական հարկադրանքի միջոց: Տեսական գրականության մեջ այս հարցի վերաբերյալ ևս չկա միասնական մտտեցում: Այսպես, դատավարագետների մի մասը գտնում է, որ գույքի վրա կալանք դնելն ինքնուրույն քննչական գործողություն է¹⁸, մյուսների կարծիքով՝ այն քննչական գործողություն չէ¹⁹: Կարծում ենք՝ այս հարցի վերաբերյալ Նախագծում տեղ գտած կարգավորումն ավելի ընդունելի է, քանի որ գույքի վրա կալանք դնելը չունի քննչական գործողությունների բնորոշ հատկանիշներ և այդ գործողության նպատակը ապացույցների ձեռքբերումը կամ դրանց ստուգումը չէ, ուստի, ճիշտ չէ այն դիտել որպես ինքնուրույն քննչական գործողություն:

Անդրադառնալով գույքի վրա կալանք դնելու փաստական հիմքին՝ նշենք, որ այն ամրագրված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 232-րդ և 233-րդ հոդվածներում, որոնք ամբողջությամբ արտացոլում են այս քննչական գործողության կատարման փաստական հիմքի բովանդակությունը. ապացուցողական ինֆորմացիայի աղբյուրը (կասկածյալի, մեղադրյալի և այն անձանց գույքը, որոնց վրա կասկածյալի և մեղադրյալի գործողությունների համար կարող է դրվել նյութական պատասխանատվություն), քննչական գործողության նպատակը (քաղաքացիական հայցը, գույքի հնարավոր բռնագրավումը և դատական ծախսերն ապահովելը), փաստական տվյալները, որոնք կվկայեն, որ կասկածյալը, մեղադրյալը կամ այն անձը, որի մտն գտնվում է գույքը, կարող է թաքցնել, փչացնել կամ սպառել բռնագրավման ենթակա գույքը:

9. **Նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումները վերահսկելը և հեռախոսային խոսակցությունները լսելը.** ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 239-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ երբ բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ կասկածյալի կամ մեղադրյալի ուղարկված կամ նրանց կողմից ստացվող նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումներում կարող են պարունակվել գործով ապացուցողական նշանակություն ունեցող տեղեկություններ, քննիչը կարող է պատճառաբանված որոշում կայացնել, որում պարունակվում է միջնորդություն դատարանին՝ նշված անձանց նամակագրությունը վերահսկելու համար: Նշված դատավարական նորմում հստակ արտահայտված են փաստական հիմքի բոլոր տարրերը՝ ապացուցողական ինֆորմացիայի աղբյուրը, քննչական գործողության նպատակը և դրա կատարման փաստական տվյալները:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 241-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ եթե բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ կասկածյալի, մեղադրյալի և հանցագործությունների մասին տեղեկություններ ունեցող այլ անձանց հեռախոսային կամ կապի այլ միջոցներով տարվող խոսակցություններում կարող են գործի համար նշանակություն ունեցող տեղեկություններ պարունակվել, դատարանի որոշմամբ թույլատրվում է տվյալ խոսակցությունների լսում և ձայնագրառում: Անդրադառնալով քննարկվող քննչական գործողու-

թյանը՝ Լ.Գ. Յուրինան նշում է, որ այդ քննչական գործողության կատարման փաստական հիմքն իր մեջ ներառում է հետևյալ փաստական տվյալները. ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության կատարումը²⁰, այդ հանցագործության կապը կոնկրետ անձի հետ կամ նրա իրազեկվածությունը հանցագործության կամ գործի համար նշանակություն ունեցող այլ փաստերի մասին, և այն, որ հատկապես վերջինիս հեռախոսային կամ այլ կապի միջոցով կարելի է ստանալ գործի համար նշանակություն ունեցող տեղեկություններ²¹:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ԵԿԴ/0666/10/11 որոշմամբ արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «(...) [Ա]նձնական կյանքի, այդ թվում՝ հաղորդակցությունների անձեռնմխելիության իրավունքը անձի՝ ՀՀ ներպետական և միջազգային օրենսդրությամբ երաշխավորված կարևոր իրավունքներից է, որը պետք է պաշտպանվի կամայական և անօրինական միջամտությունից: Ընդ որում, այդ իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով սահմանված կարգով և միայն իրավաչափ հիմքերի՝ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի պահպանման, հանցագործությունների կանխման, հանրության առողջության և բարոյականության, այլոց սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների, պատվի և բարի համբավի պաշտպանության անհրաժեշտության դեպքում: Ըստ այդմ էլ, անձնական կյանքի, այդ թվում՝ հաղորդակցությունների անձեռնմխելիության իրավունքի երաշխիք է հանդիսանում այդ իրավունքի սահմանափակման նկատմամբ դատական վերահսկողության ինստիտուտի կիրառումը: Վերջինիս իմաստով՝ նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով՝ դատարանի որոշման հիման վրա (...)»²²:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերը նշված որոշմամբ վերլուծության է ենթարկել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 239-րդ և 241-րդ հոդվածները և կատարելով համեմատական վերլուծություն՝ արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «(...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 239-րդ հոդվածը վերաբերում է նամակագրության վերահսկմանը: Ընդ որում, օրենսդիրը «նամա-

կագրություն, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումներ» եզրույթներն ընդհանրացրել է մեկ՝ «նամակագրություն» եզրույթով՝ սահմանելով, որ կալանք կարող է դրվել նամակագրության հետևյալ օբյեկտների վրա՝ նամակներ, հեռագրեր, ռադիոգրեր, փոստաձանրոցներ (բանդերոլներ), ծանրոցներ, փոստային բեռնամփոփներ (կոնտեյներներ), փոխանցումներ, ֆաքսով և էլեկտրոնային փոստով հաղորդումներ: Այսպիսով, այլ հաղորդումները նամակագրության բաղադրատարր են և ներառված են նշված օբյեկտների շրջանակում:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 241-րդ հոդվածը վերաբերում է հեռախոսային խոսակցությունները վերահսկելուն: Ընդ որում, վերահսկողության առարկան հեռախոսային կամ կապի այլ միջոցներով տարվող խոսակցություններում առկա տեղեկատվության է, որն ամրագրվում է այդ տեղեկատվության լսման կամ ձայնագրառման միջոցով: Այսինքն, վերոգրյալ հոդվածով կանոնակարգվում են հեռախոսային և կապի այլ միջոցների վերահսկողության հետ կապված բոլոր հարցերը»:

(...) [Ի] տարբերություն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 239-րդ հոդվածի, որը նախատեսում է, որ վերահսկման ենթակա է միայն մեղադրյալի և կասկածյալի նամակագրությունը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 241-րդ հոդվածը հնարավորություն է տալիս, վերոնշյալներից բացի, վերահսկել նաև հանցագործությունների մասին տեղեկություններ ունեցող այլ անձանց հեռախոսային խոսակցությունները: Այդ անձանց շարքին կարող են դասվել տուժողը և վկաները (...)»:

(...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 239-րդ հոդվածում, ինչպես նաև «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածում օգտագործված «նամակագրություն» եզրույթի բովանդակային իմաստը նույն է. երկու դեպքում էլ վերահսկման առարկա են հանդիսանում նամակագրությունը, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումները: Հետևաբար, «այլ հաղորդումները» ենթակա են վերահսկման որպես նամակագրության բաղադրատարր՝ նամակագրության վերահսկման համար սահմանված կարգով (...)»:

(...) «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 26-րդ հոդվածը, ի համեմատ ՀՀ քրեական դատավարու-

Քրեական դատավարություն

քյան օրենսգրքի 241-րդ հոդվածի, կոնկրետացրել է հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկման առարկաները, դրանք են՝ հեռախոսահամարը, բաժանորդի անհատական տվյալները, հեռախոսային խոսակցության ժամանակահատվածի, տևողության, հաղորդակցվողների գտնվելու վայրի վերաբերյալ տեղեկությունը, հեռախոսային խոսակցությունների և ինտերնետային հաղորդակցության բովանդակությունը: Այլ խոսքով՝ հեռախոսահամարների մուտքային և ելքային հեռախոսագանգերի վերծանումները, բաժանորդի անհատական տվյալները և հեռախոսասարքերի շարժի (ըստ ալեհավաքային կայանների) վերաբերյալ տեղեկությունը՝ հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկման բաղադրատարր են, և դրանց վերահսկումը պետք է իրականացվի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 241-րդ հոդվածով սահմանված կարգով»:

Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 26-րդ հոդվածում («Հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկում») առկա կարգավորումները բխում են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 241-րդ հոդվածի բովանդակությունից և կոչված են ապահովելու դրա իրավաչափ իրացումը, և միաժամանակ արձանագրել է, որ նամակագրության և հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկման ընթացակարգերը հստակ տարանջատված են: Նամակագրության վերահսկումն ընդգրկում է նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների, այդ թվում՝ հեռապատճենի (ֆաքսի) վերահսկումը՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 239-րդ հոդվածի 3-րդ մասում շարադրված օբյեկտների շրջանակում: Հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկումը ներառում է ֆիքսված հեռախոսային ցանցի, բջջային հեռախոսային ցանցի և ինտերնետային հաղորդակցության վերահսկումը, որի մաս են կազմում նաև հեռախոսահամարների մուտքային և ելքային հեռախոսագանգերի վերծանումները, բաժանորդի անհատական տվյալների և հեռախոսասարքերի շարժի պարզումը:

10. **Քննչական փորձարարությունը.** ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործի համար նշանակություն ունեցող տվյալներն

ստուգելու և ճշտելու նպատակով փորձեր և այլ հետազոտական գործողություններ կատարելու համար քննիչն իրավունք ունի կատարել քննչական փորձարարություն: Ինչպես երևում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի բովանդակությունից, քննչական փորձարարության ընդհանուր նպատակ օրենսդիրը դիտում է գործի համար նշանակություն ունեցող տվյալների ստուգումը և ճշտումը: Այս առումով Ս.Ա. Շեյֆերը նշում է, որ «այդ նպատակը յուրահատուկ չէ միայն քննչական փորձարարության համար, այն հատուկ է նաև առերեսմանը, ճանաչման ներկայացնելուն, տեղում ցուցմունքների ստուգմանը և փորձաքննություն նշանակելուն»²³: Քննչական փորձարարության առավել կոնկրետ նպատակները սահմանված են Ռ-Գ քրեական դատավարության օրենսգրքում, որի համաձայն՝ այն թույլատրվում է պարզելու ինչ-որ փաստի ընկալման հնարավորությունը, որոշակի գործողությունների կատարումը, ինչ-որ դեպքի վրա հասնելը, դրա հաջորդականությունը, ինչպես նաև հետքի առաջացման մեխանիզմը:

Կարծում ենք՝ Ռ-Գ քրեական դատավարության օրենսգրքում տեղ գտած կոնկրետ նպատակները պետք է ամրագրվեն նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում՝ այն այլ քննչական գործողություններից հստակ սահմանազատելու համար:

Ամփոփելով՝ կարելի է եզրակացնել, որ քննչական գործողությունների կատարման փաստական հիմքերը, դրանց օրինականության և հիմնավորվածության ու անձի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության ապահովման գործուն միջոց են հանդիսանում: Քննչական գործողությունները բարդ և բազմաբովանդակ են, որոնց բնորոշ են տեսական և գործնական խորը հիմքերն ու կատարման պայմանները, որոնք դեռևս հետագա կատարելագործման կարիք ունեն: Քննչական գործողությունների օրենսդրական արդյունավետ կարգավորումը կարևոր է, քանի որ այդ գործողությունների արդյունքում էապես սահմանափակվում են անձի իրավունքներն ու ազատությունները: Այդ իսկ նպատակով դրանց կատարելագործումը միտված կլինի քննչական գործողության մասնակիցների իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության ապահովմանը:

1. **Եֆրեմովա Ս.Վ.** Основание следственного действия как гарантия против необоснованного применения принуждения к его участникам // Проблемы обеспечения прав участников процесса по новому Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Самара, 2003, с. 193.

2. **Меремьянина О.В.** Основания производства следственных действий. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Красноярск, 2004, с. 6.

3. **Семенов В.А.** Концептуальные основы системы следственных действий в досудебном производстве: Автореф. дисс. ... докт. юрид. наук. Екатеринбург, 2006, с. 35.

4. **Быков В.М.** Принятие следователем решения о производстве следственных действий // Законность. 2005, N10, с.10.

5. **Адигамова Г.З.** Следственные действия, проводимые по судебному решению и с санкции прокурора: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2004, с. 17.

6. **Шейфер С.А.** Следственные действия. Система и процессуальная форма. М., 2001, с. 107.

7. **Եֆրեմովա Ս.Վ.** Обоснованность следственных действий как гарантия прав и свобод участников процесса. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Самара, 2004, с. 12.

8. Ի տարբերություն գործող օրենսգրքի՝ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծում հստակ սահմանված է այս բնչական գործողության նպատակը, ըստ որի՝ հարցաքննությունը վկային, տուժողին, փորձագետին, մեղադրյալին կամ ձերբակալվածին հարցեր տալու միջոցով վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքներ պարզելն է (Նախագծի 217-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

9. **Зайнуллин Р.И.** Теоретические и практические проблемы производства очной ставки с участием несовершеннолетнего обвиняемого. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2008, с. 11-12.

10. **Шейфер С. А.** Проблемы развития системы следственных действий в УПК РФ. //Уголовное право. 2002, N3, с. 92.

11. Ս.Ս. Շեյֆերն արտաշիրմունք չի դիտում որպես ինքնուրույն բնչական գործողություն այն հիմնավորմամբ, որ ինքնին դիակը թաղված տեղից հանելը ոչինչ չի ապացուցում: Հետևաբար նշված գործողությունը պետք է դիտել որպես զննման, ճանաչման ներկայացնելու և դիակի փորձաքննության տեխնիկական նախադրյալ: **Шейфер С.А.** Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара, 2004, с. 47.

12. **Быков В.М., Жмурова Е.С.** Эксгумация трупа как самостоятельное следственное действие // Вестник Саратовской государ-

ственной академии права. 2003, N2, с. 61.

13. **Եֆրեմովա Ս.Վ.** Обоснованность следственных действий как гарантия прав и свобод участников процесса: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Самара, 2004, с. 13.

14. **Шейфер С.А.** Проблемы развития системы следственных действий в УПК РФ // Уголовное право. 2002, N3, с. 92.

15. **Մրնաչյան Ա.Վ.** Դճանաչման ներկայացնելու դատավարական և տակտիկական հիմքերը: Իրավ. գիտ. բնկն. ստեճնախոս. սեղմագիր: Երևան, 2008, էջ 7:

16. **Шейфер С.А.** Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара, 2004, с. 27-28.

17. ՀՀ վճարել դատարանի 2015 թվականի դեկտեմբերի 18-ի թիվ ԵԿԴ/0073/07/15 որոշում:

18. **Быховский И.Е.** Процессуальные и тактические вопросы проведения следственных действий: Учебное пособие. Волгоград, 1977, с. 11, **Рыжаков А.П.** Следственные действия и иные способы собирания доказательств. М., 1997, с. 45, **Быков В.М.** Фактические основания производства следственных действий по УПК РФ //Журнал российского права. 2005. N6, **Абдумаджидов Г.А.** Расследование преступлений (Процессуально-правовое исследование). Ташкент, 1986, с. 114, **Шейфер С.А.** Следственные действия. Система и процессуальная форма. М., 2001, с. 56-57.

19. **Абдумаджидов Г.А.** Расследование преступлений (Процессуально-правовое исследование). Ташкент, 1986, с. 114, **Шейфер С.А.** Следственные действия. Система и процессуальная форма, с. 56-57.

20. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը թույլ է տալիս նշված բնչական գործողությունն իրականացնել՝ անկախ հանցագործության ծանրությունից: Նախագծում հետախոսային խոսակցությունները վերահսկելը դիտվում է որպես գաղտնի բնչական գործողություն և թույլատրվում է իրականացնել միայն ծանր և առանճնապես ծանր հանցագործությունների վերաբերյալ վարույթներով, բացառությամբ 249-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված դեպքերի (Նախագծի 242-րդ հոդված):

21. **Юрина Л.Г.** Процессуальные и криминалистические проблемы контроля и записи переговоров: Автореферат. дисс. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2001, с. 13.

22. ՀՀ վճարել դատարանի 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ԵԿԴ/0666/10/11 որոշում:

23. **Шейфер С.А.** Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. Самара, 2004, с. 145.

ԴԱՏԱՎՃՌԻ ԿԱՅԱՋՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ՝ ԸՍՏ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԱԳՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ

Դատարանում քրեական գործի քննության տրամաբանական և անխտափելի ավարտը դատական ակտի՝ արդարացման կամ մեղադրական դատավճռի կայացումն է, որով որոշվում են ամբաստանյալի մեղավորությունը կամ անմեղությունը, նրա նկատմամբ պատիժ (այդ թվում՝ համապատասխան պատժատեսակ և պատժաչափ) կիրառելու կամ չկիրառելու և այլ հարցեր:

Դատավարական ակտերի շարքում դատավճիռն ունի իր ուրույն տեղը: ՀՀ Սահմանադրության (ընդունված 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ին) 66-րդ հոդվածի համաձայն՝ հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: Հենց սա է դատավարական ակտերի շարքում դատավճռի ուրույն նշանակությունը: Հանդիսանալով որպես արդարադատության իրականացման հիմնական ակտ՝ այն պետք է բխի բացառապես օրենքից և համապատասխանի օրենքով ներկայացվող պահանջներին: Դատավճռի բացառիկ նշանակությունն այն է, որ այն կայացվում է հանուն Հայաստանի Հանրապետության և օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո ենթակա է պարտադիր կատարման:

ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծը սահմանում է դատական ակտի կայացման և հրապարակման երկփուլ կարգ: Մասնավորա-

պես՝ առաջին փուլում (հիմնական դատախուսման փուլ) կողմերի և դատարանի համար քննարկման առարկա է դառնում միայն ամբաստանյալի մեղավորության կամ անմեղության հարցը, որի արդյունքում դատարանի կողմից կայացվում է արդարացման կամ մեղադրական վերդիկտ: Վերջինիս հիման վրա երկրորդ փուլում (լրացուցիչ դատախուսման փուլ) որոշվում են դատավճռի կոնկրետ տեսակից օրգանապես և տրամաբանորեն բխող մյուս հարցերը: ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով դատավճռի կայացման գլխավոր առանձնահատկությունն այն է, որ հենց վերդիկտն է որոշում դատավճռի կոնկրետ տեսակը՝ արդարացման կամ մեղադրական:

ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի 341-րդ հոդվածի համաձայն՝ մեղադրյալի եզրափակիչ հայտարարությունը լսելուց հետո դատարանը հայտարարում է հիմնական դատախուսման ավարտը և վերդիկտ կայացնելու համար հեռանում է առանձին սենյակ՝ հայտարարելով վերդիկտի հրապարակման վայրը, օրը և ժամը:

Վերդիկտի՝ որպես դատավճռի կառուցվածքային տարրի մասին հստակ պատկերացում կազմելու համար հարկ է անդրադառնալ վերջինիս հասկացությանն ու նշանակությանը: Այսպես, վերդիկտն արհեստավարժ դատարանից ժամանակի մեջ և ըստ տեղի հեռվացած, ինքնուրույն որոշում է, որը կայացվում է առաջին ատյանի դատարա-

ՄԱՑԻՍ – ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ԴԱՏԱՎԱՐ
ԻՆՎԵՍՏԻՐՈՒՄ

նում փաստերի ապացուցվածության վերաբերյալ և դրանց հիման վրա որոշվում է մեղադրյալի մեղավորության կամ անմեղության մասին հարցը, բացի դրանից, այն որոշում է դատավճռի տեսակը, պատժաչափը, ինչպես նաև մինչ դատավճռի կայացումը՝ հետագա դատավարության ընթացքը: Միևնույն ժամանակ վերոհիշյալ քրեական գործով վերջնական որոշում չէ, այլ այն դատավճռի բաղկացուցիչ մասն է և արտահայտվում է դատարանի դատավճռում¹: Ըստ տեսական գրականության մեջ արտահայտված կարծիքի² վերոհիշյալ հատկանիշները հետևյալն են՝ այն բնութագրվում է դատավարական որոշման ընդունման հատուկ սուբյեկտներով և կայացվում է ոչ թե արհեստավարժ իրավաբանի, այլ սովորական քաղաքացիների կողմից, ովքեր երդվյալ ատենակալներն են, կամ, ինչպես ասում են, «փաստի դատավորներ», վերոհիշյալ կոլեգիալ որոշում է, պարտադիր է նախագահողի և կողմերի համար, բացի այդ, վերոհիշյալ անփոփոխելի է, այսինքն՝ չի կարող բեկանվել երկրորդ ատյանի դատարանի կողմից:

Ուսումնասիրելով տարբեր ժամանակահատվածներում և ներկայումս մի շարք պետությունների (Անգլիա, Ֆրանսիա, Ռուսաստան, ԱՄՆ, Շոտլանդիա և այլն) փորձը՝ կարող ենք փաստել, որ վերոհիշյալ ավանդաբար կայացվել և կայացվում է երդվյալ ատենակալների կազմով գործերի դատական քննության ընթացքում: Այսինքն՝ վերոհիշյալ կոլեգիալ մարմնի կողմից կայացվող որոշում է, որը պետք է համապատասխանի օրինականության, հիմնավորվածության և արդարության պահանջներին:

Այնուամենայնիվ, ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծում առաջարկվող տարբերակում վերոհիշյալի ինստիտուտը ներդրված է առանց երդվյալ ատենակալների ինստիտուտի ներդրման, այսինքն՝ հիմնա-

կան դատախազների ավարտով դատավորը միանձնյա կայացնում և հրապարակում է վերոհիշյալ, որից հետո նոր միայն անցնում է լրացուցիչ դատախազների և դատավճռի կայացմանը: Սակայն, համաձայնելով Ե.Վ.Վորոշիլիցի և Ս.Ա.Պաշինի տեսակետի հետ, կարծում ենք, որ երդվյալ ատենակալների մասնակցությունը դատարանում գործերի քննությանն արդարադատության իրականացման տարրերից մեկն է և վկայում է ժամանակակից դատարանների ժողովրդավարության մասին: Հենց այստեղ ժողովրդական տարրի դերն այն է, որ դատարանը որոշում կայացնելիս պետք է ղեկավարվի ոչ միայն օրենքով, այլ մեղքի և պատժի հարցերին մոտենա նաև ամենօրյա կյանքի դիրքերից: Բնականաբար, երդվյալ ատենակալների դատարանը բացարձակ երաշխիք չէ, այլ միայն հնարավորություն է, որ գործը կարող է քննվել մարդու իրավունքների նկատմամբ հարգանքի տեսանկյունից³: Երդվյալների կողմից կայացված վերոհիշյալ օրինական ուժ է ձեռք բերում և հիմք է ծառայում պատժի մասին դատավճռի կայացման համար: Դատավորը պարտավոր է վերոհիշյալ դնել իր որոշման հիմքում առանց որևէ փոփոխության⁴: Մեր կարծիքով հենց դրանով է դրսևորվում երդվյալ ատենակալների որոշման՝ վերոհիշյալի հատուկ նշանակությունը:

Նախագծով կարգավորված չէ այն հարցը, թե որքան ժամանակ է տրամադրվում դատարանին վերոհիշյալ կայացնելու համար:

Վերոհիշյալ կայացնելիս դատարանի կողմից լուծման ենթակա հարցերը մատնանշված են ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի 342-րդ հոդվածով, որոնք են՝

1) ապացուցված են արդյոք մեղադրյալին վերագրվող փաստական հանգամանքները (արարքը).

2) ապացուցված է արդյոք այդ

Քրեական դատավարություն

արարքի քրեական հակաիրավականությունը.

3) ապացուցված է արդյոք մեղադրյալի կողմից այդ արարքը կատարելը.

4) ապացուցված է արդյոք մեղադրյալի մեղքը տվյալ արարքի կատարման մեջ:

Վերը նշված հարցերից որևէ մեկին ժխտական պատասխան տալու դեպքում դատարանը կայացնում է արդարացման վերդիկտ, իսկ բոլոր հարցերին հաստատական պատասխան տալու դեպքում կայացնում է մեղադրական վերդիկտ, որում սահմանում է նաև, թե ապացուցված արարքի նկատմամբ քրեական օրենսգրքի n-ր հոդվածը, հոդվածի մասը կամ կետն է ենթակա կիրառման (ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի 342-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասեր):

Նախագծի 342-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ մեղադրական վերդիկտը չի կարող հիմնված լինել ենթադրությունների վրա և կայացվում է միայն այն դեպքում, երբ հանցանքը կատարելու մեջ մեղադրյալի մեղավորությունն ապացուցված է դատաքննության ընթացքում: Հանցանքը կատարելու մեջ մեղադրյալի մեղավորությունը կարող է համարվել ապացուցված, եթե դատարանը, ղեկավարվելով անմեղության կանխավարկածով, հիմնվելով պատշաճ ապացուցման արդյունքների վրա, հանգում է մեղադրյալի մեղավորության մասին հետևության:

Վերդիկտի կայացման ժամանակ նախագծով դատարանի համար որպես պարտականություն սահմանված է մեղադրյալի մեղսունակության հարցի ևս մեկ անգամ քննարկումն այն դեպքում, երբ նախաքննության կամ դատաքննության ժամանակ առաջացել է մեղադրյալի մեղսունակության կամ վարույթի իրականացման ժամանակ նրա կողմից իր գործողությունների համար հաշիվ տալու և դրանք ղեկավարելու ունակու-

թյան հարցը, որի կապակցությամբ նշանակված է եղել դատահոգեբանական փորձաքննություն: Գտնելով, որ մեղադրյալն արարքը կատարելու պահին եղել է անմեղսունակության վիճակում, կամ հանցագործությունը կատարելուց հետո հիվանդացել է հոգեկան հիվանդությամբ, որը գրկել է նրան իր գործողությունների համար իրեն հաշիվ տալու կամ իր գործողությունները ղեկավարելու հնարավորությունից, դատարանը կայացնում է բժշկական բնույթի հարկադրական միջոցներ կիրառելու մասին որոշում (ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի 342-րդ հոդվածի 5-րդ և 6-րդ մասեր):

ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի 344-րդ հոդվածում նախատեսված է վերդիկտի հրապարակման կարգը, որի համաձայն՝ վերդիկտը կազմվում է գրավոր և հրապարակվում է դատական նիստում: Վերդիկտը հրապարակելուց հետո դատարանը սահմանում է լրացուցիչ դատախոսներով առաջին դատական նիստի տարին, ամիսը, օրը և ժամը, ինչպես նաև կողմերին հայտնում է, որ մինչև հաջորդ դատական նիստը նրանք իրավունք ունեն դատարանին ներկայացնել միջնորդություններ լրացուցիչ դատախոսներում հետազոտման ենթակա ապացույցների վերաբերյալ: Արդարացման վերդիկտ կայացնելու դեպքում դատարանը դատական նիստերի դահլիճից անհապաղ ազատում է կալանավորված մեղադրյալին: Մեղադրական վերդիկտ կայացնելու դեպքում դատարանն իրավասու է մեղադրյալի նկատմամբ կիրառել խափանման միջոց կամ փոխել կիրառված խափանման միջոցը: Լրացուցիչ դատախոսներով առաջին դատական նիստը նշանակվում է երկշաբաթյա ժամկետում:

ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի 345-րդ հոդվածում թվարկված են այն հարցերը, որոնք

դատարանը քննարկման առարկա է դարձնում լրացուցիչ դատալուծմների ընթացքում: Դրանք են՝

1) արդարացված մեղադրյալի ռեաբիլիտացիայի հարցը.

2) դատապարտված մեղադրյալի պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքների, ինչպես նաև նրա անձը բնութագրող հանգամանքների վերաբերյալ հարցերը.

3) պատժի վերաբերյալ հարցերը.

4) գույքային հայցը լուծելու հարցը.

5) հանցագործությամբ պատճառված վնասի հատուցման հարցը.

6) գույքի արգելադրման հետ կապված հարցերը.

7) ապացույցների պահպանման և տնօրինման հարցերը.

8) խափանման միջոցի կիրառման հետ կապված հարցերը.

9) վարութային ծախսերին վերաբերող հարցերը.

10) վերաբերելի այլ հարցեր:

Հարցերի քննարկման հետ մեկտեղ դատարանը հետազոտում է անհրաժեշտ ապացույցները:

Վերոնշյալ հարցերի քննարկումն ավարտելուց հետո դատարանը դատավճիռ կայացնելու համար հեռանում է առանձին սենյակ՝ հայտարարելով դատավճռի հրապարակման վայրը, տարին, ամիսը, օրը և ժամը (ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի 346-րդ հոդվածի 4-րդ մաս):

Դատավճռի կայացումը համարվում է դատական քննության եզրափակիչ փուլը: Դատավճռի՝ որպես արդարադատության ակտի ուսումնասիրությանն իրավաբանական գրականության մեջ նվիրված են մի շարք աշխատանքներ⁵: Այսպես, Գ.Ն.Ազեևան «դատավճիռ» հասկացության տակ ենթադրում է դատարանի՝ այն անձի անմեղության կամ մեղավորության վերաբերյալ որոշումն է, ում նկատմամբ քրեական գործ է հարուցված⁶:

Պետք է համաձայնել Մ.Ֆ.Մալիկովի այն կարծիքի հետ, որ այսպիսի մոտեցումը դատավճռի նկատմամբ որոշակիորեն թերի է, քանի որ իրարից առանձնացնում է իրար հետ փոխկապակցված՝ մեղավորության և անմեղության հարցերով դատարանի որոշումները⁷:

Դրա հետ մեկտեղ անվիճելի է, որ ցանկացած դատավճիռ հանդիսանում է մեղադրյալի մեղավորության կամ անմեղության, ինչպես նաև նրա նկատմամբ պատժի կիրառման վերաբերյալ դատարանի որոշում: Լուծելով ըստ էության ներկայացված մեղադրանքը՝ դատարանը որոշում է կայացնում մեղավորության կամ անմեղության մասին և դրան համապատասխան կիրառում պատիժ կամ արդարացման որոշում է կայացնում: Այս տեսանկյունից իրավացի են այն դատավարագետները, ովքեր գնահատում են դատավճիռը՝ որպես մեղավորության կամ անմեղության և անձի նկատմամբ պատժի կիրառման կամ չկիրառման վերաբերյալ որոշում⁸:

Դատավճռի էության բնորոշումը ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով տրված չէ, սակայն, դրան հակառակ, ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 8-րդ կետի համաձայն՝ դատավճիռը դատական նիստում կայացված առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանի որոշումներն են ամբաստանյալի մեղավորության կամ անմեղության, նրա նկատմամբ պատիժ կիրառելու կամ չկիրառելու և այլ հարցերով:

Դատավճիռն արդարադատության իրականացման կարևորագույն ակտն է: Այն կայացվում է հանուն Հայաստանի Հանրապետության, պետք է լինի օրինական և հիմնավոր (ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի 347-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր):

Ինչպես ՀՀ քրեական դատավարության գործող, այնպես էլ նոր օրենսգրքի նախագծով օրենսդրորեն ամրագրված

Քրեական դատավարություն

չէ դատավճռի արդարացի լինելու պահանջը: Սակայն մասնագիտական գրականությունում այն մատնանշվում է որպես դատավճռին ներկայացվող պահանջ: Բացի այդ, դատավճռի արդարացիությունն անքակտելիորեն կապված է դրա օրինականության և հիմնավորվածության հետ: Անօրինական դատավճռը չի կարող լինել արդարացի և հիմնավորված: ‘Դատավճռի արդարացի լինելը, այսինքն՝ դրա գնահատականը, նշանակում է, որ քրեական գործն ուսումնասիրվել է օբյեկտիվ և անաչառ, մեղադրյալի իրավունքներն իրականում ապահովված են եղել, և կայացվել է օրինական և հիմնավորված որոշում, նշանակվել է արդար պատիժ’: Ներկայումս գիտնականների մեծ մասն արդարացիությունը համարում է արդար դատավճռի կարևորագույն հատկություն: Այդ իսկ պատճառով կարծիքներ կան, որ այս պահանջը պետք է ուղղակիորեն ձևակերպվի քրեական դատավարության օրենսգրքում և վերաբերի ինչպես վերդիկտին, այնպես էլ դատավճռին:

ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի 348-րդ հոդվածը մանրամասնում է դատավճռի բովանդակությունը, որի համաձայն՝ դատավճռում պետք է շարադրվեն հետևյալ հարցերի պատասխանները՝

1) ապացուցված են արդյոք մեղադրյալին վերագրվող փաստական հանգամանքները (արարքը)։

2) ապացուցված է արդյոք այդ արարքի հանրային վտանգավորությունը և քրեական հակաօրինականությունը։

3) ապացուցված է արդյոք մեղադրյալի կողմից այդ արարքը կատարելը։

4) ապացուցված է արդյոք մեղադրյալի մեղքը տվյալ արարքը կատարելու մեջ։

5) ինչ միջոցներ պետք է ձեռնարկվեն արդարացված մեղադրյալի ռեաբիլիտացիայի համար։

6) դատապարտված մեղադրյալի արարքի նկատմամբ քրեական օրենսգրքի որ հոդվածը, հոդվածի մասը կամ կետն է ենթակա կիրառման։

7) ապացուցված են արդյոք դատապարտված մեղադրյալի պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքները։

8) դատապարտված մեղադրյալը ենթակա է արդյոք պատժի իր կատարած հանցանքի համար։

9) ինչ պատիժ պետք է նշանակվի դատապարտված մեղադրյալի նկատմամբ։

10) դատապարտված մեղադրյալն արդյոք պետք է կրի իր նկատմամբ նշանակված պատիժը։

11) գույքային հայցը ենթակա է արդյոք բավարարման, ում օգտին և ինչ չափով, ինչպես նաև պատճառված գույքային վնասը ենթակա է արդյոք հատուցման, եթե գույքային հայց չի հարուցվել։

12) վերացվելու է արդյոք կիրառված գույքի արգելադրումը, իսկ եթե այդպիսին կիրառված չէ, ապա ենթակա է արդյոք կիրառման։

13) ինչպես պետք է պահպանվեն և տնօրինվեն ապացույցները։

14) դատապարտված մեղադրյալի նկատմամբ վերացվելու, փոխվելու կամ կիրառվելու է արդյոք որևէ խափանման միջոց։

15) ում վրա և ինչ չափով պետք է դրվեն վարութային ծախսերը։

Արդարացման կամ մեղադրական դատավճիռները կայացվում են համապատասխանաբար արդարացման կամ մեղադրական վերդիկտների հիման վրա: Արդարացման դատավճիռը ճանաչում և հռչակում է հանցանքի կատարման մեջ մեղադրյալի անմեղությունն այն փաստական հանգամանքներով, որոնք դրվել են մեղադրանքի հիմքում (ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի 347-րդ

հողվածի 6-րդ մաս): Մեղադրական դատավճիռը բովանդակում է հանցանքի կատարման մեջ մեղադրյալին մեղավոր ճանաչելու և նրա նկատմամբ պատիժ կիրառելու, իսկ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով նախատեսված դեպքերում՝ պատիժ չկիրառելու կամ պատժից ազատելու մասին դատարանի որոշումը (ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի 347-րդ հոդվածի 7-րդ մաս):

Այսպիսով, ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծով սահմանված դատավճռի կայացման և հրապարակման երկփուլ կարգն անշուշտ ունի մի շարք առավելություններ: Առաջին հերթին այն դատավարության մասնակիցներին հնարավորություն է տալիս ավելի լուրջ ուշադրություն դարձնել դատավճռի կայացման երկրորդ փուլում քննարկվող հարցերին, հատկապես՝ պատժի նշանակման մասով: Այս կառուցակարգն առավել մեծ կարևորու-

թյուն է ստանում արագացված վարույթի պարագայում, որի շրջանակում ձևավորվում է անձը բնութագրող, պատիժը ծանրացնող և մեղմացնող հանգամանքների վերաբերյալ ապացույցների հետազոտման տրամաբանական ընթացակարգ: Երկրորդ՝ պաշտպանության կողմին թույլ է տալիս մշակել և իրացնել ավելի ճկուն, երկաստիճան մարտավարություն՝ առանց դիրքորոշման մեջ ներքին հակասություն ունենալու վտանգի: Դրանով առավել ամբողջապես է իրացվում անձի պաշտպանության սահմանադրական իրավունքը: Եվ երրորդ՝ այս ճանապարհով լուծում է ստանում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային որոշումներում տեղ գտած այն հիմնարար գաղափարը, որ արդարացվածի համար պետք է նախատեսվեն հատուցում ստանալու հնարավորինս մատչելի և արագ ընթացակարգեր:

1. *Петровский Н.К.* Вердикт присяжных заседателей и его социально-правовые последствия. Дисс. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук. СПб., 1998, с. 25.
2. *Насонов С.А., Ярош С.М.* Вердикт присяжных заседателей. М., Р. Валент, 2003, с. 95.
3. *Ворошилин Е.В., Пашин С.А.* Нормативные материалы о судьях и суде присяжных. М., 1994, с. 17.
4. *Немытина М.В.* Российский суд присяжных. М., 1995, с. 99.
5. *Дорохов В.Я.* Приговор в советском уголовном процессе. М., 1952, с. 56.

6. *Агеева Г.Н.* Приговор советского суда - акт социалистического правосудия. М., 1957, с. 7.
7. *Маликов М.Ф.* Эффективность приговора в советском уголовном процессе. Уфа, Изд-во Башкирского ун-та. 1980, с. 14.
8. *Искендеров Р.Г.* Судебный приговор (правовые и социальные аспекты). М., Юридическая литература, 1990, с. 148-153.
9. *Пикалов И.А.* Уголовный процесс Российской Федерации (краткий курс): Учебное пособие, 2005. // Allpravo.Ru — 2005, с. 45.

ԱՆՉԱՓԱՀԱՍՆԵՐԻ ՀԱՆՁՆԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԵՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԵՆԹԱՐԿԵԼՈՒ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Անչափահասների հանցավորությունը նախորդումններում դասվում է լատենտային հանցավորությունների շարքին: Հաճախ մեծահասակները, կարևորություն չտալով անչափահասի կողմից կատարված հանցանքներին, քողարկում են դրանք՝ չգիտակցելով դրա ծանր հետևանքները: Կրիմինալոգիական գրականության մեջ ընդունված է անչափահասների հանցավորությունն ուսումնասիրել, երիտասարդների հանցավորության հետ միասին, քանի որ ունեն բազմաթիվ նման առանձնահատկություններ: Նման են նաև անչափահասների և երիտասարդական հանցավորության պատճառներն ու պայմանները: Անչափահասների և երիտասարդական հանցավորությունը կազմում է ողջ հանցավորության բաղկացուցիչ մասը՝ 12-20 տոկոսը: Որպես կանոն, անչափահասների և երիտասարդների հանցավորության բարձր մակարդակ ունեցող տարածքներն աչքի են ընկնում որոշակի առանձնահատկություններով՝ հարբեցողության, թմրամոլության բարձր մակարդակով, ռեցիդիվային հանցավորության աճով, ամուսնալուծությունների մեծ թվով, աշխատանքի և ազատ ժամանցի ոչ ճիշտ կազմակերպմամբ: Վիճակագրությունը վկայում է, որ այն վայրերում, ուր հաճախակի տեղի են ունենում ամուսնալուծություններ կամ կանանց տեսակարար կշիռը գերազանցում է տղամարդկանց կշիռն, ավելանում է մուրացիկ, մեծահասակի հսկողությունից դուրս մնացած, ժամանակի մեծ մասը փողոցում անցկացնող, ի վերջո, հանցագործ երեխաների թիվը: Հաճախ անչափահասների հանցավորությունը կրում է խմբակային բնույթ: Պարզվում է, որ անչափահասների կողմից կատարված յուրաքանչյուր 5 հանցանքներից 3-ը կատարվել է խմբի կողմից: Այս երևույթը բացատրվում

է անչափահասների հոգեբանական առանձնահատկություններով: Նրանք խմբում իրենց ավելի համարձակ և ինքնավստահ են զգում, իսկ խմբային ոտնձգությունը հասարակության համար ընդունելի արժեքների դեմ առավել վտանգավոր է: Ի տարբերություն մեծահասակների հանցավորության, անչափահասների հանցավորության մեջ տեսակարար քիչ կշիռ ունի ռեցիդիվը: Սակայն հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ նախքան առաջին անգամ դատապարտվելը անչափահասներն արդեն կատարած են լինում մի քանի հանցավոր արարք: Դա նշանակում է՝ սոցիալական բարձիթողության և անպատժելիության մթնոլորտում չի ապահովվում պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքը, որը հանցավոր վարքի նախագուշացման կարևորագույն միջոցներից է: Ներկայումս անչափահասների հետ կանխարգելիչ գործունեություն իրականացնելուն կոչված հասարակական-պետական կառույցների աշխատանքում անգործություն է նկատվում: Բացակայում են անչափահասների հարցերով հանձնաժողովները, դադարեցրել են գոյությունը երեխաների և դեռահասների հետ կանխարգելիչ միջոցառումներ իրականացնող մի շարք հասարակական կազմակերպություններ: Անչափահաս հանցագործներն ունեն շարժառիթների որոշակի համակարգ, օրինակ՝ եթե գողությունը մեծահասակները կատարում են գլխավորապես շահադիտական շարժառիթով, ապա անչափահասը կարող է գողություն կատարել «արգելված պտղի» ձեռքբերման, ինքնահաստատման, մեծ և անկախ երևալու ձգտումից դրդված: Ինչպես նշում է հայտնի հոգեբան Ի.Պ. Բաշկատովը. «Անչափահասների հակաօրինական գործունեության զգալի մասն առաջանում է պահի ազդեցության տակ, ոչ ճիշտ կողմնորոշմամբ,

ՄԱՑԻՍ – ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ուրիշների ազդեցության տակ ընկնելու հետևանքով, անչափահասի կողմից ձգտումով ցույց տալու իր հասակակիցներին իր խիզախությունը և վճռականությունը»³: Հոգեբան Գ. Ն. Վետրովայի տվյալներով, ուսումնասիրված անչափահասների 36.7 տոկոսը կատարել է հակաօրինական արարքներ չկանխատեսված, այսինքն՝ շարժառիթն է հայտ է գալիս հանցանք կատարելու պահին: Երիտասարդ տարիքում շարժառիթների այս համակարգին ավելանում է պատվաբեր իրերի ձեռքբերման շարժառիթը: Որպես կանոն, որքան թեթև է հանցագործությունը, այնքան բազմազան շարժառիթներով է այն կատարվում, իսկ ծանր հանցագործություններն անչափահասների կողմից կատարվում են մեծահասակներին բնորոշ շարժառիթներով⁴: Անչափահասի վրա նաև մեծ հոգեբանական ազդեցություն է թողնում ընտանիքը: Ընտանիքի դերն անգնահատելի է անչափահասի ձևավորման գործում: Ընտանիքում գործում է այն հոգեբանական հասկացությունը, որը կոչվում է «ընթրիմակում», հետևաբար հակասոցիալական վարքագիծ ունեցող ծնողից երեխան ընդօրինակում է բացասական արժեքային կողմնորոշումներ, որոնք աստիճանաբար հանգեցնում են հանցավոր հետևանքների: Մեկ այլ կարևոր պատճառ է հանդիսանում անչափահասների հանգստի կազմակերպման անբավարար պայմանը: Շատ մանկական հաստատություններ, կազմակերպություններ դադարեցրել են իրենց գոյությունը, բազմաթիվ առողջարանային ճամբարներ փակվել, անապահով ընտանիքների երեխաների մոտ առաջ է եկել հանգստի և ազատ ժամանցի ճիշտ և նպատակային օգտագործման խնդիրը: Անապահով ընտանիքների երեխաները, որոնք հնարավորություն չունեն ընտրելու և նպատակային օգտագործելու իրենց ազատ ժամանակը, այդ ժամանակն անցկացնում են փողոցում: Այս ընտանիքներում հիմնականում ծաղկում են ակոռոլամոլությունը, թմրամոլությունը, բարոյական արգելքները: Ընտանիքում անբարենպաստ կենցաղային պայմաններ տեսնելով՝ ծնողների կողմից անուշադրության մատնված անչափահասները փորձում են իրենց հետաքրքրություն և զբաղմունք գտնել ընտանիքից դուրս և, որպես կանոն, շփման մեջ են մտնում այն անչափահասների հետ, որոնց մեջ տեսնում են նմանու-

թյուն, որոնք խրախուսում են նրա բարոյական քայլերը, նրանք խմբավորվելով ձեռք են բերում ինքնավստահության զգացողություն և ավելի շատ ժամանակ հատկացնում միմյանց: Հայաստանի Հանրապետության տարածքում անչափահասների հանցավորության մակարդակն այդքան բարձր չէ, որքան հարևան Վրաստանում: Ըստ վիճակագրական տվյալների՝ 2012թ-ին Վրաստանում անչափահասների կողմից կատարվել է 768 հանցագործություն, իսկ Հայաստանում՝ 87, որից 64-ը՝ միջին ծանրության: Հայաստանում անչափահասների շրջանում տարածված հանցագործություն է գողությունը (Քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդված): 2012թ. տվյալներով անչափահասների կողմից կատարվել է գողության 55 դեպք, որը 2013թ. նվազել է 13-ով, կողոպուտի (Քրեական օրենսգրքի 176-րդ հոդված) 2 դեպք, 2013թ. անչափահասների կողմից կողոպուտի դեպք չի գրանցվել: 2012թ. տվյալներով անչափահաս աղջիկների կողմից կատարվել է 2 հանցագործություն, իսկ 2013թ.՝ 1 հանցագործություն, սակայն ազատագրված աղջիկ անչափահասներ չեն գրանցվել: 2013թ. վիճակագրությամբ անչափահասների կողմից հանցագործությունների աճ է արձանագրում ոստիկանությունը՝ ընդհանուր 298 դեպք, որը 2014թ. նվազում է 19 դեպքով: Նվազում է նաև 32 տոկոսով անչափահասների կողմից խմբակային հանցագործությունների թիվը⁵: Յուրաքանչյուր երկիր ունի տարբեր մոտեցումներ անչափահասներին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարցում: Ներկա պահին առանձնացնում ենք այդ հարցի կարգավորման երկու տեսակ:

Առաջին, երբ անչափահասներին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու նորմերը, քրեական օրենսգրքում առանձնացված են առանձին բաժնի, կամ առանձին գլխի տեսքով: Տվյալ տեսակը կիրառվում է Հայաստանում, Ռուսաստանում, Լիտվայում, Հոլանդիայում և այլն: Երկրորդ տեսակը, որտեղ գործում է առանձին նորմատիվ իրավական ակտ, կարգավորող անչափահասների քրեական պատասխանատվության հարցը այս տեսակը կիրառում է Անգլիան, Գերմանիան և այլն: Աշխարհում ավելի տարածված է հենց երկրորդ տարբերակը, քանի որ մասնագետները գտնում են, որ այդ կերպ ավելի արդյունավետ է այնքանով, որ մեկ օրենսդրական

Կրիմինալոգիա

ակտում ավելի համախմբված և ավելի մանրամասն է նկարագրվում անչափահասների քրեական պատասխանատվության հարցը՝ Առանձնահատուկ ուշադրության կարիք ունի անչափահասների քրեական պատասխանատվության և պատժի հարցը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում: Անչափահասների համար քրեական պատասխանատվության հիմնական տեսակ պետք է համարել դատախարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցները (ՀՀ քրեական դատատավարության օրենսգրքի 443-րդ հոդված) և պայմանական դատապարտումը: Հարկ է նկատել, որ դատախարակչական հսկողություն իրականացնող հիմնարկը պետք է լիովին բավարարի նմանաբնույթ հիմնարկներին ներկայացվող պահանջները, մասնավորապես՝ պետք է լինեն համապատասխան պայմաններ, իսկ հսկողություն իրականացնող անձինք պետք է ունենան պատշաճ դատախարակչական պատրաստություն: Նշված հիմքի երկրորդ մասն առնչվում է իրավասու մարմին ներկայացնելու նպատակի հետ: Տվյալ դեպքում իրավասու մարմին են համարվում ոչ միայն դատարանները, այլև այն մարմինները (օրինակ՝ խնամակալության և հոգեբարձության), որոնք իրավասու են որոշ դեպքերում իրականացնելու անչափահասին դատախարակչական հսկողության հանձնելու հարցի քննարկման մինչդատական վարույթ: Վերանայման կարիք է գգում անչափահասների համար նախատեսված պատժի համակարգը: Իրավակիրառական պրակտիկայում, հիմնականում կիրառվում է միայն որոշակի ժամկետով ազատագրվում պատժատեսակը: Բանն այն է, որ մյուս պատժատեսակները՝ տուգանքը, հանրային աշխատանքները, օրենսդրական հստակ կարգավորման բացակայության պատճառով արդյունավետ չեն: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 5-րդ բաժինը սահմանում է անչափահասների քրեական պատասխանատվության և պատժի առանձնահատկությունները: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 85-րդ և 86-րդ հոդվածներում նշվում են պատժի այն տեսակները, որոնք կարող են նշանակվել անչափահաս իրավախախտների նկատմամբ: Դրանք են տուգանքը, հանրային աշխատանքները, կալանքը և որոշակի ժամկետով ազատագրվումը, ինչպես նաև ընդգծում է քրեական պատասխանատվությունից ազատելը, դատախարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառումը: Այս կարգավորումը բավականին նեղ է և անհամարժեք, որը պատշաճ կերպով հաշվի չի առնում անչափահասների առանձնահատկությունները, անչափահասները դժվար թե ի վիճակի լինեն տուգանք մուծել, իսկ նրանց աշխատանքը կարող է հակասել ՀՀ աշխատանքային օրենսգրքի պահանջներին, որի արդյունքում նվազեցվում են անչափահասների նկատմամբ այլընտրանքային միջոցների կիրառման հնարավորությունները: Սա նշանակում է, որ պետք է ունենալ պրոբացիայի լավ վերապատրաստված ծառայություն, որը հնարավորություն կտա առավելագույն և արդյունավետ կերպով օգտագործել այնպիսի միջոցներ, ինչպիսիք են հսկողության հանձնումը, պրոբացիան, համայնքային դիտարկումը կամ ցերեկային կենտրոններ և վաղաժամ ազատելու հնարավորությունը: Շատ կարևոր է ստեղծել անչափահասների արդարադատության համապարփակ համակարգ և ապահովել դրա արդյունավետ գործառնությունը: Անչափահասների արդարադատության համապարփակ համակարգը պահանջում է ոստիկանությունում, դատական համակարգում, դատախազությունում ստեղծել մասնագիտացված ստորաբաժանումներ, ինչպես նաև մասնագիտացված պաշտպաններ կամ այլ ներկայացուցիչներ, որոնք անչափահասներին իրավական կամ համապատասխան այլ աջակցություն են տրամադրում: «Պեկինյան կանոնների» 12-րդ կանոնն ուշադրությունը հրավիրում է անչափահասների նկատմամբ արդարադատության իրականացման մեջ ներգրավված բոլոր իրավապահ մարմինների աշխատակիցների համար հատուկ վերապատրաստման դասընթացներ անցկացնելու անհրաժեշտության վրա: ԵԻԿ-ն առաջարկում է այն երկրներում, որտեղ իրատեսական չէ անչափահասների գործերով մասնագիտացված դատարանների ստեղծումը, անչափահասների գործերը վարելու համար նշանակվեն մասնագիտացված դատավորներ: Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ բազմաթիվ երկրներ, ինչպիսիք են Ավստրիան, Կանադան, Չեխիան, Ֆրանսիան, Գերմանիան և մի շարք այլ երկրներ ունեն անչափահասների համար նախատեսված հատուկ դատարաններ կամ դատավորներ: Այլ երկրներում

ՄԱՑԻՍ – ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

օրենքները լրացուցիչ պահանջներ են սահմանում անչափահասների գործերը վարող դատավորների համար: Օրինակ՝ փորձագիտական գիտելիքներ (Հունաստան), արդարադատության վերապատրաստման դասընթացներ (Ֆինլանդիա, Իտալիա), որոշ երկրներում գոյություն ունեն անչափահասների գործերով մասնագիտացված դատախազներ և անչափահասների գործերով մասնագիտացված ոստիկանություն (Ռումինիա, Գերմանիա, Թուրքիա): 1993թ. հունիսի 23-ին Հայաստանը միացել է ՄԱԿ-ի Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիային:

ԵԻԿ-ը պահանջում է մասնակից պետություններից մշակել և իրականացնել անչափահասների արդարադատության համապարփակ քաղաքականություն՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով անչափահասների իրավախախտումների կանխարգելմանը, այլընտրանքային միջոցների ներդրմանը, որոնք հնարավորություն կտան անչափահասների իրավախախտումներին արձագանքելու՝ առանց դատավարական ընթացակարգերին դիմելու, ինչպես նաև պարզաբանումներ տրամադրել և իրականացնել ԵԻԿ-ի 37-րդ և 40-րդ հոդվածներում պարունակվող բոլոր դրույթները: Մյուս միջազգային փաստաթղթերը, ինչպիսիք են Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը (ՔՔԻՄՊ), Մարդու իրավունքներին և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիան (ՄԵԿ), տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը (ՏՄՄՄՊ) նույնպես կիրառելի են և պարունակում են անչափահասների արդարադատության վերաբերյալ դրույթներ: Անհրաժեշտ է ընդլայնել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցների ցանկը և սահմանափակել հանցանք կատարած անչափահասների նկատմամբ ազատազրկման ձևով պատիժ նշանակելու հնարավորություն:

ները: Ազատազրկման ձևով պատիժ նշանակումը պետք է գնահատվի որպես պատժի ծայրահեղ միջոց այն դեպքերում, երբ ուսումնասիրելով անչափահաս հանցագործի անձը, նրա կողմից կատարված հանցագործության հանրային վտանգավորությունը՝ պարզ դառնա, որ նման անչափահասին պետք է զերծ պահել հասարակությունից: Կարևորելով դեռահասության պրոբլեմատիկ բնույթը՝ անհրաժեշտ է հավելյալ դաստիարակչամակավարժական ծրագրերի ներդրումը, անչափահասի զարգացմանն առնչվող սոցիալական խմբերի ստեղծումը: Պետք է ստեղծել հոգեբանական կենտրոններ դպրոցներում: Հոգեբանի հետ աշխատանքը նպաստում է անչափահասների խնդիրների լուծման ուղիների մատուցմանը: ՄԱԿ-ի (անչափահասների նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու վերաբերյալ նվազագույն ստանդարտ կանոնների «Պեկինյան կանոնների» 1-ին հոդ. 4 կետ) համաձայն՝ անչափահասների նկատմամբ արդարադատությունը պետք է յուրաքանչյուր երկրի ազգային զարգացման ընթացքի հիմնական բաղադրիչ մասը հանդիսանա՝ բոլոր անչափահասների համար սոցիալական արդարությունը բազմակողմանիորեն ապահովելու շրջանակներում՝ միաժամանակ օժանդակելով երիտասարդության պաշտպանությանը և հասարակության մեջ ապահովելով խաղաղ կարգ ու կանոն: Անչափահասների հանցավորության նախագուշացման հիմնական նպատակն է կանխել ռեցիդիվ անչափահասների շրջանում: Պետք է միջոցներ ձեռնարկել նրանց ուսման կամ աշխատանքի տեղավորման խնդիրները լուծելու, նոր հանցածին խմբերից հետ պահելու և սոցիալական օգտակար կապեր հաստատելու ուղղությամբ: Երկրի ու ժողովրդի ապագան երիտասարդ սերունդն է: Անհրաժեշտ է լուրջ մոտեցում անչափահասների մեջ բարոյականություն, հայրենասիրություն և ազգային արժանապատվություն դաստիարակելու գործում:

1. *Аванесов. Г.А.* Криминология. М., 1984.
 2. Անչափահասների հանցավորության վիճակագրական տվյալներ 2008-2013թթ.:
 3. *Башкатов И.П.* Психология неформальных подростково-молодежных групп. М., Информпечать, 2000.
 4. *Ветрова Г. Н.* Производство по делам несовершеннолетних// Проблемы уголовно-

процессуальной кодификации. М., 1987, с. 116-125.
 5. Անչափահասների հանցավորության վիճակագրական տվյալներ 2008- 2014թթ.:
 6. *Быстров В. А.* Уголовная ответственность несовершеннолетних в России и за рубежом // Молодой ученый. 2016, N8.1, с. 3-5.

Մանե ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ

**ԴԱՏԱԽԱՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՎԱՐՉԱԿԱՆ
ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԼԻԻՐԱՎ ՍՈՒԲՅԵԿՏ**

Մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունն իրականացվում է ներպետական, միջազգային և տարածաշրջանային համակարգերի միջոցով: «Պետությունը պարտավորվում է ոչ միայն ճանաչել, պահպանել և պաշտպանել իրավունքները և ազատությունները, այլև ստեղծել պետական-իրավական այնպիսի կառուցակարգեր, որոնք արդյունավետ ձևով կարող են կանխել, վերացնել դրանց ցանկացած, այդ թվում՝ պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց կողմից կատարվող խախտումները, վերականգնել խախտված իրավունքներն ու ազատությունները»¹: Յուրաքանչյուր իրավական պետություն մարդու իրավունքների պաշտպանությունն առաջնահերթ իրականացնում է ներպետական կառուցակարգային համակարգերի միջոցով, որոնք ներառում են հետևյալ պետական ինստիտուտները՝ պետության գլուխը, պետական իշխանության բարձրագույն ներկայացուցչական մարմինը (պառլամենտը), կառավարությունը, դատական և իրավապահ մարմինները, օմբուդսմենը, պետական ապարատի այլ ստորաբաժանումները, որոնք էլ կազմում են պետության մեխանիզմը: Այլ կերպ կարելի է ասել, որ օրենքով սահմանվում և ամրագրվում է, թե ո՞ր ինստիտուտը և ի՞նչ կազմակերպահրավական ձևերով է իրականացնում իրավունքների պաշտպանությունը²:

Մարդու իրավունքների պաշտպանության ներպետական համակարգում, ի թիվս այլ ինստիտուտների, իր առանձնահատուկ տեղն ունի դատախազական հսկողությունը: «Դատախազ» տերմինը

հայտնի է եղել հայ իրավունքին՝ սկսած 5-րդ դարից, սակայն ոչ այն իմաստով, ինչ օգտագործվում է այսօր: «Դատախազ» հասկացությունն օգտագործվել է ավելի շատ հայցվորի, զանգատվողի, ամբաստանողի իմաստներով: Իսկ ընդհանրապես այս տերմինի ռուսերեն հոմանիշը՝ «прокурор»-ը, լատինական ծագում ունի, այն «procurator» բառից է, որն ունեցել է «հոգում եմ», «կանխում եմ», «ապահովում եմ» իմաստները³:

Դատախազությունը՝ որպես պետական մարմին, ունի իր զարգացման պատմությունը: 1918-1920թթ. Հայաստանի առաջին հանրապետության դատախազության կազմակերպման և գործունեության նորմատիվային հիմքը կազմում էին այն նույն օրենքները, ինչպես ռուսական կայսրությունում: 1922թ. մայիսի 28-ին ձևավորվեց Խորհրդային Հայաստանի դատախազությունը (դատախազության ձևավորման և զարգացման պատմությանը սույն հոդվածի շրջանակներում չենք անդրադառնում, քանի որ այն առավել մանրամասն ներկայացված է մասնագիտական գրականությունում)⁴:

Հանրային իրավունքի ոլորտում դատախազական հսկողությունն իրականացվում է հանրային իրավահարաբերությունների սուբյեկտների կողմից օրինականության պահպանման վերահսկողության նպատակով: Ընդհանուր առմամբ պաշտպանության այս ձևի բնույթը հետևյալն է. դատախազի կողմից իրականացվող գործողություններ՝ պետական և հանրային կազմակերպությունների կողմից օրենքների խախտման դեպքերի կանխարգելման, բացահայտման և վերացման ուղղությամբ: Դատախազա-

ՄԱՏԻՍ - ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 - 6 (215 - 216)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Վարչական դատավարություն

կան պաշտպանությունն առաջնահերթ ուղղված է վերահսկելու օրենքների կատարումը, այնուհետև, գործադիր իշխանության կողմից ստեղծվող իրավական ակտերի օրենքներին համապատասխանությունը: Այլ կերպ կարելի է ասել, որ դատախազական մարմինն իրավասու չէ փոփոխել, վերացնել իրավական ակտը, կամ ստուգել վերջինիս նպատակահարմարությունը. դատախազն օժտված չէ վարչական իշխանությամբ: Օրենքների պահպանման և իրավական ակտերի նկատմամբ վերահսկողությունը դատախազությունն իրականացնում է, երբ ստանում է տեղեկատվություն օրենքի խախտման փաստերի վերաբերյալ, որը պահանջում է դատախազական միջամտություն: Դատախազական հսկողությունը կարող է նաև իրականացվել նախապես պլանավորված: Պաշտպանության այս ձևը հիմնականում կիրառվում է սոցիալական ոլորտում իրավունքների պաշտպանության համար, օրինակ՝ սեփականության, գործարարական, հողային իրավունքների պաշտպանությունը, շրջակա միջավայրի պահպանության, կոռուպցիայի դրսևորման և հարկային պարտավորությունների չկատարման դեպքերի ժամանակ⁵: Նշենք, որ հսկողության սույն ձևը ներկայումս գործում է Ռուսաստանի Դաշնությունում:

Հայաստանի Հանրապետությունում դատախազության կազմակերպման կարգը և գործունեությունը կարգավորվում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, «Դատախազության մասին» 22.02.2007թ-ին ընդունված ՀՀ օրենքով և այլ օրենսդրական ակտերով, որտեղ դատախազական հսկողության ինստիտուտի վերը նշված դերը վերանայվեց, մասնավորապես՝ տնտեսավարող և կառավարող սուբյեկտների գործունեության նկատմամբ դատախազական վերահսկողությունն իրականացվում է միայն հանցագործությունների կամ պետական գույքային շահերի ոտնահար-

ման դեպքում: Հարկ է նկատել, որ պատճառներից է նաև Հայաստանի Հանրապետության անդամակցելը Եվրախորհրդին⁶:

Հայաստանի Հանրապետության 2005 թվականի փոփոխություններով Սահմանադրությամբ, որպես մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության երաշխիք, 18-րդ հոդվածով ամրագրված էր սույն դրույթը. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների (ընդգծումը մերն է) առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք»: «Պետական այլ մարմիններ» կապակցությունը լայն առումով ներառում է ազգային իշխանության ոչ միայն օրենսդիր, գործադիր (վարչական) կամ դատական մարմիններին, լինեն դրանք միանձնյա, թե կոլեգիալ, այլ նաև տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, հասարակական միավորումներին, իրավունքների պաշտպանության միջպետական մարմիններին, արքիտրաժային տրիբունալին և մի շարք այլ կառույցների⁷: Նշված մարմինների ցանկում դատախազությունը զբաղեցնում է առանձնահատուկ տեղ, քանի որ մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները պաշտպանելու նպատակով, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և օրենքով սահմանված իր լիազորությունների շրջանակում դատախազությունը հարուցում է քրեական հետապնդում, իրականացնում է հետաքննության և նախաքննության օրինականության նկատմամբ հսկողություն, դատարանում մեղադրանքի պաշտպանություն, դատարանում պետական շահերի պաշտպանության հայցի հարուցում, դատարանների վճիռների, դատավճիռների և որոշումների բողոքարկում, հսկողություն պատիժների և հարկադրանքի այլ միջոցների կիրառման օրինականության նկատմամբ (2005թ. փոփոխություններով Սահմա-

Վարչական դատավարություն

նադրության 103-րդ հոդված և «Դատախազության մասին» 22.02.2007թ-ին ընդունված ՀՀ օրենքի 3-րդ գլուխ):

2015թ. փոփոխություններով Հայաստանի Հանրապետության «Դատական պաշտպանության իրավունքը և մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային մարմիններ դիմելու իրավունքը» վերտառություններ 61-րդ հոդվածով սահմանվեց. «1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք: 2. Յուրաքանչյուր ոք, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերին համապատասխան, ունի իր իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության խնդրով մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջազգային մարմիններ դիմելու իրավունք»: «18-րդ հոդվածի կարգավորումների համեմատ՝ 61-րդ հոդվածից բացակայում է միայն «պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքի» սահմանումը, որն, ըստ էության, ընկնում է փոփոխված Սահմանադրության 50-րդ հոդվածով նախատեսված պատշաճ վարչարարության իրավունքի տակ»⁸: Լիովին կիսում ենք հեղինակների կողմից արտահայտված կարծիքը և անվերապահորեն համաձայն ենք, որ պատշաճ վարչարարության իրավունքն առանցքային նշանակություն ունի պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության միջոցների շարքում: Միաժամանակ պետք է նշել, որ իրավական պաշտպանության միջոցներն առավել համակարգված և հանգամանալից ամրագրվեցին Սահմանադրության տարբեր հոդվածներում ևս, օրինակ՝ տեղեկություններ ստանալու իրավունքը (51-րդ հոդված), մարդու իրավունքների պաշտպանին դիմելու իրավունքը (52-րդ հոդված), հանրագիտակցության բարձրացումը իրավունքը (53-րդ հոդված), վնասի հատուցման իրավունքը (62-րդ հոդված) և այլն:

Այս համատեքստում առանձնացնենք 2015թ. փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության «Մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները» վերտառություններ 3-րդ հոդվածի, 2-րդ մասը. «Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների հարգումն ու պաշտպանությունը հանրային իշխանության պարտականությունն է (ընդգծումը մերն է)», կամ այլ կերպ՝ հիմնական իրավունքների պաշտպանությունը պետության գլխավոր պարտականություններից մեկն է, որը «... պետությունից պահանջում է պոզիտիվ գործողություններ, որոնց նպատակը հիմնական իրավունքներով պաշտպանված իրավական բարիքների ակտիվ պաշտպանությունն է: Պետությունն այստեղ հանդես է գալիս որպես հիմնական իրավունքները երաշխավորող, այլ ոչ թե հիմնական իրավունքներով պաշտպանված իրավական բարիքներին միջամտող»⁹: Պետության պոզիտիվ գործողությունները ենթադրում են, որ պետությունը պարտավոր է ստեղծել մարդու իրավունքների իրավական պաշտպանության համապատասխան կառուցակարգեր, ինչը 2015թ. փոփոխություններով Սահմանադրությամբ ևս նախատեսված է:

Այսպիսով, ինչպես վերը նշեցինք, թեև 2015թ. փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրությամբ «պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք» սահմանումը բացակայում է, սակայն, կարելի է ասել, որ այն իր արտացոլումն է ստացել Սահմանադրության տարբեր հոդվածներում, հետևաբար, իրավունքների պաշտպանության կառուցակարգերի կազմակերպումն ու գործունեությունը ևս նախատեսված են, որտեղ իր ուրույն տեղն ունի Հայաստանի Հանրապետության դատախազությունը:

Դատախազությանը վերաբերող սահմանադրական նորմերն ամրագրված են «Դատախազությունը և քննչական մար-

մինները» վերտառությամբ ինքնուրույն 8-րդ գլխում (սույն գլխի դրույթներն ուժի մեջ են մտնում նորընտիր Հանրապետության նախագահի կողմից իր պաշտոնի ստանձման օրը), որի 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասով դատախազությանը վերապահվեց հետևյալ լիազորությունները՝ քրեական հետապնդման հարուցում, հսկողություն մինչդատական քրեական վարույթի օրինականության նկատմամբ, դատարանում մեղադրանքի պաշտպանություն, դատարանների վճիռների, դատավճիռների և որոշումների բողոքարկում, հսկողություն պատիժների և հարկադրանքի այլ միջոցների կիրառման օրինականության նկատմամբ: Նույն հոդվածի 3-րդ կետով սահմանվեց. «Դատախազությունն օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով պետական շահերի պաշտպանության հայց է հարուցում դատարան»:

Սահմանադրական սույն դրույթի վերաբերյալ հայրենական իրավաբան-գիտնականների դիրքորոշումները հետևյալն են.

Մասնագետների մի մասի կարծիքով սույն դրույթով հստակեցվել է դատախազության կողմից պետական շահերի պաշտպանության համար հայց հարուցելու լիազորությունը. «Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ առաջնային լիազորությունն այս հարցում պատկանում է այն պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնին, որի իրավասությունների ոլորտում է պետությանը պատճառվել գույքային վնաս»¹⁰:

«Դատախազության մասին» Հայաստանի Հանրապետության նոր օրենքի նախագծի հեղինակները գտնում են, որ «Դատախազության մասին» Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքի 27-րդ հոդվածում ամրագրված «միայն եթե» եզրույթի փոխարինումը «հետևյալ բացառիկ դեպքերում» եզրույթով «... ապահովվում է 2015 թվականի փոփոխություններով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 176-

րդ հոդվածի 3-րդ մասին համապատասխանեցումը՝ պահպանելով գործող խմբագրությամբ ամրագրված արդեն իսկ սահմանափակ հիմքերը, երբ դատախազությունը հարուցում է պետական շահերի պաշտպանության հայց»¹¹:

Նշված օրենսդրական դրույթների վերլուծությունից և նորմերի կիրառման պրակտիկայի արդյունքներից կարելի է ասել, որ պետական շահերի պաշտպանության համար հայց հարուցելու լիազորությունն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության դատախազության քրեաիրավական ոլորտից դուրս լիազորությունների շրջանակում:

Հաջորդիվ անդրադառնանք «պետական շահ» հասկացությանը, որի պաշտպանության լիազորությունը հատկացված է դատախազությանը:

«Պետական շահ» հասկացության վերաբերյալ ուսումնասիրություններն իրականացվել են գիտության տարբեր ոլորտներում՝ փիլիսոփայություն, իրավագիտություն, սոցիոլոգիա, հոգեբանություն և այլ: Այս եզրույթն իր ներկայիս բնորոշմանը հասնելու «ճանապարհին», պետության և իրավունքի զարգացմանը զուգընթաց բացատրվել, սահմանվել և ընկալվել է տարբեր մոտեցումներով («պետական շահ» եզրույթի ծագման և վերափոխման պատմությանը սույն հոդվածի շրջանակներում չենք անդրադառնում, քանի որ հոդվածի նպատակը եզրույթի մեկնաբանությունը չէ, առավել մանրամասն եզրույթի մասին ի թիվս այլոց՝ “Государственный интерес”, Н.Ю. Маслаков, аспирант Сибирского федерального университета, адвокат, Вестник ЮУрГУ, N18, 2008г., Серия “Право”, выпуск 15. <http://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvenny-interes-1>)¹²: Ընդհանուր առմամբ, ներկայիս իմաստով, նշված եզրույթը կարելի է բնորոշել հետևյալ կերպ. պետական շահը, պետությանը՝ պաշտպանության և ապահովման նպատակով պատվիրակված, հասարակության կամ

Վարչական դատավարություն

հանրության, նրա առանձին ինստիտուտների կամ սոցիալական խմբերի շահերն են, որոնք առավել կարևոր են հասարակության կայուն գործունեության և զարգացման համար, ինչպես նաև հենց իր՝ պետության շահերն են՝ որպես սոցիալական ինստիտուտի: Այլ կերպ, պետական շահը հանրային շահի մասն է, որն իրացվում է հանրային իշխանության հիմնական ոլորտներում (տնտեսական, ներքաղաքական, սոցիալական, միջազգային, պաշտպանության և այլն): Նշված բնորոշման համաձայն՝ հանրային իշխանությունն իր կողմից ստեղծված տարբեր կառուցակարգերի միջոցով ապահովում է իրեն պատվիրակված հանրային շահը, իսկ այդ կառուցակարգերի թվում, ի թիվս այլոց, ինչպես նշել ենք, ընդգրկված է նաև դատախազությունը:

Պետական շահերի պաշտպանության հայց ներկայացնելու Հայաստանի Հանրապետության դատախազության լիազորությունների շրջանակը սահմանված է «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, որի համաձայն՝ դատախազը պետական շահերի պաշտպանության հայց հարուցում է միայն, եթե՝

1) իր լիազորություններն իրականացնելիս հայտնաբերում է, որ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը, որին վերապահված է պետական շահերի պաշտպանությանն առնչվող տվյալ հարցերով հայց ներկայացնելը, իրագրել լինելով պետական շահերի խախտման փաստի մասին, ողջամիտ ժամկետում հայց չի ներկայացրել կամ հայց չի ներկայացնում դատախազի կողմից հայց ներկայացնելու առաջարկություն ստանալուց հետո, կամ

2) պետական շահերի խախտում է տեղի ունեցել այն հարցերով, որոնցով հայց ներկայացնելն օրենսդրությամբ վերապահված չէ որևէ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի, կամ

3) դատախազին հայց հարուցելու միջնորդությամբ է դիմել իրավասու պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը, կամ

4) հանցագործությամբ ուղղակիորեն պետությանը պատճառված է գույքային վնաս, կամ

5) պետական շահերի պաշտպանության հայցը հարուցվում է այլ երկրների դատարաններում կամ Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս տեղի ունեցող արբիտրաժներում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը լիազորում է այլ մարմնի կամ կազմակերպության:

Դատախազության վերը նշված լիազորությունների իրականացման վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանն իր մի շարք որոշումներում հայտնել է իր իրավական դիրքորոշումը, մասնավորապես. «Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ պետական շահերի պաշտպանության իրականացումը, կախված լիազորությունների բովանդակությունից, ունի իրականացման տարբեր մեխանիզմներ: Այսպես՝ «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 3-րդ կետերով նախատեսված դեպքերում դատախազությունն օգտվում է դատավարական այն իրավունքներից և կրում է այն պարտականությունները, որոնք ունենալու էր պետական այն մարմինը, ով հայց ներկայացնելու պարտականություն ուներ: Հետևաբար, դատախազությունը գրկված չէ վարչական դատավարության կարգով տնտեսվարող սուբյեկտի դեմ հարկային պարտավորությունների կատարմանը պարտավորեցնելու հայց ներկայացնելու հնարավորությունից, եթե պետական իրավասու մարմինը ցուցաբերում է անգործություն կամ դիմել է դատախազությանը նման հայց ներկայացնելու միջնորդությամբ:

Վերը հիշատակված հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետում ամրագրված դատա-

խագրության լիազորությունը վերաբերում է բոլոր այն դեպքերին, երբ հայց հարուցելու լիազորությամբ օժտված չէ որևէ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմին: Նշված դրույթի օրենսդրական ձևակերպումից հետևում է, որ դատախազության՝ հայց հարուցելու դատավարական պարտականության իրացման նախապայման է պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի՝ հայց հարուցելու լիազորության բացակայությունը»¹³:

Նշված դիրքորոշումից կարելի է եզրակացնել, որ դատախազությունն իրացնում է Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգրքի (սույն հոդվածում այսուհետ՝ Օրենսգրք) 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված իրավունքները, այն է. «Վարչական դատարան կարող են դիմել նաև պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները կամ պաշտոնատար անձինք՝ ընդդեմ վարչական մարմնի, եթե համարում են, որ խախտվել կամ անմիջականորեն կարող են խախտվել պետության կամ համայնքի այն իրավունքները, որոնց պաշտպանության լիազորությունը դրված է իրենց վրա, եթե այդ վեճը ենթակա չէ լուծման վերադատության կարգով»:

Օրենսգրքի «Վարչական դատավարության մասնակիցները» վերտառությամբ 5-րդ գլխի 14-րդ հոդվածով սահմանված է վարչական դատավարության մասնակիցների կազմը, որը համանման է քաղաքացիական դատավարության մասնակիցների կազմին. «Վարչական դատավարության մասնակիցներն են՝

1) կողմերը՝ հայցվորը և պատասխանողը.

2) երրորդ անձինք»:

Կողմերը վարչական դատավարությանը մասնակցող հիմնական անձինք են, որոնք վարչական գործի հարուցման պահից վիճելի իրավահարաբերության կամ շահի ենթադրյալ սուբյեկտներն են¹⁴: Փաստորեն, դատախազությունը վե-

րը նշված իրավունքների իրացման շրջանակներում հանդես է գալիս որպես հայցվոր՝ ընդդեմ վարչական մարմնի, եթե համարում է, որ այդ մարմնի վարչական ակտով, գործողությամբ կամ անգործությամբ խախտվել են կամ անմիջականորեն կարող են խախտվել պետության այն իրավունքները, որոնց պաշտպանության լիազորությունը դրված է իր վրա: Տվյալ դեպքում պետական շահը ենթադրում է անհատի «սնուղակի» շահ, իսկ անհատի «տղղակի» շահը ենթադրում է, որ թեև անձը հանդիսանում է քննության կամ վարույթի կողմ, սակայն ունակ չէ ինքնուրույն իրացնել իր իրավունքների պաշտպանությունը՝ քրեական արդարադատության ոլորտից դուրս:

Դատախազի մասնակցությունը վարչական դատավարությանը կարելի է իրականացնել հետևյալ կերպ.

1) դատախազը հանդես է գալիս որպես վարչական հայցվոր. հայց է ներկայացնում վարչական դատարան ֆիզիկական անձանց իրավունքների պաշտպանության նպատակով (օրինակ՝ այն դեպքերում երբ անձը չի կարող ինքնուրույն իրականացնել իր իրավունքների պաշտպանությունը պայմանավորված առողջական վիճակի, տարիքային, գործունակության և այլ խնդիրներով, կամ մեկ այլ օրինակ՝ անձնական տվյալների պաշտպանության վերաբերյալ գործերի վարույթում).

2) դատարանի կամ գործին մասնակից ֆիզիկական անձանց կողմից՝ որպես իրավիրված անկախ իրավական փորձագետ: Փորձագետի ներգրավման հնարավորություն, ըստ էության, Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված է: Սակայն այն իրավիճակներում, երբ անհրաժեշտ է լինում ոչ թե գործի քննության ժամանակ ծագող հատուկ գիտելիքներ պահանջող հարցերի պարզաբանում ստանալ, այլ անհրաժեշտ է հանրային իրավահարաբերությունների

Վարչական դատավարություն

ՄԱՍՑԻՍ – ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

122

ուրրտում առաջացող հանրային-իրավական վեճերի առանձին հարցադրումների կամ դրվագների կապակցությամբ ստանալու անկողմնակալ, հեղինակավոր և վարչական դատավարության բոլոր մասնակիցների համար «ընդունելի» կարծիք կամ գնահատական, ապա հայաստանյան իրականության մեջ, նշված հարցադրումների առնչությամբ հանրային ոլորտում առավել հմուտ, տեղեկացված և փորձառու մասնագետ, քան դատախազը՝ դժվար է պատկերացնել (վարչական դատավարությանը դատախազի մասնակցության վերաբերյալ դրույթներ ամրագրված են նաև այլ երկրների վարչական դատավարության վերաբերյալ օրենսդրական ակտերում, օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնություն¹⁵, Ղազախստանի Հանրապետություն¹⁶):

Սույն հարցի համատեքստում հարկ է նշել, որ համակարծիք ենք այն հեղինակների հետ, ովքեր գտնում են, որ «Քաղաքացիական և վարչական գործերով դատախազության՝ որպես կողմ հանդես գալը պարունակում է ՀՀ դատական իշխանության նկատմամբ որոշակի ազդեցության վտանգներ»¹⁷ և, իհարկե, մարդու իրավունքների պաշտպանության վարչադատավարական ձևի կատարելագործման նպատակով դատախազի կողմից մարդու իրավունքների պաշտպանությունը չպետք է հանգեցնի շահերի բախումների, ինչպես նաև շատ կարևոր է այն, որ դատախազներին լրացուցիչ լիազորություններ հատկացնելիս պետք է պահպանել պետական իշխանության տարանջատման և դատախազների անկախության սկզբունքները:

Քրեական արդարադատության ոլորտից դուրս դատախազների գործունեության հիմնախնդիրները քննարկելիս անպայման պետք է անդրադառնալ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Քրեական արդարադատության ոլորտից դուրս դատախազների դերի մասին» 19.09.20122. թիվ CM/Rec(2012)11

հանձնարարականին (Recommandation CM/Rec(2012)11 du Comité des Ministres aux Etats membres sur le rôle du ministère public en dehors du système de justice pénale)¹⁷, որտեղ ամրագրված է, որ անհամ պետությունները պարտավորվում են ձեռնարկել բոլոր անհրաժեշտ և համապատասխան միջոցները, որպեսզի քրեաիրավական ոլորտից դուրս դատախազների գործունեությունն իրականացվի մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության գերակայության սկզբունքով: Հանձնարարականի համաձայն՝ քրեաիրավական ոլորտից դուրս դատախազների գործունեությունը պետք է իրականացվի իրավական որոշակիության, իրավունքի գերակայության, օրինականության, օբյեկտիվության, արդարության և մասնագիտական հմտության սկզբունքների հիման վրա: Հանձնարարականի «Սկզբունքներ, որոնք կիրառվում են քրեական արդարադատության ոլորտից դուրս դատախազի լիազորությունները և իրավասություններն իրականացնելիս» վերտառությամբ «D» կետում ամրագրված դրույթների վերլուծությունից բխում է, որ ամեն դեպքում դատախազի՝ որպես քաղաքացիական կամ վարչական դատավարության կողմ մասնակցությունը չպետք է հանգեցնի դատավարության կողմերի միջև անհավասարության: Այլ կերպ ասած՝ իրավունքների դատական պաշտպանության միջոցները պետք է իրացվեն կողմերի միջև իրավահավասարության սկզբունքով:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարելի է եզրակացնել, որ մեր կողմից ներկայացված առաջարկները կարող են իրենց «տեղը գտնել» «Դատախազության մասին» Հայաստանի Հանրապետության նոր օրենքում¹⁸, միաժամանակ չժխտելով այն փաստը, որ դատախազի՝ որպես վարչական դատավարության լիիրավ սուբյեկտի կարգավիճակի վերաբերյալ հիմնախնդիրները ենթակա են առավել խորը ուսումնասիրության, քանի որ

գործնականում այս ինստիտուտը գտնվում է առավել «պասիվ» վիճակում, քան այն կարող էր լինել վարչական դատավա-

րության արդյունավետության բարձրացման և կատարելագործման հարցերում:

1. «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ», ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ.Հարությունյանի, Ա.Վաղարշյանի, Երևան 2010, էջ 207:

2. **Հակոբյան Լ., Խաչատրյան Մ.** «Մարդու իրավունքների վարչաիրավական պաշտպանության ձևերն ու միջոցները, հասկացությունը, դասակարգումը և կիրառությունը», «Դատական իշխանություն», թիվ 4-5/202-203, 2016թ.:

3. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Ընդհանուր մաս, (4-րդ հրատարակություն, լրացումներով և փոփոխություններով) / Ս.Գիլբանդյան, Ա.Հարությունյան, Գ.Ղազիսյան և այլք, Երևան, 2006թ., էջ 199:

4. Հայաստանի պետության և իրավունքի պատմություն: Ուսումնական ձեռնարկ բուհերի համար, Ա.Ասլանյան, Երևան 2009թ., էջ 235-237, 2643-264: «Հայաստանի Հանրապետության դատարանակազմությունը և իրավապահպան մարմինները», Ս.Գիլբանդյան, Ա.Հարությունյան, Գ.Ղազիսյան, Հ.Ղուկասյան, ԵՊՀ, 6-րդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով, Երևան, 2014թ., էջ 272-274:

5. «Административное право: Учебник»/под ред. Попова Л.Л. М., 2005г. с.451-453, "Правоохранительные органы: Учебное пособие". Чувилев А.А., Чувилев А.А., Москва 2000г., эл.версия <http://lawbook.online/> 17.03.2017.

6. «Հայաստանի Հանրապետության դատարանակազմությունը և իրավապահպան մարմինները», Ս.Գիլբանդյան, Ա.Հարությունյան, Գ.Ղազիսյան, Հ.Ղուկասյան, ԵՊՀ, 6-րդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով, Երևան 2014թ., էջ 275-276:

7. «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ», ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ.Հարությունյանի, Ա.Վաղարշյանի, Երևան 2010., էջ 213:

8. «Հայաստանի Հանրապետության 2015թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունը: Համառոտ մեկնաբանություններ», Վ.Պողոսյան, Ն.Սարգսյան, Երևան, 2016թ., էջ 73:

9. «Հայաստանի Հանրապետության 2015թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունը: Համառոտ մեկնաբանություններ», Վ.Պողոսյան, Ն.Սարգսյան, Երևան, 2016թ., էջ 27:

10. «Государственный интерес», Н.Ю. Маслаков, аспирант Сибирского федерального университета, адвокат, Вестник ЮУрГУ, N18, 2008г., Серия «Право», выпуск 15.

<http://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvennuyu-interes-1>.

11. ԵԿԳ/1254/02/11 2013թ. Հայաստանի Հանրապետության վճարելի դատարանի որոշում, arils.am:

12. **Խորաշեյան Գ.Վ.** «Վարչական վարույթը և վարչական դատավարությունը Հայաստանի Հանրապետությունում», Եր. 2011թ., էջ 86:

13. «Кодекс административного судопроизводства Российской Федерации», от 08.03.2015 N 21-ФЗ, ст. 37-39, <http://www.consultant.ru/>, КОММЕНТАРИЙ К КОДЕКСУ АДМИНИСТРАТИВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ, Под общей редакцией д.ю.н., профессора А.А. МУРАВЬЕВА, 08.03.2015 N 21-ФЗ, 23-24, «Прокурор как лицо, участвующее в деле в административном судопроизводстве», Л.А.Зелензкая, Д.М.Витохина, Вестник Краснодарского университета МВД России.2015.4(30), стр. 231-234, эл.версия cyberleninka.ru. 17.03.2017.

14. Ռուսաստանի Դաշնության վարչական դատավարության օրենսգիրք, ընդունվել է 2015 թվականի մարտի 8-ին («Кодекс административного судопроизводства Российской Федерации», от 08.03.2015 N 21-ФЗ):

15. «Административно-процессуальный кодекс» Республики Казахстан, <http://www.adilet.gov.kz>.

16. «ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության, ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության, ՀՀ դատախազության գործունեությունը կարգավորող օրենսդրության համեմատական վերլուծությունն ըստ Եվրախորհրդի չափորոշիչների», Հելսինկյան քաղաքացիական ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ, Վանաձոր, 2015թ., էջ 82:

17. Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Քրեական արդարադատության ոլորտից դուրս դատախազների դերի մասին» 19.09.2012. թիվ CM/Rec(2012)11 հանձնարարականին (Recommandation CM/Rec(2012)11 du Comité des Ministres aux Etats membres sur le rôle du ministère public en dehors du système de justice pénale), հանձնարարականի անգլերեն և ֆրանսերեն տեքստը www.coe.int:

18. «Դատախազության մասին» ՀՀ նոր օրենքի նախագիծը տե՛ս Իրավական ակտերի նախագծերի հրատարակման միասնական կայք, <http://www.c-draft.am>:

Քնարիկ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

*Իրավագիտության թեկնածու, ասիստենտ,
ԵՊՀ եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի դասախոս,
ԵՊՀ իրավաբանական կլինիկայի տնօրեն*

Ելենա ՍԱՐԳՍՅԱՆ

ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՄԻԱՍՆՈՒԹՅԱՆ

**ԵՎ ՎԵՐԱՄԻՎՈՐՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԸ ՓԱԽՍԱՏԱԿԱՆՆԵՐԻ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԴԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

Փախստականների տարաբնույթ խնդիրները եղել և դեռ շարունակում են մնալ միջազգային հանրության մտահոգության առարկան: Բոլոր դարաշրջաններում բազում են այն պատճառները, որոնք ստիպել են անձանց լքել իրենց ծագման կամ մշտական բնակության վայրերը: Մարդիկ ստիպված են ապաստան գտնել մեկ այլ երկրում՝ հուսալով, որ վերջինիս կողմից կգտնեն պաշտպանություն: Նմանատիպ պատճառներ կարող են լինել որևէ պետության կողմից պարբերաբար կամ մշտապես իր իրավասության տակ գտնվող անձանց իրավունքների ռոտահարումը, երբ որևէ պետություն ի վիճակի չէ ամբողջովին պաշտպանել իր հովանու ներքո գտնվող անձանց շահերը, կամ, որ ավելի լայն տարածում ունեն այսօր՝ միջազգային կամ ոչ միջազգային բնույթի զինված հակամարտությունները: Անձը, ով ստիպված է լքել իր ծագման կամ մշտական բնակության վայրը, բախվում է մի շարք խնդիրների: Նման խնդիրները բազում են. սկսած կացարանային պայմանների բացակայությունից մինչև ընտանիքի անդամների մասնատում: Սույն աշխատանքի շրջանակներում շեշտադրում է արվել հատկապես ընտանիքի միասնության և վերա-

միավորման իրավունքի պահպանման խնդրին՝ որպես փախստականների իրավունքների պաշտպանության կարևորագույն երաշխիքներից մեկը: Ընտանիքի պաշտպանությունն ամրագրված է մի շարք միջազգային-իրավական փաստաթղթերում, որոնք սահմանում են ընտանիքի միասնության և վերամիավորման, ինչպես նաև ընտանեկան և անձնական կյանքի իրավունքը: Ընտանիքի միասնության իրավունքն ընտանիքի ճանաչման և պաշտպանության անքակտելի տարրն է: Այն իր ամրագրումն է գտել մարդու իրավունքների և միջազգային մարդասիրական իրավունքի ոլորտը կարգավորող մի շարք համընդհանուր և տարածաշրջանային փաստաթղթերում: Այն պատկանում է բոլորին՝ անկախ իրենց կարգավիճակից, այդ թվում նաև փախստականներին և ապաստան հայցողներին: Մասնավորապես՝ ընտանիքի միասնության իրավունքն իր ամրագրումն է գտել դեռևս Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում, որի 16-րդ հոդվածն ամրագրում է. «Ընտանիքը հասարակության բնական ու հիմնական բջիջն է և հասարակության ու պետության կողմից պաշտպանվելու իրա-

ՄԱՑԻՍ – ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

վունք ունի»¹:

1950թ. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիան իր 8-րդ հոդվածով սահմանում է ընտանեկան և անձնական կյանքը հարգելու իրավունքը՝ ըստ այդմ պետությունների համար ամրագրելով և՛ պոզիտիվ, և՛ նեգատիվ պարտավորություններ: Մի կողմից պետությունը պարտավոր է երաշխավորել նշված իրավունքների արդյունավետ կիրառումը, մյուս կողմից՝ չմիջամտել այդ հոդվածով սահմանված իրավունքների իրականացմանը: Մասնավորապես՝ պետական մարմիններն իրավունք չունեն միջամտել այդ իրավունքի իրականացմանը, բացառությամբ այն դեպքերի, որոնք «... թույլ են տրված օրենքով, և որոնք անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, երկրի տնտեսական բարեկեցության, անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման, առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով»²:

Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը սահմանում է. «Ընտանիքը հասարակության բնական ու հիմնարար բջիջն է և ունի հասարակության ու պետության կողմից պաշտպանվելու իրավունք»³, բացի դրանից վերջինիս 17-րդ հոդվածը *inter alia* պաշտպանում է ընտանիքը կամայական կամ անօրինական միջամտությունից⁴:

Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածը սահմանում է. «Մասնակից պետությունները հարգում են ծնողների, համապատաս-

խան դեպքերում նաև տեղական սովորություններով նախատեսված ընդլայնված ընտանիքի կամ համայնքի անդամների, խնամակալների կամ երեխայի համար օրենքով պատասխանատու այլ անձանց պատասխանատվությունը, իրավունքները և պարտականությունները՝ երեխայի զարգացող ունակություններին համապատասխան ուղղություն տալու երեխային՝ նրա կողմից սույն Կոնվենցիայով ճանաչված իրավունքներն իրականացնելիս»⁵ ըստ այդմ մատնանշելով «ընդլայնված ընտանիք» հասկացությունը: Այս պարտավորությունը լրացվում է կոնվենցիայի մեկ այլ հոդվածով պետության համար սահմանված մեկ այլ պարտավորությամբ. «...Ապահովել, որ երեխան, հակառակ ծնողների ցանկության, չբաժանվի նրանցից...»⁶: Բացի դրանից, երեխան, որի ծնողները բնակվում են տարբեր երկրներում, իրավունք ունի կանոնավոր կերպով, բացառությամբ հատուկ հանգամանքների, անձնական հարաբերություններ և ուղղակի կապեր պահպանել երկու ծնողների հետ, և այս իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն, եթե ման սահմանափակումները նախատեսված են օրենքով և անհրաժեշտ են պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, բնակչության առողջության կամ բարոյականության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար և համատեղելի են կոնվենցիայով ճանաչված այլ իրավունքների հետ⁷: Սույն հոդվածը կոնվենցիայի 22-րդ հոդվածի հետ համատեղ պետք է կիրառել փախստական և ապաստան հայցող երեխաների նկատմամբ համապատասխան միջոցներ կիրառելիս:

Ընտանիքի միասնության իրավունքը, բացի վերոնշյալ փաստաթղթերից, իր ամրագրումն է գտել նաև մի շարք

ՄԱԿ ՓԳՀ-ի ամբիոն

այլ համընդհանուր և տարածաշրջանային փաստաթղթերում, ինչպիսիք են՝ 1949թ. Պատերազմի ժամանակ քաղաքացիական բնակչության պաշտպանության մասին 4-րդ ժնևյան կոնվենցիայի 1-ին Լրացուցիչ արձանագրությունը (74-րդ հոդված), 1961թ. Եվրոպական սոցիալական խարտիան (16-րդ հոդված), 1966թ. Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը (10-րդ հոդված), 1969թ. Մարդու իրավունքների ամերիկյան կոնվենցիան (17-րդ հոդված), 1981թ. Մարդու և ժողովուրդների իրավունքների աֆրիկյան խարտիան (18-րդ հոդված), 1990թ. Երեխայի իրավունքների և բարեկեցության աֆրիկյան խարտիան (23-րդ, 25-րդ հոդվածներ):

Փախստականների կարգավիճակի մասին 1951թ. կոնվենցիան և դրան կից 1967թ. արձանագրությունը չեն ամրագրում ընտանիքի միասնության իրավունքը, այնուամենայնիվ, այն բազմիցս հաստատվել է ՄԱԿ-ի Փախստականների գծով գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի Գործադիր կոմիտեի մի շարք եզրակացություններով՝ որպես փախստականների և ապաստան հայցողների իրավունքների պաշտպանության կարևորագույն երաշխիքներից մեկը⁸: Գործադիր կոմիտեի եզրակացությունները՝ սկսած 1975թ. ընդունված առաջին եզրակացությունից, անընդհատ շեշտադրում են պետությունների գործողությունների կարևորությունը փախստականների ընտանիքների միասնությունը պահպանելու գործում: Բացի դրանից, փախստականների իրավունքի համար հիմնարար են համարվում նաև միջազգային իրավունքի այնպիսի ոլորտների դրույթները, ինչպիսիք են մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքը և մարդասիրական իրավունքը: Ըստ

այդմ էլ՝ փախստականների ընտանիքների միասնության պահպանումը մարդու հիմնարար իրավունքներից մեկն է, որը պետք է պահպանվի, անկախ այն հանգամանքից պետությունը 1951թ. Փախստականների կարգավիճակի մասին կոնվենցիայի անդամ է, թե ոչ: Ընտանիքի միասնության և վերամիավորման իրավունքի պահպանումը նպաստում է անհատ փախստականների և նրանց համայնքների բարեկեցության, պաշտպանության, հոգեբանական և նյութական աջակցության ապահովմանը: Ընտանիքի ներսում, վերջինիս անդամների կողմից մեկմեկու նկատմամբ ուշադրությունը և պաշտպանությունը մի քանի անգամ ավելի ազդեցիկ է դարձնում դրսից տրամադրվող պաշտպանությունը: Բացի դրանից, ընտանիքի միասնությունն ավելի կայուն է դարձնում փախստականների երկարաժամկետ լուծումները, լինի դա կամավոր վերադարձը, ինտեգրումը տեղում, թե վերաբնակեցումը:

Մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքն ընդունում է, որ ընտանիքի բովանդակությունը կարող է որոշ առումներով տարբերվել տարբեր երկրներում, ըստ այդմ էլ՝ այն չի տալիս «ընտանիք» հասկացության համընդհանուր հստակ սահմանում: Այս դեպքում ելնում ենք միջազգային իրավակիրառ պրակտիկայից: Մասնավորապես՝ Մարդու իրավունքների կոմիտեն իր Հոսպիտալ և Բեսերն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով նշեց, որ «ընտանիք» հասկացությունը սահմանելիս պետք է հաշվի առնել մշակութային ավանդույթները⁹: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը սահմանել է, որ «ընտանիքը» չի սահմանափակվում արյունակցական կամ ամուսնական կապերով և կարող է ներառել նաև այնպիսի հարաբերություններ, որտեղ

մեծ դեր են խաղում համատեղ բնակվելու և հարաբերությունների շարունակական լինելու հետ կապված հանգամանքները¹⁰: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի համաձայն՝ հասկանալու համար անձանց միջև հարաբերություններն ընտանիք են հանդիսանում, թե ոչ, անհրաժեշտ է որոշ հանգամանքների վրա ուշադրություն դարձնել, մասնավորապես, զույգի համատեղ բնակվելու, հարաբերությունների շարունակական բնույթի, մեկմեկու նկատմամբ դրսևորած հավատարմության ու նվիրվածության, համատեղ երեխաների առկայության: Դատարանը սահմանեց, որ նման ընդլայնված իմաստով ընտանիքի պաշտպանությունն ամենևին չի պահանջում պետություններից նույն իրավունքները տրամադրել ամուսնական կապերի մեջ չգտնվող զույգերին, ի տարբերություն օրինապես ամուսնացածների: Ինչ վերաբերում է ծնողների և անչափահաս երեխաների միջև ընտանեկան կյանքի առկայությանը, ապա այն առկա է, նույնիսկ եթե նրանք համատեղ չեն բնակվում¹¹ և անկախ երեխայի արտամուսնական կապերից ծնված լինելու հանգամանքի¹²:

Վերամիավորման նպատակով «ընտանիք» հասկացությունը ներառում է նվազագույնը ամուսիններին և անչափահաս երեխաներին: Նույնը սահմանված է նաև Փախստականի կարգավիճակը սահմանող ընթացակարգերի և չափանիշների ձեռնարկում, ըստ որի. «...Խնամքի տակ գտնվող մյուս անդամները, օրինակ, փախստականի տարեց ծնողները, որպես կանոն, ներգրավվում են, եթե նրանք ապրում են փախստականի հետ համատեղ»¹³:

Փախստականների համար ընտանիքի միասնության իրավունքի ապահովման միակ հնարավոր տարբերակը շատ հաճախ դառնում է ընտանիքի վե-

րամիավորումը: Վերջինիս վերաբերյալ խնդրանքը պետք է լիազոր մարմինների կողմից հնարավորինս արագ, մարդասիրական և դրական արձագանք ստանա՝ հատուկ ուշադրություն սևեռելով երեխայի լավագույն շահերի վրա: Պետության կողմից իր միջազգային պարտավորություններն այս ոլորտում պատշաճ կատարելու համար անհրաժեշտ է ազգային մակարդակով բարեխղճորեն և խելամտորեն ձեռնարկել բոլոր հնարավոր միջոցները: Այս առումով պետությունները պետք է հնարավորինս արագ վերամիավորեն ընտանիքներին՝ առանց անհարգելի ձգձգումների: Ընտանիքից անջատված և անուղեկից երեխաների հետ գործ ունենալիս անհրաժեշտ է արագացված ընթացակարգեր կիրառել: Բարեկամական կապերը հաստատող փաստաթղթային ապացույցներ պահանջելիս պետք է հաշվի առնել փախստականների իրավունքների պաշտպանության միջազգային չափանիշները, լինել ճկուն և չափազանց խիստ պահանջներ չներկայացնել, որոնք կարող են հանգեցնել անբարենպաստ և անցանկալի հետևանքների:

Փախստականների ընտանիքի վերամիավորման հետ կապված հարցերը կարգավորվում են նաև «Փախստականների և ապաստանի մասին» 2008թ. ՀՀ օրենքով, որի համաձայն՝ ընտանիքի վերամիավորման իրավունք է տրվում փախստականի ամուսնուն, մինչև 18 տարեկան զավակին և խնամքի տակ գտնվող այլ անձի, եթե նրանք Հայաստանի Հանրապետությունում բնակվում են այդ փախստականի հետ համատեղ և չունեն փախստականի քաղաքացիությունից տարբերվող արդյունավետ պաշտպանություն տրամադրող որևէ այլ երկրի քաղաքացիություն: Բացի դրանից՝ այդ իրավունքը տրվում է նաև փախստա-

ՄԱԿ ՓԳՀ-ի ամբիոն

կանի այլ բարեկամներին կամ նրա ամուսնու բարեկամներին, եթե նրանք այդ փախստականի խնամքի տակ են և չունեն այլ պետության քաղաքացիություն¹⁴:

Սա կարող է վերաբերել նաև փախստական ճանաչված և ապաստան ստացած երեխայի ծնողներին, նրա 18-ից բարձր տարիքի անգործունակ հարազատ քույրերին ու եղբայրներին¹⁵:

ՀՀ-ում ապաստան ստացած փախստականներն իրավունք ունեն վերամիավորվելու իրենց ընտանիքի անդամներին ՀՀ տարածքում:

«Փախստականների և ապաստանի մասին» 2008թ. ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի 5-րդ և 6-րդ կետերը կարգավորում են համապատասխանաբար փախստականի կարգավիճակ ստացած անձի ընտանիքի անդամների փախստականի կարգավիճակը չեղյալ հայտարարելու և դադարեցնելու դեպքերը: Մասնավորապես, եթե ընտանիքի անունից միասնական ապաստանի հայց ներկայացրած անձի փախստականի կարգավիճակը չեղյալ է հայտարարվում կամ դադարեցվում է, ապա համապատասխանաբար չեղյալ է հայտարարվում կամ դադարեցվում է փախստականի կարգավիճակ ստացած անձի ընտանիքի անդամների փախստականի կարգավիճակը:

Կարելի է պնդել, որ նման ամրագրումը որոշակի շեղում է ապաստանի որոշման ընթացակարգի միջազգային չափանիշներից, քանի որ հնարավորություն չի տալիս անհատապես ուսումնասիրել փախստականի կարգավիճակ ստացած անձի ընտանիքի անդամների կարգավիճակի դադարեցման կամ չեղյալ հայտարարելու հիմքերը, ինչը կարող է անդառնալի հետևանքներ առաջացնել: Իհարկե, ՀՀ

օրենքը չի գրկում միասնական ապաստանի հայց ներկայացրած անձի ընտանիքի անդամներին փախստականի կարգավիճակը չեղյալ հայտարարելուց կամ դադարեցնելուց անմիջապես հետո ապաստանի հայց ներկայացնելու հնարավորությունից՝ հիմնվելով իրենց անձնական պատճառների վրա:

Ընտանեկան կյանքի իրավունքն իր որոշակի կարգավորումն է ստացել նաև Երեխաների իրավունքների մասին 1996թ. ՀՀ օրենքում: Այստեղ այն դիտարկվում է երեխաների իրավունքների համատեքստում: Մասնավորապես նշվում է, որ երեխայի իրավունքն իր մեջ ներառում է իր ծնողներին ճանաչելու և նրանց հետ համատեղ ապրելու իրավունքը, որն ունի կարևոր նախապայման՝ այն չպետք է հակասի երեխայի շահերին: Միջազգային փաստաթղթերով սահմանված չափանիշներին համապատասխան Երեխաների իրավունքների մասին ՀՀ օրենքն ամրագրում է, որ պետությունը և նրա համապատասխան մարմինները պետք է նպաստեն ընտանիքների վերամիավորմանը: Ընտանիքը մեծ նշանակություն ունի երեխայի խնամքի և դաստիարակության համար, քանի որ վերջիններս իրականացվում են հիմնականում ընտանիքում¹⁶: Դրա պատասխանատվությունն ընկած է ծնողների, այլ օրինական ներկայացուցիչների և պետության կողմից լիազորված պետական մարմինների վրա: Նրանց հիմնական պարտավորությունն է ստեղծել անհրաժեշտ պայմաններ՝ երեխայի լիարժեք զարգացման, դաստիարակության, կրթության, առողջապահության պահպանման, ընտանիքում և հասարակության մեջ ինքնուրույն կյանքի նախապատրաստման համար: Պետությունները մեծ

աջակցություն են ցուցաբերում ծնողների կամ այլ օրինական ներկայացուցիչներին երեխաների նկատմամբ իրենց պարտավորություններն իրականացնելու համար: Մեծամասամբ այն իր մեջ ներառում է հոգեբանական, մանկավարժական, խորհրդատվական և այլ ծառայություններ: Ծնողների կամ այլ օրինական ներկայացուցիչների կողմից վերոնշյալ իրավունքների խախտումը քաղաքացիական օրենսդրության հիման վրա ենթակա է պատժի: Այստեղ շոշափվում է ինչպես ծնողների հետ համատեղ բնակվող երեխաների, այնպես էլ ծնողների հետ համատեղ չբնակվող երեխաների շահերը և իրավունքները:

Ամփոփելով՝ կարող ենք հաստատել, որ ընտանիքի միասնության իրավունքը պետության պոզիտիվ պարտավորությունն է: Պետությունները պարտավոր են բոլոր ջանքերը գործադրել՝ աջակցելու համար ընտանիքներին պահպանելու իրենց միասնությունը թե խաղաղ պայմաններում և թե զինված հակամարտությունների ժամանակ: Ընտանիքն այն կարևոր վայրն է, որտեղ երեխան իր պաշտպանությունն է գտնում:

ՀՀ Սահմանադրության համաձայն՝ ընտանիքը, որպես հասարակության բնական և հիմնական բջիջ, պետության հատուկ պաշտպանության և հովանավորության ներքո է գտնվում¹⁷:

1. Մարդու իրավունքների հռչակագիր, հոդված 16, կետ 3:

2. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին եվրոպական կոնվենցիայի հոդված 8, կետ 2:

3. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր, հոդված 23, կետ 1:

4. Նույն տեղում, հոդված 17, կետ 1:

5. Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիա, հոդված 5:

6. Նույն տեղում, հոդված 9, կետ 1:

7. Նույն տեղում, հոդված 10, կետ 2:

8. ՄԱԿ ՓԳՂ Գործադիր կոմիտեի եզրակացություններ N1, 9, 15, 22, 24, 47, 84, 85, 88, 91, 93, 101, 10, 104, 105, 107, 110 A THEMATIC COMPILATION OF EXECUTIVE COMMITTEE CONCLUSIONS, UNHCR, Division of International Protection, 7th Edition, June, 2014.

<http://www.unhcr.org/publications/legal/53b26db69/thematic-compilation-executive-committee-conclusions-7th-edition.html?query=executive> (դիտվել է հունիս 2017):

9. Մարդու իրավունքների կոմիտեի Հնպուն և Բեսերն ընդդեմ Ֆրանսիայի (Hopu and Bessert v France) գործով 1994թ. հունիսի 30-ի որոշումը, գանգատ թիվ 549/1993:

10. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի X.,Y.,Z. ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (X.Y.Z. v. The United Kingdom) գործով 1997թ. ապրիլի 23-ի վճիռը, գանգատ թիվ 21830/93:

11. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի Բերեհաբն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Berrehab v. The United Kingdom) գործով 1988թ. հունիսի 21-ի վճիռը, գանգատ թիվ 10730/84:

12. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի Բուգհանեմին ընդդեմ Ֆրանսիայի (Boughanemi v. France) գործով 1996թ. մարտի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 10730/84:

13. Handbook and Guidelines on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees, UNHCR, (Reissued), December 2011, points 181-188.

14. «Փախստականների և ապաստանի մասին» 2008թ. ՀՀ օրենք, հոդված 7, կետեր 1, 2:

15. Նույն տեղում, կետ 3:

16. Երեխաների իրավունքների մասին 1996թ ՀՀ օրենք, հոդված 13:

17. ՀՀ Սահմանադրություն (2015թ. փոփոխություններով), հոդված 16:

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՍԱԶՆ
(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2016 թվականի դեկտեմբերի 23-ին

ք.Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ամբաստանյալ Արտակ Ավետիքի Գասպարյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2016 թվականի փետրվարի 1-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Հարությունյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. ՀՀ քննչական կոմիտեի Շիրակի մարզային քննչական վարչության ՀԿԳ քննիչ Հ.Մարտիրոսյանը 2015 թվականի ապրիլի 8-ին որոշում է կայացրել Արթուր Գալստյանին վրաերթի ենթարկելու և դրա հետևանքով վերջինին մահ պատճառելու դեպքի առթիվ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով քրեական գործ հարուցելու մասին:

Նախաքննության մարմնի 2015 թվականի հոկտեմբերի 14-ի որոշմամբ Արտակ Ավետիքի Գասպարյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով: Նույն օրվա մեկ այլ որոշմամբ Ա.Գասպարյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել չհեռանալու մասին ստորագրությունը:

2. 2015 թվականի նոյեմբերի 2-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Շիրակի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան (այսուհետ մաս՝ Առաջին ատյանի դատարան):

Արագացված կարգով դատական քննության արդյունքում Առաջին ատյանի դատարանը 2015 թվականի նոյեմբերի 25-ի դատավճռով Ա.Գասպարյանին մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և նրա նկատմամբ պատիժ՝ նշանակել ազատազրկում՝ 2 /երկու/ տարի 6 /վեց/ ամիս ժամկետով՝ տրանսպորտային միջոցներ վարելու իրավունքից զրկելով՝ 2 /երկու/ տարի ժամկետով: Գատարանը որոշել է Ա.Գասպարյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի հիման վրա պայմանականորեն չկիրառել՝ սահմանելով փորձաշրջան՝ 2 /երկու/ տարի ժամկետով: Ա.Գասպարյանի նկատմամբ ընտրված՝ չհեռանալու մասին ստորագրություն խափանման միջոցը թողնվել է անփոփոխ մինչև դատավճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը:

3. Վերոհիշյալ դատական ակտի դեմ մեղադրող Ա.Եղիզարյանի վերաքննիչ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ մաս՝ Վերաքննիչ դատարան)՝ 2016 թվականի փետրվարի 1-ի որոշմամբ մերժվել է, իսկ բողոքարկված դատական ակտը՝ թողնվել օրինական ուժի մեջ:

4. Վերաքննիչ դատարանի 2016 թվականի փետրվարի 1-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Ա.Հարությունյանը բերել է վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանի 2016 թվականի մայիսի 16-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Ամբաստանյալ Ա.Գասպարյանը ներկայացրել է վճռաբեկ բողոքի պատասխան՝ խնդրելով դատախազի բողոքը մերժել, իսկ բողոքարկված դատական ակտը՝ թողնել անփոփոխ: **Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.**

5. Նախաքննության մարմնի 2015 թվականի հոկտեմբերի 14-ի որոշմամբ Ա.Գասպար-

ՄԱՏԻՍ – ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

յանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 2-րդ մասով այն բանի համար, որ «(...) նա 2015թ. ապրիլի 7-ին՝ ժամը 22:30-ի սահմաններում, իր վարած «Սերսեդես Բենց Ջ 500» մակնիշի 99 MV 999 հաշվառման համարանիշի ավտոմեքենայով Գյումրի քաղաքի Երևանյան խճուղով դեպի Գ.Նժդեհի հրապարակ ընթանալիս, նշված խճուղու 107 շենքի դիմացի ճանապարհահատվածում խախտելով ճեմարկի 65-րդ և 67-րդ կետերի ու «Ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 3-րդ կետի պահանջները, այն է՝ պարտավոր լինելով պահպանել ՀՀ կառավարության հաստատած ճանապարհային երթևեկության կանոնները և իր գործողություններով չստեղծել է վթարային իրադրություն, ուշադիր չլինելով ճանապարհատրանսպորտային իրադրությանը, ավտոմեքենան վարել է տվյալ պայմանների համար սահմանված թույլատրելի 60 կմ/ժ առավելագույն արագությունը գերազանցող 109,3 կմ/ժ ավելի արագությամբ և հետիոտն Արթուր Մերյոժայի Գալստյանի կողմից իր ընթացքի ուղղությամբ ճանապարհը աջից ձախ հանգիստ քայլերով հատելու պայմաններում ունենալով նրան շուրջ 106,9 մետր հեռավորությունից հայտնաբերելու և թույլատրելի արագությամբ ավտոմեքենայի վարելու դեպքում ընդամենը 45 մետր տարածությունից մեքենան կանգնեցնելու տեխնիկական հնարավորություն, արգելակման է դիմել ուշացումով, որպիսի գործողություններով պայմանավորել վրատերի առաջացումը և ինքն իրեն գրկելով այն կանխելու տեխնիկական հնարավորությունից՝ վրատերի է ենթարկել հետիոտն Արթուր Գալստյանին և անգաղափարաբար առաջացրել նրա մահը» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, թերթ 181):

6. Առաջին ատյանի դատարանն իր դատավճռում արձանագրել է. «(...) Սույն գործի տվյալներով հիմնավորված է, որ Արտակ Գասպարյանը գիտակցելով, որ միայն արգելակման միջոցով հնարավոր չէ խուսափել դեպքից, փորձել է նաև ավտոմեքենան մանևրելով շրջանցել հետիոտնին, հանցագործության կատարումից անմիջապես հետո չի թողել դեպքի վայրը և չի դիմել փախուստի, այլ փորձել է անհրաժեշտ օգնություն ցուցաբերել տուժողին, ինչպես նաև քրեական գործի բնության ընթացքում դեպքի վերաբերյալ տվել է ինքնախոստովանական ցուցմունքներ, ինքնակամ հատուցել է հանցագործության արդյունքում տուժողի հուղարկավորության ծախսերը, իր դրսևորած վարքագծով հաշտվել է տուժողի իրավահաջորդների հետ /տուժողի իրավահաջորդ Մարտուն Գալստյանի 16.11.2015 թվականի հայտարարության համաձայն՝ ինքը Արտակ Գասպարյանից որպես վնասի հատուցում ստացել է 2.000 ԱՄՆ դոլար և վերջինիս նկատմամբ որևէ բողոք կամ նյութական պահանջ չունի, իսկ տուժողի իրավահաջորդ Հ.Գալստյանը դատական նիստում հայտարարել է, որ բողոք չունի/: Բացի վերը նշվածից, Ա.Գասպարյանը բնակության և աշխատանքի վայրերից բնութագրվում է դրական, սույն արարքը կատարելուց առաջ կատարված որևէ արարքի համար դատապարտված չի եղել, նրա խնամքին են գտնվում մեկ անչափահաս երեխան, հղի կինը և տարիքային կենսաթոշակառու, երկրորդ կարգի հաշմանդան հայրը, գոջացել է կատարածի համար, իսկ պատիժը և պատասխանատվությունը ծանրացնող հանգամանքներ սույն գործով բացակայում են:

Հետևաբար, նշված հանգամանքների գնահատմամբ դատարանը գտնում է, որ ամբաստանյալ Արտակ Ավետիքի Գասպարյանի նկատմամբ ազատազրկման ձևով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելով և փորձաշրջան սահմանելով հնարավոր է հասնել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածով նախատեսված պատժի նպատակներին՝ սոցիալական արդարության վերականգմանը, պատժի ենթարկված անձի ուղղմանը և հանցագործությունների կանխմանը: (...)» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2, թերթեր 32-36):

7. Վերաքննիչ դատարանն իր որոշման մեջ արձանագրել է հետևյալը. «(...) [Վ.]երաքննիչ դատարանում, դատական նիստում, պաշտպանության կողմի ներկայացված ծննդյան վկայականի պատճենի համաձայն՝ արդեն իսկ վիճարկվող դատական ակտի կայացումից հետո ծնվել է ամբաստանյալի երկրորդ երեխան (...):

Որպիսի պայմաններում, վերաքննիչ դատարանը հաշվի է առնում նաև որպես պատաս-

Դատական պրակտիկա

խանաավությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանք ամբաստանյալ Արտակ Գասպարյանի խնամքին արդեն իսկ երկու անգամ անհատական երեխաների (...) գտնվելը:

(...)

(...) վերաքննիչ դատարանը գտնում [է], որ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը, քննարկվող պարագայում, ամբաստանյալ Արտակ Ավետիքի Գասպարյանի նկատմամբ նշանակված պատժատեսակի և չափի, ինչպես նաև այն պայմանականորեն չկիրառելու հնարավորության հարցում հանգել է ճիշտ եզրակացության, հետևաբար՝ վիճարկվող դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու հիմքեր չկան:

(...)» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2, թերթեր 106-118):

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

8. Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Բողոքի հեղինակը գտնում է, որ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2015 թվականի նոյեմբերի 25-ի դատավճիռը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի՝ 2016 թվականի փետրվարի 1-ի որոշումն օրինական և հիմնավորված չեն, Ա.Գասպարյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառմամբ պատժի կրումից պայմանականորեն ազատելը չի կարող նպաստել պատժի նպատակների իրականացմանը:

8.1. Ի հիմնավորումն իր վերոհիշյալ փաստարկի՝ բողոքաբերը, հիմնվելով Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԱԶԳ/0078/01/19, թիվ ԵՇԳ/0029/01/08, ՏԳ/0018/01/13, ՎԲ-84/07, ՎԲ-192/07, ԳԳ-1/0003/01/10, ԵԷԳ/0201/01/11 որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների վրա, նշել է, որ ստորադաս դատարանները քննարկման առարկա չեն դարձրել Ա.Գասպարյանի արարքի բնույթն ու հանրային վտանգավորության աստիճանը: Բողոքաբերի համոզմամբ՝ թույլ տրված խախտման բնույթը, ծանրության աստիճանը, դրա նկատմամբ հանցավորի հոգեբանական վերաբերմունքը, հանցագործության արդյունքում վրա հասած հանրորեն վտանգավոր հետևանքները ինքնուրույն գնահատման առարկա դարձնելու իրավական պահանջը դատարանները չեն կատարել:

8.2. Բողոքաբերը եզրահանգել է, որ ամբաստանյալ Ա.Գասպարյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառումն անհամատեղելի է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ, 48-րդ և 61-րդ հոդվածների պահանջների հետ, քանի որ հակասում է արդարության և պատասխանատվության անհատականացման, պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքներին, չի նպաստում սոցիալական արդարության վերականգնմանը, պատժի ենթարկված անձի ուղղմանը, հանցագործությունների կանխմանը, չի համապատասխանում հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանին և հանցավորի անձը բնութագրող տվյալներին:

9. Վերոգրյալի հիման վրա բողոքաբերը խնդրել է պատժի մասով բեկանել Առաջին ատյանի դատարանի 2015 թվականի նոյեմբերի 25-ի դատավճիռը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի 2016 թվականի փետրվարի 1-ի որոշումը, Արտակ Գասպարյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը ճանաչել անթույլատրելի և գործն ուղարկել ստորադաս դատարան՝ նոր քննության:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

10. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր են արդյոք ամբաստանյալ Ա.Գասպարյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին ստորադաս դատարանների հետևությունները:

11. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Եթե դատարանը, կալանքի, ազատագրվման կամ կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով պատիժ նշանակելով, հանգում է հետևության, որ դատապարտյալի

ուղղվելը հնարավոր է առանց պատիժը կրելու, ապա կարող է որոշում կայացնել այդ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին:

2. Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս դատարանը հաշվի է առնում հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները, պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները (...):»:

Սույն քրեաիրավական նորմերը Վճռաբեկ դատարանի կողմից բազմիցս վերլուծության են ենթարկվել մի շարք գործերով կայացված նախադեպային որոշումներում, և մշտապես վերահաստատվել է դիրքորոշումն առ այն, որ դատարանի համոզվածությունը, վստահությունն այն մասին, որ ամբաստանյալի ուղղվելը հնարավոր է առանց իրական պատիժ կրելու, պետք է հիմնվի օբյեկտիվ գոյություն ունեցող այնպիսի տվյալների համակողմանի վերլուծության վրա, որոնք բնութագրում են արարքը, հանցավորի անձը և վկայում պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հիմքերի առկայության մասին: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը բազմիցս փաստել է, որ թեև պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հետ կապված ՀՀ քրեական օրենսգիրքը ինչպես հանցագործությունների, այնպես էլ անձանց շրջանակի որևէ սահմանափակում չի նախատեսում, սակայն դատարանի հետևությունները պետք է, ի թիվս այլոց, հիմնված լինեն նաև հանցագործության հանրային վտանգավորության աստիճանի և բնույթի ամբողջական գնահատման վրա (հանցագործության հանրային վտանգավորության աստիճանի և բնույթի վերաբերյալ, ի թիվս այլ որոշումների, մանրամասն տեսնելով Վճռաբեկ դատարանի՝ Գարուշ Մադաթյանի գործով 2009 թվականի փետրվարի 17-ի թիվ ԵԿԴ/0029/01/08, Արմեն Շահբազյանի գործով 2014 թվականի օգոստոսի 15-ի թիվ ԵԿԴ/0143/01/13, Արարատ Ավագյանի և Վահան Մահակյանի գործով 2014 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԵԿԴ/0252/01/13 որոշումները)՝ հաշվի առնելով այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են օրենքով պահպանվող հասարակական հարաբերության բնույթը, մեղքի ձևը և տեսակը, պատճառված վնասի չափը, պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքները, հանցագործության հանգամանքները, եղանակը, գործիքներն ու միջոցները, նպատակներն ու շարժառիթները և այլն (տեսնելով ԵԿԴ/0039/01/15, ԱԲԴ/0031/01/15, ԵԱԴԴ/0038/01/15, ԵԿԴ/0130/01/15, ՄԴ/0094/01/15, ՄԴ3/0201/01/15 գործերով որոշումները):

12. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածը սահմանում է. «1. Ավտոմեքենա կամ մեխանիկական այլ տրանսպորտային միջոց վարող անձի կողմից ճանապարհային երթևեկության կամ տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտելը, որը մարդու առողջությանն անգոյությունս պատճառել է ծանր կամ միջին ծանրության վնաս (...)

2. Նույն արարքը, որն անգոյությունս առաջացրել է մարդու մահ՝

պատժվում է ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը հինգ տարի ժամկետով՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելով՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով:

(...):»:

Հաշվի առնելով մեջբերված հանցակազմի բնույթն ու առանձնահատկությունները՝ Վճռաբեկ դատարանն իր մի շարք որոշումներում իրավական դիրքորոշումներ է ձևավորել նշված հանցանքը կատարած անձանց նկատմամբ պատժի տեսակ և չափ ընտրելիս, ինչպես նաև նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հարցը լուծելիս հաշվի առնվող հանգամանքների վերաբերյալ:

Մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի վերաբերյալ գործերով վերոնշյալ հարցերը լուծելիս դատարանները, ի թիվս այլնի, պետք է հատկապես հաշվի առնեն՝

ա. հանցագործության կատարման եղանակը և հանգամանքները, հանցագործության կատարման մեջ ամբաստանյալի մեղավորության աստիճանը, հանցանքը կատարելուն

Դատական պրակտիկա

նպաստող պայմանները (մանրամասն տե՛ս Արամ Սահակյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի օգոստոսի 27-ի թիվ Գ-Գ-1/0003/01/10 որոշման 20-րդ կետը),

բ. ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման բնույթը (մանրամասն տե՛ս թիվ Գ-Գ-1/0003/01/10 որոշման 20-րդ կետը),

գ. կատարված հանրորեն վտանգավոր արարքի և դրա հանրորեն վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ հանցավորի դրսևորած հոգեբանական վերաբերմունքը (մանրամասն տե՛ս Էդմոն Ասատրյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2012 թվականի օգոստոսի 24-ի թիվ ԵԷԴ-0201/01/11 որոշման 15-18-րդ կետերը),

դ. հանցագործության կատարումից անմիջապես հետո, ինչպես նաև հետագայում հարուցված քրեական գործի քննության ընթացքում հանցավորի դրսևորած վարքագիծը (մանրամասն տե՛ս թիվ Գ-Գ-1/0003/01/10 որոշման 22-րդ կետը),

ե. հանցագործությանը պատճառված վնասը (մանրամասն տե՛ս Արամայիս Հովհաննեսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2015 թվականի փետրվարի 27-ի թիվ Գ-Գ-0014/01/14 որոշման 15-րդ կետը):

13. Վերահաստատելով իր կողմից նախկինում արտահայտված և վերը մատնանշված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը կրկնում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի վերաբերյալ գործերով հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ պատժի տեսակի ու չափի, ինչպես նաև նշանակված պատիժը կրելու նպատակահարմարության հարցի վերաբերյալ եզրահանգումները սույն որոշման նախորդ կետում նշված հանգամանքների՝ իրենց ամբողջության մեջ վերլուծության հիման վրա կառուցելն ունի առանձնապես կարևոր նշանակություն: Ուստի այդ հանգամանքները հաշվի չառնելը, դրանք անտեսելը կարող է հանգեցնել ոչ իրավաչափ դատական ակտի կայացմանը:

14. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Ա.Գ.ասպարյանին մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ նա 2015 թվականի ապրիլի 7-ին՝ ժամը 22:30-ի սահմաններում, իր վարած «Սերսեդես Բենց Ջ 500» մակնիշի 99 MV 999 հաշվառման համարանիշի ավտոմեքենայով ընթանալիս թույլ է տվել «Ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 3-րդ կետի և ՀՀ կառավարության 2007 թվականի հունիսի 28-ի թիվ 955-Ն որոշման 1-ին կետով հաստատված ՀՀ ճանապարհային երթևեկության կանոնների (այսուհետ նաև՝ ՀՀ ճանապարհային երթևեկության կանոններ) 65-րդ և 67-րդ կետերի պահանջների խախտում, ինչի արդյունքում վրաերթի է ենթարկել հետիոտն Ա.Գ.ալստյանին՝ անզգուշությամբ նրան պատճառելով մահ: Ընդ որում, Ա.Գ.ասպարյանին առաջադրված մեղադրանքից երևում է, որ վերջինս ավտոմեքենան վարել է համապատասխան պայմանների համար սահմանված թույլատրելի 60 կմ/ժ առավելագույն արագությունը գերազանցող 109,3 կմ/ժ ավելի արագությամբ և, հետիոտն Ա.Գ.ալստյանին համապատասխան պայմաններում շուրջ 106,9 մետր հեռավորությունից հայտնաբերելու և թույլատրելի արագությամբ ավտոմեքիլը վարելու դեպքում ընդամենը 45 մետր տարածությունից մեքենան կանգնեցնելու տեխնիկական հնարավորություն ունենալով, արգելակման է դիմել ուշացումով, որպիսի գործողություններով էլ պայմանավորել է վրաերթի առաջացումը (տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը):

Առաջին ատյանի դատարանը, հաշվի առնելով, ի թիվս այլնի, ամբաստանյալի անձը բնութագրող տվյալները, հիմնվելով պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող հանգամանքների առկայության, ծանրացնող հանգամանքների բացակայության վրա, եզրահանգել է, որ ամբաստանյալ Ա.Գ.ասպարյանի նկատմամբ ազատազրկման ձևով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելով և փորձաշրջան սահմանելով՝ հնարավոր է հասնել պատժի նպատակներին (տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը):

Վերաքննիչ դատարանը, իր հերթին փաստելով, որ ամբաստանյալ Ա.Գ.ասպարյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հնարավորության հարցում Առաջին ատյանի դատարանը հանգել է ճիշտ եզրակացության, արդյունքում վերջի-

նիս կողմից կայացված դատավճիռը թողել է օրինական ուժի մեջ (տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը):

15. Սույն որոշման նախորդ կետում շարադրված փաստական տվյալները գնահատելով սույն որոշման 11-13-րդ կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ա.Գ.ասպարյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելիս ստորադաս դատարանները պատշաճ իրավական գնահատման չեն ենթարկել նրան մեղսագրվող հանցագործության հանրային վտանգավորության աստիճանը:

Մասնավորապես, ստորադաս դատարանները՝

ա) վերլուծության չեն ենթարկել և որևէ գնահատական չեն տվել ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման բնույթին (Ա.Գ.ասպարյանը թույլ է տվել ՀՀ ճանապարհային երթևեկության կանոնների 65-րդ (սահմանված արագության գերազանցման արգելք) և 67-րդ կետերի պահանջների խախտում),

բ) պատշաճ գնահատման չեն ենթարկել կատարված հանրորեն վտանգավոր արարքի և դրա հանրորեն վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ հանցավորի դրսևորած հոգեբանական վերաբերմունքը (մասնավորապես՝ ամբաստանյալը ավտոմեքենան վարել է սահմանված թույլատրելի արագությունը մոտ երկու անգամ գերազանցող արագությամբ և հետիոտն Ա.Գ.ալստյանին համապատասխան պայմաններում շուրջ 106,9 մետր հեռավորությունից հայտնաբերելու հնարավորություն է ունեցել (տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը),

գ) պատշաճ չեն գնահատել ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման արդյունքում վրա հասած վնասի բնույթն ու չափը:

16. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ամբաստանյալ Ա.Գ.ասպարյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին ստորադաս դատարանների հետևությունները հիմնավոր չեն:

17. Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով Վերաքննիչ դատարանը, օրինական ուժի մեջ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը, թույլ է տվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ, 48-րդ, 61-րդ և 70-րդ հոդվածների պահանջների խախտում, ինչը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-րդ հոդվածի իմաստով քրեական օրենքի ոչ ճիշտ կիրառում է և հանգեցրել է նաև նույն օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի պահանջներին չհամապատասխանող դատական ակտի կայացմանը: Այսինքն՝ թույլ են տրվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-398-րդ հոդվածներով նախատեսված նյութական և դատավարական իրավունքի խախտումներ, ինչը հիմք է Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու և գործը նույն դատարան՝ նոր քննության ուղարկելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության (2005 թվականի փոփոխություններով) 91-րդ, 92-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 3611-րդ, 403-406-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Ամբաստանյալ Արտակ Ավետիքի Գ.ասպարյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2016 թվականի փետրվարի 1-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:

2. Արտակ Գ.ասպարյանի նկատմամբ ընտրված՝ ստորագրություն չհեռանալու մասին խափանման միջոցը թողնել անփոփոխ:

RESUME - PEZÜME

THE ROLE OF POLITICAL MINORITY IN THE PARLIAMENTARY OVERSIGHT SYSTEM CARRIED OUT BY RA NATIONAL ASSEMBLY

TIGRAN NAGHDALYAN

**PHD STUDENT AT CHAIR OF CONSTITUTIONAL LAW
LAW FACULTY OF YEREVAN STATE UNIVERSITY**

The article presents number of current issues related to the role of political minority in the parliamentary oversight system carried out by RA National Assembly. In particular, under the auspices of 2015 constitutional changes the powers of parliamentary minority are referred to in the framework of both the law making process and conducting the oversight and personnel policy. Special attention is attached to the issues of inquiry institute and when the parliamentarian leaves the faction.

Based on the conducted research, the necessity of making several changes and amendments in the Republic of Armenia constitutional law on “Rules of Procedure of the National Assembly” is being substantiated.

Keywords: parliamentary minority, constitutional laws, inquiry, the “positive” and “limiting” rights of parliamentary minority, change of the National Assembly’s political relativity, institute for the parliamentarian to leave the faction

РОЛЬ ПОЛИТИЧЕСКИХ МЕНЬШИНСТВ В СИСТЕМЕ ПАРЛАМЕНТСКОГО КОНТРОЛЯ РЕАЛИЗУЕМОГО НАЦИОНАЛЬНЫМ СОБРАНИЕМ РА

ТИГРАН НАГДАЛЯН

**АСПИРАНТ КАФЕДРЫ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА
ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ**

В статье представлен ряд актуальных вопросов, касающихся роли политических меньшинств в системе парламентского контроля, реализуемого Национальным Собранием РА. В частности, в свете конституционных изменений 2015г., внимание уделено полномочиям парламентского меньшинства, как в рамках правотворческой деятельности, так и реализации контрольной и кадровой политики. Особое внимание уделяется вопросам, касающимся институтов интерпелляции и выхода депутата из фракции.

На основе проведенного анализа обосновывается необходимость внесения ряда изменений и дополнений в конституционный закон Республики Армения «Регламент Национального Собрания».

Ключевые слова: парламентское меньшинство, конституционные законы, интерпелляция, «положительные» права и «блокирующие» права парламентских меньшинств, изменение политического баланса Национального Собрания, институт выхода депутата из фракции

Բանալի բառեր – խորհրդարանական փոքրամասնություն, սահմանադրական օրենքներ, հարցապնդում, խորհրդարանական փոքրամասնության «դրական» իրավունքներ և «արգելափակող» իրավունքներ, Ազգային ժողովի քաղաքական հարաբերակցության փոփոխություն, խմբակցությունից պատգամավորի դուրս գալու ինստիտուտ

RESUME - PEZYOME

SOME PROBLEMS OF LEGAL STATUS OF PRIVATE MILITARY COMPANIES

NAREK ABGARYAN
POST-GRADUATE STUDENT
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN UNIVERSITY

In this article some problems of private military companies' legal status are considered. In the situations of modern armed conflicts the legal status of employees of private military companies is not defined by International Humanitarian Law, which creates problems for the different sides of the conflict. Often researchers include personnel of private military companies in the category of mercenaries. That is not correct which is also shown in the conclusion of this research paper.

Keywords: Private Military Company, Legal Status, International Humanitarian Law, Armed Conflict

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО СТАТУСА ЧАСТНЫХ ВОЕННЫХ КОМПАНИЙ

НАРЕК АБГАРЯН
АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

В данной статье рассматриваются некоторые проблемы правового статуса частных военных компаний. В условиях современных вооруженных конфликтов правовой статус персонала частных военных компаний не определен международным гуманитарным правом, что порождает определенные проблемы для участвующих в конфликте сторон. Зачастую исследователи включают персонал частных военных компаний в число наемников. Это не совсем корректное соотношение, о чем также указывается в выводах данной статьи.

Ключевые слова: частная военная компания, правовой статус, международное гуманитарное право, вооруженный конфликт

Բանալի բառեր - մասնավոր ռազմական ընկերություն, իրավական կարգավիճակ, միջազգային մարդասիրական իրավունք, ռազմական ընդհարում

ՄԱՅԻՍ – ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ՌԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՄԵ

CONCEPT, NATURE AND STRUCTURE OF LEGAL CONSCIOUSNESS

AMALYA HARUTYUNYAN

**APPLICANT OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY,
SOCIOLOGY AND LAW OF THE NAS OF THE RA**

In her article the author defines the concept, nature and structure of legal consciousness. Legal consciousness is a multi-layer legal phenomenon which has also social-political, psychological, moral-philosophical viewpoints. The specialized literature distinguishes two levels of legal consciousness, i.e. social and individual. The characteristic properties of legal consciousness are one of the forms of social consciousness, the peculiar form of expressing legal reality, which effects the people's activity and conduct and in terms of content and motives it may be positive or negative. Legal consciousness embraces the legal phenomena both in static and dynamic states.

Keywords: legal consciousness, subsystem of legal consciousness, social and individual legal consciousness, legal ideology

ПОНЯТИЕ, СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА ПРАВОСОЗНАНИЯ

АМАЛЯ АРУТЮНЯН

**СОИСКАТЕЛЬ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН РА**

В статье автор определил что такое правосознание, какая у него структура и сущность. Правосознание, это многослойное правовое явление, которое имеет также социально-политические, психологические и морально-философские аспекты. В профессиональной литературе есть два уровня правосознания: общественная и индивидуальная. Характерные качества правосознания - одна из тех видов общественного сознания, особая форма выражения правовой реальности, оно действует на деятельность и поведение людей, по содержанию и мотивам может быть положительным или отрицательным, правосознание включает в себя правовые явления как в статистическом так и динамичном состоянии.

Ключевые слова: правосознание, подструктура правосознания, общественное и индивидуальное правосознание, правовая идеология

Բանալի բառեր – իրավագիտակցություն, իրավագիտակցության ենթահամակարգ, հասարակական և անհատական իրավագիտակցություն, իրավական գաղափարախոսություն

ՄԱՏԻՍ – ՀՈՒՆԻՐ 2017 5 – 6 (215 – 216)

ՄԱՏԻՍ
Իշխանություն

RESUME - PEZYOME

LEGAL REGULATION OF MEDICAL ACTIVITIES RELATED TO THE USE OF INSTRUMENTS OF INCREASED RISK OF CAUSING HARM

**AREG MALKHASYAN
POST-GRADUATE STUDENT
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN UNIVERSITY**

This article addresses the issue of assigning some types of medical activities to activities associated with an increased risk of harm. In practice, there are numerous cases when during the performance of medical activities a harm is caused, which does not depend on the actions of the medical worker. At the same time, not all the types of medical activities bear the same level of risk. The paper considers the legal regulation of medical activities associated with use of special equipment and addresses the problem of relating some types of medical activities to the activities associated with an increased risk of harm.

Keywords: responsibility of medical organizations, source of increased danger, activities associated with increased danger of harm

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ МЕДИЦИНСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, СВЯЗАННОЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНСТРУМЕНТОВ ПОВЫШЕННОГО РИСКА ПРИЧИНЕНИЯ ВРЕДА

**АРЕГ МАЛХАСЯН
АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА**

В данной научной работе рассматривается проблема отнесения отдельных видов медицинской деятельности к деятельности, связанной с повышенной опасностью причинения вреда. В практике не редки случаи, когда при осуществлении медицинской деятельности причиняется вред, который не зависит от действий медицинского работника. При этом не каждый вид деятельности связан с повышенным риском причинения вреда. В работе рассмотрено правовое регулирование медицинской деятельности, связанной с использованием специальных инструментов и аппаратуры и вопрос причисления некоторых видов медицинской деятельности к деятельности, связанной с повышенной опасностью причинения вреда.

Ключевые слова: ответственность медицинских организаций, источник повышенной опасности, деятельность связанная с повышенной опасностью причинения вреда

Բանալի բառեր - բժշկական կազմակերպությունների պատասխանատվություն, առավել վտանգ ստեղծող գործունեություն, առավել վտանգի աղբյուր

ՄԱՅԻՍ - ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 - 6 (215 - 216)

ՌԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

THE ISSUE OF CORRELATION BETWEEN FICTITIOUS AND SUSPICIOUS TRANSACTIONS IN BANKRUPTCY PROCEEDINGS

ANI MUTAFYAN

POST-GRADUATE STUDENT OF THE CHAMBER OF THE CIVIL LAW OF THE YSU

The author revealed features of fictitious and suspicious transactions, the nature of suspicious transactions. The author discussed objective and subjective theories on which are based the regulations of invalidation of transactions in bankruptcy proceedings. Among the means of withdrawal of debtor's assets from the bankruptcy proceedings the author specially discussed such transactions in which the selling price of property, service or work is lower than the market price. As a result of analysis the author concluded that the difference between the price of the transaction concluded by the debtor and the market price of it can be recovered by two legal grounds: by qualifying the transactions as feigned or sham and demanding the application of the consequences of invalidity or demanding the compensation of the damage in accordance with the Law "On Bankruptcy" (point d, part 1, article 54). Therewith the author found out that the fictitious transactions can't be identified with suspicious transactions. Thus in order to exclude such identification, therefore not to complicate the process of collecting debtor's assets by the bankruptcy administrator, as well as to protect the rights of bona fide counterparties the author made a proposal to change the text of clause "d" of Part 1 of Article 54 of the Law "On Bankruptcy" and to enshrine compromise and more precise regulation.

Keywords: fictitious transaction, feigned transaction, sham transaction, bankruptcy, suspicious transaction, Pauliana claim, objective theory, subjective theory, market price, damage

ВОПРОС СООТНОШЕНИЯ ФИКТИВНЫХ И ПОДОЗРИТЕЛЬНЫХ СДЕЛОК В ПРОЦЕДУРЕ БАНКРОТСТВА

АНИ МУТАФЯН

АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА ЕГУ

Автором были раскрыты типичные признаки фиктивных и подозрительных сделок и сущность подозрительных сделок. Автором были представлены объективные и субъективные теории оспаривания сделок в процедуре банкротства. Из средств выявления имущества должника из процедуры банкротства, в частности, были проанализированы заключения таких сделок, стоимость которых меньше рыночной стоимости реализации имущества, услуг и работы. Вследствие анализа, автор сделал вывод о том, что разница между ценой сделки должника и рыночной стоимостью, может быть возвращена на двух основаниях: либо с помощью квалификации сделки как мнимой или притворной и предъявления требования о применении соответствующих последствий недействительности сделки, либо с помощью предъявления требования о компенсации причиненного ущерба на основании пункта «д» части 1-й статьи 54 Закона «О банкротстве». По мнению автора, фиктивные сделки не могут быть отождествлены с подозрительными сделками, лежащими на основе требований предусмотренных пунктом «д» части 1 статьи 54 Закона «О банкротстве». Таким образом, для исключения отождествления, следовательно, и для не усложнения процесса собрания имущества должника, а также для защиты прав добросовестных контрагентов, автор сделал предложение об изменении текста пункта «д» части 1-й статьи 54 Закона «О банкротстве» и о закреплении компромиссного и более точного регулирования.

Ключевые слова: фиктивная сделка, мнимая сделка, притворная сделка, банкротство, подозрительная сделка, иск Паулиана, объективная теория, субъективная теория, рыночная стоимость, причиненный ущерб

Բանալի բառերը - ֆիկտիվ գործարք, կեղծ գործարք, շինծու գործարք, սնանկություն, կասկածելի գործարք, Պաուլիանյանի հայց, օրյեկտիվ տեսություն, սուբյեկտիվ տեսություն, շուկայական արժեք, վնաս

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

DONATION FORM FEATURES AND SPECIFICATIONS

NARINE SARGSYAN

**SENIOR PROSECUTOR OF SUPERVISION DEPARTMENT
OF INQUEST AND PRELIMINARY
INVESTIGATION OF GENERAL PROSECUTOR'S OFFICE OF NKR,
2ND CLASS ADVISOR OF JUSTICE**

An important characteristic of a donation is the absence of compensation. Other features include increase in the donee's estate, reduction in the donor's estate in favor of the donee, the intention of the donor to transfer estate to the donee or relieve the donee from a debt and the donee's acceptance of the donation.

A donation is usually concluded in writing. The donation of a real estate is subject to notarization and the ownership is subject to state registration.

Keywords: include non-compensation, contract, in writing, estate, property rights, donation, donor, done

ПРИЗНАКИ И ФОРМА ДОГОВОРА ДАРЕНИЯ

НАРИНЕ САРКИСЯН

**СТАРШИЙ ПРОКУРОР ОТДЕЛА ПО НАДЗОРУ
ЗА ЗАКОННОСТЬЮ ДОЗНАНИЯ
И ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО СЛЕДСТВИЯ
ГЕНЕРАЛЬНОЙ ПРОКУРАТУРЫ НКР,
СОВЕТНИК ЮСТИЦИИ 2-ГО КЛАССА**

Основным признаком договора дарения является его безвозмездность. Также, признаками являются увеличение имущества одаряемого, увеличение имущества одаряемого за счет уменьшения имущества дарителя, наличие у дарителя, передающего одаряемому имущество либо освобождающего его от обязательств, намерения одарить последнего, согласие одаряемого на получение дара.

Договор дарения заключается в письменной форме. Договор дарения недвижимого имущества подлежит нотариальному удостоверению, а передача прав на собственность - государственной регистрации.

Ключевые слова: безвозмездный, договор, письменный, вещь, имущественное право, дарение, даритель, одаряемый

Բանալի բառեր - անհատույց, պայմանագիր, գրավոր, գույք, գույքային իրավունք, նվիրատվություն, նվիրատու, նվիրառու

ՄԱՅԻՍ - ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 - 6 (215 - 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - ՔԵՅՐՈՄԵ

PROBLEMS OF CIVIL-LEGAL RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS IN MUSICAL WORKS IN INTERNET

NAIRA HOVHANNISYAN
**POST-GRADUATE STUDENT
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN UNIVERSITY,
ASSISTANT TO JUDGE IN ADMINISTRATIVE COURT OF THE RA**

Violation copyright and related rights in musical works in Internet is one of the most actual problems. When determining the guilt of the offender, the issue of the responsibility of Internet providers and Internet companies is relevant. The development of legislation in this area goes in two directions. First of all, mechanisms are being created to attract users of the Internet that are carrying out unlawful actions with respect to copyright objects to civil liability. The second direction is focused on placing responsibility on providers of Internet services.

Keywords: copyright and related rights, musical works, internet

ПРОБЛЕМЫ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НАРУШЕНИЕ АВТОРСКИХ И СМЕЖНЫХ ПРАВ НА МУЗЫКАЛЬНЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ В СЕТИ ИНТЕРНЕТ

ՆԱԻՐԱ ՕԳԱՆԵՏՅԱՆ
**АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА,
ПОМОЩНИК СУДЬИ АДМИНИСТРАТИВНОГО СУДА РА**

Нарушение авторских и смежных прав на музыкальные произведения в сети Интернет является одной из самых острых проблем. При определении вины правонарушителя актуальным является вопрос об ответственности интернет-провайдеров и интернет-компаний. Развитие законодательства в данной сфере идет в двух направлениях. В первую очередь создаются механизмы по привлечению к гражданско-правовой ответственности пользователей сети Интернет, осуществляющих противоправные действия в отношении объектов авторского права. Второе направление акцентируется на возложении ответственности на поставщиков интернет-услуг - провайдеров.

Ключевые слова: авторское право, сеть интернет, музыкальное произведение

Բանալի բառեր - հեղինակային և հարակից իրավունքներ, երաժշտական ստեղծագործություն, համացանց

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

ABOUT PECULIARITIES OF PROTECTION OF DIGNITY, HONOR AND BUSINESS REPUTATION IN COURT

ARMENUHI CHIFLIKYAN

PHD STUDENT OF THE CHAIR OF CIVIL LAW OF THE YSU

This article is devoted to the specific features of protection of dignity, honor and business reputation in court. In the article the author analyzed in detail the apportionment of the burden of the proof of the correspondence of the disseminated damaging statements to reality and of the delinquent's guilt between the parties, related especially to civil-law libel.

Special attention has been paid to the issue of proving the delinquent's guilt in the cases concerning civil-law insult.

As the result of the analysis of the domestic and the foreign literature and of the relevant decisions of Constitutional Court and Court of Cassation of the Republic of Armenia study, the following conclusions have been made:

1/ The 4th part of the 1087.1st article of the civil code of the Republic of Armenia for the part, which provides reversal of the proving obligation from defendant to plaintiff, is a substantial deviation from the general procedural rules.

2/ It is not expedient to provide the 12th part of the 1087.1st article of the civil code of the Republic of Armenia related to legal costs through the civil code, because these legal relations are already being regulated by the procedural legislation.

3/ If in libel cases the burden of proving the defendant's guilt is put on the plaintiff, it would practically render senseless the execution of the obligation of proving correspondence of information to reality, because failure of proving the guilt would exclude the application of the means of influence on the defendant irrespectively of proving by the defendant the correspondence of the data to reality.

4/ We find that it would be more rational if in the case of an insult, the defendant would be proving his innocence and not the plaintiff proving the defendant's guilt. This position would also harmonize with the general logic of the civil law of the Republic of Armenia.

Keywords: burden of proof, guilt, malice, libel, insult, plaintiff, defendant, the correspondence of the information to reality, reversal, legal costs

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ЗАЩИТЫ ДОСТОИНСТВА, ЧЕСТИ И ДЕЛОВОЙ РЕПУТАЦИИ В СУДЕБНОМ ПОРЯДКЕ

АРМЕНУИ ЧИФЛИКЯН

АСПИРАНТ КАФЕДРЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА ЕГУ

Данная статья посвящена особенностям судебной защиты достоинства, чести и деловой репутации. В рамках статьи автор детально проанализировал распределение бремени доказывания соответствия распространенных порочащих фактических данных действительности и вины деликвента между сторонами, особенно, касательно дел о гражданско-правовой клевете.

Специальное внимание было предоставлено вопросу доказывания вины деликвента в делах об оскорблении в гражданско-правовом смысле.

В результате исследования отечественной и зарубежной литературы, соответствующих решений Конституционного суда и Кассационного суда Республики Армения были сделаны следующие выводы:

1. 4-ая часть статьи 1087.1 Гражданского кодекса Республики Армения по части, которой предусматривает переход обязанности доказывания от ответчика к истцу, является существенным отклонением от общих процессуальных правил.

2. 12-ая часть статьи 1087.1 Гражданского кодекса Республики Армения относительно судебных издержек нецелесообразно предусматривать гражданским кодексом, поскольку эти правоотношения уже регулируются процессуальным законодательством.

3. Если в делах о клевете обязанность доказывания вины ответчика возложить на истца, то практически обесмыслится осуществление ответчиком обязанности доказывания соответствия сведений действительности, поскольку недоказанность вины исключит применение средств воздействия на ответчика независимо от доказывания им соответствия сведений действительности.

4. Находим, что будет более целесообразно, если в делах об оскорблении, ответчик будет доказывать свою невиновность, а не истец - виновность ответчика. Также данная позиция будет гармонировать с общей логикой гражданского права Республики Армения.

Ключевые слова: бремя доказывания, вина, умысел, клевета, оскорбление, истец, ответчик, соответствие сведений действительности, переход, судебные издержки

Բանալի բառեր - ապացուցման բեռ, մեղք, դիտավորություն, գրպարտություն, վիրավորանք, հայցվոր, պատասխանող, տեղեկությունների համապատասխանություն իրականությանը, փոխանցում, դատական ծախսեր

ՄԱՏԻՍ - ՀՈՒՆԻՒ 2017 5 - 6 (215 - 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Ի ՀՀ ԽԱՆՈՒՄԸ

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

ACTUAL LEGAL CONSCIOUSNESS ISSUES OF THE LEGAL PHENOMENA "DISCRETION" AND "ARBITRARINESS" IN THE PROCESS OF THE IMPLEMENTATION OF ADMINISTRATION

VAGHARSHAK SARGSYAN
**PHD STUDENT OF THE PUBLIC
ADMINISTRATION ACADEMY OF THE RA**

In this article an attempt is made to analytically examine semantic similarities and differences of this complex legal concepts "discretion" and "arbitrariness". To some extent the limits of arbitrariness and discretion are clarified. Therefore the term of "discretion" assumes the existence of limits and the term of arbitrariness means the absence of limits. In essence the arbitrariness is the discretion which can not be restrained anyhow.

In the article it is mentioned that the arbitrariness is implemented instead of discretion.

This kind of activity is typical to undemocratic countries, the representatives of society become victims of arbitrariness of governmental authorities, whereas the discretion directed to productive protection and realization of human rights.

Keywords: discretion, arbitrariness, justifiable motive, limits, democracy, administration, Constitution, subjectivity

СОВРЕМЕННОЕ ПРАВОПОНИМАНИЕ ПРАВОВЫХ ЯВЛЕНИЙ "УСМОТРЕНИЕ" И "ПРОИЗВОЛ" В АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЯХ

ВАГАՐՇԱԿ ՏԱՐԳՏՅԱՆ
АСПИРАНТ АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РА

В этой статье автор пытается исследовать сходства и различия между "усмотрением" и "произволом" сложно-правовых семантических концепции. В некоторой степени уточняются границы между усмотрением и произволом, соответственно, усмотрение предполагает существование границ, произвол - отсутствие границ. На самом деле, произвол - несдержанное усмотрение. В статье говорится, что произвол часто подменяет собой усмотрение. Такая практика характерна для недемократических государств. Общество стало жертвой произвола государственных властных органов, тогда как усмотрение направлено на эффективное осуществление прав человека.

Ключевые слова: усмотрение, произвол, оправданный мотив, границы, демократия, административная деятельность, Конституция, субъективизм

Բանալի բառեր - հայեցողություն, կամայականություն, արդարացված շարժառիթ, սահմաններ, ժողովրդավարություն, վարչարարություն, Սահմանադրություն, սուբյեկտիվիզմ

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

SOME ISSUES OF DEFINITION OF TYPES OF RECIDIVISM

ZHENYA STEPANYAN

PHD STUDENT OF THE YSU CHAIR OF CRIMINAL LAW

This article discusses the problem of definition of the types of recidivism. In particular, the legislative regulatory gaps of dangerous and especially dangerous recidivism are revealed, the existing contradictions, relevant judicial practice has been studied, and the judicial errors revealed during the application of this provision. In addition, legislative regulations of a number of foreign countries on the types of recidivism and its types have been studied to and certain recommendations have been made.

Keywords: recidivism, types of recidivism, criteria of classification, dangerous recidivism, especially dangerous recidivism, imposition of punishment, judicial practice, judicial error, criminal legislation

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ВИДОВ РЕЦИДИВА ПРЕСТУПЛЕНИЙ

ЖЕНЯ СТЕПАНЯН

АСПИРАНТ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРАВА ЕГУ

В статье обсуждается проблема определения видов рецидива преступлений. В частности, выявлены пробелы законодательного урегулирования опасного и особо опасного рецидива, возникающие противоречия, изучены соответствующая судебная практика и судебные ошибки допускающиеся при применении этой нормы. Кроме того, были изучены законодательные положения ряда зарубежных стран о видах рецидива преступлений и сделаны соответствующие предложения.

Ключевые слова: рецидив преступлений, виды рецидива, критерии классификации, опасный и особо опасный рецидив, назначение наказания, судебная практика, судебная ошибка, уголовное законодательство

Բանալի բառեր - հանցագործությունների ռեցիդիվ, ռեցիդիվի տեսակներ, դասակարգման չափանիշներ, վտանգավոր և առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվ, պատժի նշանակում, դատական պրակտիկա, դատական սխալ, քրեական օրենսդրություն

ՄԱՅԻՍ - ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 - 6 (215 - 216)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

SOME PROBLEMS OF DIFFERENTIATION OF EXTORTION PROVIDED BY THE CRIMINAL CODE OF THE NKR FROM RELATED CRIMES

ERIK ARZUMANYAN
THE PROSECUTOR OF THE DEPARTMENT FOR CRIMES OF CORRUPTION, AGAINST PROPERTY AND ECONOMIC ACTIVITIES OF THE NKR GENERAL PROSECUTOR'S OFFICE

Some problems related to the legal qualification of extortion provided by the NKR Criminal Code, as well as its differentiation from related crimes are discussed in this article. In particular, the features of the object, the objective side, the subjective side and the subject of extortion are analysed, on the basis of which this crime can be differentiated from robbery, arbitrariness, extortion of bribes.

In conclusion, it was concluded that a clear differentiation of extortion from related crimes is important both for the proper qualification of mentioned crimes and for the implementation of the principles of criminal legislation.

Keywords: extortion, robbery, robbery, arbitrariness, extortion of bribes, qualification of crimes, differentiation.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗГРАНИЧЕНИЯ ВЫМОГАТЕЛЬСТВА, ПРЕДУСМОТРЕННОГО УГОЛОВНЫМ КОДЕКСОМ НКР, ОТ СМЕЖНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

ЭРИК АРЗУМАНЯН
ПРОКУРОР ОТДЕЛА ПО ДЕЛАМ О ПРЕСТУПЛЕНИЯХ КОРРУПЦИОННОГО ХАРАКТЕРА, ПРОТИВ СОБСТВЕННОСТИ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГЕНЕРАЛЬНОЙ ПРОКУРАТУРЫ НКР

В статье рассмотрены некоторые проблемы, связанные с квалификацией вымогательства, предусмотренного Уголовным кодексом НКР, а также его разграничения от смежных преступлений. В частности, проанализированы особенности объекта, предмета, объективной стороны, субъективной стороны и субъекта вымогательства, на основе которых данное преступление возможно разграничить от разбоя, грабежа, самоуправства, вымогательства взятки.

В заключении сделан вывод, что четкое разграничение вымогательства от смежных преступлений имеет важное значение как для правильной квалификации указанных преступных деяний, так и осуществления принципов уголовного законодательства.

Ключевые слова: вымогательство, разбой, грабеж, самоуправство, вымогательство взятки, квалификация преступлений, разграничение

Բանալի բառեր - շորթում, ավազակություն, կողոպուտ, ինքնիրավություն, կաշառքի շորթում, հանցագործությունների որակում, սահմանազատում

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

THE RESOCIALIZATION OF THE PERSON, WHO COMMITTED CRIME AS A NEW PURPOSE OF PUNISHMENT

PETROS MARTIROSYAN
**POST-GRADUATE STUDENT
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN UNIVERSITY**

In this article the author discuss the resocialization of the person who has committed crime as a new purpose of punishment which is considered to be the legal necessity in the criminal law and Criminal Code of the RA. Referring to the ongoing judicial reforms there is an opinion that there are all preconditions to the means of the punishment system implementation with resocialization of the convict. Particularly there are some issues in the social rehabilitation of persons who are applying punishment, because it is difficult process to return and integrate the person to the society. So it is very important to add in system of purposes of punishment a new purpose, as a resocialization of the person who committed a crime and to prepare the accused to return to the society to become the complete member of the community. After that will be solved several problems for integration into society, which was not been resolved by the current legislation.

Keywords: criminal punishment, the purposes of punishment, the resocialization of the person who committed a crime, the correction of the person who committed a crime

РЕСОЦИАЛИЗАЦИЯ ЛИЦА, СОВЕРШИВШЕГО ПРЕСТУПЛЕНИЕ, КАК НОВАЯ ЦЕЛЬ УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ

ПЕТРОС МАРТИРОСЯН
СОИСКАТЕЛЬ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

В данной статье автор обсуждает правовую необходимость предусматривания в уголовном праве РА и в Уголовном законе ресоциализации лица, совершившего преступление, в качестве новой цели уголовного наказания.

Ссылаясь на продолжающиеся судебные реформы, высказано мнение о том, что существуют все предпосылки для дополнения действующей системы целей наказания ресоциализацией осужденного.

В частности, в действующей системе целей наказания возникают проблемы, связанные с социальной реабилитацией лица после несения наказания, поскольку затрудняется дальнейший процесс интеграции и возвращения его в общество, следовательно необходимо действующую систему целей наказания дополнить новой целью — ресоциализацией лица совершившего преступление, в следствие чего будет решен ряд существенных проблем, связанных с интеграцией осужденного в общественную жизнь, которые не получили решения в условиях действующего законодательства.

Ключевые слова: уголовное наказание, цели наказания, ресоциализация лица совершившего преступление, исправление лица, совершившего преступление

Բանալի բառեր - քրեական պատիժ, պատժի նպատակներ, հանցանք կատարած անձի վերադաստիարակման նպատակ, հանցանք կատարած անձի ուղղում

ՄԱՅԻՍ - ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 - 6 (215 - 216)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

NECESSARY DEFENSE AS A MEANS OF SELF-DEFENSE OF PERSONAL SECURITY

VARDGES SARGSYAN
**POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE
OF PHILOSOPHY, SOCIOLOGY AND LAW
OF THE NAS RA**

In this article the author has analyzed in detail essence and features of the institute of necessary defense, the necessary defense has also been considered as a means of self-defense of personal security, including legal security.

Keywords: necessary defense, security of person, legal security, criminal responsibility, crime (criminality)

НЕОБХОДИМАЯ ОБОРОНА КАК СПОСОБ САМОЗАЩИТЫ ЛИЧНОСТИ

ВАРДԵՍ ՏԱՐԳՏՅԱՆ
**ՏՕՒՍԿԱՏԵԼ ԻՆՏԻՏՄԱՏ ՓԻԼՕՏՕՓԻԻ,
ՏՕՑԻՕԼՈԳԻԻ Ի ՄՐԱՎԱ ՆԱՆ ՐԱ**

В данной статье автор подробно проанализировал сущность и особенности института необходимой обороны, а также необходимая оборона была рассмотрена как способ самозащиты личности, в том числе, правовой безопасности.

Ключевые слова: необходимая оборона, безопасность личности, правовая безопасность, уголовная ответственность, преступность

Բանալի բառեր - անհրաժեշտ պաշտպանություն, անձի անվտանգություն, իրավական անվտանգություն, քրեական պատասխանատվություն, հանցավորություն

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

THE PROBLEM OF CLASSIFICATION OF CRIMES AGAINST JUSTICE

HARUTYUN MANUKYAN
LAWYER

In this article the problems of classification of crimes against justice have been analyzed in detail.

Based on the results of the research, the author classified crimes against justice into the following three groups:

- a) crimes against justice, committed by violence,
- b) crimes against justice, committed by state officials,
- c) crimes against justice, committed by citizens.

Keywords: justice, crimes against justice, state official, citizens, violence, crime

ПРОБЛЕМА КЛАССИФИКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ПРАВОСУДИЯ

ԱՐՄՄՅՈՒՆ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ
ՅՐԻՍՏ

В данной статье подробно проанализированы проблемы классификации преступлений против правосудия.

На основании результатов исследования автор классифицировал преступления против правосудия на следующие три группы:

- a) преступления против правосудия, совершенные с насилием,
- б) преступления против правосудия, совершенные со стороны должностных лиц,
- в) преступления против правосудия, совершенные со стороны граждан.

Ключевые слова: правосудие, преступления против правосудия, должностное лицо, граждане, насилие, состав преступления

Բանալի բառեր - արդարադատություն, արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործություններ, պաշտոնատար անձ, քաղաքացիներ, բռնություն, հանցակազմ

ՄԱՅԻՍ - ՀՈՒՆԻՍ 2017 5 - 6 (215 - 216)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

RESUME - PEZÜME

THE GROUNDS FOR CONDUCTING INVESTIGATIVE ACTIONS ACCORDING TO THE CODE OF CRIMINAL PROCEDURE OF THE RA

EMILYA ABRAHAMYAN
**ASSISTANT TO THE JUDGE OF THE COURT
OF CASSATION OF THE RA**

The article considers problematic issues of the concept of the elements of factual grounds for the conduct of investigative actions in the criminal procedure, as well as the issues of legal regulation of the mentioned grounds for the conduct of investigative actions. These issues have always been in the center of attention by scientists, however they have become more actual related to the draft of the new Code of Criminal Procedure of the RA.

Factual grounds for the conduct of investigative actions are productive means of legality and validity of these actions and of ensuring the protection of the rights and legitimate interests. Investigative actions are complex and multifaceted, that are characterized by a deep theoretical and practical grounds and performance conditions, which still need further improvement. Effective legislative regulation of investigative actions is important, as the result of these actions is a considerable restriction of individual rights and freedoms. To this end, the improvement will be aimed at ensuring the protection of the rights and legitimate interests of the participants of the investigative actions.

Keywords: investigative actions, purpose of investigative actions, grounds for conducting investigative actions, evidence, proving, criminal case, factual grounds

ВЫПОЛНЕНИЯ ОСНОВАНИЯ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ ПО УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ КОДЕКСУ РА

ЭМИЛЯ АБРААМЯН
ПОМОЩНИК СУДЬИ КАССАЦИОННОГО СУДА РА

В статье рассмотрены проблемные вопросы понятия элементов фактических оснований для производства следственных действий в уголовном судопроизводстве, а также вопросы правовой регламентации указанных оснований для производства следственных действий. Эти вопросы всегда были в центре внимания ученых и стали наиболее актуальными в связи с проектом нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения.

Фактические основания выполнения следственных действий являются практическим средством их законности и обоснованности а также обеспечения защиты прав и законных интересов человека. Следственные действия сложны и многогранны, характеризуются глубокими теоретическими и практическими основаниями и условиями исполнения, которые все еще нуждаются в дальнейшем совершенствовании. Эффективное законодательное регулирование следственных действий имеет важное значение, поскольку в результате этих действий существенно ограничиваются права и свободы человека. С этой целью, улучшение законодательного регулирования будет направлено на обеспечение защиты прав и законных интересов участников следственных действий.

Ключевые слова: следственные действия, цель следственных действий, основания производства следственных действий, доказательство, уголовное дело, фактические основания

Բանալի բառեր - քննչական գործողություններ, քննչական գործողությունների նպատակը, քննչական գործողությունների հիմքը, ապացույց, քրեական գործ, փաստական հիմքեր

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

THE PARTICULARITIES OF ADOPTING THE JUDGMENT ACCORDING TO THE NEW DRAFT OF THE CRIMINAL PROCEDURE CODE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

ZARUHI SARGSYAN
LAWYER

The article is devoted to the particularities of adopting judgment according to the new draft of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia. The novelty proposed by the draft is a two-phase order of adopting judgment, particularly in the first phase discussing only the issue of defendant's guiltiness or innocence, is adopted an acquitting or incriminatory verdict, and in the second phase, depending on the type of verdict and on the basis of it, discussing the relevant issues mentioned in the draft, is adopted an acquitting or incriminatory judgment.

The article presents the essence and significance of the verdict, issues subject to resolution by court, when adopting the verdict, the procedural order of adoption and publication of the verdict, as well as the legal nature of the judgment, the requirements presented to the judgment, the types of the judgment, the content and form of the judgment. The article also examines the possibilities of investing the institute of verdict in the Republic of Armenia.

Keywords: the new draft of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, court, judgment, verdict, decision, a two-phase order of adopting judgment, issues subject to resolution by court

ОСОБЕННОСТИ ВЫНЕСЕНИЯ ПРИГОВОРА ПО НОВОМУ ПРОЕКТУ УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО КОДЕКСА РА

ЗАРУИ САРГСЯН
ЮРИСТ

Статья посвящена особенностям приговора по новому проекту Уголовно-процессуального кодекса. Предлагаемая проектом новинка — это двухэтапный порядок вынесения приговора, в частности, на первом этапе, делая предметом обсуждения вопрос виновности или невиновности обвиняемого выносятся оправдательный или обвинительный вердикт, а на втором этапе, в зависимости от вида вердикта и на его основе обсуждая соответствующие вопросы, указанные в проекте, выносятся оправдательный или обвинительный приговор.

В статье представлены сущность и значение вердикта, вопросы для разрешения суда при вынесении вердикта, процессуальный порядок вынесения и провозглашения вердикта, а также правовая сущность приговора, требования представляемые приговору, виды приговора, содержание и форма приговора. В статье также изучалась возможность введения института вердикта в Республики Армения.

Ключевые слова: проект Уголовно-процессуального кодекса РА, суд, приговор, вердикт, решение, двухэтапный порядок вынесения приговора, вопросы для разрешения суда

Բանալի բառեր - ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագիծ, դատարան, դատավճիռ, վերոյիկտ, որոշում, դատավճռի կայացման երկփուլ կարգ, դատարանի լուծմանը ենթակա հարցեր

ՄԱՏԻՍ - ՀՈՒՆԻՐ 2017 5 - 6 (215 - 216)

ՄԱՏԻՍ
Ինչպանություն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

MINOR'S CRIMINALITY IN THE REPUBLIC OF ARMENIA AND CRIMINAL LIABILITY ISSUES

GAGIK KARAPETYAN

Crimes committed by minors are latent in their nature and criminological studies on them are usually made in the context of youth crime. For an understanding of the real situation of minor criminality, as well as for the choice of fair liability means and punishment it is necessary to comprehensively analyze the criminality of minors in the context of criminal, civil, labour and other branches of legislation. At the same time it is necessary to strictly follow the requirements of the international legal acts ratified by the Republic of Armenia, as well as take into account social, psychological, didactical and other factors during the law making process.

Keywords: Criminality, minor, criminal code, Psychology, Criminology, statistics

ПРЕСТУПНОСТЬ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ И ПРОБЛЕМЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

ГАГИК КАРАПЕТЯН

Преступления, совершенные несовершеннолетними, являются скрытыми по своему характеру, а криминологические исследования по ним обычно проводятся в контексте преступности среди молодежи. Для понимания реальной ситуации преступности несовершеннолетних, а также для выбора справедливого средства ответственности и меры наказания необходимо комплексно анализировать преступность несовершеннолетних в контексте уголовной, гражданской, трудовой и других отраслей законодательства. В то же время в процессе законотворческой деятельности необходимо строго соблюдать требования международно-правовых актов, ратифицированных Республикой Армения, а также учитывать социально-психологические, воспитательные и другие факторы.

Ключевые слова: преступность, несовершеннолетний, уголовный кодекс, психология, криминология, статистика

Բանալի բառեր - հանցավորություն, անչափահաս, քրեական օրենսգիրք, հոգեբանություն, կրիմինալոգիա, վիճակագրություն

RESUME - PEՅՈՒՄԵ

PROSECUTOR AS A FULL-FLEDGED MEMBER IN ADMINISTRATIVE PROCEDUR

MANE KHACHATRYAN

POST-GRADUATE STUDENT OF THE PUBLIC ADMINISTRATION ACADEMY OF THE RA

In the national system of the protection of human rights and legitimate interests the Prosecutor's Office occupies a special place among other institutions. This article analyzes the main issues on the role of the Prosecutor outside the criminal law field, focusing on the issues that are place to be with the participation of the prosecutor in the administrative procedure. The purpose of the study is to represent a number of proposals for improvement of the efficiency and amelioration of the administrative procedure.

Keywords: Administrative procedure, administrative court, administrative claim, prosecutive control, prosecutor, administrative plaintiff, state interest, independent loyal expert

ПРОКУРОР КАК ПОЛНОПРАВНЫЙ СУБЪЕКТ В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

МАНЕ ХАЧАТРЯН

СОИСКАТЕЛЬ АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РА

Внутригосударственной системе по защите прав и законных интересов человека в ряду других институтов прокуратура занимает особое место.

В данной статье проанализированы основные проблемы касаемые роли прокурора вне криминально-правовой области, сделав акцент на проблемах, которые имеют место быть при участии прокурора в административном судопроизводстве. Цель исследования — представить ряд предложений для повышения эффективности и усовершенствования административного судопроизводства.

Ключевые слова: административный суд, административное судопроизводство, административный иск, прокурорский надзор, прокурор, административный истец, государственный интерес, независимый правовой эксперт

Բանալի բառեր - վարչական դատավարություն, վարչական դատարան, վարչական հայց, դատախազական հսկողություն, դատախազ, վարչական հայցվոր, պետական շահ, անկախ իրավական փորձագետ

ՄԱՏԻՍ - ՀՈՒՆԻՒՄ 2017 5 - 6 (215 - 216)

ՄԱՏԻՍ
Իշխանություն

RESUME - PEՅՅՈՒՄԵ

THE RIGHT TO FAMILY UNITY AND REUNIFICATION IN THE CONTEXT OF REFUGEES' RIGHTS PROTECTION

KNARIK VARDANYAN

**PhD IN LAW, ASSISTANT,
LECTURER OF THE CHAIR OF EUROPEAN
AND INTERNATIONAL LAW
OF THE LAW FACULTY OF THE YSU,**

HEAD OF THE LEGAL CLINIC OF THE LAW FACULTY OF THE YSU

YELENA SARGSYAN

The article examines the issue of the right to unity and to reunify the families as one of the main guarantees of refugees' protection. Within the frame of the topic the author presents the most important problems, in particular, the concept of the right to unity and to reunify the families, the role of these rights in the framework of the refugees' protection. The article notes the state's obligations to ensure protection to refugee families to be reunified.

The author claims that the family is considered to be a fundamental social unit and is entitled to special protection under international law as well as by most national legal frameworks. National authorities carry primary responsibility for protecting and ensuring respect for family unity and family life.

Keywords: refugee, protection of the rights of refugees, the right to family unity, the right to family reunification, rights of the child, the principles of protecting the rights of refugees, international documents, positive obligations, negative obligations

ПРАВО НА СОЕДИНЕНИЕ И ВОССОЕДИНЕНИЕ СЕМЬИ В КОНТЕКСТЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ БЕЖЕНЦЕВ

КНАРИК ВАРДАНЯН

**КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, АССИСТЕНТ,
ПРЕПОДАВАТЕЛЬ КАФЕДРЫ ЕВРОПЕЙСКОГО
И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ,**

**ЗАВЕДУЮЩИЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ КЛИНИКОЙ ЮРИДИЧЕСКОГО
ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ**

ЕЛЕНА САРГСЯН

В статье рассматривается вопрос прав на единство и воссоединение семьи, как гарантий защиты прав беженцев. В рамках данного исследования автор рассматривает такие наиболее важные проблемы, как, в частности, понятие прав на соединение и на воссоединение семьи, их роль в рамках защиты прав беженцев, регулирование этих прав в международных и внутригосударственных документах. В статье отмечаются обязательства, которые имеют государства в сфере обеспечения защиты и применения этих прав. В конце автором утверждается, что семья является фундаментальной социальной единицей и имеет право на особую защиту в соответствии с нормами международного права, а также большинством национальных правовых систем. Национальные органы несут основную ответственность за защиту и обеспечение уважения единства семьи и семейной жизни.

Ключевые слова: беженец, защита прав беженцев, право на соединение семьи, право на воссоединение семьи, права ребенка, принципы защиты прав беженцев, международные документы, позитивные обязательства, негативные обязательства

Բանալի բառեր - փախստական, փախստականի իրավունքների պաշտպանություն, ընտանիքի միասնության իրավունք, ընտանիքի վերամիավորման իրավունք, երեխայի իրավունքներ, փախստականների իրավունքների պաշտպանության սկզբունքներ, միջազգային փաստաթղթեր, պոզիտիվ պարտավորություններ, նեգատիվ պարտավորություններ